

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ЎЗБЕКИСТОН ЁШЛАР ИТТИФОҚИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ТОШКЕНТ ИРРИГАЦИЯ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ
МЕХАНИЗАЦИЯЛАШ МУҲАНДИСЛАРИ ИНСТИТУТИ**

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ БАНК-МОЛИЯ АКАДЕМИЯСИ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ
ШАВКАТ МИРЗИЁЕВНИНГ**

**БИРЛАШГАН МИЛЛАТЛАР ТАШКИЛОТИ
БОШ АССАМБЛЕЯСИНИНГ
72-СЕССИЯСИДАГИ НУТҚИНИ ЎРГАНИШ
БЎЙИЧА**

Илмий-оммабон рисола

Тошкент – 2017

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқини ўрганиш бўйича илмий-оммабоп рисола. – Т.: “Маънавият” НМИУ. – 2017. – бет.

Нашр учун масъул ижодий гуруҳ:

И.У. Маджидов, Б.Ю. Ходиев,
У.П. Умрзоқов, А.Ш. Бекмуродов

Такризчилар:

О.У. Салимов – техника фанлари доктори, профессор;
Қ.Қ. Қуронбоев – сиёсий фанлари доктори, профессор

Ушбу илмий-оммабоп рисола Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 19 сентябрда БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясининг олий даражадаги ялпи мажлисида сўзлаган нутқининг мазмун-моҳияти ва аҳамияти ҳақида атрофлича фикр юритилиб унда илгари сурилган ўта муҳим ва долзарб фикр ва ғоялар, амалий таклиф ва хулосалар бўйича мамлакатимиздаги таниқли олим ва мутахассисларнинг таҳлилий мулоҳазалари баён қилинади.

Шунингдек, мазкур рисолада Ўзбекистон ва Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ўртасидаги ҳамкорлик алоқаларининг изчил равишда самарали ривожланиб бораётгани, мамлакатимизда қабул қилинган 2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган кенг қўламли чора-тадбирлар, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий соҳаларда олиб борилаётган тизимли ислохотлар статистик маълумотлар, таҳлилий материаллар асосида батафсил ёритиб берилган.

Мазкур рисоладан талаба-ёшлар, ўқитувчилар, илмий ходимлар, тарғибот-ташвиқот гуруҳи вакиллари ва кенг китобхонлар фойдаланишлари мумкин.

Мазкур илмий-оммабоп рисола Олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2017 йил ____ -сонли қарорига мувофиқ нашрга тавсия этилган.

КИРИШ

Мамлакатимизда кейинги бир йил давомида бир-биридан муҳим ва унутилмас воқеалар юз бермоқда. Уларнинг барчаси аввало мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев фаолияти билан бевосита боғлиқ бўлиб, Ўзбекистоннинг ўз мустақил тараққиёт йўлида янги даврга қадам қўяётганидан, узоқ ва давомли мақсадларни кўзлаб, қатъият билан илгарилаб бораётганидан далолат бермоқда. Бу ҳақиқатни бугунги кунда нафақат республикамиз, балки жаҳон миқёсидаги нуфузли сиёсатшунослар, олим ва мутахассислар ҳам кенг эътироф этмоқдалар.

Сўнги бир ой давомида бу олтин ва олмос силсила янги улуғ тарихий ҳодисалар билан бойиб, янада мустаҳкамланиб бораётганига гувоҳ бўлмоқдамиз. Мухтарам Президентимизнинг сентябрь ойида Америка Қўшма Штатларига амалга оширган ташрифи, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи, америка заминида турли давлатлар раҳбарлари, сиёсат, иқтисодиёт, банк-молия ва бизнес соҳаларининг жаҳон миқёсида кўзга кўринган намояндалари билан ўтказган учрашувлари ҳамда уларда эришилган натижалар юртимиз тараққиёти, халқимиз фаровонлигини, Ватанимизнинг халқаро обрў-эътиборини янги босқичга кўтаришга қаратилган улкан тарихий воқеалар сифатида эл-юртимизнинг қалбидан чуқур жой олди. Файласуфлар таъбири билан айтганда, бундай ҳодисалар жараёнида лаҳзалар ҳам асрларга тенг қиммат касб этади. Ҳар бир дақиқа бутун бир тарихни ўзида мужассам қилади. Сентябрь ойининг 18-20-кунларида – уч кун давомида бу фикрда ҳақиқаттан ҳам теран маъно ва мантиқ борлигига барчамиз, бутун Ўзбекистон халқи тўла ишонч ҳосил қилдик.

Ана шу ташрифнинг энг ҳаяжонли ва унутилмас воқеаси, таъбир жоиз бўлса, авж нуктаси – бу, ҳеч шубҳасиз, давлатимиз раҳбарининг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи бўлди. Бу нутқни БМТ Бош Ассамблеясининг катта залига йиғилган, дунёнинг турли қитъа ва минтақаларидан ташриф буюрган мамлакатлар вакиллари билан бирга халқимиз ҳам катта қизиқиш ва ҳаяжон билан, ғурур ва ифтихор туйғулари билан тинглади. Чунки жаҳон ҳамжамиятининг бош минбари, олий саммити ҳисобланган бундай нуфузли анжуманда давлатимиз раҳбарининг нутқ сўзлаши – бу халқимиз, мамлакатимиз овозининг бутун дунёга баралла таралиши, миллати, тили ва динидан қатъи назар, ер юзидаги миллионлаб инсонларга Ўзбекистонимизнинг бугунги ютуғлари, эзгу мақсадларини тўғридан-тўғри етказишни англатади.

Албатта, жаҳондаги ҳар бир мамлакат ҳақида турли ахборот воситалари орқали танишишдан кўра, унинг давлат раҳбаридан, яъни, энг ишончли манбадан зарур маълумотларни эшитиш минг карра афзалдир. Шу маънода, Президентимизнинг нутқи нафақат миллий, айна вақтда глобал аҳамиятга молик ўта ноёб ҳодисадир.

Аввало, мазкур нутқ ўзининг чуқур маъно-мазмуни, амалий руҳи, янги фикр ва ғоялар, халқаро ташаббусларга, ҳаётий далилларга бойлиги билан барчанинг эътиборини ўзига тортди.

Ўзбекистон раҳбари энг олий халқаро минбардан бутун дунёга мамлакатимизнинг бугунги ривожланиш йўли, келажак мақсадлари, Марказий Осиё ва сайёрамиздаги энг долзарб муаммолар ҳақида, инсониятни ташвишга солаётган масалаларнинг ечимлари хусусида, Ўзбекистоннинг шу йўналишлардаги аниқ позицияси, амалий ёндашувлари, конструктив таклифлари тўғрисида атрофлича тўхталиб ўтди.

Мазкур нутқни мазмун-моҳияти, таркибий тузилишига кўра 7 қисмга бўлиш мумкин. Дастлаб бугунги кунда Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар, уларнинг маъно-мазмуни, мақсади ва аҳамиятига алоҳида эътибор қаратилгани бежиз эмас. Чунки жаҳон аҳли бизга аввало мамлакатимизда бугунги кунда амалга оширилаётган ислохот ва ўзгаришларга қараб баҳо беради. Президентимиз умумхалқ муҳокамасидан сўнг қабул қилинган, беш йилга мўлжалланган Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси ҳақида тўхталар экан, **“Стратегия**

– бу янгилашиш жараёнларининг хақиқий ҳаракатлар дастуридир. Бу ҳужжат ҳозирги вақтда хаётимизга изчил жорий этилмоқда”¹, деб таъкидлади.

Давлатимиз раҳбари юртимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг маъно-мазмуни, мақсади ва йўналишини аниқ ва мухтасар ифода этган ҳолда, “Биз оддий бир ҳақиқатдан келиб чиқамиз халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади”², деб қайд қилиб ўтди.

Президентимиз нутқида иқтисодиёт тизимини либераллаштириш, қулай инвестиция муҳитини яратиш амалга оширилаётган ўзгаришларнинг энг муҳим йўналишлари эканига эътибор қаратилди.

Маълумки, Ўзбекистон шу йил сентябрь ойининг дастлабки кунларидан бошлаб миллий валютани эркин конвертация қилиш тизимига ўтди. Бу ҳақда БМТ минбаридан алоҳида сўз юритилди. Чунки миллий валютанинг эркин конвертация қилиниши иқтисодиётнинг, давлатнинг рақобатдошлиги, ривожланиш салоҳиятини, тадбиркорлик, ишбилармонлик учун яратилган имкониятларнинг қанчалик реал заминга эга эканини кўрсатадиган энг ишончли кўрсаткичдир. Президентимиз бу жараёнда аҳоли манфаатларини ҳисобга олиш асосий мақсадлардан бири бўлиб қолаётганини уқтирган ҳолда, юзага келиши мумкин бўлган салбий оқибатларни юмшатиш бўйича зарур чоралар кўрилганига алоҳида урғу бериб ўтди.

Ҳаракатлар стратегиясининг мазмун-моҳияти Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Барқарор ривожланиш мақсадлари билан тўла ҳамоҳанг эканига давлатимиз раҳбарининг нутқида жиддий эътибор қаратилди. Бу Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан уйғун ва ҳамоҳанг тарзда тараққий этаётганидан далолат бўлиб, ўз мақсад-муддаоларимизга етишда муҳим аҳамиятга эгадир.

Тарихий нутқнинг иккинчи қисмида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг халқаро муносабатлардаги ҳал қилувчи роли, бу ташкилотни босқичма-босқич ислоҳ қилиш, Хавфсизлик Кенгашини бугунги кун талабларига мос равишда кенгайтириш, ташкилотни бошқариш тизимини такомиллаштириш каби ўта муҳим масалалар ҳақида долзарб фикрлар билдирилди. Ўзбекистон БМТ тузилмалари билан ҳамкорликни бундан буён ҳам давом эттириши, Бош котиб Антониу Гутерришнинг Ўзбекистонга ташрифи якунлари бўйича ишлаб чиқилган “Йўл харитаси”нинг амалий ижросини таъминлаш бўйича қатъий чоралар кўрилиши таъкидланди.

Президентимиз нутқининг яна бир муҳим – учинчи қисмида Ўзбекистон ўзининг ташқи сиёсатида Марказий Осиё минтақасига устувор аҳамият қаратаётгани, қўшни давлат билан ҳамкорлик алоқалари ривожланиб, ижобий натижаларга эришилаётгани атрофлича таҳлил қилинди. Бу борада муҳим ташаббус – ноябрь ойида Самарқанд шаҳрида ўтказиладиган халқаро анжуманда БМТ Бош Ассамблеясининг Марказий Осиё давлатларининг ҳавфсизликни таъминлаш ва минтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлаш борасидаги саъй-ҳаракатларини қўллаб-қувватлашга доир махсус резолюциясини қабул қилиш таклифи илгари сурилди.

Президентимиз нуқнининг тўртинчи қисмида Марказий Осиёда сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, Орол фожиаси оқибатларини бартараф этишда халқаро миқёсдаги саъй-ҳаракатларни фаол бирлаштириш ҳақидаги фикрлар баён қилинди. Орол денгизининг бугунги кундаги реал ҳолатини акс эттирадиган харита Президентимиз томонидан кўрсатилганида, ўйлаيمизки, она сайёрамизнинг эртанги куни ҳақида қайғурадиган ҳеч бир инсонни бу ҳолат бефарқ қолдирмади.

Нутқнинг яна бир энг ҳаяжонли бешинчи қисмида афғон муаммосини ҳал этиш бўйича конструктив руҳдаги фикр ва таклифлар илгари сурилди.

Президентимиз нутқининг олтинчи қисмида терроризм ва экстремизм билан боғлиқ таҳдидларга қарши курашишда фақат уларнинг оқибатлари билан эмас, балки сабаблари билан ҳам курашишга алоҳида аҳамият бериш, бу борада ёшларнинг онгу тафаккурини

---

¹ “Ишонч” газетаси, 2017 йил 21 сентябрь.

² Ўша манба.

маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш муҳим ўрин тутишига эътибор қаратилди. Бу принципиал жиҳатдан янги ва ўта муҳим ёндашувлар бўлиб, мазкур нутқнинг назарий ва амалий аҳамиятини янада оширишга хизмат қилди.

Барчамизга яхши аёнки, давлатимиз раҳбари ўзининг ҳар бир чиқишида ёшлар масаласига алоҳида эътибор қаратади. Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Асамблеясидаги нутқида ҳам ёшлар тарбияси, уларнинг ҳаётий талаб ва манфаатларини таъминлаш масаласи асосий мавзулардан бири бўлди. **“Бугунги дунё ёшлари – сон жиҳатидан бутун инсоният тарихидаги энг йирик авлодир, чунки улар 2 миллиард кишини ташкил этмоқда”**³, деб, бугунги ёшлар дунёни янгилаш, уни тараққий эттиришда нақадар буюк куч эканини таъкидлади Президентимиз. Шу муносабат билан яна бир амалий ташаббус игари сурилди, яъни, ёшларга оид сиёсатни шакллантириш ва амалга оширишга қаратилган умумлаштирилган халқаро ҳуқуқий ҳужжат – БМТнинг ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини ишлаб чиқиш таклифи билдирилди.

Ўзбекистон бугунги кунда улуғ аждодларимизнинг маърифат соҳасидаги анъаналарини изчил давом эттирмоқда, жаҳолатга қарши маърифат билан курашишнинг асосий ташаббускорларидан бири сифатида майдонга чиқмоқда. Бу эса мамлакатимизнинг билим-маърифат ғояларига нақадар содиқ бўлиб, шу борада бошқаларга ўрнатилган бўлаётганини кўрсатади. Айниқса, бизнинг муқаддас ислом динимиз ҳақида ҳозирги кунда дунёнинг турли бурчакларида нотўғри тасаввурлар уйғотиш ҳаракатлари кўзга ташланиб турган бир шароитда **“Ислом дини бизни эзгулик ва тинчликка, асл инсоний фазилатларни асраб-авайлашга даъват этади”**⁴ деган сўзлар БМТ минбаридан янграгани муқаддас динимиз ҳақидаги сохта ва бўҳтон гапларга муносиб жавоб бўлди. Президентимиз жаҳолатга қарши маърифат билан курашишда буюк маърифатпарвар боболаримизнинг бой мероси, эзгу анъаналарига таянишимизни алоҳида уқтириб ўтди. Айниқса, буюк аждодимиз, ўз аҳамиятига кўра ислом динида Қуръони каримдан кейинги муқаддас китоб ҳисобланган “Саҳихи Бухорий” асарининг муаллифи бўлган Имом Бухорийнинг ғоят бой меросини асраб-авайлаш ва ўрганиш, маърифий ислом тўғрисидаги таълимотини кенг ёйиш мақсадида Самарқанд шаҳрида Имом Бухорий номидаги Халқаро илмий-тадқиқот маркази, Тошкент шаҳрида эса Ўзбекистондаги ислом цивилизацияси маркази ташкил этилаётгани Ватанимизнинг бугунги маърифий қиёфасини кўрсатадиган буюк ишлардир.

Нутқнинг якуний, еттинчи қисмида яна бир муҳим фикр – Ўзбекистон ҳеч қандай блокка қўшилмаслик мақомини сақлаб қолган ҳолда, очик мулоқотга тайёр экани, барча шериклари билан тинчлик, тараққиёт ва фаровонлик йўлида ҳамкорликни кенгайтиришдан манфаатдор экани алоҳида таъкидланди.

Бир сўз билан айтганда, Президентимизнинг мазкур нутқи дастлабки ўқиш-ўрганишдаёқ бугунги Ўзбекистоннинг тараққиёти, давлатимизнинг ички ва ташқи сиёсати, инсониятни ташвишга солаётган долзарб муаммоларни ҳал этиш бўйича амалий ечимлар ҳақида жуда катта маълумот, аналитик материал беради, жуда чуқур таассуротлар уйғотади. Шунинг учун ҳам мазкур нутқ жаҳондаги кўзга кўринган давлат ва сиёсат арбоблари, нуфузли сиёсатшунос ва экспертлар томонидан юксак баҳоланди. Масалан, Туркия Республикаси Президенти Ражаб Таййип Эрдоғон ҳали ҳеч бир давлат раҳбари БМТ минбаридан туриб ислом дини кадриятларини бу қадар жасорат билан ҳимоя қилмагани, ҳеч ким Имом Бухорий номини тилга олмаганини алоҳида ҳурмат билан қайд этди.

Президентимизнинг Америка Қўшма Штатларига ташрифи турли тарихий воқеалар ва учрашувларга ниҳоятда бой бўлди. Президентимиз 19 сентябрь куни БМТнинг Нью-Йорк шаҳридаги бош қароргоҳида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош котиби Анотниу Гутерриш билан учрашди. БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессияси доирасида мамлакатимиз, халқимиз учун яна бир муҳим аҳамиятга молик воқеа бўлиб ўтди. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти биносида муаззам Регистон майдонининг макети ўрнатилди.

³ Ишонч” газетаси, 2017 йил 21 сентябрь.

⁴ Ўша манба.

19 сентябрь куни Нью-Йоркда Америка Қўшма Штатлари Президентга Дональд Трамп томонидан Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясига ташриф буюрган давлат ва ҳукумат раҳбарлари шарафига расмий қабул маросими ўтказилди. Маросимда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев рафиқаси билан иштирок этди.

Давлатимиз раҳбари Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Инсон ҳуқуқлари бўйича Олий комиссари Зайд Раад ал-Хусайн, Халқаро валюта жамғармаси фармойиш берувчи директори Кристин Лагард, Болгария Республикаси Президенти Румен Радев, Грузия Бош вазири Георгий Квирикашвилини билан учрашди. Халқаро валюта жамғармаси фармойиш берувчи директори Кристин Лагарднинг мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлар ҳақида тўхталиб, уларга **Ўзбекистон ренессанси, янги уйғониш даврининг бошланиши** сифатида баҳо бергани айниқса диққатга сазовордир.

Ўзбекистон Президенти, шунингдек, Жаҳон банки президенти Жим Енг Ким билан учрашди. Давлатимиз раҳбари ташриф давомида Америка Қўшма Штатларида истиқомат қилаётган бир гуруҳ ватандошларимиз билан ҳам учрашиб, самимий суҳбатлашди. Президентимиз Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон ва АҚШ ишбилармон доиралари вакиллари иштирокида ўтган қабул маросимида иштирок этди.

Албатта, Президентимизнинг маъно-мазмунини ва аҳамиятига кўра ўта долзарб ва муҳим бўлган тарихий нутқи ва Америка Қўшма Штатларида ўтказган учрашувлари юртимизда ҳам, чет элларда ҳам чуқур ўрганилиб, унинг ҳар бир йўналиши бўйича ҳар томонлама асосланган назарий ва амалий хулосалар чиқарилади.

Шу маънода, ушбу нутқ юртимиздаги олимлар, илмий тадқиқотчилар, зиёлилар, талаба ва ўқувчилар, барча ватандошларимиз учун муҳим манба, ҳаётда, меҳнат фаолиятида дастуриламал бўлиб қолади. Биз уни ўқиб ва уқиб борганимиз сари Ватан учун, унинг манфаатлари учун куйиб-ёниб, уларни ҳар қандай шароитда ҳам ҳимоя қилиб яшаш, дунё ҳамжамияти билан доимо уйғун бўлиш – бугунги кунда нақадар муҳим аҳамиятга эга эканини юрак-юракдан ҳис этамиз.

Шуларнинг барчасини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфидаги етакчи олий ўқув юртлари олимлари, Ўзбекистон ёшлар иттифоқининг мутахассислари томонидан мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72- сессиясидаги нутқини ўрганиш бўйича илмий-оммабоп рисола тайёрланди. Албатта, мазкур рисола бундай кенг қамровли ва чуқур маъноли ноёб сиёсий ҳужжатни ўрганиш ва тадқиқ этиш йўлидаги дастлабки тажрибадир.

Шунинг учун юртимиздаги олимлар ва мутахассислар, ўқитувчи ва талабалардан мазкур рисола юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришларини сўраймиз. Бу, ҳеч шубҳасиз, келгусида шундай қўлланма ва рисолалар тайёрлаш борасида муҳим амалий аҳамиятга эга бўлади, умумий ишимиз самарасини оширишга хизмат қилади.

1-БОБ. “ИНСОН МАНФААТЛАРИ ҲАММА НАРСАДАН УСТУН” ДЕГАН ТАМОЙИЛНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ

1.1. Инсон ҳаёти, ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш улуғлаш борасида амалга оширилаётган тизимли ислохотлар

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида Ўзбекистон халқ ҳокимиятига асосланган демократик давлат барпо этиш масаласига алоҳида этибор қаратди. Жамиятимизда амалга оширилаётган ислохотлар “Инсон манфаатлари ҳаммаинарсадан устун” деган тамойилни амалга ошириш устувор аҳамият касб этадиган демократик давлат ва адолатли жамият барпо этишга қаратилганини такидлади. Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш масаласи давлатимизнинг энг устувор вазифаларидан бири бўлиб келмоқда. Буни мамлакатимизда инсон, унинг кадр-қиммати, ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, миллий ва умуминсоний қадриятларни мустаҳкамлаш борасида амалга оширилаётган кенг кўламли ишлар ҳам тасдиқлайди.

Инсон ҳаёти, кадр-қиммати ҳамма нарсадан устувор бўлиши эркин демократик фуқаролик жамиятининг асосий пойдеворидир. Шу боис бугунги кунда мамлакатимизда инсон ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, аҳолининг турмуш шароитларини яхшилаш, хизмат кўрсатиш даражасини оширишга катта эътибор қаратилмоқда. Юртимизда амалга

Жамиятимизда сиёсий фаоллик ортиб бормоқда, барча соҳаларда чуқур ислохотлар амалга оширилмоқда. Улардан кўзланган мақсад – “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун” деган оддий ва аниқ-равшан тамойилни амалга ошириш устувор аҳамиятга эга бўлган демократик давлат ва адолатли жамият барпо этишдан иборат.

Шавкат Мирзиёев

оширилаётган ислохотлар натижасида нафақат иқтисодий, балки ижтимоий, ҳуқуқий, маданий соҳаларда ҳам улкан ижобий ўзгаришлар рўй бермоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 2-моддасида, “**Давлат халқ продасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар⁵**” деб белгиланиб қўйилганининг ўзи ҳам инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, унинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиши давлатимиз сиёсатининг асосини ташкил этаётганини англатади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясидаги нутқида ҳам “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун” деган тамойил мамлакатимизда устувор даражага кўтарилгани алоҳида такидланди. Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсати тинчлик, фаровонлик, ҳамжихатликка асосланиши, инсон манфаатлари ва тараққиётга қаратилгани таъкидланди. Шунини алоҳида қайд этиш лозимки, Юртбошимиз нутқида ҳар томонлама асослаб берилган, тобора долзарб аҳамият касб этиб бораётган масалалар жаҳон жамоатчилигидан биргаликдаги доимий саъй-ҳаракатларни талаб этадиган устувор вазифалардир.

Стратегия – бу янгиланиш жараёнларининг ҳақиқий ҳаракатлар дастуридир. Бу ҳужжат ҳозирги вақтда ҳаётга изчил жорий этилмоқда.

Шавкат Мирзиёев

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида мамлакатимизни ривожлантиришнинг беш устувор

йўналиши – давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш, қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштириш, ижтимоий соҳани тараққий эттириш, хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий

⁵ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т., 2014. 2-б.

руҳдаги ташқи сиёсат юритиш бўйича аниқ ҳаётий ислоҳотларни амалга ошириш механизмлари белгилаб берилди. Бу мамлакатда ислоҳотлар самарадорлигини кескин ошириш, давлат ва жамиятни ҳар томонлама уйғун ва жадал ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш, барча соҳаларни модернизация қилиш, эркинлаштириш ва инсон манфаатлари, эркинликларини таъминлашга қаратилган буюк мақсадларга хизмат қилади. Қонун устуворлиги қарор топган жамиятда фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари таъминланади, ислоҳотлар самарадорлиги кафолатланади.

Инсон манфаатлари – ижтимоий манфаат шаклларида бири бўлиб, жамиятдаги ўзгаришлар ва тараққиётнинг асосий мақсадини инсонга йўналтириш, инсон ҳақ-ҳуқуқлари устуворлигини таъминлашни англатадиган тушунчадир. Инсон манфаатлари инсон эҳтиёжлари, манфаатлари, ҳуқуқ ва эркинликларининг устуворлигини энг катта бойлик сифатида таъминлаш, жамият, давлат ва инсон ўртасидаги ўзаро муносабатларни оқилона йўлга қўйиш тамойилларига таянади⁶. Бир сўз билан айтганда, юртимизда амалга оширилаётган барча ислоҳотлар — ислоҳот учун эмас, аввало инсон ва унинг манфаатлари учун деган ҳаётий тамойил асосида амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан 2017 йилнинг “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” деб эълон қилиниши Биринчи Президентимиз Ислон Каримов бошлаб берган инсон, унинг ҳаёти, озодлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқ ҳамда эркинликларининг муқаддас экани билан боғлиқ эзгу ғоянинг мантикий давоми бўлди. Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев таъбири билан айтганда халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак. Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари тушунчасини бир-биридан айри ҳолда тасаввур қилиб бўлмайди. Бу тушунчалар муштараклиги эса юрт тараққиётига, халқ фаровонлиги юксалишига олиб келади.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев Асосий Қонунимиз қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимда “Бугун ҳаётимизнинг ўзи Конституциямизда ифодасини топган энг асосий мақсад — инсон манфаатларини ҳар томонлама таъминлаш масаласини долзарб вазифа қилиб қўймоқда”, деб инсон манфаатларини таъминлаш учун, аввало, халқ билан мулоқот қилиш, уларнинг дарду ташвишлари, орзу-ниятлари, ҳаётий муаммо ва эҳтиёжларини яхши билиш кераклигига алоҳида урғу берган эди.

Бугунги замон талаби биздан инсон манфаатларини таъминлаш учун аввало одамлар билан, халқ билан мулоқот қилиш, уларнинг дарду ташвишлари, орзу-ниятлари, ҳаётий муаммо ва эҳтиёжларини яхши билишга ундамоқда. 2016 йилнинг 25 сентябрида дастлаб Бош вазирнинг электрон қабулхонаси шаклида ишга тушган Президент Виртуал қабулхонасига фуқароларимиз томонидан келиб тушган 1 миллиондан ортиқ мурожаатларда ижтимоий ҳаётимизда учраётган кўп “нуқсонлар” очиқ-ойдин ёритиб берилди. Таъбир жоиз бўлса, ҳаётимизда мавжуд бўлган бу каби ўткир муаммоларнинг ечими топилиши билан халқимизнинг давлатга бўлган ишончи янада мустаҳкамланди. Агарда Президентнинг Виртуал қабулхонасига келиб тушган мурожаатларнинг таҳлилига бир назар ташласак, аввало, одамлар турли соҳалардаги бюрократик тўсиқларни олиб ташлашни, қонунга зид бўлган кўплаб идоравий йўриқномаларни бекор қилишни, ставкаси оптимал бўлган банк кредитларини ажратишни, тадбиркорлик бўйича ноқонуний текширишларга барҳам беришни ёқлаб мурожаат қилишмоқда. Биргина 2016 йилнинг 9 ойида республикадаги барча давлат органлари ва маҳаллий ҳокимликларга жисмоний ва юридик шахслардан жами 338 мингта мурожаат келиб тушган бўлса, Виртуал қабулхонага жами бўлиб 2016 йил 24 сентябрдан 27 октябрга қадар 77,1 мингта мурожаат келиб тушган. 2016 йил 7 декабрга қадар эса 218 мингта фуқаролар томонидан мурожаат қилинган. Бу ўз навбатида, қисқа муддатда электрон қабулхонага кўп сонли мурожаатларнинг келиб тушиши жойлардаги, айниқса шаҳар ва туман

---

⁶ Маънавият: асосий тушунчалар. Изоҳли луғат. Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашрёт матбаа уйи”, 2013, 760-б.

миқёсидаги мутасадди раҳбарлар халқнинг таклиф ва муаммолари билан қизиқмаслигини, аксарият ҳолларда жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларига этиборсиз эканлигини кўрсатиб берди. Президентимиз Шавкат Мирзиёев мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисида “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” Давлат дастурини амалга оширишда “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун” деган олижаноб ғоя асосида иш тутиш керак” деб таъкидлади. Президентнинг 2016 йил 28

Бизнинг мақсадимиз — юртимизда халқ ҳокимиятини номига эмас, балки амалда жорий қилиш механизмларини мустаҳкамлашдан иборат.

Ишончимиз комил: халқ давлат органларига эмас, балки давлат органлари халқимизга хизмат қилиши керак.

Шавкат Мирзиёев

декабрдаги ПФ-4904-сонли Фармонига мувофиқ жойларда “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига қатъий амал қилган ҳолда, мурожаатларнинг тўлиқ, ҳолис ва ўз вақтида кўриб чиқилишини ташкил этиш мақсадида “Халқ қабулхоналари” ташкил этилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти девони ишлар бошқармасининг Фуқаролар қабулхонаси негизида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхонаси ва унинг бўлимлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида, шунингдек, ҳар бир туман ва шаҳарларда ташкил этилди.

“Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхоналари барча ҳудудларда ташкил этилиши аҳоли билан тўғридан-тўғри мулоқот олиб бориш орқали уларни ҳуқуқ ва эркинликларини ҳамда қонуний манфаатларини тўлақонли ҳимоя қилишга, ҳаётий муаммо ва эҳтиёжларини яхши билишга, орзу-ниятлари ва дарду ташвишларини чуқур ҳис этган ҳолда яшашга ундамоқда.

1.2. Кучли ижтимоий ҳимоя тизимига асосланган, эркин фуқаролик жамиятини қуришдан кутилаётган натижалар

Кучли ижтимоий ҳимоя тизимига асосланган, эркин фуқаролик жамиятини қуриш йўлида илгарилаб борар эканмиз, ушбу мақсадга олиб боровчи энг қисқа йўл – бу энг аввало, фуқаролар мурожаатлари билан ишлаш механизмининг тубдан такомиллаштириш, халқ билан давлат ўртасидаги бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, фуқаролар билан очиқ мулоқотни йўлга қўйишнинг янги самарали усул ва механизмларини татбиқ этиш, жумладан, барча даражадаги ҳокимлар, прокуратура ва ички ишлар органлари раҳбарларининг аҳоли олдида ҳисобот бериш тизимини жорий этишдан иборатдир. Бу борада чуқур ва пухта ўйланган самарали тизим яратиш муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, турли идора ва ташкилотлар раҳбарлари, масъул ходимлари иштирокида аҳоли вакиллари билан ўтказилаётган мулоқот ва сайёр қабуллар бу борада муҳим омил бўлмоқда.

Аҳоли турмуш даражаси ва сифати - давлат ижтимоий сиёсатининг асосий мезони. Аҳолининг турмуш даражаси одамларнинг зарур моддий ва маънавий неъматлар билан таъминланганлиги, шунингдек, инсон тараққиёти – билими, саломатлиги, шахсий эҳтиёжларини қондириш имкониятлари ҳамда унинг яшаш шарт-шароитлари – уй-жойга эгаллиги, атроф-муҳитнинг аҳволи, шахснинг иқтисодий ва ижтимоий хавфсизлиги билан бевосита боғлиқ. У инсоннинг асосий жисмоний, маънавий, ижтимоий эҳтиёжлари қондирилишини ифода этадиган мезонлар асосида аниқланади⁷.

Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки кунлардан бошлаб “Ислоҳот – ислоҳот учун эмас, аввало инсон, унинг манфаатлари учун” деган тамойил асосида инсон ва унинг манфаатларига эътибор масаласи давлат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг марказига қўйилди. Шу мақсадда фуқароларни ижтимоий муҳофаза қилиш, жамиятнинг ҳимояга

⁷ Абдурахманов Қ. Ўзбекистонда инсон омили ва манфаатлари – энг олий кадрят. -Т., Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. 364-б.

мухтож қатламларини, етим ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни, имконияти чекланган шахсларни қўллаб-қувватлаш бўйича изчил ва манзилли давлат сиёсатини амалга ошириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг қарийб 60 фоизи ижтимоий соҳага йўналтирилмоқда. Соғлиқни сақлаш ва фуқароларни ижтимоий муҳофаза қилишнинг янги тизимини шакллантириш, ногиронларга тиббий хизмат кўрсатиш ва уларни реабилитация қилиш даражасини оширишга, жамиятнинг етарлича ҳимоя қилинмаган ва эҳтиёжманд қатламларини давлат томонидан мақсадли қўллаб-қувватлаш, уларга ихтисослаштирилган, юқори технологияли тиббий ёрдам кўрсатиш ва тақдим этилаётган ижтимоий хизматлар сифатини янада яхшилашга йўналтирилган комплекс ишлар амалга оширилмоқда.

Инсонпарварлик тамойилларидан келиб чиқиб, шахсни қамоқда сақлаш билан боғлиқ кўплаб ҳолатлар қайта кўриб чиқилди.

Шавкат Мирзиёев

Давлат ижтимоий дастурларининг амалга оширилиши натижасида ўтган даврда аҳоли саломатлиги сезиларли даражада мустаҳкамланди, оналар ўлими – 3,2, болалар ўлими – 3,4 баробар камайди, ўртача умр кўриш даражаси 66 ёшдан 74 ёшгача, аёллар ўртасида эса 76 ёшгача узайди.

Мамлакатимизда кучли ижтимоий сиёсатни амалга оширишда давлат муассасалари билан биргаликда “Маҳалла”, “Нуроний”, “Соғлом авлод учун” жамғармалари, Ўзбекистон Хотин-қизлар кўмитаси ва бошқа кўплаб нодавлат нотижорат ташкилотлари ижтимоий шериклик механизмлари асосида муваффақиятли фаолият юритмоқда.

Улар жамият ва давлатнинг барқарор, изчил ривожланиши, аҳоли фаровонлигини ошириш ҳамда ҳаёт сифатини яхшилаш, оила саломатлигини мустаҳкамлаш, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, аҳолининг ҳимояга мухтож қатламларининг сифатли тиббий хизматлардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш, фуқаролар, жумладан, имконияти чекланган шахсларга ижтимоий хизмат кўрсатиш тизимини яхшилаш, кам таъминланган оилаларни моддий қўллаб-қувватлашга кўмаклашмоқда.

Миллий қонунчилигимиздан мустаҳкам ўрин эгаллаган “Хабеас корпус” институтининг туб замирида ҳам инсонпарварлик тамойиллари ўз ифодасини топди. Дастлабки тергов босқичида суд назоратини кучайтириш ва мазкур соҳада суд фаолиятини либераллаштириш бўйича кенг кўламли чора-тадбирлар кўрилиб, мазкур институт амалиётга татбиқ этилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 8 августдаги Фармонида мувофиқ 2008 йил 1 январдан эътиборан қамоққа олишга санкция бериш ҳуқуқи судларга ўтказилди. “Қамоққа олишга санкция бериш ҳуқуқи судларга ўтказилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” 2007 йил 11 июлда қабул қилинган Қонунга мувофиқ, қамоққа олишга санкция бериш ҳуқуқи судлар томонидан амалга оширилишига оид қонунчилик асослари яратилди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг тўққизинчи ялпи мажлисида “Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини кўриб чиқилди шу асосда Жиноят, Жиноят-процессуал, Фуқаролик процессуал, Жиноят-ижроия кодексларига, “Судлар тўғрисида”ги ва “Прокуратура тўғрисида”ги қонунларга ўзгартиш ва қўшимчалар киритилмоқда. Ушбу ўзгартиш ва қўшимчаларда қамоққа олиш тарзидаги жиноий жазони бекор қилиш назарда тутилмоқда, шу билан бирга жиноий жазолар тизимига озодликдан маҳрум этиш билан боғлиқ бўлмаган енгилроқ жазо тури – “мажбурий жамоат ишлари” киритилмоқда. Жиноят содир этганликда гумон қилинаётган шахсларни қамоқда сақлаш муддати 72 соатдан 48 соатгача, қамоққа олиш ёки уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш, шунингдек, дастлабки тергов муддати 12 ойдан 7 ойгача қисқартирилди.

Экстремизм ғоялари таъсирга тушиб қолган, тўғри йўлдан адашган фуқаролар ижтимоий реабилитация қилинмоқда, уларни соғлом ҳаётга қайтариш учун зарур шароитлар яратилмоқда.

Эндиликда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш соҳасидаги барча ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолияти парламент ва фуқаролар томонидан доимий назорат қилиб борилмоқда⁸.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Инсон ҳуқуқлари бўйича Олий комиссари жаноб Ал-Хусайн мамлакатимизда амалга оширилаётган инсон манфаатларини таъминлаш билан боғлиқ бўлган ташаббусларини қўллаб-қувватлади. Республикаимизда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш кафолатларини мустаҳкамлаш юзасидан чора-тадбирлар дастури ишлаб чиқилди.

Одамларнинг эркин ҳаракат қилишини чеклайдиган хорижга чиқиш визалари сингари умрини мутлақо ўтаб бўлган ўтмиш қолдиқлари бекор қилинди. Аҳолига четга чиқиш бўйича қулайликлар яратиш мақсадида дунёнинг барча мамлакатларига чиқишга рухсат берувчи стикер (ОВИР) олиш тизимига бир қатор ўзгартиришлар киритилди. Мазкур хизматга замонавий технологияларни жорий этиш орқали хорижга чиқиш визасини олиш тизими такомиллаштирилди. Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида хорижга чиқиш визаси ва биометрик паспорт олиш учун электрон навбат тизими жорий этилди.

Одамларнинг эркин ҳаракат қилишини чеклайдиган хорижга чиқиш визалари сингари умрини мутлақо ўтаб бўлган ўтмиш қолдиқлари бекор қилинди.

Шавкат Мирзиёев

Фуқаролик давлат томонидан барча шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқ ва эркинликларни таъминлашнинг асоси ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июлдаги “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида”ги қонунига мувофиқ, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ўз илтимосномаларига кўра, келиб чиқишидан, ирқи ва миллатидан, жинси, маълумоти, тилидан, динга муносабатидан, сиёсий ва бошқа эътиқодидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикаси фуқаролигига қабул қилиниши мумкин.

Бугунги кунда фуқаролик бериш тўғрисидаги мурожаатларни кўриб чиқиш ва бундай юксак шарафга муносиб шахсларни, аввало «Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида»ги қонун кучга кирган вақтда турли объектив ва бошқа ҳаётий вазиятларга кўра чет элда бўлган аҳолиси орасидан Ўзбекистон Республикаси фуқаролигига қабул қилиш бўйича асосли қарорлар қабул қилинаётгани муҳим аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистон давлати фуқароликка қабул қилиш борасида ҳам қонунийлик, инсонпарварлик ва ижтимоий бағрикенглик тамойилларига асосланмоқда. Шу тариқа юртимизда инсон манфаатларига риоя қилинишини таъминлаш чора-тадбирлари тизимли равишда амалга ошириб борилмоқда. Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг фармонлари билан Қорақалпоқистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва вилоятларда доимий истикомат қилаётган, фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг мурожаатлари қаноатлантирилиб, улар Ўзбекистон Республикаси фуқаролигига қабул қилинмоқда.

Мазкур чораларнинг амалга оширилиши халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган принципларига тўла мос келади ва ўзбек заминида туғилиб, ўсиб-улғайган ҳамда Ватанимизнинг тараққиёти ва равнақига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келаётган шахсларнинг манфаатларини назарда тутди.

Ўзбекистон Республикаси демократик кадриятлар ва халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган тамойилларига содиқлигини намоён этиб, Инсон ҳуқуқлари бўйича умумжаҳон декларацияси ғоялари асосида ҳар бир инсоннинг фуқароликка бўлган ҳуқуқлари амалга оширилишини кафолатлайди.

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи. “Ишонч” газетаси, 2017 йил 21 сентябрь

1.3. Таълим-тарбия ва соғлиқни сақлаш соҳаларидаги кечаётган туб ислохотлар

Таълим-тарбия ва соғлиқни сақлаш соҳаси – барча соҳалар тараққиётини таъминлашга хизмат қилади ва ҳамиша шундай бўлиб келган. Чунки айнан шу тизимда муваффақиятларга эришилмас экан, бошқа соҳаларнинг ютуғи ҳақида гап бўлиши мумкин эмас.

Давлатимиз томонидан инсон саломатлигини янада мустаҳкамлаш, соғлом инсонлар сафини кенгайтириш, оналар ва болалар соғлиғини муҳофаза қилиш, соғлом турмуш тарзини шакллантириш, оилада тиббий маданиятни ошириш, ҳар бир шахснинг саломатлиги ўз кўлида эканлигини аҳоли ўртасида кенг тарғиб қилиш, соғлом жамиятни ташкил этишга катта эътибор қаратилмоқда. Бу борада 1996 йил 29 августда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг соғлиғини сақлаш тўғрисида"ги Қонун, 1998 йил 10 ноябрда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастури тўғрисида"ги 2107-сонли Президент Фармони, 2011 йил 28 ноябрдаги "Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 1652-сонли Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори ҳамда 2015-2020 йиллар даврида Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг соғлом овқатланишини таъминлаш концепциясини ва чора-тадбирлар комплексини таъминлаш тўғрисидаги Вазирлар Маҳкамасининг Қарори аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 25-моддасида “Ҳар бир инсон ўзининг ҳамда оиласининг саломатлиги ва фаровонлигини таъминлаш учун зарур бўлган турмуш даражасига эга бўлиши, жумладан, турар жойига эга бўлиш ҳуқуқига эгадир”, деб кўрсатилган⁹.

Тиббий хизмат инсон манфаатларини таъминлашнинг муҳим омилларидан биридир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 апрелдаги “Соғлиқни сақлаш соҳасида хусусий секторни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори хусусий тиббиёт муассасаларига кенг кўламли имтиёз ва преференциялар бергани билан алоҳида эътиборга лойиқ. Хусусан, ушбу муассасалар 2022 йилнинг 1 январига қадар барча турдаги солиқлар ва мажбурий ажратмалар тўлашдан озод этилди. Такдим этилган солиқ имтиёзлари хусусий тиббиёт муассасаларининг моддий-техник базасини сезиларли даражада мустаҳкамлаш имконини беради. Бўшаган маблағлар уларни замонавий тиббий асбоб-ускуналар билан жиҳозлаш, уларга сервис-техник хизмат кўрсатиш, тиббиёт мақсадлари учун эҳтиёт қисмлар, инвентар ва бошқа буюмлар харид қилиш, янги бино ва иншоотларни қуриш ва мавжудларини реконструкция қилишга йўналтирилади.

Такдим этилган солиқ имтиёзлари ҳисобидан тежалган маблағларнинг бир қисми аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларига бепул тиббий хизмат кўрсатишга ажратилади. Шундай қилиб, берилган солиқ имтиёзлари эвазига давлат бир вақтнинг ўзида аҳолини манзилли ижтимоий ҳимоя қилиш билан бирга, сифатли тиббий хизмат кўрсатишни кенгайтиришни рағбатлантириш бўйича муҳим вазифаларни ҳал этади, энг муҳими, хусусий тиббиёт муассасалари зиммасига қўшимча молиявий харажатлар юкланмайди.

Бугун замон ўзгармоқда, одамларнинг талаби ошиб бормоқда. Халқимизнинг тиббий маданияти юксалиб, энг сўнгги усул ва русумларда тиббий хизмат кўрсатилишини истади. Бизга шу ҳам бўлаверади, деган тушунча энди ўз умрини ўтаб бўлди.

Бу барча соҳалар қатори тиббиёт соҳасига ҳам бевосита дахлдор. Шу боис соҳа ходимлари тиббиётнинг энг илғор, замонавий ютуқларини, даволаш усулларини ўзлаштирмоғи зарур. Эришилган ютуқларга маҳлиё бўлиб ўтириш тараққиёт йўлидаги энг катта ғовдир.

Шавкат Мурзиёев

⁹ Абдурахманов Қ. Ўзбекистонда инсон омили ва манфаатлари – энг олий кадрят. -Т., Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. 364 - б.

Шунингдек, хусусий тиббиёт муассасалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган рўйхат бўйича олиб келинадиган янги тиббиёт асбоб-ускуналари, бутловчи буюмлар ва уларнинг эҳтиёт қисмлари ҳамда материаллари учун божхона тўловларидан озод этилади. Бунда мазкур рўйхатни тиббиёт муассасаларининг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда янада кенгайтириш кўзда тутилган.

Таъкидлаш лозимки, қишлоқ жойларда ва чекка туманларда тиббиёт соҳасида хусусий секторни жадал ривожлантириш мақсадида қарорда қишлоқ жойларда тиббий хизмат кўрсатиш соҳасида ташкил этиладиган янги микрофирмалар ва кичик корхоналар давлат рўйхатига олинган кундан бошлаб 10 йил муддатга ягона солиқ тўловидан озод этилиши таъкидланган.

Қарор билан 2017 йил 1 майдан бошлаб соғлиқни сақлаш соҳасида кичик корхоналар ходимларининг йиллик ўртача чекланган сонини 25 кишидан 100 кишигача кўпайтириш тўғрисида тасдиқланган норма тиббиёт соҳасининг хусусий секторида бандликни кенгайтиришни рағбатлантириш имконини беради, хусусий тиббиёт муассасалари хизмат кўрсатадиган аҳоли сонини ошириш учун қўшимча имкониятлар яратади.

Мазкур ҳужжатда хусусий тиббиёт муассасаларига лицензия беришни сезиларли даражада соддалаштириш ва уларнинг муддатларини тезлаштириш, жумладан, лицензия бериш тўғрисидаги қарорни 30 кундан 20 кунгача қисқартириш, лицензия бериш учун давлат божини энг кам иш ҳақининг 10 баробаридан 5 баробаригача камайтириш назарда тутилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, қарорда тиббиётнинг хусусий соҳасига, айниқса, юқори малакали хорижий мутахассисларни жалб қилиш ва хорижий капитал иштирокида кўшма тиббиёт муассасалари ташкил этиш орқали илғор халқаро тажрибани жорий этишни кенгайтиришга доир чора-тадбирлар ҳам кўзда тутилган. Хусусий тиббиёт муассасаларида ишлашга жалб этиладиган хорижлик шифокорлар ва замонавий тиббиёт асбоб-ускуналарига хизмат кўрсатадиган техник мутахассислар тузилган меҳнат шартномалари доирасида олинадиган даромадлар бўйича жисмоний шахслар даромад солиғи ҳамда ягона ижтимоий тўловлардан озод этилиши белгиланган.

Дори-дармон ва тиббиёт воситалари саломатликни мустаҳкамлашда муҳим ўрин тутди. Шу нуқтаи назардан мамлакатимиз аҳолисини арзон сифатли дори-дармон воситалари ва тиббиёт буюмлари билан таъминлаш, ижтимоий аҳамиятга эга дори-дармон воситалари ва тиббиёт буюмларини белгиланган нархларда сотиш, маҳаллий фармацевтика соҳасини ривожлантириш долзарб вазифа саналади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 февралдаги “Дори воситаларини ва тиббиёт буюмларини сотиш, фармацевтика фаолиятини лицензиялаш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори айни мақсадга қаратилгани билан аҳамиятлидир. Қарорга мувофиқ аҳолини арзон ва сифатли дори-дармон воситалари ва тиббиёт буюмлари билан таъминлаш, уларнинг нархини белгилаш бўйича ўрнатилган тартибни бузишнинг олдини олиш, фармацевтика фаолиятининг алоҳида турларини лицензиялаш тартибини такомиллаштириш мақсадида 2017 йил 1 апрелдан фармацевтика фаолиятининг янги тури — дори воситалари ва тиббиёт буюмларини чакана сотишни лицензиялаш Қорақалпоқiston Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари томонидан амалга оширилади. Қорақалпоқiston Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларида дори воситалари ва тиббиёт буюмларини чакана сотиш учун лицензия бериш бўйича ҳудудий комиссиялар ташкил этилади.

Мустақиллик йилларида мамлакатимиз аҳолисининг турар-жой шароитларини тубдан яхшилашга алоҳида эътибор берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги “2017-2021 йилларда қишлоқ жойларда янгиланган намунавий лойиҳалар бўйича арзон уй-жойлар қуриш дастури тўғрисида”ги қарори мамлакатимизда қишлоқ аҳоли пунктларининг меъморий қиёфасини яхшилаш, намунавий лойиҳалар бўйича яқка тартибда уй-жойлар қуриш ҳисобига қишлоқ аҳолисининг ҳаёт даражаси ва сифатини ошириш, қишлоқда муҳандислик ва транспорт коммуникацияларини, ижтимоий инфратузилма объектларини жадал ривожлантириш бўйича кенг кўламли ишлар амалга оширилиши, 2009-

2016 йилларда қишлоқ жойларда 1308 турар жой массивида умумий майдони 9 миллион 573 минг квадрат метр бўлган 69 557 та шинам уй-жой қурилиши, қишлоқлардаги 83,5 мингдан ортиқ оиланинг яшаш шароитини яхшилаш имконини беради.

“Узоқ йиллардан буён халқимизни қийнаб келаётган ўткир муаммо – арзон уй-жойлар масаласини ҳал этиш мақсадида биз 2017-2021 йилларга мўлжалланган алоҳида дастур қабул қилдик. Ушбу дастурга биноан, Келгуси беш йилда 1 минг 136 та кўп қаватли, арзон уй-жойлар, жумладан, қишлоқ жойларда янги намунавий лойиҳалар асосида 100 мингдан ортиқ турар жой бинолари барпо этади”¹⁰, деди Ш. Мирзиёев бу борадаги ишларга алоҳида тўхталиб.

Азим Тошкентимизнинг ям-яшил хиёбону майдонлари, боғ-роғлари, кенг ва озода кўчалари, қадимий ёдгорликлари ва маҳобатли иншоотлари юртдошларимиз қалбида фахр-ифтихор уйғотса, хорижлик сайёҳларнинг ҳавасини келтирмоқда. Тошкентда кенг тармоқли замонавий инфратузилма барпо этилган бўлиб, кўплаб маданият ва истироҳат объектлари фаолият кўрсатмоқда. Буюк Британиянинг нуфузли “Экономист” журналининг баҳосига кўра, Ўзбекистон пойтахти дунёдаги яшаш учун энг қулай бўлган 140 шаҳар орасида 58-ўринни эгаллаган¹¹.

Кўкаламзорлаштириш, дарахт ва буталарга шакл бериш шаҳарнинг экологик ҳолати ва ташқи қиёфасига ижобий таъсир кўрсатиб, янада қулай микроиклим, санитария-гигиена ва эстетик шароит яратади. Ўтган йили Тошкентда турли навдаги 313 мингдан зиёд дарахт ва буталар экилди. Уларни экишда эстетик ва санитария талабларига риоя қилинди, ландшафт дизайни принциплари қўлланди. Кўкаламзорлаштириш ишларини режалаштириш жараёнида нафақат дарахтлар хусусияти, балки уларнинг гуллаш вақти ҳам ҳисобга олинади ва бу кишида катта таассурот қолдирадиган композицияни яратиш имконини беради.

Кенг ва равон йўллар, обод кўчалар мамлакатимиз иқтисодий тараққиётидан далолат беради, албатта. Янги тураржойларининг барпо этилиб, шаҳарларнинг кенгайтирилиши, транспорт воситалари сонининг жиддий кўпайиши, табиийки, минтақавий автомобиль йўллари ҳолатини тубдан яхшилаш борасида амалий чора-тадбирларни амалга оширишни тақозо этмоқда.

2017 йил 14 февралда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Йўл хўжалигини бошқариш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони соҳадаги ишларни янги босқичга олиб чиқади. Фармонга мувофиқ тугатилаётган Автомобиль йўллари қуриш ва фойдаланиш давлат акциядорлик компанияси негизида Ўзбекистон Республикаси Автомобиль йўллари давлат қўмитаси ташкил этилди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Йўл-қурилиш ишларининг сифати устидан назорат олиб борадиган Давлат инспекциясини ташкил этиш ҳам фармонда кўзда тутилган.

Таъкидлаб ўтиш жоизки, World Happiness Index” (“Дунёнинг энг бахтли мамлакатлари”) янги рейтингида Ўзбекистон 158 та мамлакат орасида 44-поғонада, Ҳамдўстлик давлатлари ўртасида эса биринчи ўринда қайд этилган бўлиб, Жанубий Корея, Япония, Италия, Малайзия ва бошқа давлатларни ортда қолдирган. Бундан ташқари, бизнинг мамлакатимиз “бахт индекси”нинг ҳар йилги ўсиш кўрсаткичида биринчи ўнталиқ давлатлари қаторидан ўрин олгани¹² этиборлидир.

“Дунёнинг энг бахтли мамлакатлари” рейтинги ҳар йили АҚШнинг Колумбия университети таниқли социологлари томонидан Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, Жаҳон банки, жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти каби халқаро институтлар томонидан тақдим этилган статистик маълумотлар ва социологик тадқиқотлар натижалари асосида тузилади.

Дунёнинг энг бахтли мамлакатлари рейтинги 2012-2014 йиллар якунлари асосида тузилган бўлиб, унда инсон манфаатлари ва фаровонлигини таъминлашга қаратилган қирққа яқин мезонлар бўйича қиёсий таҳлил ўтказилган. Мазкур тадқиқотда аҳоли фаровонлиги,

¹⁰ “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 1 сентябрь

¹¹ <http://uza.uz>

¹² <http://www.toshkent.uz>

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти мезонларига кўра, ўртача умр кўриш, ялпи ички маҳсулотининг аҳоли жон бошига тақсимоти, ҳавфсизлик даражаси, оиладаги ажримларнинг сони, ишсизлар кўрсаткичи, коррупцияга қарши кураш борасидаги амалий ишлар, аҳолининг фуқаролик ташаббуси ва эркинлигини амалга ошириш ҳуқуқи каби кўрсаткичлар ҳисобга олинган. Шунингдек, инсонларнинг бир-бирига нисбатан ишончи, яхши муносабатда бўлиши ҳамда кундалик хурсандчилик ва ташвиш сабаблари ҳам ҳисобга олинган.

Ўзбекистоннинг мазкур рейтингдари поғонани эгаллаши мамлакатимиздаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ҳамда ҳаёт даражасини ошириш соҳасида олиб борилаётган оқилона сиёсат натижасидир. Шундай қилиб, халқаро ҳамжамият Ўзбекистондаги юксалишларни эътироф этмоқда.

Ҳар қандай мамлакатнинг истиболини илм-фан тараққиёти белгилайди. Шу маънода, мамлакатимизда илмий мактаблар яратиш, уларда фаолият кўрсатадиган кадрлар салоҳиятини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Айниқса, мамлакатимиз Президентининг 2017 йил 17 февралдаги “Фанлар академияси фаолияти, илмий-тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори бу борада муҳим дастуриламал ҳисобланади. Қарорда замон талабларидан келиб чиққан ҳолда Фанлар академиясининг асосий вазифа ва фаолиятининг устувор йўналишлари белгилаб берилган. Шунингдек, илмий-тадқиқот инфратузилмасини янада мустаҳкамлаш мақсадида Фанлар академияси таркибида бир қатор илмий-тадқиқот муассасалари ташкил қилиниб, қатор муассасалар академия тасарруфига қайтарилган. Тизимда мавжуд муаммоларни баратараф этиш борасидаги чора-тадбирлар ҳам қарорда аниқ белгиланган. Умуман, қарор академик фан нуфузини ошириш, илмий-тадқиқот муассасалари моддий-техник базасини тубдан яхшилаш, иқтидорли ёшларни илм-фанга кенг жалб қилиш ҳамда олимларнинг машаққатли меҳнатини муносиб рағбатлантиришда ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

Бугунги кунда мамлакатимизда умумтаълим мактаблари ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, олий таълим муассасалари ўртасида ўзаро интеграцияни таъминлаган ҳолда, 11 йиллик ўрта таълим тизимини жорий этиш, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимини тубдан ислоҳ қилиш, янги очилган олий таълим муассасалари, уларнинг филиаллари фаолиятини ташкил этиш билан боғлиқ ишлар амалга оширилмоқда.

Умумтаълим мактаблари 9-синф битирувчиларининг ўз хоҳишига кўра 10-синфда ўқишни давом эттириши, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларига қамраб олиш ишлари изчил давом эттирилмоқда.

Ўқув режасига кўра, 10-синф ўқувчилари ҳафтада 5 кун умумтаълим фанларини ва 1 кун касбий фанларни ўрганиши белгиланди. Касб-ҳунар коллежларидан узоқ масофада жойлашган 2703 та мактаб учун 1103 та мактабда, 6956 мактаб учун эса 615 та коллежда ўқув ишлаб чиқариш мажмуалари ташкил этилади.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Ўрта махсус касб-ҳунар таълими маркази ҳамкорлигида иқтидорли ва қобилиятли ўқувчиларни танлаб олиш ва уларни олий таълим муассасаларига мақсадли тайёрлашни ташкил этиш учун ҳар бир олий таълим муассасаси ҳузурида биттадан академик лицей очиш ва фаолиятини йўлга қўйиш ишлари олиб борилмоқда. Бугунги интеллектуал меҳнат бирламчи аҳамият касб этаётган глобаллашув ва интернет асри, жаҳон бозорида рақобат курашининг миқёси тобора ортиб бораётган давр мамлакатимизда таълим соҳасини замон талаблари асосида янада такомиллаштиришни тақозо қилмоқда.

Ҳар бир ишда кексалардан маслаҳат олиш, уларга ғамхўрлик қилиб, мадаккор бўлиш-халқимизга хос азалий қадрият. Юртимизда кекса ёшдаги фуқароларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш борасидаги фаолият такомиллаштирилиб, улар учун муносиб турмуш шароити яратилмоқда, тинчлик ва осойишталикни таъминлашда кексаларнинг ролини ошириш йўлида кенг қамровли ишлар олиб борилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 17 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартиришлар киритиш тўғрисида (Ўзбекистон Республикаси Президентининг

“Ўзбекистон фахрийларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш “Нуроний” жамғармаси фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2016 йил 28 декабрдаги ПФ-4906-сонли-фармони)”ги қарорига кўра бир қатор ҳужжатларга ўзгартиришлар киритилди. Хусусан, қарорга мувофиқ “Ўзбекистон фахрийларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш “Нуроний” жамғармаси” энди “Ўзбекистон фахрийларининг ижтимоий фаолиятини қўллаб-қувватлаш “Нуроний” жамғармаси” деб юритилади.

Республикамизда инсон шахси эъзозлангани ва жамият тараққиётининг асосий омили сифатида эътироф этилгани сабабли истиқлол йилларида қабул қилинган барча ижтимоий дастурлар бир-бирини мантиқий давом эттирган ҳолда изчиллик билан инсон манфаатларини, унинг камолотини таъминлашга қаратилган яхлит тизимни ташкил этмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, ушбу қарорлар соғлиқни сақлаш соҳасидаги ислохотларни янада чуқурлаштириш, тадбиркорлик фаолиятини жадал ривожлантиришни рағбатлантириш, халқимиз учун муносиб ва сифатли ҳаёт шароитларини яратиш бўйича амалга оширилаётган кенг кўламли ишларнинг мантиқий давоми, шунингдек, “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун” деган эзгу ғояни ҳаётга изчил татбиқ этиш борасидаги навбатдаги муҳим қадам ҳисобланади.

Назорат саволлари:

1. Нима учун инсон ҳаёти, кадр-қиммати ҳамма нарсадан устувор бўлиши эркин демократик фуқаролик жамиятининг асосий пойдевори ҳисобланади?

2. “Ислохот – ислохот учун эмас, инсон манфаатлари учун” тамойилининг мазмун-моҳияти нимадан иборат?

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясида сўзлаган нутқида мамлакатимизнинг янги қиёфасини шакллантириш йўлида амалга оширилган қандай ислохотларга атрофлича тўхталиб ўтилди?

4. “Халқ давлат органларига эмас, балки давлат органлари халқимизга хизмат қилиши керак” иборасининг маъносини тушунтириб беринг.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхонаси ҳақида нималарни биласиз?

6. Нима учун давлат ижтимоий сиёсатининг асосий мезони аҳоли турмуш даражаси ва сифатини яхшилаш ҳисобланади?

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Соғлиқни сақлаш соҳасида хусусий секторни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қачон қабул қилинган ва унинг асосий мақсади нималардан иборат?

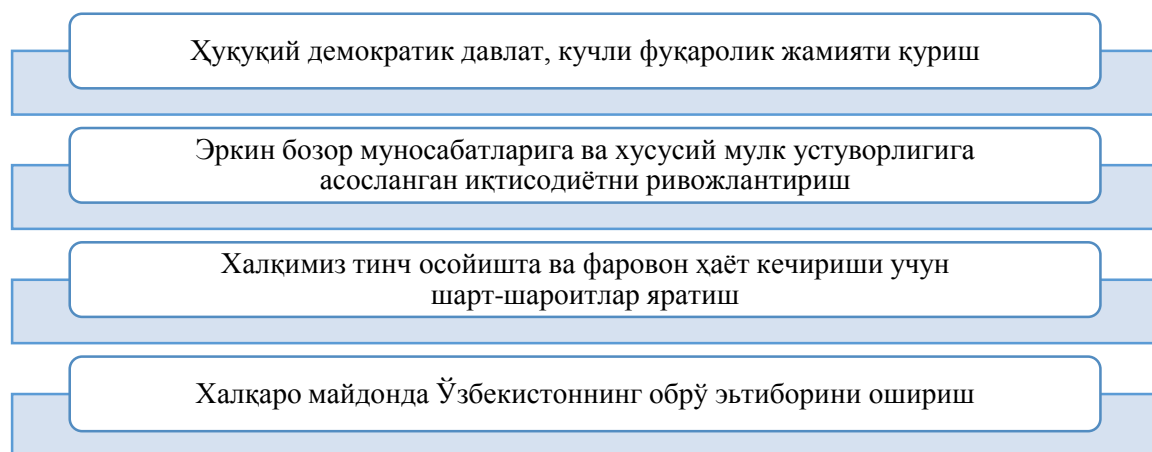

2-БОБ. ЎЗБЕКИСТОННИ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ – ЯНГИЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ҲАҚИҚИЙ ҲАРАКАТЛАР ДАСТУРИДИР

2.1. Ўзбекистонни ривожлантириш стратегиясининг мақсад ва вазифалари

Президентимиз Шавкат Мирзиёев Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясида сўзлаган нутқида “Умумхалқ муҳокамасидан сўнг беш йилга мўлжалланган Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси қабул қилинди. Бу стратегияни ишлаб чиқишда биз ўзимизга четдан назар ташлаб, салоҳият ва имкониятимизни холис баҳолаш билан бирга, хато ва камчиликларимизни ҳам атрофлича танқидий таҳлил қилдик”¹³ деб таъкидлаб ўтди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий тараққиёт учун мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилувчи қуйидаги муҳим мақсад ва йўналишларда комплекс чора-тадбирлар амалга оширилди (2.1.1-расм).

2.1.1-расм. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида амалга оширилган комплекс чора-тадбирлар

Мазкур чора-тадбирларни изчил амалга ошириш натижасида мамлакатимиз иқтисодиёти барқарор ривожланди, халқимиз турмуш фаровонлиги юксалди, Ўзбекистон халқаро майдонда ўз нуфузи, ўрнига эга бўлди.

Бирок, ўз ўрнида таъкидлаш лозимки, мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан тараққий эттириш, хуқуқий демократик давлат ва кучли фуқаролик жамияти куриш, унинг жаҳон ҳамжамияти ўртасидаги обрў-эътиборини янада кучайтириш борасида ҳали тўлиқ ишга туширилмаган ресурслар, салоҳият ва имкониятлар мавжуд. Шунга кўра, Президентимиз Ш.Мирзиёев босиб ўтилган йўл ва орттирилган тажрибани холисона баҳолаш, мустақиллик йилларида эришилган ютуқларни таҳлил қилиш ҳамда замон талабларидан келиб чиққан ҳолда, олдимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва мамлакат тараққиётини жадаллаштиришнинг муҳим устувор йўналишлари ҳамда аниқ марраларини белгилаш вазифасини қўйди.

Мазкур вазифани амалга ошириш йўлида аҳолининг кенг қатламлари, жамоатчилик ва ишбилармон доиралар вакиллари, давлат органларининг раҳбарлари ва мутахассислари билан амалий суҳбат ҳамда муҳокамалар олиб борилди, шунингдек, амалдаги қонун ҳужжатлари, миллий ва халқаро ташкилотларнинг ахборот-таҳлилий материаллари, маърузалари, тавсия ва шарҳлари ўрганилди, ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибаси таҳлил қилинди.

Келиб тушган таклифларни жамлаш, чуқур ўрганиш ҳамда умумлаштириш асосида 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор

¹³Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясида сўзлаган нутқи. - <http://uza.uz/oz/>

йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси ҳамда уни “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури ишлаб чиқилди¹⁴.

Лойиҳаларни тайёрлаш давомида аҳолининг кенг қатламлари орасида қизгин муҳокамалар олиб борилди. Лойиҳалар муҳокама учун турли ахборот майдонларига жойлаштирилди, уларнинг натижасида кўплаб таклиф ва мулоҳазалар келиб тушди. Фуқаролар сиёсий-ҳуқуқий борада юксак фаоллик кўрсатиб, олиб борилаётган ислохотларга алоҳида қизиқиш ва дахлдорликни намоён қилдилар (2.1.2-расм).

“Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш тизими” порталида йўлга қўйилган жамоатчилик муҳокамаси натижалари бўйича:

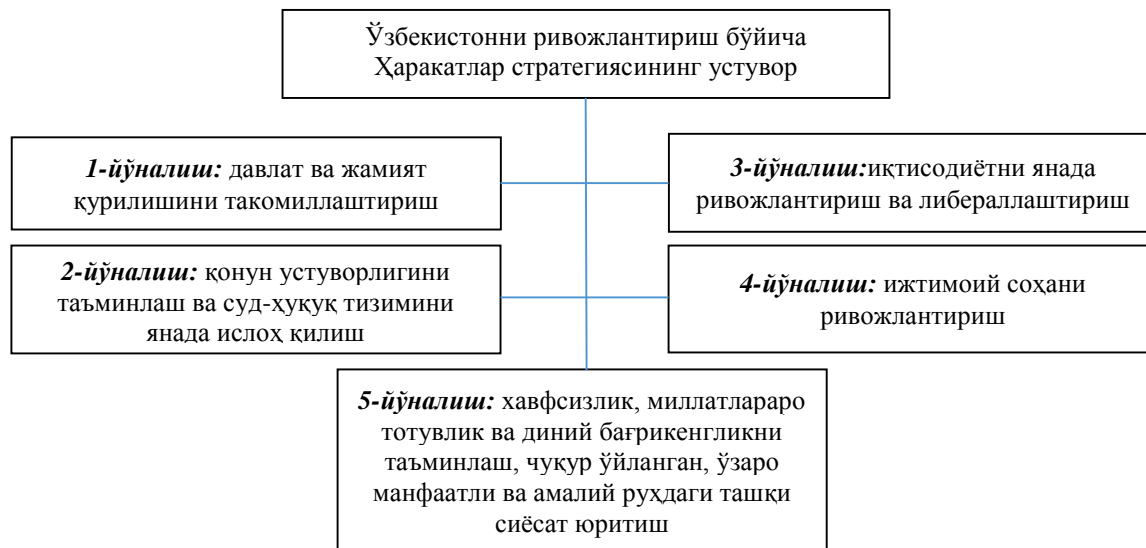
- 1310 та таклиф ва мулоҳаза келиб тушиб, улар асосида Давлат дастурининг 41 та банди қайта кўриб чиқилди.

2017 йил 23-27 январь кунлари Тошкент шаҳрида медиа ҳафталик ва халқаро давра суҳбати ташкил этилиб, уларда:

- 1300 дан ортиқ мутахассис ва эксперт, жамоатчиликнинг, оммавий ахборот воситаларининг, дипломатик корпус ва халқаро ташкилотларнинг, шунингдек, Ўзбекистонда фаолият юритаётган йирик хорижий инвесторларнинг вакиллари иштирок этишди.

2.1.2-расм. Ўзбекистонни ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясини ишлаб чиқишда фуқароларнинг юксак фаоллик намоён этиши.

Ҳаракатлар стратегиясига Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан сайловолди жараёни, жамоатчилик, ишбилармон доиралар вакиллари ҳамда давлат органлари билан учрашувлар чоғида билдирилган мамлакатни ижтимоий-сиёсий, социал-иқтисодий, маданий-гуманитар ривожлантиришнинг концептуал масалалари киритилди.

2.1.3-расм. Ўзбекистонни ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг устувор йўналишлари.

Ҳаракатлар стратегиясининг мақсади - олиб борилаётган ислохотлар самарадорлигини тубдан оширишдан, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланишини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратишдан, мамлакатни модернизация қилиш ва ҳаётнинг барча соҳаларини эркинлаштиришдан иборатдир.

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармониغا шарҳ. - <http://uza.uz/>

Хусусан, мамлакатни ривожлантиришнинг қуйидаги 5 та устувор йўналиши белгиланган (2.3-расм).

Мазкур йўналишларнинг ҳар бири мамлакатимиздаги ислоҳотларни ва янгиланишларни янада чуқурлаштиришга оид бўлимлардан иборат (2.1.1-жадвал).

2.1.1-жадвал

Ўзбекистонни ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг асосий йўналишлари доирасида амалга ошириш кўзда тутилаётган чора-тадбирлар

Йўналиш номи	Кўзда тутилган чора-тадбирлар
Давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш	<ul style="list-style-type: none"> - давлат ҳокимияти тизимида Олий Мажлиснинг ролини кучайтириш; - қонун ижодкорлиги фаолиятининг сифатини тубдан яхшилаш; - давлат ҳаётида сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш; - давлат хизматини ислоҳ қилиш; - иқтисодиётда давлат бошқарувини камайтириш; - давлат ва хусусий секторларнинг ўзаро фойдали ҳамкорлигининг замонавий шакллари, “Электрон ҳукумат” тизимини ривожлантириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш; - халқ билан самарали мулоқотни таъминлаш; - жамоатчилик назоратини такомиллаштириш; - нодавлат нотижорат ташкилотларини, оммавий ахборот воситаларини янада ривожлантириш; - маҳалланинг жамият ҳаётидаги ролини кучайтириш.
Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш	<ul style="list-style-type: none"> - қарорлар қабул қилишда судларнинг мустақиллигини таъминлаши керак бўлган Олий суд кенгашини тузиш; - профессионал судьялар корпусини шакллантириш; - судьяларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга доир чора-тадбирларни амалга ошириш; - маъмурий судларни, хўжалик судлари тизимида минтақавий апелляция судларини тузиш, судья ёрдамчиси лавозимини таъсис этиш орқали судларни келгусида ихтисослаштириш ва уларнинг девонини мустаҳкамлаш; - процессуал қонун ҳужжатларини такомиллаштириш, қуйи инстанция судларининг камчиликларини мустақил бартараф этиш ва узил-кесил қарор қабул қилиш юзасидан юқори суд инстанцияларининг ваколатларини кенгайтириш; - барча ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва назорат органлари, давлат ҳамда хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари раҳбарларининг халқ билан бевосита мулоқотини йўлга қўйиш чора-тадбирларини рўёбга чиқариш; - аҳолининг уларга эркин мурожаат эта олишини таъминлаш, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликлари бузилганлиги тўғрисидаги мурожаатларнинг, хабарларнинг ўз вақтида олинишини таъминлаш; - ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизими, жиноятчиликка қарши курашиш ва жамоат тартибни сақлаш бўйича ички ишлар органларининг фаолиятини тубдан такомиллаштириш; - 2018-2021 йилларда жиноят ва жиноят-процессуал қонун ҳужжатларини янада такомиллаштириш концепциясини ишлаб чиқиш, суд, ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва назорат органлари ходимларини ўқитиш, танлаш ва жой-жойига қўйиш тизимини такомиллаштириш; - мурожаатларни мунтазам таҳлил қилиш ҳамда вақти-вақти билан уларнинг натижаларини эълон қилиб бориш; - адвокатурани ривожлантириш, нотариат тизимини ва ФХДЁ органларини ислоҳ қилиш.
Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштириш	<ul style="list-style-type: none"> - миллий валюта ва нархларнинг барқарорлигини таъминлаш; - валютани тартибга солишнинг замонавий бозор механизмларини босқичма-босқич жорий этиш; - маҳаллий бюджетларнинг даромад базасини кенгайтириш; - ташқи иқтисодий алоқаларни кенгайтириш; - экспортга мўлжалланган маҳсулот ва материаллар ишлаб чиқариш

	<p>учун замонавий технологияларни жорий этиш;</p> <ul style="list-style-type: none"> - транспорт-логистика инфратузилмасини, тадбиркорликни ривожлантириш ҳамда хорижий инвесторлар учун инвестициявий жозибадорликни ошириш; - солиқ маъмурчилигини яхшилаш; - банк фаолиятини тартибга солишнинг замонавий принцип ва механизмларини жорий этиш; - кўп тармоқли фермер хўжаликларини ривожлантириш; - туризм индустриясини жадал ривожлантириш; - хусусий мулкни, молия бозорини ҳимоя қилиш; - қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш; - заргарлик соҳасини ривожлантириш; - айрим миллий корхоналарнинг акцияларини (IPO) нуфузли хорижий фонд биржаларига дастлабки тарзда жойлаштиришга тайёргарлик кўриш. <p>Натижада:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 2017-2021 йилларда умумий қиймати 40 миллиард АҚШ доллари миқдоридаги 649 та инвестиция лойиҳаси амалга оширилади; - кейинги 5 йилда саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш 1,5 марта, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 33,6 фоиздан 36 фоизга, қайта ишлаш тармоғи улуши 80 фоиздан 85 фоизга ошади.
<p>Ижтимоий соҳани ривожлантириш</p>	<ul style="list-style-type: none"> - аҳоли бандлигини ошириш, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилиш ва уларнинг саломатлигини сақлаш; - йўл-транспорт, муҳандислик-коммуникация ҳамда ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва модернизация қилиш; - аҳолини электр энергияси ва табиий газ билан таъминлашни яхшилаш; - аҳолининг муҳтож қатламларига кўрсатиладиган ижтимоий ёрдам сифатини ошириш; - хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги мақомини юксалтириш; - соғлиқни сақлаш соҳасини ислоҳ қилиш; - мактабгача таълим муассасаларининг қулайлигини таъминлаш, умумий ўрта таълим, ўрта махсус ва олий таълим сифатини яхшилаш ҳамда уларни ривожлантириш чора-тадбирларини амалга ошириш. <p>Хусусан:</p> <ul style="list-style-type: none"> - қарийб 25 мингта инвестиция лойиҳасини рўёбга чиқариш ҳисобидан 256,4 мингта иш ўрни ташкил этиш; - ишсизлик даражаси энг юқори бўлган минтақаларда 46,8 мингта янги иш ўрни ташкил этиш; - тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун таълим муассасаларининг 10 минг нафар битирувчисига кредитлар ажратиш; - 78 та туман тиббиёт бирлашмасини, 7 та шаҳар ва 2 та вилоят кўп тармоқли тиббиёт марказини қайта қуриш, тез тиббий ёрдам хизматини 1200 та махсус автотранспорт билан таъминлаш; - қишлоқ жойларда 15 мингта арзон уй-жой, 415 километрлик сув таъминоти қувурлари, 316 километрлик газ таъминоти қувурлари ва 291 километрлик ички йўллар қуриш; - аҳолига транспорт хизматлари кўрсатиш сифатини яхшилаш мақсадида 86 та янги автобус йўналишини жорий этиш ва 537 та замонавий автобус харид қилиш.
<p>Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш</p>	<ul style="list-style-type: none"> - мамлакатимизнинг конституциявий тузумини, суверенитетини, ҳудудий яхлитлигини ҳимоя қилишга доир чора-тадбирларни рўёбга чиқариш; - киберхавфсизлик соҳасида ахборот, норматив-ҳуқуқий асослар тизимини такомиллаштириш; - аҳолини фавқулодда вазиятлардан хабардор қилиш тизимини ташкил этиш ва ривожлантириш; - Орол фожиасининг оқибатларини юмшатиш; - миллатлараро муносабатлар соҳасидаги сиёсатнинг устувор йўналишлари концепциясини ҳамда диний соҳадаги давлат сиёсати концепциясини ишлаб чиқиш.

Юкорида кайд этилган барча чора-тадбирларини ўз ичига олган Давлат дастурини амалга оширишга жами 37,7 триллион сўм ва 8,3 миллиард АҚШ доллари йўналтирилиши белгиланган.

Келгуси беш йилда мамлакатни ривожлантиришнинг стратегик ва устувор йўналишларини белгилаш мақсадида, фармон асосида, Ўзбекистон Республикаси Президенти бошчилигида Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш бўйича миллий комиссия тузилди. Давлат дастурига киритилган тадбирларнинг тўлиқ, ўз вақтида ва сифатли бажарилишини назорат қилиш Ҳаракатлар стратегияси бешта йўналишининг ҳар бири бўйича тузилган комиссиялар зиммасига юклатилди.

Ушбу комиссиялар зиммасига нафақат юкорида кайд этилган вазифаларни, балки 2018-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш бўйича тегишли йиллик давлат дастурлари лойиҳаларини тайёрлаш ҳам юклатилди.

Ҳаракатлар стратегиясининг амалга оширилиши Ўзбекистон Республикасининг мамлакатни ислоҳ ва модернизация қилиш, ривожланган бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий демократик давлат, кучли фуқаролик жамияти барпо этиш, қонун устуворлигини, хавфсизлик ва ҳуқуқ-тартиботни, давлат чегаралари дахлсизлигини, жамиятда миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш йўлидаги изчил ҳаракатларига янги куч-қудрат бағишлайди.¹⁵

2.2. Ҳаракатлар стратегиясини ҳаётга изчил жорий этишнинг дастлабки натижалари

Ҳаракатлар стратегиясининг халқчиллиги, яъни, ундан ўрин олган чора-тадбирларни белгилашда энг аввало аҳоли кенг халқ оммасининг фикр-мулоҳазалари инобатга олингани, унда ижтимоий ҳаётнинг турли жабҳаларидаги мавжуд муаммоларга эътибор қаратилгани мазкур дастурни амалга ошириш бўйича қисқа даврида катта ижобий натижаларнинг қўлга киритилишига сабаб бўлмоқда.

Дастлабки сарҳисоблар давлат органлари, нодавлат ташкилотлар, фуқаролик жамияти институтларининг Давлат дастурини самарали амалга оширишга қаратилган кучлари, шу жумладан, хорижий мутахассислар ва халқаро экспертларни фаол жалб қилган ҳолда чинакам жипслашганлигини кўрсатди.

Ҳозирги кунда Ҳаракатлар стратегиясининг ижроси юзасидан давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини ривожлантиришга қаратилган 15 та қонун ва 700 дан ортик бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди¹⁶.

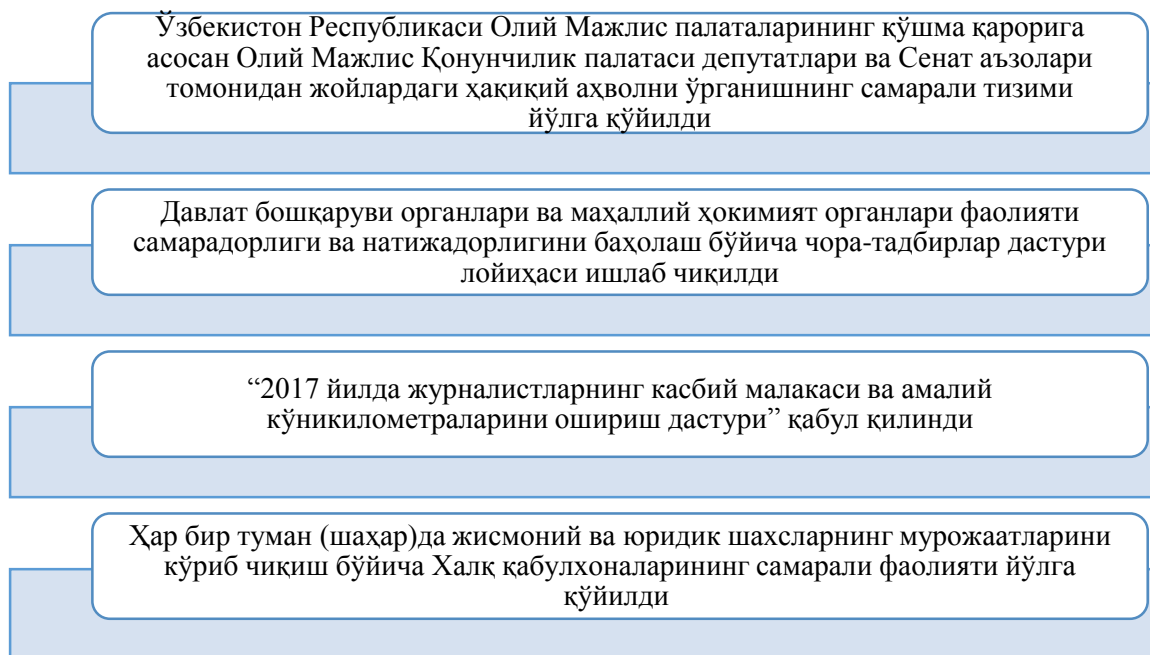
2017 йил 21 апрелда Ҳаракатлар стратегиясининг биринчи чорагига бағишланган ҳисобот анжуманида Олий Мажлис Сенати, Олий Мажлис Қонунчилик палатаси, “Тараққиёт стратегияси” маркази, Ташқи ишлар вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги, Ички ишлар вазирлиги, Марказий банк, Олий суд, Пенсия жамғармаси, Адлия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Рақобатни ривожлантириш давлат қўмитаси вакиллари иштирок этиб, ўз соҳаларида амалга оширилган ишлар бўйича ҳисобот бердилар.¹⁷

Давлат ва жамият тизимини такомиллаштириш йўлида қуйидаги муҳим ишлар амалга оширилгани маълум қилинди (2.2.1-расм).

¹⁵Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонида шарҳ. - <http://uza.uz/>

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармойиши. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2017 йил 15 август.

¹⁷ Вазирликлар, мутасадди идоралар, ОАВ - халқ муаммоларини ечиш йўлида. - <http://kun.uz/news/2017/04/21/vazirliklar-mutasaddi-idoralar-oav-halk-muammolarini-ecis-julida>

2.1.1-расм. Давлат ва жамият тизимини такомиллаштириш йўналишида амалга оширилган ишлар¹⁸

Шунингдек, давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштириш соҳасида замонавий талаблар ҳамда устувор йўналишларни инобатга олган ҳолда, 16 та вазирлик, идора ва бошқа ташкилотларнинг тузилмаси, вазифа ва функциялари қайта кўриб чиқилди, 20 та давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, бошқа ташкилотлар қайта ташкил этилди.

Маълумки, фуқаролик жамиятини қуришнинг энг асосий шарти қонун устуворлигини таъминлаш ҳисобланади. Ўтган йиллар мобайнида бу борада муҳим ислохотлар амалга оширилганига қарамай, қонунчиликни янада такомиллаштириш, хусусан, суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш борасида ўз ечимини кутаётган талай муаммолар мавжуд эди. Шунга кўра, Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишнинг дастлабки босқичидаёқ қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш йўналишида қатор муҳим чора-тадбирларга эътибор қаратилди (2.2.2-расм).

Шунингдек, суд ҳокимиятининг ягона олий органи – Ўзбекистон Республикаси Олий суди, оммавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган маъмурий низоларни, шунингдек, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишга ваколатли бўлган маъмурий судлар ташкил этилди. Ички ишлар органлари тизими ислоҳ қилиниб, уларнинг асосий фаолияти фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлашга — халқ манфаатларига хизмат қилишга йўналтирилди.

Иқтисодий ислохотлар - Ҳаракатлар стратегиясининг марказий бўғинини ташкил этади. Чунки, барқарор ва замонавий иқтисодиётни шакллантирмасдан туриб, пировард мақсадимиз - халқ фаровонлиги ва юксак ҳаёт даражасини таъминлашга эришиб бўлмайди. Шунга кўра, Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш бўйича қисқа муддатда мазкур йўналишда ҳам салмоқли ишлар бажарилди (2.2.3-расм).

Ушбу йўналишда солиқ тизими ислоҳ қилинди, ҳалол солиқ тўловчилар – хўжалик юритувчи субъектларга солиқ таътиллари берилиши назарда тутилди.

¹⁸: Давлат ва жамият тизимини такомиллаштириш йўналишида амалга оширилган ишлар сарҳисоби. - <http://kun.uz/>

Қонун ҳужжатларини тарқатиш тизими тубдан такомиллаштирилди;

Суд тизимини янада ислоҳ этиш орқали бир қатор муҳим қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Хусусан, судьялик лавозимида бўлишнинг илк маротаба 5 йиллик, навбатдаги 10 йиллик муддатга ва судьялик лавозимида бўлишнинг муддатсиз даврига муайян тартибда тайинланиши ёки сайланиши белгиланди;

Суд ҳокимияти мустақиллигининг конституциявий тамойилига риоя этилишини таъминлашга қўмақлашадиган Судьялар олий кенгаши ташкил этилди. Судларни янада ихтисослаштириш, суд аппаратини мустаҳкамлаш, шу жумладан, хўжалик судлари тизимида минтақавий апелляция судларини ташкил этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони билан 71 та туманлараро туман (шаҳар) иқтисодий судлари ташкил этилиши белгиланди;

Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлаш мақсадида 27 та ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат органлари раҳбарларининг виртуал қабулхоналари ташкил этилди;

Маъмурий, жиноят, фуқаролик ва хўжалик қонунчилигини такомиллаштириш орқали озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган муқобил жазо турларини қўллаш қўлами кенгайтирилди. Жумладан, ижтимоий фойдали меҳнатга жалб этиш орқали тарбиявий таъсир кўрсатиш чораларини кучайтиришга қаратилган "мажбурий жамоат ишлари" жиноий жазоси киритилди;

Қонунчиликка киритилган ўзгариш ва қўшимчаларга мувофиқ, фуқаролик иши бўйича суд қарорини назорат тартибида қайта кўриб чиқиш муддати 3 йилдан 1 йилга қискартирилиши белгиланди.

2.2.2-расм. Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш йўналишида амалга оширилган ишлар¹⁹

Ҳудудий ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурлари доирасида 13339 та лойиҳа амалга оширилди, 2,1 триллион сўм кредит ўзлаштирилди, 10 та эркин иқтисодий зона, 5 та кичик саноат зонаси ташкил этилди, «Peugeot» ва «Citroën» бренди билан энгил тижорат автомобилларини ишлаб чиқариш бўйича завод барпо этилмоқда.

Шунингдек, «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили» Давлат дастури доирасида 2633 та инвестиция лойиҳаси амалга оширилиб, 17599 та янги иш ўрни ташкил этилди.

Тижорат банклари томонидан фуқароларнинг қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш, қорамол, қўй, эчки, қуён боқиш ва гўшт етиштириш, паррандачилик ва асаларичиликни ривожлантириш, ихчам иссиқхоналар ташкил этиш, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини янада ривожлантириш, аёллар тадбиркорлигини молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадида 2,5 триллион сўм кредитлар ажратилди.

¹⁹Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш йўналишида қандай ишлар амалга оширилди? - <http://kun.uz/>

1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари, пенсионер, ногирон, ёлғиз қариялар ва аҳолининг бошқа ночор қатламларидан 6955 нафари санаторийларда бепул соғломлаштирилди.

Темир йўл соҳасида юқори тезликда ҳаракатланадиган "Talго-250" русумли йўловчи поездини сотиб олиш, темир йўл тармоқларини қуриш, таъмирлаш, электрлаштириш ҳамда вагонлар таркибини янгилаш каби 6 та лойиҳа доирасида 107,7 миллион доллар маблағ ўзлаштирилди;

Тайёр чарм-пойабзал маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш бўйича умумий қиймати 12,7 миллион доллар бўлган 10 та лойиҳа амалга оширилди;

Тўқимачилик ва тикув-трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқариш соҳасига 32 миллион доллар миқдоридан инвестицияларни жалб қилиш ҳисобидан 3 та янги ва модернизация қилинган замонавий енгил саноат корхоналари ишга туширилди;

Автомобиль йўллари ҳолатини яхшилаш ва йўл-транспорт инфратузилмасини ривожлантириш лойиҳалари доирасида 102 миллиард сўмлик ишлар бажарилди. 1130,4 километр ички хўжалик йўллари, қишлоқ ҳамда овуллар кўчалари тўлиқ ва жорий таъмирланди;

Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш мақсадида 1800 километрдан ортиқ коллектор-дренаж тармоқлари ҳамда 15 дона гидротехника иншоотлари реконструкция қилинди;

Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, мева-сабзавот, картошка ва узум ишлаб чиқариш ҳажминини ошириш, ички бозорда уларга бўлган нархлар кескин ошишининг олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар натижасида:

- барча тоифадаги хўжаликларнинг асосий майдонларига 106,5 минг гектар сабзавот, 64,9 минг гектар картошка ва 9,4 минг гектар полиз экинлари экилди;

- фермер, деҳқон хўжаликлари ва тадбиркорлар томонидан 89 гектар майдонда иссиқхоналар, 14,1 тонна ҳажмли музлаткич-омборхоналар ҳамда 28,8 мингта хонадонларда 287 гектар иссиқхоналар ташкил этилди.

2.2.3-расм. Иқтисодий янада ривожлантириш ва либераллаштириш йўналишида амалга оширилган ишлар²⁰

343 номдаги дори воситалари, 44 номдаги тиббий буюмлар чекланган нархларда сотувга чиқарилиши белгиланди. 167 турдаги дори воситалари 22 та улгуржи компаниялар томонидан арзонлаштирилган нархларда мамлакатимизга олиб келинди.

Касб-ҳунар коллежлари битирувчиларни тадбиркорликка жалб қилиш мақсадида тижорат банклари томонидан 79,2 миллиард сўм миқдоридан кредит маблағлари ажратилди²¹.

Ижтимоий соҳада фақатгина 2017 йилнинг биринчи ярмида 2,7 минг километр автомобиль йўллари қурилди ва таъмирланди, 84300 та иш ўрни яратилди.

2017–2020 йилларда шаҳарларда энергия жиҳатидан самарадор, арзон кўп квартирали уйларни қуриш ва реконструкция қилиш дастури амалга оширилмоқда, унинг доирасида 50286 та хонадондан иборат 1136 та кўп қаватли уйларни, бундан ташқари, намунавий лойиҳа асосида қишлоқ жойларида 100 мингта турар жойларни қуриш мўлжалланган.

Ўзбекистон халқаро майдонда тенглар ичра тенг бўлиб, ўзининг мавқе ва эътиборини тобора мустаҳкамлаб борар экан, халқимизнинг асрий орзуси - мустақиллик ҳамда бугунги кунда у тақдим этаётган бебаҳо неъматлар, яъни, ўзлимизни англаш, миллий қадриятларимизни сақлаш ва янада ривожлантириш учун энг аввало тинчлик сув ва ҳаводек зарурлиги муқаррардир. Шунга кўра, Ҳаракатлар стратегиясидан ўрин олган хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш йўналишидаги ишларга ҳам алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда (2.2.4-расм).

²⁰Манба: Ҳаракатлар стратегияси доирасида Иқтисодий йўналишида амалга оширилган ишлар ҳисоботи. - <http://kun.uz/>

²¹Дунёнинг 29 мамлақати билан “йўл хариталари” лойиҳалари ишлаб чиқилди. - <http://kun.uz/>

2017 йилда ижтимоий-маънавий муҳитнинг барқарорлигини таъминлаш, конфессиялар ва миллатлараро тотувликни мустаҳкамлашга қаратилган чора-тадбирлар дастури» қабул қилинди;

“2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасида радиация хавфсизлигини таъминлаш тизимини такомиллаштириш бўйича давлат дастури” қабул қилинди;

Ўзбекистон Республикасининг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий фаолияти стратегиясининг лойиҳаси ишлаб чиқилди.

Ўзбекистоннинг хорижий шериклар билан 2017 йилдаги сиёсий-дипломатик соҳадаги ҳамкорлигини ривожлантиришга доир “тўй харитаси” лойиҳаси ишлаб чиқилди.

Дунёнинг 29 мамлакати билан 2017 йилдаги савдо-иқтисодий, инвестициявий, технологик ва молиявий-техник ҳамкорлигини тубдан ривожланиши ва кенгайтирилиши таъминлашга доир “йўл хариталари”нинг лойиҳалари ишлаб чиқилди.

“Ўзбекистон Республикаси дипломатик хизмати тўғрисида”ги қонуни лойиҳаси ишлаб чиқилди. Консуллик устави ва “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида”ги қонун лойиҳалари Ягона интерактив давлат хизматлари порталига жойлаштирилиб, умумхалқ муҳокамасига қўйилди.

2.2.4-расм. Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш йўналишида амалга оширилган ишлар²²

Миллатлараро тотувликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш соҳасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари кўмитаси ташкил этилгани муҳим аҳамиятга эгадир.

Европа Иттифоқи ва 21 та хорижий мамлакат билан савдо-иқтисодий, инвестиция, технология ва молиявий-техник соҳаларда 22 та «йўл харита»лари тасдиқланди.

«Тараққиёт стратегияси» маркази томонидан бошқа манфаатдор идоралар билан биргаликда Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишнинг бориши ҳақида аҳоли, фуқаролик жамияти институтлари ва халқаро жамоатчиликни кенг хабардор қилиш ишлари амалга оширилди. Жойларда 6 мингга яқин учрашувлар, оммавий ахборот воситаларида телекўрсатув ва чиқишлар ташкил этилди.

Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш натижалари ҳақида аҳоли ва жамоатчиликни кенг хабардор қилиш, шунингдек, 2017 йилда мамлакатни ривожлантириш яқунларини сарҳисоб қилиш ва 2018 йилда навбатдаги ислохотларни режалаштириш бўйича чора-тадбирларни ташкил этиш мақсадида жорий йилнинг 15 августида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармойиши қабул қилинди. Унда Ҳаракатлар стратегияси доирасида 2017 йилда қўлга киритилган натижалар бўйича ҳисобот ишларини самарали ташкил этиш билан бир қаторда, 2018 йилда амалга ошириш бўйича ишлаб чиқиладиган Давлат дастури лойиҳасига киритиладиган таклифлар фақат кенг жамоатчилик билан дастлабки муҳокама қилинганидан кейин кўриб чиқирилиши қатъий белгилаб берилди.

²²Манба: Ҳаракатлар стратегияси доирасида Иқтисодиёт йўналишида амалга оширилган ишлар ҳисоботи. - <http://kun.uz/>

2.3. Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш стратегияси – Жаҳон ҳамжамияти эътирофида

Бугунги кунда халқаро ҳамжамиятнинг нигоҳи 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга қаратилган, десак, асло янглишмаймиз. Халқаро экспертлар томонидан қайд этилишича, Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган чора-тадбирлар БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадлари билан уйғундир. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг мамлакатимизда фаолият юритаётган тузилмалари ваколатхоналари раҳбарлари ушбу дастуриламал ҳужжатнинг юртимиз келажаги учун долзарб аҳамиятга эга эканлигини таъкидлашмоқда.

БМТнинг мамлакатимиздаги доимий мувофиқлаштирувчиси Стефан Приснер куйидагиларни таъкидлайди “БМТнинг Ўзбекистондаги тузилмалари мамлакатингизнинг янги тараққиёт дастурини тўлиқ қўллаб-қувватлайди. Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган чора-тадбирлар Ўзбекистоннинг бугунги ривожланиш босқичида жуда долзарб саналади. Унда маъмурий, суд-ҳуқуқ, иқтисодий ислоҳотлар, ижтимоий соҳани ривожлантириш, шунингдек, яқин кўшничилик, дўстлик ва миллатлараро бағрикенглик руҳида ташқи сиёсат олиб бориш кўзда тутилган. Унда белгиланган кўплаб вазифалар БМТнинг 2016 — 2020 йилларга мўлжалланган Тараққиётга кўмаклашувчи доиравий дастурига мувофиқ БМТ тузилмаларининг мамлакатингиз билан ҳамкорлигининг устувор йўналишларига ҳамоҳангдир. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг мамлакатингиздаги гуруҳи Ҳаракат дастури ишлаб чиқиляётган даврда Барқарор ривожланиш мақсадлари асосидаги глобал тараққиёт дастури ҳамда халқаро ҳуқуқий асослар, шунингдек, ҳамкорликнинг жорий ва истиқболдаги йўналишларини ҳисобга олган ҳолда, ўз тавсияларини берди. Шунини ишонч билан таъкидламоқчиманки, БМТ Тараққиёт дастури ва БМТ агентликларининг Ўзбекистондаги ваколатхоналари бундан кейин ҳам мамлакатингиз билан ҳамкорлик қилишга, шу жумладан, Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга кўмаклашишга тайёр”²³.

Ҳақиқатдан ҳам, давлатимиз раҳбари ташаббуси билан ишлаб чиқилган Ҳаракатлар стратегияси хар жихатдан эътирофга лойиқ. Ушбу ҳужжатнинг жамоатчилик муҳокамаси ташкил қилингани манфаатдор томонларга, жумладан, фуқаролик жамияти институтларига муҳокамаларда иштирок этиш ва республикамизнинг келажак тараққиёти йўли бўйича ўз фикрларини билдириш имконини берди. Бундай жараён халқнинг дилидаги гапларни эшитиш, ўз келажагини белгилашда иштирокини таъминлашда муҳим восита ҳисобланади. Бу, айниқса, Ўзбекистонда 2017 йил “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” деб эълон қилинган бир даврда янада аҳамиятлидир.

ЮНЕСКО Ҳаракатлар стратегиясини тушунтириш ва тарғиб қилишда оммавий ахборот воситаларининг фаол роль ўйнашини қайд этади. Шубҳасиз, журналистлар чуқур таҳлилий материаллари билан давлат ва жамият ўртасида кўприк бўлиб хизмат қилади.

Ҳаракатлар стратегияси мақсадлари мамлакатнинг келажак тараққиётини белгилаб беради. Айниқса, иқтисодий ва ижтимоий ривожланишга эътибор қаратиляётгани, таълим сифатини оширишга урғу бериляётгани, қонун устуворлигини, миллатлараро бағрикенгликни таъминлаш асосий мақсад сифатида белгилангани диққатга сазовордир. Бу Барқарор ривожланиш мақсадларининг илғор ғояларига таянган ҳолда, инсон манфаатларини таъминлашнинг муҳим омили саналади.

Стратегия доирасида ЮНЕСКО таълим сифатини янада оширишга, оммавий ахборот воситалари масъулиятини юксалтиришга, мамлакатнинг маданий мероси ва табиий ресурсларини сақлашга кўмаклашиши мумкин. Ташкилотимиз ўз тажрибаси, илғор халқаро амалиёт билан Ўзбекистоннинг барқарор келажагини яратиш бўйича саъй-ҳаракатларини қўллаб-қувватлашда давом этади²⁴.

²³Стефан ПРИСНЕР, БМТнинг мамлакатимиздаги доимий мувофиқлаштирувчиси.

²⁴Криста ПИККАТ, ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси раҳбари.

БМТ Болалар жамғармаси (ЮНИСЕФ) 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси қабул қилинишини алоҳида эътироф этади. Энг муҳими, Ҳаракатлар стратегиясини ишлаб чиқишда фуқаролик жамияти институтлари, илмий доиралар, оммавий ахборот воситалари, халқаро ташкилотлар иштироки учун барча шароит яратилди, уни амалга ошириш бўйича тавсиялар инobatга олинди, деб қайд этилади ушбу ташкилот хулосасида.

ЮНИСЕФ халқаро экспертлик кўмаги, илғор тажриба ва амалиёт билан Ўзбекистонда оналар ҳамда болалар ҳуқуқларини инobatга олган ҳолда ислохотлар амалга оширилишини кўллаб-қувватлаб келади. Хусусан, ЮНИСЕФ суд-ҳуқуқ соҳасида ҳаётга татбиқ этилаётган ислохотлар доирасида халқаро қоида ва стандартларни имплементация қилиш масалаларида мамлакатимиз ҳукумати билан яқин ҳамкорлик ўрнатган. Судларнинг ихтисослашиши ҳамда ходимлар салоҳияти оширилиши “болаларга дўстона” суд тизимини яратишга хизмат қилади. Бу эса одил судлов жараёнида зарур кўмак беришда кўл келади.

БМТ Болалар жамғармаси давлат ташкилотлари ва НТТ билан ҳамкорликда болалар ҳуқуқларига дахлдор масалаларда ўз фаолиятини давом эттиради. 2013 йили БМТнинг Бола ҳуқуқлари бўйича кўмитаси Ўзбекистонга ўз таклифларини берган эди, ЮНИСЕФ ушбу тавсияларни амалга оширишда ҳар томонлама кўмаклашмоқда.

Ўзбекистон Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йилида Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциянинг учинчи факультатив протоколинини ратификация қилиш масаласини кўриб чиқиш учун кўшимча имкониятларга эга. Шу муносабат билан ЮНИСЕФ Ҳаракатлар стратегиясини самарали рўёбга чиқаришда Ўзбекистон билан фаол ҳамкорлик қилишга тайёр эканини билдиради²⁵.

БМТ Аҳолишунослик жамғармасининг Юртимиздаги ваколатхонаси раҳбари Миеко Ябута куйидаги фикрларни билдиради: “Яқинда қабул қилинган Ҳаракатлар стратегияси Ўзбекистон Республикаси раҳбариятининг мамлакатни ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий жиҳатдан жадал ривожлантиришга бўлган интилишининг яққол ифодасидир. Бу асосий мақсад сари, яъни 2030 йилда аҳоли жон бошига даромади юқори бўлган давлатлар қаторидан жой олиш йўлидаги муҳим қадамдир. Ҳаракатлар стратегияси муҳокамаси жамият ҳаётининг барча жабҳасида ислохотларни янада чуқурлаштиришга одамлар катта иштиёқ билан қараётганини кўрсатди. Баҳс-мунозаралар Ҳаракатлар стратегиясини янада бойитишга, унда одамларнинг эҳтиёжларини акс эттиришга хизмат қилди. БМТ агентликлари ҳам муҳокамаларда фаол қатнашди. Бундай ҳамкорлик келажакда ҳам изчил давом эттирилади. Бу бизга бугунги кун талабларига жавоб берадиган давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишга ўз хиссамизни кўшиш имконини беради.

Ташкилотимизнинг асосий фаолият йўналишлари, жумладан, хотин-қизлар ҳамда ёшлар фаровонлиги, уларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш, аҳолининг репродуктив саломатлигини таъминлаш Ҳаракатлар стратегиясининг энг муҳим йўналишлари сифатида белгилангани қувонарлидир. Ушбу ҳужжат оналар соғлигини муҳофаза қилиш, бирламчи тиббий ёрдам кўрсатиш даражасида репродуктив саломатликка эътибор қаратиш, тиббий хизмат сифати ва ундан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш, ёшлар орасида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш борасида аниқ чора-тадбирларни кўзда тутди. Айнан мана шу соҳаларда БМТ Аҳолишунослик жамғармаси катта тажрибага эга. Биз ушбу тажрибамиз билан ўртоқлашишга ҳозирмиз.

Биз Ўзбекистон ҳукумати, жамоат ташкилотлари билан халқингиз ҳаёт даражасини янада юксалтиришга қаратилган Ҳаракатлар стратегиясининг тўлиқ амалга оширилишида бақамти ишлашга тайёрмиз”²⁶.

---

²⁵Саша ГРАУМАНН, БМТ Болалар жамғармаси (ЮНИСЕФ)нинг мамлакатимиздаги ваколатхонаси раҳбари.

²⁶Миеко ЯБУТА, БМТ Аҳолишунослик жамғармасининг юртимиздаги ваколатхонаси раҳбари.

Назорат саволлари:

1. Президентимиз Шавкат Мирзиёев Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясида сўзлаган нутқида Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси тўғрисида қандай фикрлар билдирди?

2. Ўзбекистонни ривожлантириш стратегиясининг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?

3. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси ҳамда уни “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастурини ишлаб чиқиш жараёни қандай кечди?

4. Ўзбекистонни ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясини ишлаб чиқишда фуқароларнинг юксак фаолликги қайси жиҳатларда намоён бўлади?

5. Ўзбекистонни ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг устувор йўналишлари нималардан иборат?

6. Ҳаракатлар стратегиясини ҳаётга жорий этишнинг дастлабки натижалари қандай бўлди?

7. Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш натижаларининг салмоқли бўлишига қандай омиллар таъсир кўрсатмоқда?

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармойишининг мазмуни нимадан иборат?

9. Ўзбекистонни ривожлантириш стратегиясининг самарадорлигини ошириш мақсадида қандай чора-тадбирлар кўзда тутилмоқда?

3.1. Аҳолининг турмуш фаровонлигини оширишда тадбиркорлик субъектларининг ўрни ва аҳамияти

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар миллий давлатчилик ва суверенитетни мустаҳкамлаш, хавфсизлик, ҳуқуқ-тартибот, давлатимиз чегаралари дахлсизлиги, жамиятда қонун устуворлиги, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик муҳитини таъминлаш учун муҳим пойдевор яратди. Халқимизнинг муносиб ҳаёт кечириши, фуқароларимизнинг бунёдкорлик салоҳиятини рўёбга чиқариш учун асос бўлмоқда

Босиб ўтилган тараққиёт йўли, дунёда тинчлик ва осойишталикни таъминлаш, тобора жадаллашиб бораётган иқтисодий муносабатлар халқ фаровонлиги соҳасидаги янги давр кўяётган талаблар асосида мослашув ҳамда такомиллашувни талаб қилмоқда. Глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизнинг янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожланиши учун мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш зарур. Қайси соҳада бўлмасин, юртимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг провард натижаси халқ фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади. Она диёримизда яшаётган ҳар бир инсон ҳаётдан мамнун бўлса, орзу - ҳавасларини рўёбга чиқара олса, хонадони тинч, оиласи тотув бўлиб, моддий жиҳатдан муҳтожлик сезмаса, давлатдан албатта миннатдор бўлади.

Ижтимоий-иқтисодий ҳаётимизнинг барча соҳалари каби аҳоли турмушини яхшилаш, айниқса, унинг даромадини ошириб бориш борасида кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда.

“Ҳаракатлар стратегияси”нинг “Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари” номли учинчи устувор йўналишида Президент Шавкат Мирзиёевнинг “Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади”, деган эзгу даъвати акс эттирилган. Мазкур устувор йўналиш шу мақсадни таъминлайдиган олти таъминлайдиган олти йирик йўналишни ўз ичига олган.

Биз оддий бир ҳақиқатдан келиб чиқмоқдамиз: халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади.

Шавкат Мирзиёев

Макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш ва иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш; таркибий ўзгаришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диферсификация қилиш ҳисобидан унинг рақобатдошлигини ошириш; кишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш; иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш, хусусий мулкнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва унинг истиқболли ролини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланишини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш; вилоятлар, туманлар ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, уларнинг салоҳиятидан самарали ва мақбул фойдаланиш; туризм соҳасини ривожлантириш соҳалари шулар сирасига киради.

Айни пайтда бу йўналишларнинг ҳар бири яна ўнлаб ғоятда муҳим вазифаларни ўзига қамрайди. Энг муҳими, Ҳаракатлар стратегияси лойиҳаси аҳоли, хусусан, жамиятимизнинг фаол қатламига айланиб бораётган тадбиркорларни ўйлантираётган долзарб масалаларни ҳар томонлама ўрганиш, амалдаги қонунчилик, ҳуқуқни қўллаш ҳамда илғор хорижий тажрибани таҳлил қилиш асосида тайёрлангани муҳим аҳамиятга эгадир.

Иқтисодиёт тизимини либераллаштириш, қулай инвестиция муҳитини яратиш амалга оширилаётган ўзгаришларнинг энг муҳим йўналишларидир.

Шавкат Мирзиёев

Дарҳақиқат, халқнинг бугунидан кўнгли тўқ, эртасига ишончи баланд бўлса, турмушидан рози бўлса, ҳар бир ишида барака бўлади. Ташаббускорлиги ортади. Жамияти,

юрти учун сидқи дилдан меҳнат қилиб, унинг обрўи ортиб боришига ўз ҳиссасини қўшади.

Мазкур банднинг ижроси доирасида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакили (Бизнес омбудсман) ташкил этилди. Ушбу Бизнес омбудсманга тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқи, қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасида давлат сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишда иштирок этиш; тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари нормалари ва талабларининг амалда рўёбга чиқарилаётганлигини ўрганиш; давлат органлари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат қилувчи органлар, шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши юзасидан назоратни амалга ошириш ваколатлари берилди. Бу эса ўз ўрнида мамлакатимизда тадбиркорликнинг қонуний ҳимоясини янада кучайтириш, фаолияти кафолатларини мустаҳкамлашга, шулар қаторида, чет эллик тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини кафолатлаш бўйича амалга оширилган муҳим қадам бўлди.

Мамлакатимизда илк бор тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича Омбудсман институти жорий этилди. Бизнес соҳасидаги солиқлар сезиларли равишда қисқартирилди, кредит олиш имкониятлари кенгайтирилди.

Шавкат Мирзиёев

Мамлакатимизда тадбиркорликни ривожлантириш, ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, қулай ишбилармонлик муҳити яратишнинг ҳуқуқий асосларини мунтазам такомиллаштириб бориш юзасидан салмоқли ишлар олиб борилмоқда. Бу борада амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар ўзининг ижобий самарасини беряпти.

Ўзбекистон Республикасининг тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашга қаратилган “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги, “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган қонунлар ва бошқа бир қатор тегишли қонуности ҳужжатларининг аҳоли бандлиги ва турмуш даражасини юксалтиришдаги ўрни ва аҳамияти ниҳоятда салмоқли. Яратилган қулайликлар, қатор имтиёзлар туфайли тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида кредит маблағлари ажратилмоқда, минглаб янги иш ўринлари яратилмоқда.

Ўтган давр мобайнида мамлакатимизда иқтисодиётни либераллаштириш, бошқарувнинг бозор тамойиллари ва механизмларини жорий этиш, қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш йўлидаги ортиқча бюрократик тўсиқларни бартараф этиш борасида тизимли ишлар амалга оширилди ва бир қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Жумладан, 2012 йил 18 июлдаги «Ишбилармонлик муҳитини янада тубдан яхшилаш ва тадбиркорликка янада кенг эркинлик бериш чора-тадбирлари тўғрисида» ги фармон, 2014 йил 7 апрелдаги «Ўзбекистон Республикасида инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги фармон ҳамда 2014 йил 15 апрелдаги «Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш ва давлат хизматларини кўрсатиш билан боғлиқ тартиботларни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарор бу соҳада муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Мазкур қарор ва фармонлар мамлакатимизда ишбилармонликни янада такомиллаштириш, қулай инвестиция муҳитини яратиш, тадбиркорлик фаолиятини юритиш шарт-шароитларини тубдан яхшилаш, иқтисодиётнинг хусусий секторида аҳоли бандлигини ошириш ва янги иш ўринларини барпо этиш борасидаги ишларни жадаллаштиришда муҳим омил бўлиб, мазкур саъй-ҳаракатлар натижасида хўжалик юритувчи субъеклар сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Натижада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000 йилдаги 31 фоиздан бугунги кунда 56 фоизгача етди, иш билан

банд аҳолининг 77 фоизи ушбу соҳада меҳнат қилмоқда²⁷.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов томонидан белгиланган йўлнинг узвийлиги ва изчиллигини таъминлаш борасида 2016 йил 5 октябрда қабул қилинган «Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Президент Фармони ниҳоятда муҳим аҳамиятга эгадир.

Мамлакатимизда тадбиркорлик субъектлари сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Давлатимиз томонидан яратилаётган кенг имконият ва шароитлардан унумли фойдаланаётган тадбиркорлик субъектларининг ҳудудий ички маҳсулот ишлаб чиқаришдаги ҳиссаси ҳам тобора юксалмоқда. Хорижий сармоядорлар иштирокида янги корхоналар ташкил этилиб, янги турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш ўзлаштирилмоқда. Юқорида зикр этилган Фармоннинг эълон қилиниши хусусий мулкнинг ҳуқуқий ҳимояси янада кучайишига, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик учун қулай шарт-шароитлар яратилишига, ушбу соҳадаги давлат сиёсатининг сифат жиҳатидан янги даражага ўтишига замин яратди²⁸.

2017 йилнинг 1 январидан бошлаб, тадбиркорлик субъектларини режадан ташқари текширишларнинг барча турлари бекор қилинди. Тилга олинган Фармон кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал ривожланишини таъминлаш, хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва унинг дахлсизлиги кафолатларининг ҳуқуқий механизмларини янада мустаҳкамлаш, тадбиркорликни ривожлантириш йўлидаги бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, республикада инвестиция ва ишбилармонлик муҳитини яхшилашнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга хизмат қилиши билан айниқса, аҳамиятлидир²⁹.

Жаҳон тажрибасидан маълумки, давлат органларининг тадбиркорлик субъектлари фаолиятига ҳуда-беҳуда аралаштиришга чек қўйилиши, уларнинг давлат томонидан кенг қўллаб-қувватланиши, доимий рағбат соҳа ривожини таъминлайдиган асосий омиллардан ҳисобланади. Юқоридаги Фармон ҳам айнан ана шу мақсадларни кўзлаб қабул қилинган ва у тадбиркорлар ҳуқуқини ҳимоя қилишга қаратилган муҳим ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади. Чет эл тажрибаси тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилишни таъминлашда ҳамда давлат тузилмалари билан муносабатларда уларнинг манфаатларини ифодалаш учун вакил институти жорий этиш муҳимлигини кўрсатади. Бундай институт тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасида қонунлар ижроси устидан парламент назорати шакллари кучайтириш вазифасини амалга оширади. Мазкур Фармон қоидаларини амалга ошириш тадбиркорликни ривожлантириш, хусусий мулкни ҳимоя қилиш, ишбилармонлик муҳитини яхшилаш бўйича 5 та устувор соҳа бўйича 42 та аниқ чора-тадбирларнинг Комплекс дастурининг амалга оширилишини назарда тутди³⁰. Тадбиркорликнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши тобора ортиб бормоқда. Юртимизда мазкур соҳада иш билан банд аҳолининг 77 фоизи самарали меҳнат қилмоқда³¹.

3.2. Фуқаролик институти – маҳалланинг бугунги ҳаётимиздаги роли ва аҳамияти

Аҳоли турмушида бизнинг миллийменталитетимизга хос бўлган, ўзига хос фуқаролик институти ҳисобланган маҳалла бугунги кунга келиб кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Маҳалла институтини қўллаб-қувватлаш, ва унинг жамиятдаги нуфузини ошириш

²⁷ Саттаров Э. Тадбиркорлик субъектларига яратилаётган кенг шарт-шароитлар ва янги имкониятлар // <http://nimfogo.uz/uz/node/1570>.

²⁸ Қобилов У. Тадбиркор ҳуқуқлари қонун ҳимоясида. // Ҳазина, 2016 йил 14 октябрь. №41.

²⁹ Аҳмадалиев Т. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари такомиллаштирилмоқда // Олтинқўл, 2016 йил 15 октябрь, №42(3132).

³⁰ Аҳмедов У. Тадбиркорлик ривожининг таянчи // <http://nimfogo.uz/uz/node/1610>.

³¹ Аҳмедов У. Тадбиркорлик ривожининг таянчи // <http://nimfogo.uz/uz/node/1610>.

хукуматимизнинг доимий эътиборида бўлиб келмоқда. Жумладан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, касаначилик каби мақсадли иқтисодий соҳалар, фуқаролар турмуш шароити ва мамлакат иқтисодиётининг ўсиши омили ҳисобланиб, мазкур институт мисолида биз “Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари” тамойилининг босқичма-босқич амалга оширилаётганининг гувоҳи бўлишимиз мумкин. Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёти давомида фуқаролар йиғинларининг давлатдаги демократик ислохотларнинг амалга оширишдаги улушининг ортишига хизмат қилувчи 50 дан ортиқ муҳим норматив ҳужжатлар қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти томонидан ишлаб чиқилган мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси маҳалла институтини янада ривожлантиришни янги босқичга олиб чиқди. Ушбу дастурий ҳужжатда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини янада такомиллаштирувчи вазифалар қўйилди. Хусусан, концепцияда белгиланган чора-тадбирларни амалга ошириш борасида “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги қонун янги таҳрирда 2013 йилда қабул қилинди. Унга кўра, маҳалланинг ташкилий асослари такомиллашиб, унинг вазифалар кўлами кегайиши ушбу маҳаллий тузилманинг давлат органлари билан яқиндан ҳамкорлигини таъминлайди. Вазирлар Маҳкамасининг “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2013 йилдаги қарори ҳам айнан ўзини ўзи бошқариш органларининг маҳаллани тадбиркорлик фаолияти ва оилавий бизнесни ривожлантириш марказига айлантириш борасидаги фаолиятини янада такомиллаштиришга қаратилган.

Ушбу қонунлар ва қонуности ҳужжатлари ўзини ўзи бошқариш органларига тадбиркорликни ривожлантириш, оилавий бизнесни ва ҳунармандлик фаолиятини йўлга қўйишга кўмаклашиш ва бу масалаларни маҳаллий даражада ҳал этишга қаратилган маслаҳат марказлари тузиш ваколатини берди. Мазкур маслаҳат марказларида фуқаролар ўзининг тадбиркорлик фаолиятини йўлга қўйишда амалий ёрдам ва кредит олиш бўйича маслаҳатлар олишлари мумкин. Бундан ташқари, маслаҳат марказлари кичик оилавий тадбиркорлик ва касаначиликни ташкил этишда, томорқадаги ерлардан унумли фойдаланишда кўмаклашиши натижасида ёшларнинг бандлигини таъминлашнинг мақбул ечимини топиш имконини берди. Жумладан, 2016 йилнинг биринчи ярмида маслаҳат марказлари томонидан олиб борилган 124 га яқин тушунтириш тадбирлари туфайли 42 766 мингдан ортиқ тадбиркорлик субъектларининг ташкил этилишига кўмаклашилди ва 313 686 та янги иш ўринлари яратилди³².

Республикамизда ёш авлодни тарбиялаш, уларга муносиб турмуш шароитларини яратиш давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади.

Бу борада ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан мустаҳкамлаб қўйилганини қайд этиш лозим. Жумладан, 2016 йилнинг 15 сентябрида қабул қилинган “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 3-моддасига “ёшлар тадбиркорлиги” асосий тушунчалардан бири сифатида киритилди. Унга кўра, ёшлар тадбиркорлиги деганда, юридик шахс ташкил этмаган ҳолда ёш фуқаролар томонидан, шунингдек, таъсисчилари ёш фуқаролар бўлган юридик шахслар томонидан амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолияти тушунилади.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов бошчилигида бу йўналишда кўплаб меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинганини таъкидлаш лозим. Хусусан, “Таълим муассасалари битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармон ва “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишга қаратилган қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарор ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлашни янги даражага олиб чиқди.

Шуни таъкидлаш жоизки, тадбиркор ёшлар сафининг кенгайиши малакали кадрлар

---

³²Нишонова Н. Маҳалла – кичик бизнес субъектлари ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш маркази сифатида // <http://nimfogo.uz/uz/node/1615>.

тайёрлаш баробарида миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш йўлидан боришини таъминлайди. Шу боис бугунги кунда давлат ва нодавлат ташкилотлари томонидан соҳада бир қатор самарали ишлар қилинмоқда.

2011 йилдан бери ўтказиб келинаётган “Менинг бизнес ғоям” танловида қарийб 577 минг 932 нафар йигит-қиз иштирок этди. Улардан 2 373 нафарига 20 миллиард сўмдан ортиқ кредитлар ажратилди. Эртамиз эгаларининг бизнес лойиҳалари қўллаб-қувватланиши натижасида 5218 та иш ўрни яратилди. Саккиз йилдан буён ўтказилаётган “Ёш тадбиркор — юртга мадакор” танловида эса кредит олишга тавсия этилган ёшлар сони 9 472 нафарга етди. Шу пайтгача уларга берилган кредитлар туфайли 18 мингга яқин иш ўринлари вужудга келди.

Шунга қарамасдан, эришилган ютуқлар кўламини ошириш, уларни изчил давом эттириш, бугунги ўсиб келаётган ёшлар талабини тўла қондириш, улар учун янада қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш мақсадида мазкур соҳага оид республикамизда фаолият юритаётган давлат ва нодавлат ташкилотларини ижтимоий шерикчилик асосида бирлаштириб, фаолиятларини уйғунлаштириш имконини яратиш эҳтиёжи сезилмоқда.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги фармони айна муддао бўлди.

Ҳужжатда тадбиркорларнинг, жумладан, ёш тадбиркорларнинг ўз фаолиятларини эркин амалга оширишлари учун барча қулайликларни яратишга алоҳида эътибор берилди³³.

Бундан ташқари, 2017 йилнинг 8 июнида Республика ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш маркази нодавлат ношароит ташкилоти давлат рўйхатидан ўтказилди. Марказ фаолиятининг асосий мақсадлари ёшларнинг мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлардаги иштирокини янада фаоллаштириш, ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш, ёшларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш ва уларни ҳаётга татбиқ этишга кўмаклашишдан иборат. Ёшлар мамлакат иқтисодий ҳаётида катта куч ва ғайрат сарфлашга қодир, ҳаракатчан, барча янги ҳодисаларни тез қабул қилувчи ва ўзлаштирувчи жамиятимизнинг фаол қисми ҳисобланади. Уларни тадбиркорликка жалб этиш, янгича фикрлайдиган тадбиркорлар авлодини шакллантириш бугунги кун талабидир. Шу сабабли ёшларнинг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишини рағбатлантириш аввало уларнинг иш билан таъминланишига ёрдам беради, мамлакатимиз иқтисодиётининг янада юксалишига муносиб ҳисса қўшади.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, 2017 йилдан бошлаб мамлакатимиз тараққиёти ва аҳоли фаровонлигининг асосий омили сифатида эътироф этилаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши янги, ўта муҳим босқичга кўтарилди³⁴.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг эркинлик бериш, уларнинг фаолиятига давлат органларининг аралашувини тубдан қисқартириш давлат органларининг биринчи даражали вазифаси этиб белгиланди. Бу биринчи галда тадбиркорликка қизиқиши ортаётган юртдошларимиз сафини кенгайтириш билан бирга, хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш имконини оширади.

Бугунги кунда мамлакатимизда иқтисодиётни модернизация ва диверсификация қилиш, рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, мамлакатимизнинг экспорт салоҳиятини оширишга йўналтирилган катта ислохотлар олиб борилмоқда. Бу аҳоли даромадларини оширишга, айниқса, оилаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга доир аниқ чора-тадбирларнинг амалга оширилишига кенг имконият эшикларни очмоқда.

Президент Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги фармони билан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида миллий иқтисодиётни жадал

³³ Саидқодиров С. Мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда ёшлар тадбиркорлигининг ўрни // <http://nimfogo.uz/uz/node/1616>

³⁴ Обиджонов Б. Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади // ... . 5 сентябрь 2013 йил.

ривожлантириш ва либераллаштириш борасида энг долзарб масалалар ечими юзасидан аниқ вазифалар белгилаб берилган. Айниқса, 2018-2021 йилларга мўлжалланган экспорт фаолиятини ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш белгилангани, аввало, юқори қўшимча қийматга эга маҳсулотларни экспорт қилишни кенгайтириш имконини беради³⁵.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 8 августдаги қарори асосида Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки ҳузурида ташкил этилган Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг экспортини қўллаб-қувватлаш жамғармаси зиммасига ҳам катта масъулият юклайди.

2016 йилда мамлакатимиз тадбиркорлари жамғарма кўмагида 2,9 миллиард доллардан зиёд ҳажмда экспорт шартномалари имзолади ва улар доирасида 470 та тадбиркорлик субъекти қарийб 1,4 миллиард долларлик экспортни амалга оширди. Жамғарма кўмагида амалга оширилган экспорт ҳажми 2015 йилга нисбатан 33 фоизга кўпайди. Ташқи бозорларга асосан саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етказиб берилди.

Экспорт салоҳиятига эга корхоналарнинг экспорт фаолиятини рағбатлантириш ва уларга молиявий кўмак кўрсатиш мақсадида жамғарма 2,3 миллиард сўмдан зиёд молиявий кўмак ажратди. 15 хил янги турдаги маҳсулотларни халқаро бозорларга етказиб бериш, 40 та корхонада халқаро ISO стандартлари талабларига асосан сифат бошқаруви тизимларини жорий этишда кўмаклашилди.

Жамғарма томонидан 242 та кичик бизнес субъектига 10 та нуфузли халқаро кўргазма ва анжуманда иштирок этишда кўмак кўрсатилди. Натижада тадбиркорларимиз 61,5 миллион долларлик экспортни амалга оширди.

Мамлакатимиздаги ҳар бир туманнинг ихтисослашувидан келиб чиққан ҳолда, жамғарма таъсисчилигида 79 та агрофирма ташкил этилди. Ўтган даврда мазкур агрофирмалар жамғарма кўмагида 692 миллион 483 минг долларлик экспорт шартномаларини имзолади.

Жорий йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг экспортини қўллаб-қувватлаш, уларга товар ва хизматларини ташқи бозорга чиқаришда яқиндан кўмаклашиш борасидаги ишларимизни янги босқичга кўтариш мақсад қилинди.

Жамғарма таъсисчилигида янги тадбиркорлик субъектларини ташкил қилиш орқали экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқаришга йўналтирилган 50 миллион доллардан ортиқ қийматдаги лойиҳаларни амалга ошириш белгиланган. Бунинг натижасида 1,5 мингдан ортиқ иш ўрни яратиш, хорижий бозорларда юқори талабга эга экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, йилига 25 миллион доллар қийматидаги маҳсулотларни экспорт қилишга эришилади.

Яна бир устувор вазифа – тадбиркорларга 500 миллион доллардан кам бўлмаган қийматдаги лойиҳаларини молиялаштиришда бизнес режаси тайёрлаш ва зарур ҳужжатларни банкка топширишда кўмаклашишдан иборат. Бу Ўзбекистоннинг экспорт салоҳиятини ошириш, жумладан, мамлакатимиз ҳудудларида хориждан замонавий технология ва ускуналарни олиб келиш орқали жаҳон талабларига мос ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этиш, янги турдаги экспортбоп маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва янги иш ўринларини яратиш имконини беради.

Жамғарма таъсисчилигида ташкил этилган агрофирмалар жорий йилда 250 миллион доллардан ортиқ қийматдаги маҳсулотларни экспорт қилиши режалаштирилган. Мамлакатимизда етиштирилаётган мева-сабзавот маҳсулотларини сақлаш, саралаш, қайта ишлаш бўйича янги қувватларни ташкил этиш, мева-сабзавот маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш орқали умумий экспорт ҳажмида юқори қўшимча қийматга эга бўлган маҳсулотларнинг улуши кескин ошмоқда.

2017-2021 йилларда мамлакатимизни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида тадбиркорлик субъектларининг муҳандислик-коммуникация тармоқларига уланиши бўйича шартномада кўрсатилган харажатларни

---

³⁵ Мустафоев Ж. Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади // uza.uz/xalq_boy_bulsa

камайтириш, тадбиркорлик субъектларини электр тармоқларига улашни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни унификациялаш масаласи белгиланган. Бу тадбиркорлик субъектларини муҳандислик-коммуникация тармоғига улаш тизимини янада такомиллаштиради, унинг муддатлари ва харажатларини қисқартиради. Натижада экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган корхоналаримизга катта қулайлик яратилади.

Бу ислоҳотлардан кўзланган пировард мақсад битта – халқимизни ҳаётдан рози қилиш, бой қилиш. Бунга одамларни тадбиркорликка, ишбилармонликка ўргатиш, кичик бизнес ва тадбиркорлик соҳасини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш орқали эришиш мумкин. Президент Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, **“Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади”**.

3.3. Аҳолининг ижтимоий ҳимояси ва унинг самарасини ошириш борасидаги тадбирлар

Ўзбекистон Республикаси Президентининг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузасидан келиб чиқадиган топшириқларнинг ижросини таъминлаш мақсадида 2017 йил 6 майда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Аҳоли бандлигини таъминлаш бўйича олиб борилаётган ишлар натижадорлиги ва самарадорлигини оширишда маҳаллий ижро ҳокимияти ва иқтисодий комплекснинг ҳудудий органлари раҳбарларининг шахсий масъулиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

Ушбу қарор янги иш ўринларини ташкил этиш, иқтисодиёт тармоқларидаги корхоналар ҳамда тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантириш ҳамда кенгайтиришда уларга амалий ёрдам кўрсатиш бўйича аниқ йўналтирилган ва тизимли ишлар олиб боришда маҳаллий ижро ҳокимияти ва иқтисодий комплекс ҳудудий органлари раҳбарларининг шахсий масъулиятини кучайтириш, шу асосда банд бўлмаган аҳолини, айниқса, касб-хунар коллежлари битирувчиларини ишга жойлаштириш масалаларини ҳал қилишга қаратилган.

Қарорнинг муҳим жиҳати шундан иборатки, унда аҳоли бандлиги ўсишининг мезони сифатида аҳолини давлат ижтимоий суғурта ҳамда меҳнат ва пенсия қонунчилиги тизимлари билан қамраб олинган доимий, барқарор ишга жойлаштириш тадбирлари белгиланган. Айнан шундай бандлик шакли меҳнат кафолатларини ҳимоялаш, пенсия тўловларини амалга ошириш учун меҳнат стажини ҳисобга олиш, уй-жой сотиб олиш ва олий таълим муассасаларида ўқиш учун олинган кредитларни тўлашда солиқ имтиёзларига эга бўлиш ҳамда аҳолининг кундалик ҳаётида зарур бўладиган бошқа амалдаги қонунчилик меъёрларидан фуқароларимиз тўлақонли фойдаланишига барча имкониятларни яратади.

Аҳоли бандлиги ўсишининг мамлакатимиз ҳудудлари, туман ва шаҳарлари бўйича прогноз кўрсаткичлари 2018 йилдан бошлаб ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан тасдиқланадиган Аҳоли бандлиги дастури ҳамда Қорақалпоқистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларининг қарорлари билан тасдиқланадиган аҳоли бандлигининг манзилли ҳудудий дастурлари билан белгиланади. 2017 йилнинг учинчи ва тўртинчи чоракларида аҳоли бандлиги ўсишининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудлари бўйича прогноз кўрсаткичлари мазкур қарор ҳамда маҳаллий ижро ҳокимияти органларининг тегишли қарорлари билан тасдиқланади.

Қарор билан Аҳоли бандлиги ўсишининг прогноз кўрсаткичларини бажарганлиги учун маҳаллий ижро ҳокимияти органлари раҳбарлари ва иқтисодий комплекснинг ҳудудий органлари раҳбарларини моддий рағбатлантириш ва уларнинг масъулиятини кучайтириш тартиби тўғрисидаги низом тасдиқланди ва ушбу низомда аниқ ва тасдиқланган маълумотларга асосланган ҳолда, тегишли раҳбарларга нисбатан рағбатлантириш ёки

интизомий жазо чоралари қўллашнинг аниқ равшан ва шаффоф механизмини жорий этиш кўзда тутилди.

Алоҳида қайд этиш лозимки, қарорда Қорақалпоқистон Республикаси Вазирлар Кенгаши раиси, вилоят, шаҳар ва туманлар ҳокимлари, уларнинг биринчи ўринбосарлари, иқтисодий комплекснинг ҳудудий органлари раҳбарлари ўз иш фаолиятида иқтисодиёт тармоқлари корхоналари ҳамда тадбиркорлик субъектларига улар фаолиятини ривожлантириш ва кенгайтиришга тўсқинлик қилаётган муаммоларни, жумладан, жойларга чиққан ҳолда тизимли ҳал қилишда амалий ёрдам кўрсатиш, шу асосда банд бўлмаган аҳолини, айниқса, касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини ишга жойлаштириш масалаларини ҳал қилишга қатъий ва сўзсиз риоя этиш тўғрисида топшириқлар берилди.

Мазкур қарорнинг амалга оширилиши натижасида куйидагиларга:

биринчидан, аҳолининг барқарор бандлигини таъминлашда тизимли ва аниқ йўналтирилган ишларни амалга ошириш учун маҳаллий ижро ҳокимияти ва иқтисодий комплекс ҳудудий органлари раҳбарларига керакли рағбатлантириш чораларини яратиш ва уларнинг шахсий масъулиятини кучайтиришга;

иккинчидан, давлат ижтимоий суғуртаси, меҳнат ва пенсия қонунчилиги тизимининг барча афзалликлари билан тўлиқ қамраб олинган доимий иш ўринлари ҳисобидан аҳоли бандлиги ўсишига;

учинчидан, барқарор бандликни рағбатлантиришнинг янги механизмларини жорий этиш орқали аҳоли даромадлари ошишига ва турмуш даражаси сифати яхшиланишига, солиқ тушумлари ва пенсия ажратмалари базасини кенгайтиришга имкон яратилишига мустаҳкам замин яратилди.

Банд бўлмаган аҳолини ишлаб чиқариш фаолиятига жалб қилишнинг самарали воситаларидан бири бўлган касаначиликни янада ривожлантириш ҳамда замонавий машина, асбоб-ускуна, хомашё ва материалларни харид қилиш учун молиявий ресурслардан билан фойдаланишни кенгайтириш орқали оила бюджетлари даромадларини кўпайтириш мақсадида 2017 йил 24 майда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Касаначиликни янада ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Марказий банки, Молия вазирлиги ва тижорат банкларининг Тошкент шаҳрида тижорат банклари томонидан “Касаначиликни қўллаб-қувватлаш бўйича консорциум” масъулияти чекланган жамияти 50 миллиард сўмлик бошланғич устав капитали билан ташкил этилди. Мазкур консорциум фаолияти миллий ҳунармандлик ва бошқа касаначилик турлари бўйича аҳоли фаолиятини қўллаб-қувватлаш орқали унинг даромадларини ошириш ҳамда миллий ҳунармандлик турларини янада ривожлантиришга йўналтирилган.

Мазкур соҳада меҳнат қилувчи касаначилар учун 2017 йилнинг 1 июлидан бошлаб касаначилар учун жисмоний шахсларга қўлланадиган даромад солиғи қатъий тарзда 7,5 фоиз миқдорида белгиланди. Ушбу консорциум доирасида тўқима ва трикотаж маҳсулотларини, галантерея (атторлик), қандолат ва нон, мебель маҳсулотларини ишлаб чиқариш, электротехника маҳсулотларини таъмирлаш ва хизмат кўрсатиш, боғдорчилик ва ободонлаштириш хизматлари ташкил этилди³⁶.

“Маҳалла” хайрия жамоат фонди ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига касаначилар билан корхоналар ўртасида ўзаро иқтисодий ҳамкорлик борасидаги, шу жумладан, корхоналар буюртмаларини уй шароитларида бажариш истагини билдирувчи маҳаллалар аҳолисини аниқлаш бўйича фаолиятини жадаллаштириш, аҳоли орасида касаначилик афзалликларини тушунтиришга жадал тарғибот ишларини амалга ошириш ишларини ташкил этиш юклатилди. Бу ўз ўрнида аҳоли учун янгича меҳнат шароитларини, даромад манбаини шакллантиришга имкон яратди. Шу билан бир қаторда, бу тадбир

---

³⁶ “Касаначиликни янада ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 24 майдаги ПҚ-2996-сонли қарори.

жойларда уюлмаган ёшларни фойдали фаолиятга жалб этишда муҳим фаолият майдонини вужудга келтиради.

Юқоридаги маълумотлардан мамлакатимизда аҳоли турмушини яхшилаш, қўшимча даромад манбаларини вужудга келтириш, тадбиркорлик фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш бўйича ўлкан ишлар амалга оширилди. Бироқ, шиддат билан ривожланаётган дунё ҳамжамияти, кўзланган буюк мақсадлар бу борада ислохотларни янги босқичга кўтариш, аҳоли турмушини яхшилаш кўрсаткичларини янада яхшилаш механизмларини такомиллаштиришни талаб этаётгани мазкур йўналишда ишларни янги йўналишларда амалга оширишни талаб этмоқда. Бу борада сўз юритар экан, Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг йигирма олти йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида Қуйидагиларни таъкидлади: “Биз иқтисодий модернизация ва диверсификация қилиш, рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, мамлакатимизнинг экспорт салоҳиятини ошириш ва шу тариқа жаҳон бозорида муносиб ва мустаҳкам ўрин эгаллашга асосий эътибор қаратмоқдамиз.

Шу мақсадда ўтган қисқа даврда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурлари доирасида минглаб лойиҳалар амалга оширилиб, юқори технологияларга асосланган замонавий завод ва фабрикалар барпо этилаётгани, янги иш ўринлари ташкил қилинаётганини таъкидлаш лозим.

Бугунги ва эртанги тараққиётимиз бевосита боғлиқ бўлган қишлоқ хўжалиги соҳасида таркибий ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Айниқса, қишлоқ хўжалик экинларини жойлаштиришда анъанавий ёндашувлардан воз кечиб, деҳқонлар даромадини кўпайтирадиган, экспортга йўналтирилган маҳсулотларни етиштиришга инвестициялар жалб қилинаётгани сизларга яхши маълум.

Мамлакатимизнинг барқарор тараққиётини таъминлаш мақсадида “Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва кудратли бўлади” деган тамойилдан келиб чиқиб, бугунги кунда юртимизда ишбилармонлик ва тадбиркорлик муҳитини тубдан яхшилаш учун янги имконият ва имтиёзлар яратилмоқда.

Энг муҳими, бу соҳа минг-минглаб фуқароларимиз, аввало, ёшларимиз учун ҳалол меҳнат қилиб, даромад топиш, эл фаровонлигини оширишда мустаҳкам замин бўлаётгани барчамизни хурсанд қилади³⁷. Дарҳақиқат, аҳолига кенг миқёсда иқтисодий фаолият муҳитини вужудга келтириш, келгусида унинг иқтисодий фаровонлиги юксалиши, мамлакат иқтисодиёти ушунининг мустаҳкам пойдевори бўлиб хизмат қилади.

Харакатлар стратегияси доирасида тадбиркорлик субъектларини кредит ва бошқа молиявий маблағлар билан таъминлашни кенгайтириш, инвестициявий лойиҳаларни амалга оширишда кредит олиш учун гаров тақдим этиш имкониятини яратиш мақсадида акциядорлик жамияти шаклидаги тадбиркорликни ривожлантириш бўйича кафолатлаш фондидан ташкил этилди. Бунда устав капиталининг бошланғич миқдорини Ўзбекистон банклари ассоциацияси, давлат органлари ва тижорат банклари — муассислар улушлари ҳисобидан шакллантирилмоқда; кичик бизнес ва хусусий тадбиркорларга тижорат банклари томонидан янги технологик ускуналарни сотиб олишга бериладиган кредитларнинг гаров билан қопланмаган қисмини таъминлашга ижрочилар ва тижорат банклари маблағлари ҳисобидан 100 000 миллион. сўм маблағ йўналтирилмоқда³⁸.

Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва хусусий мулк объектларидан самарали фойдаланишни амалга ошириш механизмининг такомиллаштириш мақсадида мулкдан жиноят ёки маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш курали сифатида фойдаланишда мулкдорнинг айби бўлмаган ҳолларда мулкни мусодара қилиш ёки олиб қўйишни (вақтинчалик олиб қўйиш бундан мустасно) тақиқлаш, давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун ер участкаларининг

³⁷ Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг йигирма олти йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи.

³⁸ 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасининг ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили»да амалга оширишга оид Давлат Дастури. – 175 банд.

олиб қўйилиши муносабати билан тадбиркорлик субъектларига етказилган зарарларни олдиндан қоплаб бериш, тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун ажратилган ер участкаларидан фойдаланилмаётган, жумладан, ажратилган ер участкаларида товарлар ва хизматлар ишлаб чиқаришни ташкил этиш бўйича тадбиркорлик субъектлари томонидан олинган мажбуриятлар бажарилмаётган ҳоллар юзага келган даврда ер солиғи ва мол-мулк солиғи ставкаларини уч баробар миқдорда қўллаш режалаштирилган³⁹.

Иқтисодиётда давлатнинг иштирокини қисқартириш, хусусийлаштириш жараёнларини жадаллаштириш, давлат мулкларининг реал нархларини шакллантиришга эришиш мақсадида фойдаланилмаётган давлат мулки объектларини, жумладан, «ноль» харид қиймати бўйича сотиш жараёнларини янада соддалаштириш ҳамда бундай объектлар тадбиркорлик субъекти томонидан аниқланганида, уларни сотиб олиш юзасидан таклифларни қабул қилиш ва кўриб чиқиш тартиби белгиланди.

Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун бир гектардан ортиқ ер майдонларини ажратиш тизимини такомиллаштириш мақсадида тадбиркорлик субъектларига ер майдонларини ажратиш тартибининг ошкоралигини таъминлаш, ваколатли давлат органларидаги ахборот алмашинуви тизимини яхшилаш, ҳужжатларни кўриб чиқиш муддатлари ва харажатларини қисқартириш амалга оширилади.

Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмаётган ёки ишлаб чиқариш ҳажми етарли бўлмаган маҳсулотлар импорти динамикасини таҳлил қилиш асосида бундай товарларга божхона тўловлари миқдорини камайтириш мақсадида тадбиркорлик субъектларини хомашё ва материаллар билан таъминлаш такомиллаштирилди.

Тижорат банклари томонидан ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва кенгайтириш ҳамда уларнинг ишлаб чиқариш фаолияти учун хомашё ва материалларни сотиб олишда молиявий ресурсларга бўлган талабларини қондириш мақсадида иқтисодиёт ҳамда кичик бизнес соҳаси субъектларини кредитлаш ҳажми 1,2 баробар оширилди.

Оилавий бизнес ва ҳунармандликни молиявий қўллаб-қувватлаш кўламини кенгайтириш мақсадида яқка тартибдаги тадбиркорликнинг ривожланишини янада қўллаб-қувватлаш ва мазкур соҳадаги қонунчиликни такомиллаштириш, бунда яқка тартибдаги тадбиркорлар, оилавий тадбиркорлар, деҳқон хўжаликларига пластик карталаридаги пул маблағларидан ишлаб чиқариш, савдо фаолияти ва бошқа эҳтиёжлар учун фойдаланиш имконини бериш ва уларни тасарруф этишдаги асоссиз чекловларни бекор қилиш белгиланди. Мазкур йўналишда тижорат банклари маблағлари ҳисобидан 350 000 миллион сўм йўналтирилмоқда⁴⁰.

Назорат саволлари:

1. Нима учун мамлакатимизда глобаллашув шароитида мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқариш талаб этилмоқда?

2. «Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва кучли бўлади» деган тамойилни амалга оширишнинг асосий мазмун-моҳияти нималардан иборат?

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил (Бизнес омбудсман)ни ташкил этишдан кўзланган бош мақсад нималардан иборат?

4. Кейинги йилларда мамлакатимизда тадбиркорликни ривожлантириш, ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, қулай ишбилармонлик муҳити яратишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга оид қандай ишлар амалга оширилди?

---

³⁹ 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили»да амалга оширишга оид Давлат Дастури. – 171- банд.

⁴⁰ 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили»да амалга оширишга оид Давлат Дастури. – 181- банд.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги «Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармонининг қабул қилиниши соҳа ривожини учун қай даражада аҳамиятли бўлди?

6. Мустақиллик йилларида ёшлар тадбиркорлигини янада ривожлантириш йўлида амалга оширилган чора-тадбирларнинг ижобий натижаларини нималарда кўриш мумкин?

7. Фермерлик фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш доирасида юртимизда амалга оширилган ислохотларнинг мазмун-моҳиятини қандай мисоллар орқали очиб бериш мумкин?

8. Биринчи Президентимиз Ислон Каримовнинг 2013 йил 8 августдаги қарори асосида ташкил этилган Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки ҳузурида ташкил этилган Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг экспортини қўллаб-қувватлаш жамғармасининг вазифалари нималардан иборат?

9. Мамлакатимизда аҳоли бандлигини таъминлаш бўйича олиб борилаётган ишларнинг натижадорлиги ва самарадорлигини ошириш бўйича қандай ҳуқуқий-норматив ҳужжатлар қабул қилинди?

10. Ҳаракатлар стратегияси доирасида юртимизда фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш мақсадида қандай амалий тадбирлар кўзда тутилган?

4-БОБ. МИЛЛИЙ ВАЛЮТАНИНГ ЭРКИН КОНВЕРТАЦИЯСИ: КУТИЛАЁТГАН НАТИЖА ВА ПРОГНОЗЛАР

4.1. Миллий валютани хорижий валюталарга эркин айирбошлаш бўйича қадамлар

Ўзбекистон Республикасида миллий валютанинг хорижий валюталарга эркин конвертирланишини таъминлаш борасидаги илк қадам 2003 йилда қўйилган эди. Чунки, 2003 йил 8 октябрда Ўзбекистон Республикаси ҳукумати Халқаро валюта фонди Келишув моддалари VIII моддасининг 2-бўлим а банди, 3 ва 4-бўлимлари бўйича белгиланган мажбуриятларни қабул қилди. Ушбу мажбуриятлар сўмни тўлов балансининг жорий операциялари бўйича хорижий валюталарга эркин алмаштиришни ўз ичига олади. VIII модданинг 2-бўлим а бандига мувофиқ, мамлакатимиз ҳукумати жорий операциялар бўйича валютавий чеклашларни жорий қилишга ҳақли эмас. Ушбу модданинг 3-бўлимига мувофиқ, Ўзбекистон ҳукумати дискриминацион валюта сиёсатини амалга оширишга ҳақли эмас. Ниҳоят, VIII модданинг 4-бўлимига мувофиқ, бошқа давлатлар томонидан тақдим этилган сўмлар ё ўша мамлакатнинг миллий валютасига ёки эркин алмашинадиган валюталарга конвертация қилиб берилиши лозим. Аммо 2003 йилнинг 15 октябрга қадар олинган сўмлар бўйича Ўзбекистон ҳукумати VIII модданинг 4-бўлим мажбуриятларини ўз зиммасига олмайди. Бундан ташқари, хорижий давлатлар фуқаролари ва юридик шахслари томонидан ишлаб топилган сўмлар фақат жорий операциялар билан боғлиқ бўлиши керак.

Бироқ, валюта муомаласи соҳасининг ҳаддан зиёд маъмурий тартибга солиниши алоҳида тармоқлар ва хўжалик юритувчи субъектлар учун имтиёз ва преференцияларнинг асосиз равишда кам самарали бўлган тизимини шакллантирди, бизнес юритишда тенг бўлмаган шарт-шароитларнинг вужудга келиши ва рақобатнинг бозор тамойиллари бузилишига олиб келди, хорижий инвестицияларни жалб қилишда, товарлар ва хизматлар экспортини оширишда тўсқинлик қилувчи омилга айланди⁴¹. Бу эса, ўз навбатида, валюта муносабатларини тартибга солишнинг бозор механизмларини жорий этиш, шу жумладан, миллий валютанинг чет эл валютасига нисбатан курсини белгилашда бозор механизмларини қўллаш асосида унинг эркин конвертациясини таъминлаш заруриятини юзага келтирди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида илғор халқаро тажрибада қўлланадиган инструментлардан фойдаланган ҳолда, пул-кредит сиёсатини такомиллаштириш, шунингдек, валютани тартибга солишда замонавий бозор механизмларини босқичма-босқич жорий этиш ва миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолишнинг зарурий шартларидан бири сифатида белгилаб берилди.

Ҳаракатлар стратегиясида белгилаб берилган мазкур вазифаларни ҳал қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2017 йил 2 сентябрдаги ПФ-5177-сонли фармони қабул қилинди.

Ушбу Фармонга мувофиқ, валюта сиёсатини либераллаштириш соҳасида давлат иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишлари этиб қуйидагилар белгиланди:

Макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш ва иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини сақлаб қолиш, жумладан, Давлат бюджети барча даражада мутаносиб, миллий валюта ва ички бозордаги нарх даражаси барқарор бўлишини таъминлаш – энг муҳим устувор вазифамиздир.

Шавкат Мирзиёев

⁴¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 сентябрдаги ПФ-5177-сонли “Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Тошкент, 2017. – №36 (796). – 945-модда.

– юридик ва жисмоний шахсларнинг чет эл валютасини эркин сотиб олиш ва сотиш ҳамда ўз маблағларини ўзининг хоҳишига кўра эркин тасарруф этиш ҳуқуқларини рўйга чиқаришни тўлиқ таъминлаш;

– миллий валютанинг чет эл валютасига нисбатан курсини белгилашда фақатгина бозор механизмларини қўллаш;

– валюта ресурсларидан фойдаланишда бозор инструментларининг ролини ошириш, валюта бозорида барча хўжалик юритувчи субъектлар учун тенг рақобат шароитларини яратиш, валюта сиёсатининг ноанъанавий тармоқларда экспортни ривожлантиришда, минтақавий ва халқаро иқтисодий ҳамкорликни мустаҳкамлашда рағбатлантирувчи ролини ошириш;

– сифатли иш ўринлари ва юқори қўшилган қийматли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни бевосита рағбатлантириш учун иқтисодиётнинг барча секторларига тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар, билим ва технологиялар жалб этишга хизмат қиладиган ишбилармонлик ва инвестиция муҳитини яхшилаш;

– миллий валютанинг барқарорлигини таъминлашга қаратилган қатъий монетар сиёсатни амалга ошириш, бу борада монетар инструментлардан фаол ва мослаштирилган ҳолда фойдаланиш, давлат қимматли қоғозлари бозорини ривожлантириш, шунингдек, очиқ бозорда операциялар ҳамда давлат қимматли қоғозларини банклар ликвидлигига гаровга бериш бўйича операцияларни амалга оширишни амалиётга жорий қилиш;

– монетар ва фискал сиёсатни мувофиқлаштириш ҳамда Давлат бюджетининг мутаносиблигини таъминлаш орқали пул массаси ҳаддан зиёд ўсишининг олдини олиш;

– банк тизимининг барқарорлигини таъминлаш ва унинг таваккалчиликларга бардошлилигини, шу жумладан, валюта сиёсатини либераллаштиришнинг вужудга келиши мумкин бўлган салбий таъсирини юмшатишга қаратилган самарали чора-тадбирларни қўллаш ҳисобига ошириш;

– валюта сиёсатининг янги шароитларида таянч тармоқлар корхоналари самарали фаолият юритиши учун уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш бўйича зарур чора-тадбирлар кўриш;

– аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини турмуш даражасига валюта сиёсатини либераллаштиришнинг салбий оқибатларини камайтириш имконини берадиган ҳар томонлама ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича манзилли чора-тадбирларни амалга ошириш⁴².

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги ушбу фармонига асосан 2017 йилнинг 5 сентябридан бошлаб:

– Ўзбекистон Республикасининг юридик шахсларига жорий халқаро операциялар бўйича тўловларни амалга ошириш учун тижорат банкларида чет эл валюталарини чекловсиз сотиб олиш ҳуқуқи берилди;

– республикамизнинг резиденти бўлган жисмоний шахсларга чет эл валютасини тижорат банкларининг валюта айирбошлаш шохобчаларига эркин сотиши ва конверсион бўлимларда сотиб олинган маблағларни халқаро тўлов карталарига ўтказиш бўйича амалдаги тартибга асосан сотиб олиши ва чет элда ҳеч қандай чекловларсиз ишлатиши жорий қилинди;

– истеъмол товарлари импорти билан шуғулланувчи юридик шахс ташкил этмасдан фаолият кўрсатувчи якка тартибдаги тадбиркорларга чет эл валютасини жисмоний шахслар учун ўрнатилган тартибда, банклардаги ҳисобварақлар орқали сотиб олишга рухсат берилди;

– мулкчилик шаклидан қатъи назар, барча экспортчи корхоналарнинг чет эл валютасидаги тушумини мажбурий сотиш бўйича талаб бекор қилинди;

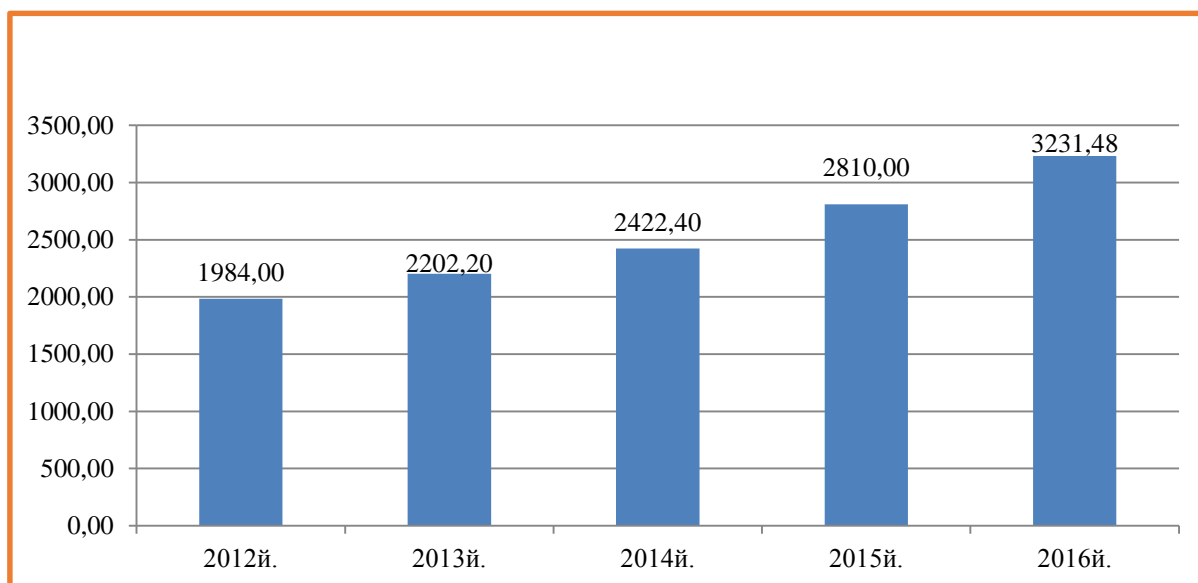
---

⁴² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 сентябрдаги ПФ-5177-сонли “Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Тошкент, 2017. – №36 (796). – 945-модда.

– чет эл валютасида даромад олувчи юридик шахс ташкил этмасдан фаолият кўрсатувчи якка тартибдаги тадбиркорларга, шунингдек, фермер хўжаликларига ўз банк ҳисобварақларидаги чет эл валютасини нақд кўринишда олиш имкони берилди.

Валютанинг эркин конвертацияси таъминланган шароитда миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш валюта сиёсатининг макроиктисодий барқарорликни таъминлашдаги ролини оширишнинг зарурий шарти ҳисобланади.

Шу ўринда қайд этиш жоизки, сўнгги йилларда миллий валютамиз – сўмнинг хорижий валюталарга нисбатан юқори даражада қадрсизланиш суръатлари кузатилди. Бу эса, импортнинг қимматлашишига олиб келгани ҳолда, инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш амалиётига нисбатан кучли салбий таъсирни юзага келтирди.

4.1.1-расм. Ўзбекистон Республикасида миллий валютанинг АҚШ долларига нисбатан номинал алмашув курси⁴³, сўмда

4.1.1-расмда келтирилган маълумотлардан кўринадики, 2012-2016 йилларда сўмнинг АҚШ долларига нисбатан қадрсизланиш суръати сезиларли даражада юқори бўлган.

Ўз навбатида, миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш, валюта сиёсатини тартибга солишнинг бозор механизмларини муваффақиятли жорий этиш пул-кредит сиёсатини такомиллаштиришни тақозо этади. Шу жиҳатдан олганда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3272-сонли “Пул-кредит сиёсатини янада такомиллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорининг қабул қилиниши муҳим воқеа ҳисобланади.

Мазкур қарорга мувофиқ:

– Ўзбекистон Республикаси Марказий банки, Молия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги томонидан бошқа манфаатдор вазирлик ва идоралар билан ҳамкорликда ишлаб чиқилган 2017-2021 йилларда пул-кредит сиёсатини янада такомиллаштириш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури маъқулланди;

– инфляцион таргетлаш режимига босқичма-босқич ўтиш;

– умумиктисодий, солиқ-бюджет ва пул-кредит сиёсатини мувофиқлаштириш амалиётини такомиллаштириш;

– банкларнинг ликвидлигини таъминлаш бўйича пул-кредит сиёсатининг самарали қўлланиладиган фойзли инструментлар турларини кенгайтириш;

– илғор хориж тажрибасига таянган ҳолда, макроиктисодий таҳлил ва прогнозлаш моделларини такомиллаштириш;

⁴³ Расм Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг www.cbu.uz сайти маълумотлари асосида тузилган.

– пул-кредит сиёсатининг ошкоралиги ва олдиндан кўра билиш даражасини ошириш вазибалари кўйилди⁴⁴.

Шуниси аҳамиятлики, инфляция таргетлаш режимига ўтиш инфляция даражаси ошишининг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади.

4.2. Халқаро ташкилотлар ва экспертларнинг Ўзбекистонда валютани либераллаштириш бўйича амалга оширилаётган монетар сиёсатга бераётган баҳоси

Халқаро валюта фонди экспертларининг фикрига кўра⁴⁵, инфляциянинг мақсадли кўрсаткичидан пул-кредит сиёсатининг индикатори сифатида фойдаланиш учун иккита шароит мавжуд бўлиши лозим. Биринчидан, Марказий банк мустақил пул-кредит сиёсатини амалга ошириш имкониятига эга бўлиши зарур. Марказий банк ҳукумат мақбул деб ҳисоблаган инфляция даражасига эришиш учун монетар инструментларни эркин танлаш ҳуқуқига эга бўлиши керак. Мамлакатда бюджет-солиқ сиёсатининг талаблари пул-кредит сиёсатини ишлаб чиқишда устувор йўналишлар сифатида инобатга олинмаслиги лозим. Бошқача қилиб айтганда, «бюджет гегемонлиги» тушунчаси мавжуд бўлмаслиги зарур. Иккинчидан, инфляциянинг мақсадли кўрсаткичи индикатор сифатида танлаб олиниши учун иш ҳақининг ўсиши, аҳоли бандлиги даражаси ва алмашув курси бўйича мақсадли кўрсаткичлар белгиланмаслиги даркор. Бунинг сабаби шундаки, миллий валютанинг хорижий валютага нисбатан курсининг белгиланиши Марказий банкни ўзининг пул-кредит сиёсатини ана шу кўрсаткични бажариш учун мослаштиришга мажбур қилади. Бу эса, ўз навбатида, Марказий банкка инфляциянинг мақсадли кўрсаткичини таъминлаш учун монетар инструментлардан эркин ва тўлиқ фойдаланиш имконини бермайди. Натижада пул-кредит сиёсатининг тактик мақсадларининг мазмунида икки ёқламалик, қарама-қаршилик юзага келади.

Инфляциянинг мақсадли кўрсаткичидан пул-кредит сиёсатининг индикатори сифатида муваффақиятли тарзда фойдаланган давлатлар қаторига Янги Зеландия, Канада, Буюк Британия, Финландия, Швеция, Австралия ва Испанияни киритиш мумкин.

Шуниси характерлики, мазкур мамлакатларда инфляциянинг мақсадли кўрсаткичи турлича ифодаланди. Австралия, Финландия ва Швецияда Марказий банк инфляциянинг мақсадли кўрсаткичини ҳукуматнинг қўллаб-қувватлаш хусусидаги розилигини олмасдан туриб эълон қилди. Канада ва Янги Зеландияда инфляциянинг мақсадли кўрсаткичи Марказий банк ва Молия вазирлигининг ўзаро келишуви асосида ишлаб чиқилди. Аммо шуни эътироф этиш жоизки, инфляциянинг мақсадли кўрсаткичидан пул-кредит сиёсатининг индикатори сифатида фойдаланишнинг мумкинлиги бирор-бир Марказий банкнинг низомида ўз аксини топмаган. Шу сабабли бу масаланинг ҳуқуқий жиҳатдан мақсадга мувофиқлиги марказий банклар фаолиятининг бош мақсади орқали изоҳланади, яъни, инфляциянинг мақсадли кўрсаткичи орқали уни жиловлаш Марказий банкнинг бош мақсадига – миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш ва жамиятда баҳолар барқарорлигига эришишга хизмат қилади.

С.Кальдерон ва К.Шмидт-Хеббел томонидан амалга оширилган илмий тадқиқот натижалари кўрсатдики, глобал молиявий интеграция инфляция суръатларининг пасайишига олиб келгани ҳолда, қисқа муддатли даврда инфляция ва бюджет-солиқ сиёсати параметрлари ўртасида сезиларли боғлиқлик бўлиб, ривожланган давлатларда умумий талабдан келиб чиқадиган шок ҳолатининг инфляцияга кучли таъсир кўрсатиши аниқланди⁴⁶.

Шунингдек, Марказий банк томонидан ҳтказиладиганочик бозор операцияларининг миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш ва банк тизимининг ликвидлигига таъсир

⁴⁴ Постановление Президента Республики Узбекистан №ПП-3272 от 13 сентября 2017 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию денежно-кредитной политики». www.lex.uz.

⁴⁵ “<http://www.imf.org>” сайти маълумотлари.

⁴⁶ Calderon C., Schmidt-Hebbel K. What Drives Inflation in the World//Central bank of Chile Working Papers, 2008. – № 491. – P. 19-20.

этишдаги ролини оширишга пул-кредит сиёсатини такомиллаштиришнинг устувор йўналишларидан бири сифатида қаралмоқда.

Тараққий этган мамлакатларда ҳукуматнинг қимматли қоғозларнинг йирик эмитенти экани Марказий банкларнинг очик бозор операцияларини амалга ошириш имкониятларини кенгайтиради. Масалан, АҚШда қимматли қоғозларнинг эмитентлари ичида ҳукумат, эмиссия ҳажмига кўра, биринчи ўринда туради.

Кўпчилик Марказий банклар очик бозор операцияларини амалга оширишда ҳукуматнинг қимматли қоғозларидан фойдаланишни афзал билишади. Бунинг сабаби шундаки, биринчидан, ҳукуматнинг қимматли қоғозлари ишончли инвестициялаш объекти ҳисобланади; иккинчидан, уларга қилинган инвестициялардан олинган даромадлар солиққа тортилмайди; учинчидан, ҳукуматнинг қимматли қоғозларига ҳар доим фонд бозорида барқарор талаб мавжуд.

Таъкидлаш жоизки, кўпчилик давлатларда, масалан, АҚШ, ГФР, Буюк Британия, Италия, Австрия ва Францияда Марказий банкнинг қимматли қоғозни бирламчи бозордан сотиб олиши очик бозор операцияси сифатида эътироф этилмайди, балки кредит операцияси ҳисобланади. Ўзбекистонда ҳам Ҳукуматнинг қимматли қоғозларининг Марказий банк томонидан бирламчи бозордан сотиб олиниши очик бозор операцияси ҳисобланмайди. Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисидаги қонуннинг 25-моддасига мувофиқ, Марказий банк давлат қимматли қоғозлари бирламчи жойлаштирилганида уларни сотиб олиши мумкин эмас⁴⁷.

Марказий банк очик бозор операциялари объектлари сонини ошириш йўли билан очик бозор сиёсати самарадорлигини ошириши мумкин. Бунда қимматли қоғозлар курслари барқарорлигини таъминлаш масаласи юзага келади. Халқаро банк амалиётида Марказий банк томонидан қимматли қоғозлар курсини белгилашда асосан икки усулдан фойдаланилмоқда. Биринчи усулда Марказий банк қимматли қоғозларни қайта сотиб олиш шарти билан сотади ва сотиб олиш курси аниқ белгилаб қўйилади. Иккинчи усулда эса, Марказий банк минимал курсни эълон қилади ва тижорат банкларининг қимматли қоғозларга бўлган талабидан келиб чиққан ҳолда, сотиш ёки сотиб олиш курсини белгилайди.

Шуниси характерлики, ҳар қандай Марказий банк очик бозор операцияларини амалга оширишда ўзига контрагент, яъни, ҳамкор танлаб олади. Масалан, АҚШда Нью-Йорк Федерал резерв банки очик бозор операцияларини 20 та юридик шахс мақомига эга бўлган “бирламчи дилерлар” билан амалга оширади. Бирламчи дилерлар Марказий банкдан олган ликвидли маблағларини банк секторига қайта тақсимлайди⁴⁸.

Япония Марказий банки, Швециянинг Риксбанки очик бозор операцияларининг объекти сифатида молиявий векселлардан кенг фойдаланса, Жанубий Корея, Россия Марказий банклари облигациялардан кенг фойдаланишади.

Айни вақтда, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг очик бозор операцияларининг мавжуд эмаслигини қайд этиш жоиз.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ўзининг очик бозор операцияларининг объектлари сифатида фақат Ҳукуматнинг қимматли қоғозларини тан олади. Ҳукуматнинг қимматли қоғозлари эса, давлат бюджети профицит билан бажарилаётганлиги сабабли, эмиссия қилинмаяпти. Бунинг натижасида Марказий банкнинг очик бозор операциялари ҳам барҳам топди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шовкат Мирзиёев томонидан давлат бюджетининг ҳар қандай шароитда профицит билан бажарилишини таъминлаш вазифасини қўйилгани миллий валютанинг барқарорлигини таъминлашда муҳим ўрин тутади.

Республикаимиз Президенти мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг

---

⁴⁷ Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида”ги қонуни. Ўзбекистон Республикаси банк тизимини ислох қилиш ва тижорат банклари фаолиятини тартибга солишга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. –11-33-бетлар.

⁴⁸ <http://www.newyorkfed.org/markets>.

энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузасида давлат бюджети дефицитига йўл қўйиб бўлмаслигини алоҳида таъкидлаб, жумладан, бундай дедилар: **“бу борада фақат бюджет профицити ҳақида сўз бориши мумкин ва зарур. Бу муҳокама қилишни эмас, балки сўзсиз бажаришни талаб этадиган стратегик вазифадир”**⁴⁹.

Дарҳақиқат, давлат бюджети дефицитининг ўсиши фоиз меъёрининг ошишига олиб келади. Бу эса, ўз навбатида, баҳолар даражасининг ўсишига олиб келади. Нисбатан юқори фоиз меъёри инвестициялар даражасини пасайтиради, бу эса, ўз навбатида, ишлаб чиқариш реал ҳажмининг табиий даражаси ўсишини секинлаштиради. Бундай шароитда, масалан, пул массаси ўсишининг белгиланган даражасини сақлаб туриш шунга олиб келадики, бунда баҳолар даражасининг ўсиши давом этаверади ва узок муддатли вақт оралиғида унинг ўсиш суръатлари пул массасининг ўсиш суръати билан ишлаб чиқариш реал ҳажми табиий даражасининг ўсиши ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади. Марказий банк Давлат бюджети дефицитининг ўсиши натижасида инфляция жараёнларининг кучайишига йўл қўймаслик мақсадида қулай йўлдан, яъни, индикатор сифатида баҳолар даражасининг барқарор ўсиши кўрсаткичидан фойдаланиши мумкин. Бундай шароитда бюджет дефицити ўсиши оқибатларига қарши курашнинг ягона йўли муомаладаги пул массасини бир вақтнинг ўзида қисқартириш ҳисобланади. Мазкур тадбир бюджет дефицити билан боғлиқ пулнинг айланиш тезлиги ўсишини қоплайди. Ана шундагина Давлат бюджети дефицитининг номинал миллий даромадга нисбатан таъсирига бутунлай барҳам берилади. Бунинг натижасида ишлаб чиқаришнинг реал ҳажми ҳам, баҳолар даражаси ҳам қисқа муддатли даврий ораликда ўсмайди.

Л. Катао ва М. Терронза томонидан амалга оширилган илмий тадқиқот натижалари кўрсатдики, инфляция даражаси юқори бўлган мамлакатларда Давлат бюджети дефицитининг қисқариш суръати билан инфляция даражаси ўртасида бевосита боғлиқлик мавжуд бўлиб, инфляциянинг ўртача йиллик даражаси 50 фоизга яқин бўлган мамлакатларда Давлат бюджети дефицитининг ЯИМдаги салмоғининг 1 фоизли пунктга қисқариши инфляциянинг 8,75 фоизли пунктга пасайишига олиб келади. Бунда Давлат бюджети дефицити ва инфляция ўртасидаги сезиларли статистик боғлиқлик нафақат юқори инфляция шароитида, балки оқилона инфляция шароитида ҳам кузатилди⁵⁰.

Пуллар таклифининг инфляцияга таъсири исботланган бўлсада, инфляцияни юзага келтирувчи барча омиллар монетар мазмунга эга эмас ва бинобарин, Марказий банкнинг назорати доирасидан ташқаридадир. Лекин мазкур номонетар омиллар ўтиш иқтисодиёти мамлакатларида инфляциянинг ўсиш суръатларига кучли таъсир кўрсатади. Шу сабабли пул-кредит сиёсатининг стратегиясини ишлаб чиқишда базавий инфляцияга, яъни, инфляциянинг узок муддатли даврий ораликдаги ўзгаришига алоҳида эътибор қаратилади. Бу эса, Марказий банкнинг инфляцияни жиловлашдаги ролини аниқроқ баҳолаш имконини беради.

Инфляция омиллари таркибида номонетар омилларнинг салмоғи нисбатан катта бўлган шароитда базавий инфляция кўрсаткичидан фойдаланмаслик Марказий банкнинг инфляцияни жиловлашдаги имкониятлари бўрттириб кўрсатилишига, инфляцион таргетлашдан кутиладиган самаранинг юзага келмаслигига олиб келади.

Инфляциянинг классик талқинида, пулнинг айланиш тезлиги ўзгармасдан қолган шароитда баҳоларнинг ўсиши пул таклифининг ошишига боғлиқ. Пуллар таклифи ва пулнинг айланиш тезлиги ўзгармаган шароитда алоҳида товарларнинг баҳоси ўзгарганда ҳам мамлакатда баҳоларнинг умумий даражаси ўзгармасдан қолади. Шу сабабли баҳолар умумий даражасининг ўсиши билан уларнинг алоҳида олинган товар позициялари бўйича ўсишини жиддий фарқлаш лозим.

Айни вақтда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан амалга оширилаётган пул-кредит сиёсатининг инструментларидан фойдаланиш амалиётини

⁴⁹ Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 9-бет.

⁵⁰ Catao L., Terrones M. Fiscal Deficits and Inflation // Working Paper. 65. IMF. – P. 63 - 67.

такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган айрим муаммоларнинг мавжудлигини эътироф этиш жоиз. Ана шундай муаммолардан бири – мажбурий захира ставкалари юқори эканлиги ва захира ажратмалари суммасини тижорат банкларининг “Ностро” вакиллик ҳисобрақамидан олиб қўйилаётганлиги натижасида банкларнинг ресурс базаси ва ликвидлилигига нисбатан салбий таъсирнинг юзага келганлигидир.

2009 йилнинг сентябрь ойидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг мажбурий захира ставкалари тижорат банклари депозитларининг муддатларига боғлиқ равишда қуйидаги тартибда табақалаштирилди (4.3.1-жадвал). 1-жадвал маълумотларидан кўринадики, тижорат банкларининг узоқ муддатли ресурс базасини мустаҳкамлаш жараёнини қўллаб-қувватлаш мақсадида узоқ муддатли депозитларга нисбатан паст ставкада мажбурий захира талабномалари белгиланган.

4.3.1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг мажбурий захира ставкалари⁵¹

Тижорат банкларининг депозитлари	Мажбурий захира ставкалари, фоиз
Талаб қилиб олинган депозитлар	15
Бир йилгача муддатга жалб қилинган депозитлар	15
Бир йилдан уч йилгача муддатга жалб қилинган депозитлар	12
Уч йилдан ортиқ муддатга жалб қилинган депозитлар	10,5

Марказий банкнинг мажбурий захира ставкалари юқори бўлиши билан бирга (2017 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, Россия Марказий банкининг мажбурий захира ставкаларининг ўртача даражаси 5,6 фоизни, Европа Марказий банкининг мажбурий захира ставкаси эса, 2,0 фоизни ташкил этди)⁵², захира ажратмалари суммаси тижорат банкларининг “Ностро” вакиллик ҳисобрақамидан олиб қўйилмоқда.

Шу ўринда қайд этиш жоизки, иқтисодчи олимлар томонидан мажбурий захира сиёсати хусусида турлича фикрлар билдирилган. Иқтисодчи олимлар ичида биринчи бўлиб, Л. Мизес 100 фоизли мажбурий захира талабномасига асосланган банк тизимини ташкил қилишни таклиф этган⁵³. Шунингдек, М.Фридмен ҳам ушбу инструментни тижорат банкларининг кредит экспансиясини жиловлаш нуктаи назаридан жуда муҳим, деб ҳисоблаган ва тижорат банклари депозитларига нисбатан 100 фоизли мажбурий захира талабномаси жорий қилишни таклиф этган⁵⁴. Аммо М.Фридмен ўзининг асарларида депозитларга нисбатан 100 фоизли захира талабномаларини қўллаш таклифини ундан олдин Л.Мизес айтганлигини эътироф этмайди.

АҚШлик таниқли иқтисодчи олим Ф.Мишкин мажбурий захира сиёсатига нисбатан салбий фикр билдиради. Унинг фикрига кўра, мажбурий захира талабномалари кўп камчиликларга эга бўлиб, жумладан, банкларда ликвидлилик муаммосини юзага келтириши мумкин⁵⁵.

Германия Марказий банкининг (Бундесбанк) тажрибаси кўрсатадики, тижорат банкларининг хорижий валюталардаги депозитларининг ўсган қисмига нисбатан юқори ставкадаги мажбурий захира талабномасини жорий қилиш йўли билан миллий валютанинг девальвация бўлишига йўл қўймасдан туриб, мамлакатга кириб келаётган хорижий валюталар оқимини камайтириш мумкин.

Пул-кредит сиёсатининг инструментлари ўртасидаги мутаносибликни таъминлаш мазкур инструментлардан фойдаланиш амалиётини такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

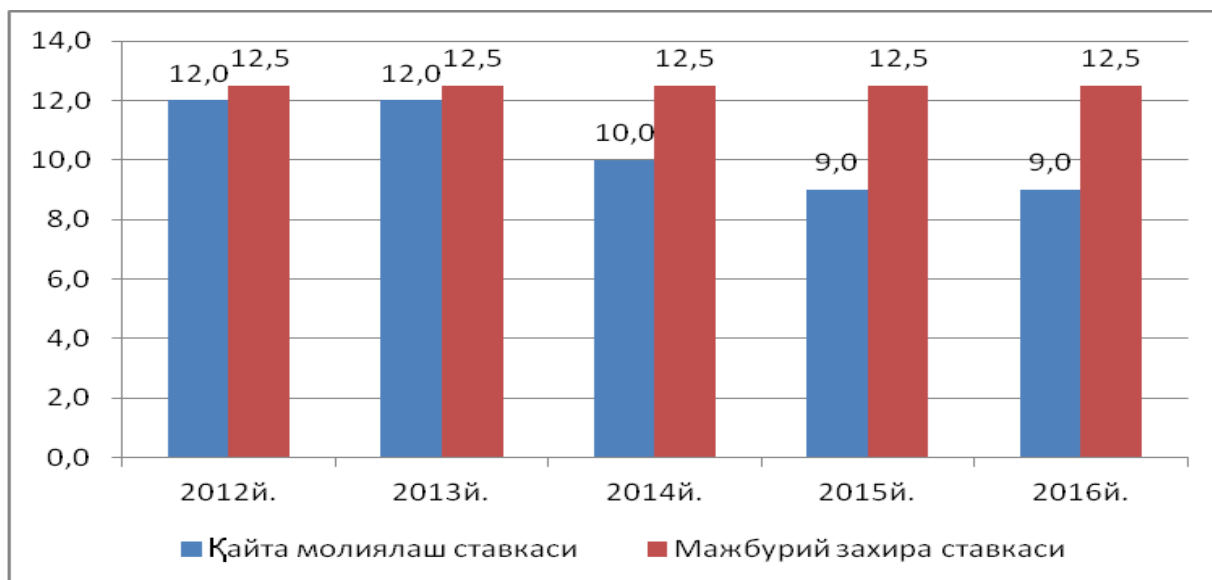
⁵¹ Тижорат банкларининг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкида депозитга ўтказиладиган мажбурий резервлари тўғрисидаги низом//Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар. www.cbu.uz.

⁵² Денежно-кредитная политика. <https://www.cbr.ru>; Monetary Policy. www.ecb.eu.

⁵³ Mises L. The Theory of Money and Kredit. –Indianapolis, 1980. –P. 446-448.

⁵⁴ Фридмен М. Основы монетаризма. Пер. с англ. – М.: ТЕИС, 2002. – С. 41-43.

⁵⁵ Мишкин Ф.С. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. 7-е изд. Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2013. -С. 490.

4.3.1-расм. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси ва мажбурий захира талабномаларининг ўртача ставкасининг ўзгариши, фоизда

4.3.1-расм маълумотларидан кўринадикки, Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкасининг ўзгариши билан мажбурий захира ставкасининг ўзгариши ўртасида монандлик мавжуд эмас.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан бир вақтнинг ўзида пул массасининг ўсиш суръати назорат қилиниши ва инфляция таргетлашнинг қўлланиши пуллар таклифини тартибга солиш амалиётини такомиллаштириш имконини беради.

Таъкидлаш жоизки, миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш мақсадида қўлланадиган усуллар бевосита миллий валютанинг курс режимига боғлиқ.

Халқаро амалиётда миллий валютанинг уч хил курс режими мавжуд:

1. Эркин сузиш режими.

Ушбу режимда миллий валютанинг номинал алмашув курси хорижий валютага бўлган талаб ва таклиф асосида шаклланади. Бунда Марказий банк миллий валютанинг хорижий валютага нисбатан курсининг тебранишлари учун жавоб бермайди.

2. Қатъий белгиланган курс режими.

Мазкур режимда миллий валютанинг курси хорижий валютага нисбатан маълум нисбатда белгилаб қўйилади ва Марказий банк ана шу нисбатни таъминлаш юзасидан жавобгар ҳисобланади.

3. Бошқариладиган сузиш режими.

Ушбу режим мамлакат валюта қонунчилигида акс эттирилмайди, балки қонунчиликда миллий валютанинг эркин сузиш режимига эга экани кўрсатилади. Аммо валюта курсининг шаклланиш жараёнига Марказий банк фаол тарзда аралашади. Хусусан, хорижий валютага талаб ошса, Марказий банк хорижий валютани сотиш ҳажмини оширади ва аксинча, хорижий валюталар таклифи ошса, Марказий банк хорижий валюталарни сотиб олади.

Бошқариладиган сузиш режимини XX асрнинг 70-йилларида Халқаро валюта фондининг экспертлари пайқаб қолишди ва унга “бошқариладиган сузиш” деган ном беришди.

Хорижий мамлакатлар тажрибаси кўрсатадики, қисқа муддатли даврий ораликда валюта курси режими мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланишини таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

Миллий валютанинг эркин сузиш режимига эга бўлиши монетар сиёсат доирасида фоиз ставкаларини пасайтириш ва миллий валютанинг қийматини пасайтириш йўли билан савдо балансининг дефицитини камайтириш ва ишлаб чиқариш суръатларининг пасайишига барҳам бериш имконини беради.

Марказий банк, миллий валюта қатъий белгиланган курс режимига эга бўлганида, икки муҳим инструментдан – фоиз ставкалари ва валюта курсидан қисқа муддатли даврий ораликда фойдалана олмайди.

Миллий валюта – сўмнинг Ўзбекистоннинг асосий ташқи савдо ҳамкорлари бўлган мамлакатларнинг (Россия, Хитой, Қозоғистон) миллий валюталарига нисбатан реал алмашув курсининг ошиши республикамиздан ушбу мамлакатларга экспорт қилинаётган товарларнинг қимматлашишига олиб келади. Шу сабабли Марказий банк томонидан сўмнинг реал алмашув курсининг ошишига йўл қўймаслик мамлакатнинг экспорт салоҳиятини юксалтиришда муҳим аҳамият касб этади.

Миллий валютанинг реал алмашув курси унинг номинал алмашув курси хорижий малакатдаги инфляция даражаси мамлакат ичидаги инфляция даражаси нисбатига кўпайтириш йўли билан аниқланади.

Қайд этиш жоизки, Марказий банк миллий валютанинг реал алмашув курсига таъсир этиш учун икки имкониятга эга.

1. Миллий валютанинг номинал алмашув курсини ўзгартириш имконияти.

Ушбу имкониятдан фойдаланиш учун миллий валюта эркин сузиш режимига ёки бошқариладиган сузиш режимига эга бўлиши керак.

2. Мамлакат ичидаги инфляция даражасига таъсир этиш имконияти.

Инфляцион таргетлашнинг жорий қилиниши Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг ички инфляция даражасига таъсир этиш йўли билан сўмнинг реал алмашув курсига таъсир қилиш имкониятининг чегараланиб қолишига олиб келади.

Айни вақтда халқаро молия институтлари томонидан Ўзбекистон Республикаси банк-молия тизимида амалга оширилаётган ислохотлар ижобий баҳоланаётганини эътироф этиш жоиз. Хусусан, Халқаро валюта фондининг А.Егер раҳбарлигидаги миссияси 2017 йилнинг 17-24 июль кунлари Тошкентда бўлиб ўтган сафари якуни муносабати билан берган баёнотида валюта тизимида амалга оширилаётган ислохотларга юқори баҳо берди: «Миссия расмий давлат идораларининг Президент Шавкат Мирзиёев томонидан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси доирасида иқтисодий ислох қилиш бўйича комплекс режаларини маъқуллайди. Ушбу режаларни ўз вақтида ва самарали амалга ошириш иқтисодий сифатли иш ўринлари барпо этиш ва барқарор ўсишни таъминлайди.

Миссия расмий идораларнинг биринчи галда валюта тизимини ислох қилиш борасидаги режаларини катта мамнуният билан қаршиолади.

Валюта курсларининг бир хиллаштирилиши ва валюта захираларини бозор қоидалари асосида тақсимлаш учун шарт-шароитлар барпо этиш Ўзбекистон Марказий банкига барқарорлик ҳамда инфляцияни самарали бошқариш имконини берувчи пул-кредит сиёсатига ўтишда қўл келади. Бу ислохот ташқи рақобатдошликнинг ошиши, бевосита хорижий инвестицияларни жалб этиш ва ички захираларни тақсимлашни такомиллаштириш орқали янги иш ўринлари барпо этиш ва иқтисодий ўсишга олиб келади. Ўзбекистоннинг сезиларли валюта захиралари бу ислохотни ишонч билан ўтказиш имконини тақдим этади.

Валюта тизимини ислох қилишда давлат корхоналари ва давлат назоратидаги банкларни қайта ташкил қилиш, халқаро савдо ва бевосита хорижий сармояларни жалб этишга имкон бермаётган омилларни йўқотиш, иш ўринлари ташкил этишда муҳим аҳамиятга эга бўлган компаниялар, айниқса кичик ва ўрта корхоналарнинг амалий тарқатиш қийматларининг асоссиз равишда ошиб кетишига сабаб бўлаётган қонунлар, қарорлар ва бошқа жараёнларни тартибга солиш зарур»⁵⁶.

Шунингдек, Швейцария Миллий банки (Марказий банк) президентининг Ўзбекистонга ташрифи ва берган маслаҳатлари Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг пул-кредит сиёсатини илғор хориж тажрибаси асосида такомиллаштириш нуқтаиназаридан муҳим аҳамият касб этади.

⁵⁶ Халқаро валюта фонди миссияси Ўзбекистонга қилган ташрифи якуни бўйича баёнот берди. www.cbu.uz.

Швейцария Миллий банкининг Президенти Т.Жорданнинг фикрига кўра, Миллий банк томонидан амалга оширилаётган пул-кредит сиёсати учта “кит”га асосланган:

– нархлар барқарорлиги (у инфляциянинг йиллик ўсиш суръатлари 2 фоиздан ошмайдиган вазиятни ифодалайди, бироқ муайян вазиятдан келиб чиқиб, рақамлар ўзгариши мумкин);

– инфляция прогнозлари (улар фақат тўғри қарорлар қабул қилиш учун эмас, балки аҳолини нархлар қандай йўналишда ҳаракатланаётгани ва миллий банк тимсолида давлат бунга қандай муносабат билдириши ҳақида хабардор қилиш учун ҳам зарурдир);

– қисқа муддатли фоиз ставкалари (Швейцарияда қарз фоизларининг мослашувчан меъёрлари тизими амал қилади. Биз уларнинг шаклланишига бевосита таъсир кўрсатмасликка ҳаракат қиламиз, бироқ инқироз даврида бу жараёнга аралашинишга мажбур бўлдик.

Т.Жордан шуни алоҳида таъкидладики, ҳозирги кунда евронинг заифлиги сақланиб қолганини инобатга олган ҳолда, Швейцария Миллий банки миллий валюта - франкнинг ҳаддан ташқари мустаҳкамланишига йўл қўймаслик учун салбий фоиз ставкаси ва валюта интервенциясини амалга ошириш сиёсатини давом эттиришга мажбур бўлмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикаси валюта тизимида амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлар, пировард натижада миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш, валюта сиёсатининг мамлакат экспорт салоҳиятини юксалтиришдаги ролини ошириш, хорижий инвестицияларни миллий иқтисодиётга барқарор тарзда жалб қилишни таъминлашга хизмат қилади.

Назорат саволлари:

1. Валюта сиёсатини либераллшатириш деганда нимани тушунасиз?
2. Валюта курсининг қандай режимлари мавжуд?
3. Миллий валютанинг номинал алмашув курси қандай аниқланади?
4. Миллий валютанинг реал алмашув курси қандай аниқланади?
5. Инфляция ва валюта курси ўртасида қандай боғлиқлик мавжуд?
6. Валюта курсининг тебраниши мамлакат экспортига қандай таъсир кўрсатади?
7. Миллий валютанинг номинал алмашув курсига қайси омиллар таъсир кўрсатади?
8. Инфляцион таргетлаш нима?
9. Марказий банкнинг қайта молиялаш сиёсати доирасида тижорат банкларини кредитлаш қай шаклда амалга оширилади?
10. Ўзбекистон Марказий банкининг мажбурий захира сиёсати ҳақида нималарни биласиз?
11. Пул-кредит сиёсати ва фискаль сиёсат ўртасидаги мутаносибликни қандай қилиб таъминлаш лозим?
12. Пул-кредит сиёсатининг анъанавий инструментлари ҳақида нималарни биласиз?

5-БОБ. ИНВЕСТИЦИЯЛАР КЎЛАМИНИ КЕНГАЙТИРИШДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

5.1. Эркин иқтисодий зоналар: хорижий тажриба ва имкониятлар

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев, юқоридаги бобларда қайд этилганидек, БМТ Бош Ассамблеясининг олий минбаридан туриб Ўзбекистонни ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясининг қабул қилингани ва унда ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-ҳуқуқий ҳаётимизнинг барча жабҳалари қамраб олинганини ва уни амалга ошириш борасида комплекс ишлар изчиллик билан ҳаётга татбиқ этилаётганини таъкидлади.

Шунингдек, олий даражадага йиғилишда Президентимиз инвестициялар ҳажмини кўпайтириш ва мамлакат ҳудудларининг инвестицион жозибадорлигини ошириш мақсадида эркин иқтисодий зоналар ташкил этилгани ва уларда инвесторлар учун яратилган имкониятлар, имтиёзлар борасидаги ишлар бўйича қисқача ахборот берди. Маълумки, бугунги кунда эркин иқтисодий зоналарнинг ташкил этилиши ва уларнинг ривожланишига қаратилаётган эътибор замирида ижтимоий-иқтисодий ҳаётимизни тубдан ўзгартириш, иқтисодий ўсишимизни янада ошириш, аҳолининг турмуш даражасини юксалтириш билан боғлиқ эзгу ишлар мақсад қилиб қўйилган.

Мамлакатимизнинг комплекс ривожланишини таъминлаш ва инвестицион муҳит жозибадорлигини ошириш бўйича, энг аввало, мамлакат ва унинг ҳудудлари салоҳиятини ўрганиш, уларни баҳолаш, таъсир кўрсатадиган омилларни таснифлаш, ўзаро боғлиқлик касб этган жиҳатларни чуқур таҳлили қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Бунинг учун эса, ривожланган мамлакатларда қўлланган ва юқори натижалар келтирган тажрибаларни таҳлил этиш, муваффақиятга олиб келган усул ва услублар, омилларни Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари миқёсида татбиқ этиш муҳимдир.

Жаҳонда хорижий капитални жалб этиш бўйича мамлакатлараро кескин кураш кетмоқда. Хорижий инвестициялар ҳажми, сифати ва қулай шартлардан фойдаланиш борасида ривожланган мамлакатларда йилдан-йилга инвестицион муҳит жозибадорлигини таъминлашга хизмат қиладиган инновацион инструментларнинг турли кўринишлари яратиб келинмоқда.

Шулар қаторида, иқтисодий ривожланиши бошқа давлатларга қараганда тез суръатларда ўсиб бораётган, товар ва хизматлари дунёнинг барча ўлкаларида тарқалган, бугунги кунда учта энг кўп тарқалган сўз – «Made in China» дея эътироф этилаётган Хитой тажрибасини кўриб чиқамиз.

Хитой тажрибаси. Хитойда давлат томонидан инвестициялар соҳасида амалга оширилган ислохотлар, қабул қилинган тизимли чора-тадбирлар, ишлаб чиқилган дастур ва лойиҳалар туфайли халқаро бозорларни забт этишга муваффақ бўлинди. Мазкур давлат 1970 йилдаёқ мамлакатнинг инвестицион жозибадорлигини оширишни давлат сиёсати даражасидаги энг муҳим вазифалардан бири сифатида кўтарган эди. Биринчилардан бўлиб “махсус иқтисодий зоналар”ни ташкил этиш бўйича қарорлар қабул қилди ва уларнинг ривожланиши учун барча шароитларни муҳайё этди. Гуандонг ва Фуян махсус иқтисодий зоналарида либерал солиқ тизими жорий этилди, турли хилдаги маъмурий тўсиқлар бартараф этилди ҳамда бизнесни очиш, уни юритиш бўйича бир қатор таомиллар содалаштирилди. Ушбу зоналарнинг ривожланишига Гонконг ва Тайван давлатларидан киритилган инвестициялар қўл келди. 20-асрнинг охирида ушбу зоналарга киритилган инвестициялар ҳажми жами хорижий инвестицияларнинг 50 фоизини ташкил этган.

Шунингдек, Хитой раҳбарияти томонидан ривожланишнинг истиқболли йўналишлари сифатида енгил саноат ва электроника соҳалари танлаб олинди. Уларнинг тўлақонли ривожланиши, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва зарур ресурсларни харид қилиш учун давлат томонидан субсидиялар тизими ва “экспорт учун тармок” дастури ишлаб чиқилди. Агар компанияларнинг 25 фоизи хорижий инвесторларга тегишли ҳамда

“тармоқ”қа аъзо бўлса, Хитой Марказий банки томонидан махсус имтиёзли кредитлар берилиши йўлга қўйилди. Бугунги кунда мазкур “тармоқ”қа аъзо бўлиб кирган компаниялар жами экспортнинг 80 фоизини ишлаб чиқармоқда. Шу билан бирга, экспортга йўналтирилган ишлаб чиқариш корхоналарига зарур бўладиган ва четдан олиб кириладиган импорт ресурсларига божхона имтиёзлари ҳам тақдим этилди.

Хитойнинг тез суръатларда ривожланишига таъсир кўрсатган яна бир муҳим омил – инвесторлар учун зарур бўладиган, ҳудудларнинг имконият ва салоҳиятини намоён этадиган маълумотлар базаси (паспорти) ишлаб чиқилгани ва арзон ишчи кучига эгаллиги билан белгиланади. Ушбу база интернет-ресурс сифатида очиб қўйилгани, Хитой корхоналари учун хорижий инвестицияларнинг оқиб келишини ва бизнес соҳасида ҳамкорликнинг кучайишини таъминлади. Бугунги кунда Хитойнинг жаҳон иқтисодиётидаги мавқеини ҳамда иқтисодиётнинг юқори суръатларда ўсишини таъминлашга хизмат қилган омил ҳам айнан унинг очиклиги, соғлом имиджи ва инвестицион жозибадорлигидир.

Сингапур тажрибаси. Ривожланиш даражаси бўйича юқори кўрсаткичларни намоён этган, ўзининг бой тажрибаси ва интеллектуал салоҳиятининг юксаклиги бўйича дунё мамлакатлари ичида юқори ўринларда турадиган, аҳолиси сони унчалик ҳам катта бўлмаган, аммо компьютер дастурларини яратиш, телекоммуникация соҳасида салмоқли нуфузга эга бўлган, Жаҳон банки томонидан эълон қилинган ҳисоботларда жон бошига ЯИМ ишлаб чиқариш бўйича (харид қуввати паритети бўйича) 3-ўринда турган, “Осиё йўлбарслари”, деб ном олганлардан бири бўлмиш Сингапур давлатида ҳам инвестицион муҳитни яхшилаш, унинг жозибадорлигини ошириш юзасидан бой тажриба тўпланган.

1959-1990 йилларда Ли Куан Ю бошчилигида Сингапурда мамлакатни модернизация қилиш борасида катта ислохотлар амалга оширилди. Бунинг натижасида Сингапур Жануби-Шарқий Осиёда техноген цивилизация ясаган ва дунёнинг молиявий ва савдо марказига айланган давлат сифатида танилди. Шунинг учун ҳам ушбу мўъжаз давлатнинг иқтисодий юксалиши сабаблари нималардан иборат эканини билишга қизиқувчилар сони ортиб бормоқда. Биз ҳам баъзи бир таҳлилларни ўртоқлашишни лозим топамиз. Тадқиқотимиздан у ерда яратилган инвестицион муҳит ва уни такомиллаштириш бўйича амалга оширилган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ташқилий ҳамда ҳуқуқий-маъмурий ислохотларнинг қисқача мазмуни ва улар юзасидан айрим мулоҳаза ва хулосаларимиз ўрин олган.

Сингапур давлатининг ривожланиш йўли, қўлга киритган “иқтисодий мўъжизаси” билан шуғулланган барча олимларнинг фикри бир муҳим нуктага бориб тақалади. У ҳам бўлса, Сингапурда қулай инвестиция муҳитининг яратилганидир. Айнан шу ҳолат туфайли инвесторлар томонидан бу янги давлатга қўплаб лойиҳалар киритиш амалга ошди, ЯИМ ҳажми йилдан-йилга кескин ортиб борди. Бугунги кунда ҳам инвесторлар томонидан Сингапур давлатига ҳеч иккиланмасдан капитал маблағлар йўналтириб келинмоқда. У ердаги инвестицион муҳит жозибадорлиги донор мамлакатларнинг доимий қизиқишига сабаб бўлмоқда.

Инвестицион муҳитнинг соғломлиги, жозибадорлигини давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳолати акс этадиган макроиқтисодий кўрсаткичлар орқали ҳам баҳолаш мумкин.

Жаҳон банкининг классификациясига кўра, Сингапур давлати энг юқори даромадга эга бўлган давлатлар қаторига киради. Жон бошига тўғри келадиган даромад бўйича Сингапур жаҳонда учинчи ўринда туради. Шунингдек, инвестицион иқлимга таъсир кўрсатадиган яна битта муҳим кўрсаткич – инфляция даражасидир. Инфляция даражаси қанчалик паст бўлса, инвестицион жозибадорлик ҳам шунчалик даражада юқори бўлади. 2005 йилда Сингапурда инфляция даражаси 0,5 фоизни, 2014 йилга келиб эса 1,5 фоизни ташкил этган.

Давлатнинг ташқи савдодаги иштироки ва ўрни ҳам унинг иқтисодий ривожланиш даражасини белгилайди. Сингапур давлати табиий ресурсларга бой бўлмаса-да, ўз эҳтиёжини уларни импорт қилиш орқали қондиради. Ишлаб чиқарган товар ва хизматларининг қарийб 50 фоизини дунё бозорига экспорт қилади. Бу эса, ўз навбатида, валюта тушумларининг

ошишини таъминлайди. Географик жойлашувига кўра, Сингапур Жануби-Шарқий Осиёда юқори нуфузга эга бўлган савдо ҳамкори ҳисобланади.

Сингапур жаҳон рейтингда импорт ва экспорт операцияларини амалга ошириш бўйича кучли 20 та давлат қаторига киришга улгурган. 2014 йилда халқаро савдо айланмаси 982701,9 миллион АҚШ долларини, шундан экспорт ҳажми – 518922,7; импорт ҳажми – 463779,1 миллион АҚШ долларини, ижобий сальдо – 55143,6 миллион долларни ташкил этган.

Экспорт таркибида энг катта улушни машина ва транспорт жиҳозлари ташкил этади (46,3 фоиз). Экспортнинг асосий истеъмолчилари Хитой (12 фоиз), Малайзия (12 фоиз), Гонконг (11 фоиз) ва Индонезия (10 фоиз) давлатлари ҳисобланади.

Халқаро савдони амалга ошириш, экспорт ва импорт операцияларининг ҳажми, бу борада давлатнинг иштирокини таҳлил қилиш ва баҳолаш бўйича Жаҳон иқтисодий форумининг тавсиясига кўра, давлатнинг халқаро савдодаги иштироки ва алоқадорлигини аниқлайдиган индекс (The Global Enabling Trade Index) бўйича ҳар йили жаҳон рейтинг кўрсаткичлари эълон қилинади. Ушбу индекс орқали давлатларнинг халқаро савдони амалга ошириш борасида яратиб берган шароити, олиб бораётган иқтисодий сиёсати, товар ва хизматларни нест-нобудсиз истеъмолчиларга етказиб бериш ва божхона имтиёзлари даражасига баҳо бериш мумкин.

Ташқи савдони амалга оширишда Сингапур ўзига хос алоҳида ўрин тутади. “Халқаро савдода давлатнинг иштироки индекси” (The Global Enabling Trade Index) бўйича Сингапур 2014, 2015 йилларда рейтингда биринчи ўринни эгаллаган. Ушбу индекс тўртта асосий кўрсаткичлардан, яъни: ички бозорга кириш учун имконият; чегарада (божхона) амалга оширилаётган маъмурий бошқарув; ишбилармонлик муҳити; транспорт коммуникациясининг ҳолатларидан таркиб топган.

Ишбилармонлик муҳитининг юқори эканига Сингапурнинг жаҳон капитал бозоридаги иштироки орқали ҳам баҳо бериш мумкин. Сингапур Жануби-Шарқий Осиёда тўғридан тўғри хорижий инвестицияларни қабул қилувчи асосий давлатлардан бири ҳисобланади (49 фоиз). 2013 йилда кириб келган бундай инвестициялар ҳажми 63,77 миллиард долларни ташкил этиб, бу 2000 йилга нисбатан 2 баробар кўп демакдир. Кириб келган хорижий инвестициялар ҳажми чиқиб кетган инвестициялардан юқори бўлиб, фарқ таҳлил қилинаётган йилда 26,97 миллиард долларни ташкил этган. Инвестицияларнинг кириб келиши кўпроқ молиявий хизматлар ва суғурта, қайта ишлаш саноати, улгуржи ва чакана савдога тўғри келади.

5.2. Мамлакатимизда ЭИЗ ташкил этишдан кутилаётган энг муҳим натижалар

Маълумки, сайёрамиз минтақаларида аҳоли жойлашуви ва иқтисодий фаолият жараёнлари нотекис тақсимланган. Буни космосдан туриб туширилган фотосуратлар мисолида яққол кўришимиз, осон билиб олишимиз мумкин. Ушбу суратларда Ғарбий Европа, Япония, Жануби-Шарқий Хитой ва океан чегараларида жойлашган АҚШда аҳолининг кўплиги, уларнинг зичлиги ва юқори урбанизациялашгани, автомобиль йўлларининг мўллиги, серкатновлиги ҳамда бир-бири билан юқори даражада кесишувчанлигини кузатиш мумкин. Айтиш пайтда Африка, Тибет ва Сибир, Австралия минтақаларининг катта қисми сувсиз чўлу биёбонлар, қоп-қора ўрмонлар, у ерларда ҳаёт унча ривожланмагани, аҳолининг сийрак жойлашганига гувоҳ бўламиз. Бунинг боиси – минг йиллардан буён инсонлар қулай иқлим ва юқори унумдорликка эга ерларни ўзлаштиришга, у ерларда ўтроқ ҳаёт кечиришга ҳаракат қилишган. Табиийки, айнан ўша ҳудудларда инсониятнинг цивилизацияси ҳам пайдо бўлган. Кейинчалик, яъни саноатлаштириш даврига келиб, фойдали қазилмалар топилган ҳудудларга кўчиб ўтиш, арзон хомашё ресурсларига эга бўлишга ҳаракатлар бошланди.

Бугунги замонавий дунёда эса, иқтисодий ривожланиш юқори концентрациялашувга эга бўлган агломерация⁵⁷ларда кечмоқда.

Муайян бир мамлакат миқёсида кўрадиган бўлсак, аҳолининг сони, зичлиги ва иқтисодий кучларнинг жойлашуви минтақалар ва ҳудудлар бўйича турлича тақсимланган. Ҳудудлар ўзининг шарт-шароити, табиий ресурсларга эгалик ҳажми, ер унумдорлиги, сув ресурсларининг узоқ-яқинлиги жиҳатидан бир-биридан анча фарқланади. Мамлакат бўйича бир неча иқтисодий марказлар мавжудлиги ва марказдан узоқ ҳудудлардаги реал аҳвол улардаги иқтисодий ривожланишнинг табақаланганини кўрсатади. Буни аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ҳудудий маҳсулот мисолида ҳам сезиш мумкин. *Айнан юқорида келтирилган омиллар сабаб инвесторлар ўз капиталини юқори потенциалга эга бўлган мамлакат ёхуд унинг ҳудудларига киритишга, у ерда самарали фаолият олиб бориб, зарурий фойда (даромад)ни қўлга киритишга ҳаракат қилишади.*

Марказларда асосий билимлар ва инновацияларнинг тўплангани, ишлаб чиқариш кучларининг қулай жойлашуви, юқори инфратузилма объектларининг мавжудлиги аксарият ҳолда ушбу ҳудудларда инвестициялар оқимининг ҳам юқори бўлишини таъминлайди. Ва аксинча, ижтимоий-иқтисодий қашшоқ ва экологик жиҳатдан нобоп ҳудудларда ижтимоий кескинликнинг кучайиши, ҳар хил жиноятларнинг авж олиши, диний ва ҳатто сиёсий тўқнашувларнинг юз бериши кузатилади. Аксарият сармоядорлар эса бундай ҳудудларга инвестиция йўналтиришга таваккал қилмайди. бундай салбий ҳолатларнинг юзага келишини баргараф этиш, уларнинг олдини олиш учун давлат томонидан минтақавий-ҳудудий сиёсат олиб борилади.

Бугунги кунда юртимизда 7 та эркин иқтисодий зона (ЭИЗ) ташкил этилган. (Навоий, Ангрен, Жиззах, Ургут, Ёғдувон, Қўқон ва Ҳазорасп). Улардан 4 таси, яъни Ургут, Ёғдувон, Қўқон ва Ҳазорасп ЭИЗларининг ташкил топганига ҳали бир йил ҳам бўлгани йўқ.

Ангрен ЭИЗ. 2012 йилда ташкил этилган бўлиб, шу пайтга қадар 23 та лойиҳага жами 457,76 миллион долларлик инвестиция киритилган бўлиб, шундан 155, 26 миллион доллари Хитой, Корея, Австрия, Сингапур, Россия, Буюк Британиядан жалб этилган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир. Мазкур инвестицияларнинг самараси ўлароқ, Ангрен ЭИЗда 1600 дан ортиқ янги иш ўринлари яратилди. Ҳозирда Ангрен ЭИЗда 20 дан ортиқ маҳсулот турлари ишлаб чиқарилмоқда. Биргина 2016 йил давомида ЭИЗ қайнашчилари томонидан 929,0 миллиард сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилди.

Жиззах ЭИЗ. 2013 йилда ташкил этилган бўлиб, бугунги кунда қадар 91 миллион долларлик инвестиция эвазига 19 та замонавий корхона ишга туширилган. 2016 йилда жами 255,2 миллиард сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлиб, шундан 11,9 миллион доллари экспортга йўналтирилган.

Навоий ЭИЗ. 2008 йилда ташкил этилган бўлиб, бугунги кунда 19 та корхона фаолият юритмоқда. Навоий ЭИЗ ташкил этилгандан буён жами 122 миллион АҚШ доллари миқдорида инвестиция киритилган. Киритилган инвестицияларнинг 35 фоизга яқини тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳисобланади. 2015 йил якуни билан 184,4 миллиард сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилган ва 5,1 миллион АҚШ долларлик маҳсулотлар экспорт қилинган.

Бундан ташқари, Президентимиз Шавкат Мирзиёев 2017 йилнинг 3 май куни мамлакатда фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган еттига эркин иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисидаги фармонни тасдиқлади. Мазкур Фармонга биноан, Тупроқ ва иқлим шароитлари ноёблигини инобатга олиб, Қорақалпоқистон Республикаси, Жиззах, Наманган, Сирдарё, Сурхондарё ва Тошкент вилоятларида эркин иқтисодий зоналар ташкил этиш тўғрисида киритилган тақлифга биноан «Нукус-фарм», «Зомин-фарм»,

---

⁵⁷ Агломерация – билимлар ва инновацияларни яратувчи, молиявий, бошқарув ва логистик марказлар, транспорт қатновлари ва юқори истеъмол товарлари бозорларига эга бўлган мегаполис ва юқори урбанизациялашган ҳудудлар.

«Косонсой-фарм», «Сирдарё-фарм», «Бойсун-фарм», «Бўстонлик-фарм» ва «Паркент-фарм» эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш бўйича қарор қабул қилинди.

Инвестиция фаолиятини тартибга солишда энг муҳим ва ҳал қилиниши лозим бўлган масалалардан бири – чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни ҳудудлар бўйлаб мақбул даражада бир текис жойлаштиришдир. Ҳудудларнинг табиий шарт-шароити, яратилган бизнес муҳит, ижтимоий-сиёсий, ташкилий-бошқарув принципларининг адолатли йўлга қўйилгани, аҳолининг бизнес юритишга ва тадбиркорликни амалга оширишга бўлган иштиёқи, рискка мойиллиги ҳамда меҳнат ресурсларининг малакаси, турли институционал тузилмаларнинг мавжудлиги, уларнинг ривожлангани каби омиллар инвестицион жозибадорликни намоён этадиган муҳим шартлардан ҳисобланади.

Зонал сиёсат – бу мамлакатда эркин иқтисодий ҳудуд (ЭИХ)ларни яратиш бўйича ҳамда регион, тармоқ, соҳа ва алоҳида корхоналарнинг потенциални чуқур ўрганиб, ушбу потенциални реализация қилиш тизимини ишлаб чиқиш бўйича давлатнинг олиб борадиган чора-тадбирлар мажмуаси бўлиб, унга мамлакатда шаклланган меҳнат тақсимооти самарали ривожланишини режалаштиришнинг бир қуроли, деб қараш керак.

ЭИХларни мамлакатда мавжуд ресурсларнинг самарасиз ишлатилаётган соҳа, тармоқ ва регионлардан самарали ишлатиб бўладиган соҳа, тармоқ, регионга оқишига кўмаклашувчи восита, деб қараш зарур. Зонал сиёсат мамлакатда ЭИХлар эркин ва самарали фаолият юритиши учун умумдавлат миқёсида шароитни яратишга хизмат қиладиган сиёсатдир, бунинг учун эса:

- ишловчан, самарали норматив-ҳуқуқий базани яратиш;
- ҳудудлар ташкил этишнинг умумий тамойил ва шарт-шароитларини ишлаб чиқиш;
- ҳудудни ташкил этиш ва ликвидация қилиш тартибларини белгилаш;
- солиқ солиш ва солиқ имтиёзлари тизимини белгилаш;
- валюта тартибини аниқлаб бериш;
- ўзаро ҳисоб-китоблар тартибини белгилаш;
- божхона чегаралари ва тартибини белгилаб бериш;
- бўлиши мумкин бўлган салбий оқибатларни бартараф этишнинг иқтисодий механизминини яратиш;
- ҳудудда кредит сиёсатининг тамойилларини белгилаш;
- хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг иқтисодий механизмларини ишлаб чиқиш лозим⁵⁸.

ЭИХларни яратиш тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, уларнинг ўзига хослиги кўплаб омилларга боғлиқ: ташкил этиш хусусиятлари, бошқаришнинг иқтисодий ва ҳуқуқий механизми, жойлашган мамлакат ва регионнинг географик муҳити, ҳудуднинг тип, майдоннинг катта-кичиклиги ва ҳоказолар.

Эркин иқтисодий ҳудуд яратиш мамлакатнинг иқтисодий рақобатдошлигини оширишнинг синалган ва энг самарали қуролидир. ЭИХ – бу мамлакатнинг имиджи ҳам. ЭИХлар, ҳатто, ёмон фаолият юритган тақдирда ҳам мамлакатнинг либераллашувига хизмат қилади. ЭИХга оқилона ёндашилганда, унинг фаолият юритиш механизмлари чуқур ўрганилиб, оқилона жорий этилганда, у мамлакат иқтисодиётининг сифат жиҳатдан юқори даражага олиб чиқиш имконини беради. ЭИХ қайси мамлакатда, унинг қайси ҳудудида яратилмасин, у ижтимоий лойиҳадир. Ҳудудни яратиш нафақат ҳудуд учун кўшимча даромад келтиради, балки бутун мамлакат учун турли шаклда фойдали қайтим беради, жумладан:

- хорижий инвесторлар билан мулоқот қилишга имкон берувчи фирмалараро коммуникацияни яратади;
- иқтисодий маданиятни, шу жумладан, тадбиркорлик маданиятини халқаро даражага кўтаради;

---

⁵⁸ Хамроев Ҳ.Р. Зонал сиёсат: методология, хорижий тажриба ва қўллаш йўналишлари. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти, 2008.

- ҳудудда янгича ишлаётган мутахассис кадрлар илғор тажрибани ўзлаштириб, секин-аста уни ҳудуддан ташқаридаги корхоналарга ҳам ёяди;
- мамлакатдаги инфратузилманинг фойдали иш коэффиценти кўтарилади;
- мамлакатда рақобат самараси юзага чиқади, яъни, ҳудуддаги корхоналар ҳудуддан ташқарида жойлашган корхоналарни ўзлари билан рақобат қилишга мажбур қилади;
- “Тадбиркорлик сифати самараси”ни беради, яъни ЭИҲ атрофида халқаро стандартлар таркиб топади, ривожланади (маҳсулот сифатида, инфратузилма даражасида, бизнес муносабатларида, профессионал менежмент масалаларида).

5.3. Ўзбекистон иқтисодиётига йўналтирилган инвестициялар: кўлами ва таҳлили

2016 йилда маъмурий ҳудудлар бўйича Қорақалпоқистон Республикасига асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми 5 ўринни эгаллаган (7 фоиз). Ўтган 2015 йилда эса мазкур ҳудудга киритилган инвестицияларнинг улуши 14 фоизни ташкил этиб, Тошкент шаҳридан сўнг иккинчи ўринни эгаллаган ва бунда хорижий инвестиция ва кредитларнинг улуши 48,9 фоизни ташкил этгани ҳолда, энг юқори кўрсаткичлардан бирини ташкил этган. Шунингдек, жон бошига тўғри келган кредитлар ҳам ушбу ҳудудда энг юқори қийматни ҳосил қилган (3334,5 минг сўм). Буларнинг барчасини ҳудудда олиб борилаётган модернизация жараёнлари ва нефт-газ конларини ўзлаштириш ва углеводород ишлаб чиқаришни кенгайтириш билан боғлиқ иқтисодий сиёсат билан изохлаш мумкин. Бундай ҳолат Қашқадарё вилоятига ҳам тегишлидир. Чунки таҳлил этилаётган йилларда асосий капиталга киритилган инвестициялар, жон бошига тўғри келадиган инвестициялар кўлами, хорижий инвестициялар ва кредитларнинг улуши ҳам ушбу вилоятда юқори бўлган.

Қорақалпоқистон Республикасида асосий капиталга киритилаётган инвестициялар бошқа ҳудудларга қараганда энг юқори бўлиб келаётган бўлса-да, ЯИМда мазкур ҳудуднинг улуши 2013 ва 2016 йилларда энг паст кўрсаткичлардан бири сифатида намоён бўлган (3 фоизни ташкил этган). Ваҳоланки, 2015 йилда Қорақалпоқистон Республикасида асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар ҳажми ЯҲМнинг 132 фоизини 2016 йилда эса 57,2 фоизни ташкил этган. Олимларнинг фикрига кўра, бошқа омиллар ўзгармас бўлган шароитда қайси бир минтақада асосий капиталга киритилган инвестициялар юқори бўлса, ўша минтақада ишлаб чиқариш ҳажми ҳам юқори бўлади.

Аммо иқтисодиётда шундай ҳолатлар ҳам кузатиладики, капитал захирасининг ҳаддан ташқари кўплиги, капитал омилининг унумдорлигини пасайтириб, пировард маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига салбий таъсир кўрсатади. Чунончи, капитал захирасининг кўпайиши билан бирга меҳнат ресурсларининг ҳам сифат кўрсаткичи параллел равишда юқори бўлиб бориши зарурий шартлардан ҳисобланади.

Буни Тошкент шаҳри мисолида кузатиш мумкин: 2015 йилда ва ундан олдинги йилларда ҳам ҳудудда асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар ҳажми ЯҲМнинг 25 фоизи атрофида бўлгани ҳолда, меҳнат унумдорлигининг юқорилиги боис, ҳудудда яратилган миллий бойлик ЯИМнинг 19 фоизини (энг юқори кўрсаткич) ташкил этган.

Мавжуд статистик маълумотлар орқали қолган ҳудудларни таҳлил қиладиган бўлсак, 2015 йилда асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми ЯҲМга нисбатан Қашқадарё вилоятида – 43, Бухоро вилоятида – 40 ва Сирдарё вилоятида – 31 фоизни ташкил этган. Ушбу вилоятларнинг ЯИМдаги улуши мос равишда 9, 7, 2 фоизни ташкил қилган. Бу эса киритилган инвестициялар билан бирга бир йил давомида яратилган миллий бойлик ўртасида унчалик ҳам юқори боғлиқлик мавжуд эмаслигидан далолат беради. Шу боис, ҳудудларни комплекс ривожлантириш чора-тадбирлари ишлаб чиқиладиганда барча омиллар ҳисобга олиниши ва аниқ регрессион моделлар асосида оқилона иқтисодий қарорлар қабул қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

5.3.1-жадвал

2013 – 2016 йилларда асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми⁵⁹

Ўзбекистон ва унинг худудлари	2013				2014				2015				2016			
	АКИ	ЖБИ	ХИК	ХИК У	АКИ	ЖБИ	ХИК	ХИК У	АКИ	ЖБИ	ХИК	ХИК У	АКИ	ЖБИ	ХИК	ХИК У
	миллиард сўм	минг. сўм	миллиард сўм	фоиз	миллиард сўм	минг. Сўм	миллиард сўм	фоиз	миллиард сўм	минг. сўм	миллиард сўм	фоиз	миллиард сўм	минг. сўм	миллиард сўм	фоиз
Ўзбекистон Республикаси	28694,6	948,8	5532,7	19,3	35233,3	1 145,5	6980,1	19,8	41670,5	1331,4	8309,5	19,9	49476,8	1553,5	10829,2	21,9
Қорақалпоқ. Республикаси	2361,9	1 370,0	736,6	31,2	1423,1	2 239,0	1 892 412,3	48,3	5925,7	3 334,5	2899745,3	48,9	3730,2	2067,5	1712,8	45,9
Андижон	1287,8	463,1	75,7	5,9	3408,3	502,6	101 490,6	7,1	1661,0	575,9	86011,9	5,2	1882,2	641,0	89,1	4,7
Бухоро	2871,6	1 647,4	1516,9	52,8	1038,5	1 924,6	1 615 687,7	47,4	3866,1	2 147,4	1463196,6	37,8	5822,7	3183,0	3135,9	53,9
Жиззах	1012,7	832,9	31,9	3,2	4483,2	838,5	71 333,8	6,9	1101,1	871,7	38010,4	3,5	1252,7	972,2	81,7	6,5
Қашқадарё	3498,8	1 222,0	838	24,0	1653,0	1 531,6	918 956,6	20,5	5590,5	1 868,3	1037674,0	18,6	6334,0	2071,6	1869,2	29,5
Навоий	1622,6	1 813,4	384,5	23,7	1618,7	1 822,1	180 667,5	10,9	1685,4	1 830,7	54888,4	3,3	2839,1	3035,5	136,8	4,8
Наманган	1059,3	426,9	82	7,7	2247,8	640,0	295 711,2	18,3	1966,4	762,5	488831,5	24,9	2362,6	899,0	601,6	25,5
Самарқанд	1915,0	561,0	86,1	4,5	1339,5	645,9	85 799,5	3,8	2854,0	804,1	128027,6	4,5	3362,2	929,4	159,8	4,8
Сурхондарё	1246,8	545,8	164,2	13,2	927,2	574,1	183 469,4	13,7	1633,4	684,9	191515,6	11,7	1891,8	776,3	169,6	9,0
Сирдарё	804,7	1 062,9	81,7	10,1	3741,9	1 203,5	94 991,8	10,2	1000,2	1 276,1	116698,8	11,7	1091,2	1369,5	103,2	9,5
Тошкент	2982,9	1 100,4	343,2	11,5	1998,4	1 364,6	437 671,5	11,7	4055,7	1 460,9	677578,1	16,7	3808,4	1354,5	668,3	17,5
Фарғона	1899,7	565,7	251,1	13,2	1466,5	585,1	198 933,3	10,0	2133,0	613,8	193576,2	9,1	2346,8	663,9	257	11,0
Хоразм	1148,5	688,2	60,8	5,3	5969,5	862,7	119 967,6	8,2	1343,4	776,0	40789,8	3,0	1451,4	823,8	86,4	6,0
Тошкент шаҳри	4977,1	2 120,7	880	17,7	3917,8	2 527,2	782 969,7	13,1	6854,6	2 877,4	892977,9	13,0	10738,7	4457,7	1757,8	16,4

Изоҳ: **АКИ** - асосий капиталга киритилган жами инвестициялар; **ЖБИ** - жон бошига тўғри келадиган инвестициялар; **ХИК** - хорижий инвестициялар ва кредитлар; **ХИКУ** - хорижий инвестициялар ва кредитларнинг жамига нисбатан улуши.

⁵⁹ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистикаси қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

Бугунги кунда мамлакатимизда инвестицион фаолликни янада кучайтириш, ҳудудларнинг инвестицион жозибadorлигини ошириш мақсадида Ўзбекистоннинг айрим ҳудудларида эркин иқтисодий зоналар ташкил этилиб (Навоий, Жиззах, Ангрен, Ургут, Ғиждувон, Кўқон ва Ҳазораспда), хорижий инвесторларнинг капитал қўйилмалари ва ўз бизнесларини юритишларини таъминлашга қаратилган тизимли институционал ислохотлар амалга оширилмоқда. Агар йиллар динамикасига эътибор қаратадиган бўлсак, 2000 йилда асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг жами қиймати 744520 миллион. сўмни, бунда жон бошига тўғри келадиган инвестициялар ҳажми 30,2 минг сўмни ташкил этган (5.3.1-жадвал).

2000 йилда Ўзбекистон аҳолисининг сони 24487,7 минг кишини, 2005 йилда эса 26021,3 минг кишини, 2015 йилга келиб 31575,3 минг кишини ташкил этган. 2000-2005 йиллар оралиғида аҳоли сони 1,06 баробар ошган бўлса, жон бошига тўғри келган инвестициялар ҳажми худди шу йиллар оралиғида 4 баробар ўзгарган ($30,2 \div 121,0$). Иқтисодиётнинг ривожланиши учун инвестициялар аҳамиятининг юқори эканини қиймат кўринишида яратилган ЯИМ мисолида ҳам кузатиш мумкин.

2000 йилда мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш мақсадида асосий капиталга йўналтирилган инвестицияларнинг умумий ҳажми 744520 миллион сўмни ташкил этгани ҳолда, ҳудудлар кесимида энг катта улуш Тошкент шаҳрига (24,5 фоиз), ундан кейин Қашқадарё вилоятига (16,9 фоиз) тўғри келган. Бу ҳам бўлса, ҳудудларнинг инвестицион салоҳияти, у ерда мавжуд бўлган хом ашё ресурсларининг мавжудлиги (қазилма бойликлар), инфратузилмаларнинг ривожланганлиги, шунингдек, ҳудуднинг инвестицион жозибadorлиги юқорилиги билан изоҳланади.

Ҳудудларнинг бир текисда ривожланишини таъминлаш, ҳудудлардаги аҳоли даромадалари ўртасидаги кескин фарқланишнинг олдини олиш билан боғлиқ масалаларни макро ва мезоиктисодий даражада ҳал этиш давлатнинг ва жойлардаги маъмурий-бошқарув ҳокимиятларнинг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

Дейлик, 2000 йилда мамлакатимиз бўйича аҳоли жон бошига тўғри келадиган инвестицияларнинг миқдори ўртача 30,2 минг сўмни ташкил этган бўлса, ушбу кўрсаткичдан паст бўлган ҳудудлар сони 11 тани ташкил этган. Қолган учта маъмурий ҳудудда (Тошкент шаҳри, Қашқадарё ва Навоий вилояти) мазкур кўрсаткич мамлакатимиздаги ўртача кўрсаткичидан кескин юқори бўлганини кўриш мумкин. Ўз-ўзидан, жон бошига тўғри келадиган даромадлар ҳам айнан ушбу ҳудудларда юқори бўлган.

2015 йилда жон бошига тўғри келадиган умумий даромадларнинг ўртача қиймати 3928,8 минг сўмни ташкил этиб, ҳудудлар бўйича ушбу кўрсаткичдан юқори бўлган вилоятлар қуйидагилар: Бухоро вилояти – 4614,2 минг сўм; Навоий вилояти – 6576,5 минг сўм; Сирдарё вилояти – 4127,1 минг сўм; Тошкент вилояти – 4459,5 минг сўм; Тошкент шаҳри – 8464,7 минг сўм. Ваҳоланки, ушбу кўрсаткичлар бўйича 2010 йилда вазият мутлақо бошқача тус олган эди.

Биргина Сирдарё вилоятида жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад умуммамлакат кўрсаткичининг 74 фоизини ва ўртача умуммамлакат кўрсаткичидан катта бўлган ҳудудлар иккитани ташкил этган (Тошкент ш., Навоий вилояти).

Ушбу даромадларнинг таркибида меҳнат фаолиятдан олинган даромадлар умумий даромаднинг 72,9 фоизини ва трансфертлардан тушган даромадлар 21,8 фоизни ташкил этмоқда⁶⁰. Ҳудудлар иқтисодиётига киритилган инвестициялар ўша йилнинг ўзида ҳудудий ялпи маҳсулотнинг ўсишига таъсир кўрсатмаса-да, аммо маълум бир вақт ўтгандан кейин мультипликатив самара беради.

Сабабий боғлиқликдаги таҳлил натижаларидан ҳам кўриш мумкинки, 2000 йилда Андижон вилоятида аҳоли жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад 111,2 минг сўмга тенг бўлган. Ваҳоланки, 2000 йилда вилоятга йўналтирилган инвестициялар (асосий

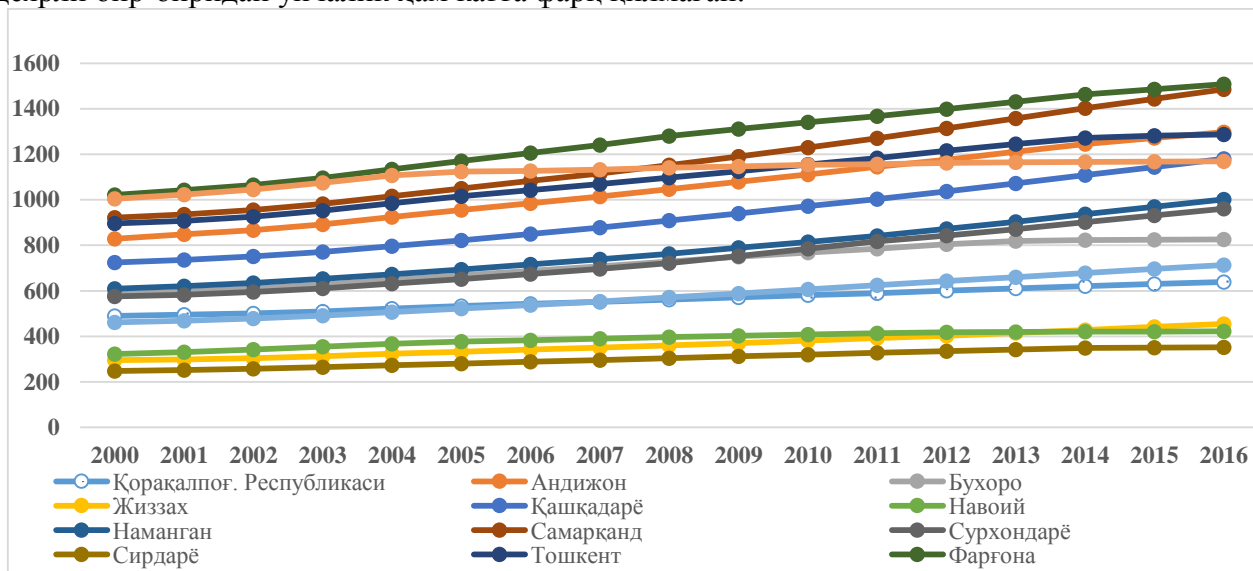
⁶⁰ Ўзбекистон рақамларда. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. – Т.: 2016.

капиталга) ҳамда жон бошига тўғри келадиган инвестициялар ҳажми республикадаги энг паст кўрсаткичлардан бири бўлган.

Таҳлилларни ҳар беш йилдаги ўзгаришларга боғлаган ҳолда баён этадиган бўлсак, вазиятнинг сифат жиҳатидан бир мунча ўзгарганини кўриш мумкин.

Юқорида таъкидлаганимиздек, ҳукумат томонидан олиб борилаётган ҳудудларни ривожлантириш стратегиясининг ўзгариб туриши ҳам ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларининг ўзгаришига сезиларли таъсир кўрсатади. 2005 йилда ЯИМни яратишда ҳудудлар ва тармоқларнинг улуши, табиийки, турлича бўлган. Саноат, хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланган ҳамда юқори технологияларга ихтисослашган корхоналари кўп бўлган ҳудудларнинг ЯИМдаги улуши ҳам юқори бўлади. Тошкент шаҳрининг улуши энг юқори кўрсаткични намоён этади (11,9 фоиз). Ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий салоҳияти юқорилиги сабаб, ҳар йили ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми бўйича ҳам Тошкент шаҳри пешқадам бўлиб келмоқда.

Қиёсий таҳлил қилсак, беш йил олдин (2000 йилда) мамлакатимизда асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг умумий ҳажми (744520 миллион сўм) билан 2005 йилнинг ўзида биргина Тошкент шаҳрига киритилган инвестициялар (асосий капиталга) ҳажми деярли бир-биридан унчалик ҳам катта фарқ қилмаган.

5.3.1-расм. Иқтисодиётда банд аҳоли сони, минг киши

Агар ялпи ҳудудий маҳсулотни яратишда иштирок этган иқтисодиётда банд аҳолига нисбатан таҳлил қиладиган бўлсак, юқорида таъкидлаганимиздек, қаерда юқори технологияларга ихтисослашган корхоналар мавжуд бўлса ва фаолият юритса, ўша ерда меҳнат унумдорлиги юқори бўлади. Биргина Тошкент шаҳри билан Фарғона вилоятларини ўзаро қиёслаш орқали ҳам сўзимизнинг исботига далил келтириш мумкин.

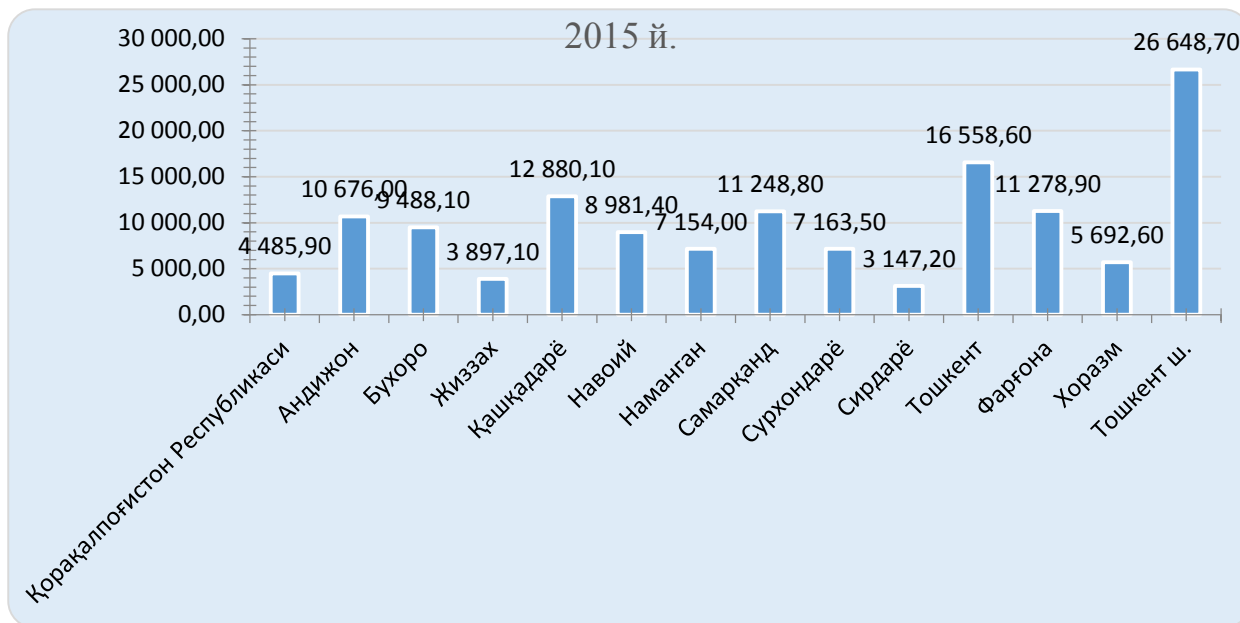
2015 йилда Фарғона вилоятида иқтисодиётда банд аҳоли сони 1485,3 минг кишини ташкил қилган ва улар томонидан яратилган ЯХМ – 11278,9 миллиард сўмга тенг бўлган. Тошкент шаҳрида эса 26648,7 миллиард сўмлик ялпи ҳудудий маҳсулотни яратишда 1168,1 минг киши иштирок этган (иқтисодиётда банд аҳоли сони).

Демак, Тошкент шаҳрида ЯХМни яратишда Фарғона вилоятига қараганда 317,2 минг кишига кам бўлган банд аҳоли билан 15369,80 миллиард сўмга кўп товар ва хизматлар ишлаб чиқарилган.

Меҳнат унумдорлиги Тошкент шаҳрида Фарғона вилоятига қараганда уч баробар юқори бўлмоқда. Тўғри, қаерда саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланган бўлса, ўша ерда ўртача меҳнат унумдорлиги ҳам юқори бўлади.

Иккинчи томондан олганда, Тошкент шаҳрида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарилмайди, шу боисдан бошқа вилоятларга қараганда жон бошига тўғри келадиган ЯХМ, жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад ҳамда асосий капиталга йўналтирилган инвестицияларнинг ҳажми юқори бўлган.

Шу борада ҳудудий инвестицион жозибадорлик қийматини аниқлаш ва унга таъсир кўрсатадиган омиллар, мавжуд рискларни инобатга олган ҳолда ҳисоблашнинг қатор услубларини такомиллаштириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Қуйида амалга оширилган ва яратилган формулалар аввалги тадқиқот ишлари ва турли даврларда хорижий ва маҳаллий олимлар томонидан олиб борилган изланишларни ўрганишнинг маҳсули бўлиб, қайсидир маънода улар томонидан қўлланган ҳисоб-китобларнинг модификацияланган варианты ҳисобланади.

5.3.2-расм. ЯҲМ вилоятлар кесимида, миллиард сўм (жорий нархларда)⁶¹

Мамлакат иқтисодиётини технологик жиҳатдан янгилаш ижтимоий меҳнат унумдорлигини ошириш, ялпи ички маҳсулотнинг энергия, материал сифимкорлигини қисқартириш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини тубдан ошириш ва иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга ўтказишнинг моддий асосларини яратиш имконини беради.

Жаҳон амалиётининг кўрсатишича, жамғариш нормаси билан иқтисодий ўсиш суръатлари ўртасида кучли корреляцион боғланиш мавжуд. Умумий тарзда уларни қуйидагича ифодалаш мумкин. Бошқа тақдирда ўзгармаган шароитда мамлакатда жамғариш нормаси қанчалик юқори бўлса, иқтисодий ўсиш суръатлари ҳам шунчалик юқори бўлади. Ривожланган мамлакатларда аҳоли жон бошига тўғри келадиган ЯИМ ишлаб чиқариш барқарор ўсишининг 2 фоизига ошиши, ЯИМдаги жамғармалар улшининг бир фоизга кўпайишига олиб келади. Халқаро валюта фонди мутахассисларининг тадқиқотларига кўра, ушбу нисбат ривожланаётган мамлакатларда 0,5 фоизни ташкил этади.

Шуни таъкидлаш лозимки, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози давом этаётган, жаҳон ва минтақавий инвестиция бозорларида рақобат кучайиб бораётган бир шароитда мамлакатда яна ҳам қулай инвестиция муҳитини яратиш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш учун хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантириш, шунингдек, хорижий инвесторлар билан ишлашдаги мавжуд бюрократик ғов ва тўсиқларни бартараф этиш, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятига давлат ва назорат идоралари томонидан ноқонуний аралашувларга йўл қўймаслик борасида қўшимча чора-тадбирларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Бугунги кунда хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликнинг жадал ривожланиши учун зарур шароит ва имкониятлар яратиш, уларни ташкил этиш ва фаолиятини йўлга қўйиш

⁶¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

тартибини янада содалаштириш, жиноий ва маъмурий қонунчиликни либераллаштириш ҳисобидан тадбиркорларга янада кенг эркинлик беришда инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада яхшилаш, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни рағбатлантириш самарадорлигини оширишга оид кўшимча чора-тадбирлар дастурининг қабул қилиниши катта аҳамият касб этмоқда.

Айни чоғда 2015 йилнинг 15 май куни қабул қилинган хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этишга оид чора-тадбирлар ишбилармонлик муҳити ва бизнес шароитнинг янада яхшиланиши борасидаги ишлар таъсирчанлигини оширади. Фармон тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш йўлидаги мавжуд тўсиқ ва чекловларни тугатиш, хусусий мулк улушини изчил ошириш учун янада қулай иқтисодий, ҳуқуқий шароитлар ҳамда рағбатлар яратишда янги босқични бошлаб бергани билан ҳам аҳамиятлидир.

Қуйида келтирилаётган жадвалда мамлакатимизга жалб қилинган хорижий инвестициялар, шунингдек, тўғридан-тўғри киритилган инвестицияларнинг йиллар бўйича ўзгариши динамикаси ўз аксини топган (5.3.2-жадвал). Статистик маълумотларнинг гувоҳлик беришича, 2000 йилда иқтисодиётга йўналтирилган хорижий инвестицияларнинг умумий ҳажми 172,3 миллиард сўмни ташкил этган. Шундан 14,5 фоизи тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларга тўғри келган. 2005 йилда хорижий инвестициялар ҳажми 2000 йилга қараганда қарийб 5 баробарга кўпайиб, 687 миллиард сўмни ташкил этган. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлаш, уни сифат нуқтаи назаридан унинг самарадорлигини оширишга қаратилган инвестицион сиёсат туфайли 2010 йилда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг умумий хорижий инвестициялардаги улуши 68,5 фоизга етган.

5.3.2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётига жалб қилинган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми⁶²

Йиллар	ХИ, миллиард сўм	ТТХИ, миллиард сўм	ТТХИ умумий ХИ ҳажмидаги улуши, фоизда
2000	172,3	24,9	14,5
2001	369,5	63,7	17,2
2002	306,2	80,5	26,3
2003	479,5	151,9	31,6
2004	660,0	292,1	44,2
2005	687,0	470,5	68,5
2006	748,3	541,2	72,3
2007	1447,7	1216,1	84,0
2008	2863,9	2376,3	83,0
2009	4058,1	3487,5	86,0
2010	4340,9	3778,4	87,0
2011	3853,8	3215,2	83,4
2012	4653,3	3668,6	78,8
2013	5532,7	4315,5	78,0
2014	6980,1	5489,4	78,6
2015	8309,5	6133,1	73,8

Глобал молиявий-иқтисодий инқирознинг кейинги тўлқини дунё мамлакатлари иқтисодиётини камраб олган даврда Ўзбекистонга четдан кириб келган хорижий инвестицияларнинг умумий ҳажми 4340,9 миллиард сўмга етиб, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар улуши энг юқори кўрсаткични, яъни 87 фоизни этган. 2015 йилда бундай

⁶² Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

инвестицияларнинг қиймати 6133,1 миллиард сўмга етди. Бу 2010 йилга қараганда 1,63 баробар кўп эканидан далолат берадиган кўрсаткичдир.

Таҳлил қилинаётган йилларда мамлакатимизнинг бошқа ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларида ҳам ўзига хос ўзгаришлар рўй берганини қайд этиш ўринлидир. 2000 йилда Ўзбекистон аҳолисининг умумий сони 24487,7 минг кишини, ишлаб чиқарилган ЯИМ ҳажми эса жорий нархларда 3255,6 миллиард сўмни ташкил этган. 2016 йил якунлари бўйича мамлакатимиз аҳолисининг умумий сони 32120,5 минг кишига, ишлаб чиқарилган товар ва хизматларнинг умумий ҳажми эса 199325,1 миллиард сўмга етган.

Агар ушбу маълумотларни миқдорий ва сифат кўрсаткичлари орқали изоҳлайдиган бўлсак, бунинг учун жон бошига ҳамда ривожланаётган мамлакатларнинг худди шу кўрсаткичлар бўйича натижаларини қиёсий таҳлил қилиш ва баҳолаш мақсадга мувофиқ бўлади. Шунда аниқ ва мантиқий хулоса қилиш имконияти юзага чиқади.

Маълумки, Ўзбекистон аҳолиси ўртача ҳар йили 1,6 фоиздан кўпайиб бормоқда. Демак, жон бошига тўғри келадиган иқтисодий кўрсаткичларнинг юқори бўлишини таъминлаш учун битта банд аҳолига тўғри келадиган ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ҳажминини йилдан-йилга (аҳолининг ўсиш суръатидан юқори ҳажмда) ошириб бориш талаб этилади. Бунинг учун эса кам энергия сарфловчи ва юқори унумдорликка эга бўлган техника ва технологияларни сафарбар этиш, уларни ишлатадиган ва кенг кўламда фойдалана оладиган ишчи кучининг малакасини ошириш, замонавий менежментнинг илғор усулларини амалиётга жорий этиш лозим.

Бунда тўғридан-тўғри инвестициялар кўламини жадаллаштириш, корпоратив бошқарувнинг асосий принципларини кенг ҳажмда корхоналар, компаниялар фаолиятига татбиқ этиш муҳимдир. Аини дамда республикаимизда мавжуд асосий воситаларнинг катта қисми жисмоний ҳамда маънавий жиҳатдан эскирган. Шуларни инобатга олиб, ҳукумат томонидан айнан Хорижий инвестицияларнинг иқтисодиётга кўпроқ кириб келишига устуворлик берилаётгани ҳам бежиз эмас.

5.4. Жаҳон инвестициялар бозоридаги вазият ва тенденциялар

Охириги йилларда халқаро инвестициялар бозорида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг (ТТХИ) ҳаракати йилдан-йилга камайиш томон юз тутиб бормоқда. БМТнинг Савдо ва ривожланиш ташкилотининг (ЮНКТАД) “Жаҳон инвестициялари тўғрисидаги маърузаси” маълумотларига кўра, ҳали-бери давом этаётган жаҳон молиявий инқирози туфайли дунё бўйича ривожланган давлатларга киритилган тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларга қараганда ривожланаётган давлатларга киритилаётган ТТХИ ҳажми катта миқдорни ташкил қилган (2012 йилда дунё бўйича умумий ТТХИлар экспорти ва импортининг қарийб 52 фоизи ривожланаётган мамлакатларга тўғри келган бўлса, 2015 йилда унинг улуши 63 фоизни ташкил этган⁶³).

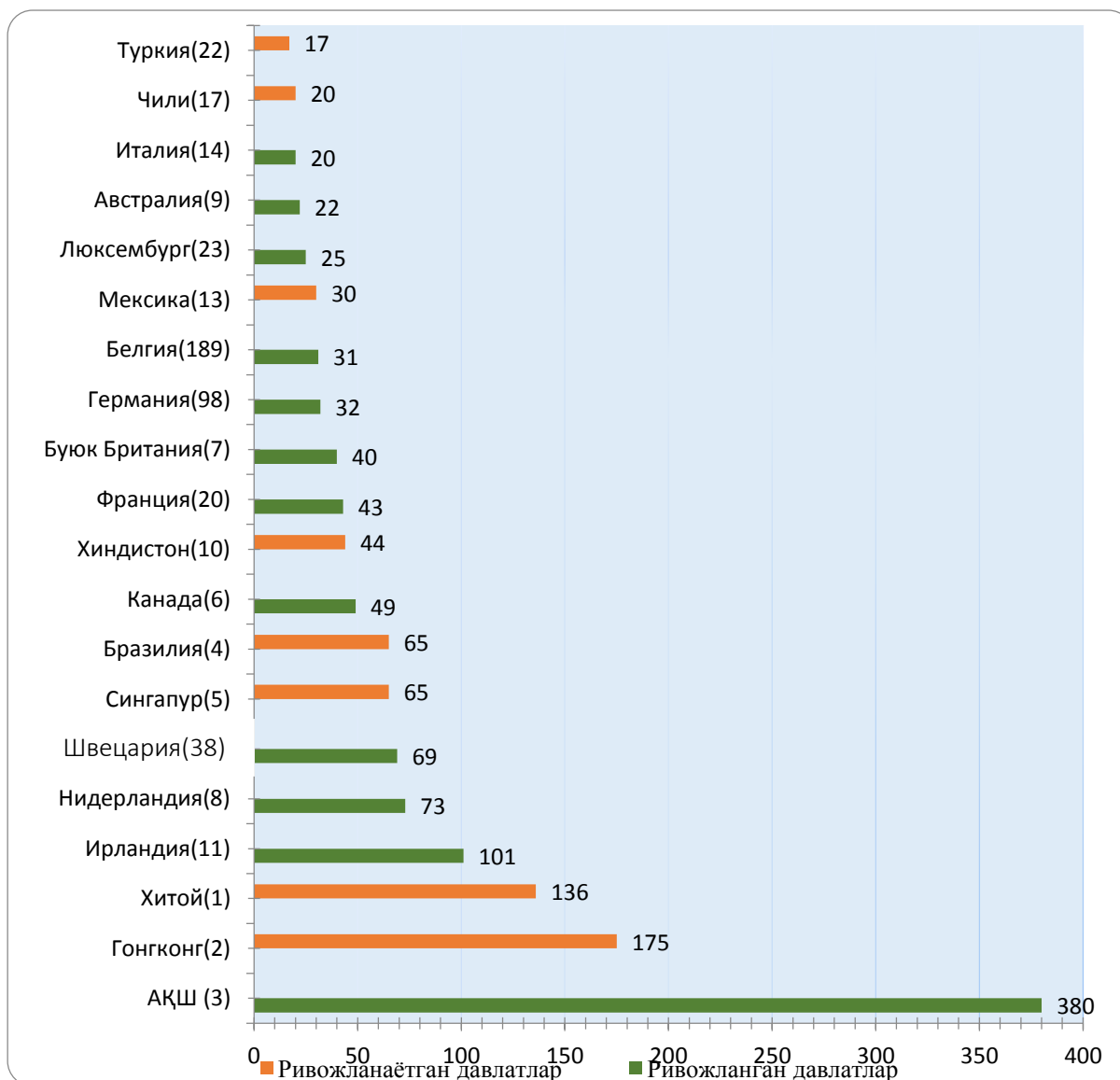
20 та энг етакчи давлатларга жалб қилинган ТТХИ кўрсаткичини таҳлил қиладиган бўлсак (2012 йил учун), энг юқори учталиқ: АҚШ (168 миллиард доллар), Хитой (121 миллиард доллар) ва Гонконг (75 миллиард доллар) давлатларига тўғри келган. Ушбу кўрсаткичлар 2015 йилда эса бошқача тус олган. Биринчи, иккинчи ва учинчи ўринлар мос равишда Хитой, Гонконг ва АҚШ га тўғри келган (4.8-расм). Расмдан кузатиш мумкинки, давлатларнинг ривожланиш даражасига кўра, ТТХИ жалб қилинган кучли 20 таликнинг саккизтаси ривожланган давлатларга, ўн иккитаси ривожланаётган давлатларга ва 2 таси иқтисодиёти ўтиш даврида бўлган давлатларга тўғри келган.

Бошқа давлатларнинг иқтисодиётига ТТХИ киритган давлатларнинг ичида БРИКС (Бразилия, Россия, Ҳиндистон, Хитой, Жанубий Африка) энг юқори кўрсаткични ташкил этган. 2000 йилда ушбу давлатлардан чиқиб кетган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми 7 миллиард долларни ташкил этган бўлса, 2012 йилга келиб унинг ҳажми 145

---

⁶³ Доклад о мировых инвестициях за 2015 г. Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. Нью-Йорк и Женева, 2015 год.

миллиард долларни ташкил этган ва бу ТТХИларнинг 10 фоизига тенгдир (БРИКС томонидан бошқа давлатларнинг иқтисодиётига киритилган ТТХИ ҳажми 2012 йилда 2000 йилга нисбатан 2071,4 фоизга ошган).

5.4.1-расм. 2015 йилда ТТХИ жалб этган 20 та етакчи давлат (миллиард АҚШ доллари)⁶⁴

Хитой 2012 йилда бошқа давлатларга киритган ТТХИ бўйича учинчи поғонани эгаллаган бўлса, 2015 йилда биринчи ўринга кўтарилган (5.4.1-расм). Ваҳоланки, 2011 йилда олтинчи ўринда турган. Ушбу йиллар оралиғида давлат трансмиллий компаниялари (ТМК) 845 тани, улар томонидан жаҳон иқтисодиётининг турли тармоқ ва соҳаларига киритилган инвестициялар ҳажми 145 миллиард долларни ташкил этган.

Бу эса, жами ТТХИларнинг 11 фоизини ташкил этади ва улар томонидан яратилган товар ва хизматларнинг умумий миқдори қарийб 26 триллион долларни, шундан 6,6 триллион доллари қўшилган қийматни ҳосил қилган. Ушбу ҳажмдаги товар ва хизматларни яратишда жами 72 миллион киши сарфарбар этилган. Бундан кўриш мумкинки, ТМ компанияларда иш билан банд бўлган битта ходимга 36111,1 АҚШ доллари тўғри келган.

2012 йилда ривожланган мамлакатларга нисбатан ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётига киритилган ТТХИ ҳажми юқори кўрсаткичга эга бўлган. Ушбу

⁶⁴ Доклад о мировых инвестициях за 2015 г. Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. Нью-Йорк и Женева, 2015 год.

инвестицияларнинг фойда нормаси ўртача 8 фоизни ташкил этганини инобатга олсак, ўтиш даври иқтисодиётига мансуб бўлган давлатларда 13 фоизни, ривожланган мамлакатлар учун эса, ўртача 7 фоизни ташкил этган. Шундан 33 фоизи (500 миллиард доллар) ТТХИларни қабул қилган давлатларга, қолгани эса (1 триллион доллар), ТТХИ киритган давлатларга репатриация қилинган⁶⁵.

2015 йилда дунё бўйича ТТХИ ҳажми (экспорти ва импорти) 20 фоизга ошгани ҳолда, 3236 миллиард АҚШ долларини ташкил этган. Биргина 2015 йилда ривожланган мамлакатларга киритилган ТТХИ ҳажми ўтган йилга нисбатан 36 фоизга ортган (4.7-жадвал). Бунда энг катта улуш саноат жиҳатидан энг юқори ривожланишга эга бўлган давлатларга тўғри келади.

ТТХИ кириб келиши бўйича ривожланаётган давлатларда ўсиш 5 фоизни ташкил этган. Осиё давлатларига киритилган ТТХИларнинг ўсиши 2014 йилга нисбатан 15 фоизга ошганини кўришимиз мумкин. Осиё давлатлари таркибида Ҳиндистонга киритилган инвестициялар абсолют қийматда 59 миллиард долларни ташкил этиб, ўтган йилга нисбатан икки баробар ўсган.

Халқаро валюта жамғармаси, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Савдо ва ривожланиш конференцияси ва Жаҳон банки томонидан олиб борилган тадқиқотларга кўра, Хитой Халқ Республикасига киритилган ТТХИ ҳажми 2014 йилда 347848740397 АҚШ долларни ташкил этиб, бу мамлакат рейтингда биринчи ўринни эгаллаган. Ушбу рейтингда Ўзбекистон 86-ўринни банд этган.

Ўтиш иқтисодиётига эга бўлган давлатларда ТТХИ 2015 йилда 54 фоизга қисқарган. Бунга асосий сабаб сифатида жаҳонда хом ашё ресурслари нархининг арзонлашгани кўрсатилса, бунда энг кўп пасайиш Россия Федерацияси (92 фоиз) ва Қозоғистон Республикасига (66 фоиз) тўғри келган.

Осиё давлатларига тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми ЯИМга нисбатан рекорд даражада пасайиб кетди (5.4.1-жадвал). Бундай ҳолат Хитойга хорижий сармояларнинг кескин қисқариши ва маҳаллий компаниялар томонидан хорижий мамлакатларга (ташқи) инвестициялар ҳажмининг ортанлиги билан изоҳланади. 2014 йилда Осиё мамлакатларига тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар чиқиб кетувчи сармоялардан уч баробар кўп бўлган бўлса, 2016 йилда кўрсаткичлар деярли тенглашиб қолди.

2016 йилнинг сентябрига қадар бўлган 12 ой давомида Хитойдан тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар чиқиб кетиши ЯИМнинг 2,19 фоизига тенг бўлди. Бу эса рекорд натижа саналади. Хитойнинг Европага инвестициялари 77 фоизга ортиб, 35 миллиард еврони ташкил қилган бўлса, Европанинг Хитойга сармояси – 23 фоизга қисқариб, 8 миллиардни ташкил этди.

Лондондаги TS Lombard тадқиқот фирмасининг Хитой бўлими директори Трей Мак Арвернинг мулоҳазаларига кўра, Хитойдаги бизнесга бўлган муносабат «сўнгги уч-тўрт йилда кескин равишда ёмонлашган»: У аввалгидек ўзига жалб этаётгани йўқ. Компаниялар катта эътибор берувчи номинал ўсиш 20 фоиздан 7-8 фоизга қадар тушиб кетди⁶⁶.

Бундан ташқари, МакАрвернинг таъкидлашича, «хорижий компаниялар Хитой хориж сармояларига анча ёпиқ ҳолатга келган, деб ҳисоблашмоқда». Сингапур, Таиланд, Тайванда тўғридан-тўғри хорижий сармоялар келиши ЯИМга нисбатан тўрт йиллик минимумга қадар тушиб кетди. Лотин Америкасида эса 2016 йилнинг сентябрига қадар бўлган 12 ойлик даврда 2003 йилдан бери энг катта даражага етган.

Юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ривожлантиришга тўғридан-тўғри қўйилмалар киритаётган хорижий инвесторлар учун максимал даражада қулай инвестиция муҳитини яратиш, мамлакатимиз минтақаларига хорижий сармоялар ва замонавий технологиялар жалб этилиши рағбатлантирилишини кучайтириш, хорижий инвесторлар

---

⁶⁵ Доклад о мировых инвестициях за 2013 г. Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. Нью-Йорк и Женева, 2013 год.

⁶⁶ <http://www.tslresearch.com>

хамда хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар учун кафолат ва имтиёзлар тизимини янада мустахкамлаш мақсадида қонун ҳужжатларига бир қатор ўзгартириш ва қўшимчалар киритилдики, бу, ўз навбатида, мамлакатимизнинг инвестицион жозибadorлигини оширишга хизмат қилмоқда. Бундай ўзгаришлар сирасида қуйидагиларни келтириб ўтиш жоиз:

5.4.1-жадвал

Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқими, миллиард АҚШ доллари ва фоизда

Минтақалар	ТТХИ кириб келиши			ТТХИ чиқиб кетиши		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Жаҳон бўйича	1 427	1 277	1 762	1 311	1 318	1 474
Ривожланган давлатлар	680	522	962	826	801	1065
Ривожланаётган давлатлар	662	698	795	409	446	378
Африка	52	58	54	16	15	11
Осиё	431	468	541	359	398	332
Шарқий ва Жануби-Шарқий Осиё	350	383	448	312	365	293
Жанубий Осиё	36	41	50	2	12	8
Ғарбий Осиё	46	43	42	45	20	31
Лотин Америкаси ва Кариб денгизи	176	170	168	32	31	33
Океания	3	2	2	2	1	2
Ўтиш даври иқтисодиёти мамлакатлари	85	56	35	76	72	31
Таркибий муносабатлар бўйича жуда заиф, иқтисодиёти кичик бўлган давлатлар	52	55	56	14	14	8
Давлатларнинг халқаро ТТХИдаги улуши, фоизда						
Ривожланган давлатлар	47.7	40.9	54.6	63.0	60.7	72.3
Ривожланаётган давлатлар	46.4	54.7	43.4	31.2	33.8	25.6
Африка	3.7	4.6	3.1	1.2	1.2	0.8
Осиё	30.2	36.6	30.7	27.4	30.2	22.5
Шарқий ва Жануби-Шарқий Осиё	24.5	30.0	25.4	23.8	27.7	19.9
Жанубий Осиё	2.5	3.2	2.9	0.2	0.9	0.5
Ғарбий Осиё	3.2	3.4	2.4	3.4	1.5	2.1
Лотин Америкаси ва Кариб денгизи	12.3	13.3	9.5	2.5	2.4	2.2
Океания	0.2	0.2	0.1	0.2	0.1	0.1
Ўтиш даври иқтисодиёти мамлакатлари	5.9	4.4	2.0	5.8	5.5	2.1
Таркибий муносабатлар бўйича жуда заиф, иқтисодиёти кичик бўлган давлатлар	3.6	4.3	3.2	1.1	1.1	0.5

Манба: ЮНКТАД, база данных ПИИ/МНП (www.unctad.org/fdistatistics).

1. Хорижий инвесторнинг пул шаклидаги улуши 5 миллион АҚШ долларидан кам бўлмаган янгидан ташкил этилаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар давлат рўйхатидан ўтган санадан бошлаб 10 йил мобайнида солиқ қонунчилигида ўзгаришлар юз берган ҳолларда, юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи, қўшилган қиймат солиғи (товарлар, ишлар, хизматларни реализация қилиш айланмаси), мол-мулк солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, ягона ижтимоий тўлов, ягона солиқ тўлови, шунингдек, Республика йўл жамғармасига ҳамда Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашнинг мазкур корхоналар давлат

рўйхатидан ўтиш санасида амал қилган меъёрлари ва қоидаларини қўллашга ҳақли экани белгилаб қўйилди.

2. Шундай тартиб ўрнатилдики, қиймати 50 миллион АҚШ долларидан ошадиган ва хорижий инвесторнинг улуши камида 50 фоиз бўлган инвестиция лойиҳалари доирасида ишлаб чиқариш майдонидан ташқаридаги зарур ташқи муҳандислик-коммуникация тармоқларини қуриш бюджет маблағлари ҳамда бошқа ички молиялаштириш манбалари ҳисобидан амалга оширилиши белгиланди⁶⁷.

Шунингдек, кейинги йилларда валюта сиёсати ва ташқи савдо фаолияти соҳасини такомиллаштириш бўйича қўрилган чора-тадбирлар мамлакатимиз иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб қилиш, экспорт салоҳиятини ошириш, замонавий, экспортга йўналтирилган ишлаб чиқариш тармоқларини ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини барқарор ривожлантиришга хизмат қилди⁶⁸.

Назорат саволлари:

1. Эркин иқтисодий ҳудуд атамасига таъриф беринг.
2. Президентнинг “Иқтисодиётини 2015-2019 йилларда таркибий ўзгартириш, ишлаб чиқаришни модернизация ва диверсификация қилишни таъминлашнинг дастурий чора-тадбирлари тўғрисида” фармони билан тасдиқланган Давлат дастури доирасида нечта лойиҳа (қиймати) амалга оширилиши кўзад тутилган?
3. Ўзбекистон Республикасининг қайси минтақаларида эркин иқтисодий зоналар фаолият юритмоқда?
4. «Навоий», «Ангрен» ва «Жиззах» эркин иқтисодий зоналари фаолиятини янада ривожлантиришнинг асосий йўналишлари сифатида қандай тадбирлар белгиланган?
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ургут», «Ғиждувон», «Қўқон» ва «Ҳазорасп» эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони қачон қабул қилинган?
6. «Ургут» ЭИЗ, «Ғиждувон» ЭИЗ, «Қўқон» ЭИЗ ва «Ҳазорасп» ЭИЗнинг асосий вазифалари ва фаолияти йўналишларини санаб беринг.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ПФ-4853-сонли Фармони қачон қабул қилинган?
8. Эркин иқтисодий зоналар Маъмурий кенгашининг асосий вазифалари санаб беринг.
9. Эркин иқтисодий зоналар Маъмурий кенгашига қандай ҳуқуқлар берилган?
10. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги қонунининг 2-моддасига кўра инвестиция фаолиятига қандай таъриф берилган?
11. Эркин иқтисодий зоналарга хорижий инвестицияларни жалб этишдаги асосий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни санаб беринг.

---

⁶⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 15-сон, 167-модда; 2013 й., 12-сон, 150-модда.

⁶⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича бирламчи чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2017 йил 2 сентябрдаги ПФ-5177-сонли Фармони. www.lex.uz

6.1. Халқаро молия институтларининг жаҳон иқтисодиётидаги роли

Халқаро молия ташкилотларининг асосий функциялари бевосита ёки билвосита жаҳон иқтисодиёти ва алоҳида минтақалар иқтисодиётини ривожлантиришга, яъни, глобал жаҳон хўжалиги самарали фаолиятини таъминлашга йўналтирилган. Жаҳон хўжалигининг глобаллашув жараёнларига таъсир этишида глобал молия ташкилотлари орасида Халқаро валюта фонди, Жаҳон банки гуруҳи ва Халқаро ҳисоб-китоблар банки муҳим ўрин тутди. Шу билан бир қаторда минтақавий молиявий ташкилотлар, жумладан, Европа тикланиш ва тараққиёт банки, Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки каби молиявий ташкилотлар мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришда катта рол ўйнайди.

Халқаро валюта–молия ташкилотларининг асосий функцияси жаҳон иқтисодиёти ва молия бозори иштирокчиларининг умумий манфатларини ҳимоя қилиш ҳисобланади. Ушбу функцияларни амалга ошириш йўналишларини учтага ажратиш мумкин⁶⁹: биринчи йўналиш бўйича халқаро молия ташкилотлари умумий валюта–молия ресурсларини бошқариш амалга оширилади. Жумладан, жаҳон иқтисодиёти учун устувор бўлган ёки алоҳида худудий лойиҳаларни кредитлаш ва молиялаштириш. Иккинчи йўналишдаги фаолияти халқаро стандартларни ишлаб чиқиш. Ягона стандартларнинг қўлланиши халқаро иқтисодий фаолият иштирокчилари учун қулай ва транзакцион харажатларни кескин қисқартиради. Ўрнатиладиган стандартларни шартли равишда иккита асосий гуруҳга бўлиш мумкин: техник стандартлар (операцияларни амалга оширилишини соддалаштирувчи, масалан валюта ва қимматли қоғозларнинг кодли белгилари, банк ҳужжатларини расмийлаштириш тартиби ва бошқалар) ва молия, банк-кредит секторини давлат томонидан тартибга солиш стандартлари (банк назорати, қимматли қоғозлар бозорини тартибга солиш ва бошқалар). Учинчи йўналишдаги фаолияти ўз аъзоларига хизмат кўрсатиш ҳисобланади. Кўпгина халқаро валюта–молия ташкилотлари қайсидир маънода юқорида кўрсатиб ўтилган барча йўналишларда фаолият олиб боришлари мумкин, бироқ қайсидир йўналиш устувор бўлади. Ушбу функционал классификация доирасидан келиб чиқиб, халқаро молия ташкилотларини куйидаги бешта асосий гуруҳга ажратиш мумкин:

1. Кредит ташкилотлари (ўз аъзолари маблағларини тўплаш ва уларни қайтариш шартлари асосида қарз берилиши);
2. Мақсадли фондлар (ўз аъзолари маблағларини тўплаш ва уларни қайтармаслик асосида берилиши);
3. Мувофиқлаштирувчи ташкилотлар (ўз аъзоларининг сиёсати бўйича келишишлар);
4. Стандартлар ишлаб чиқувчи ташкилотлар;
5. Хизматлар кўрсатувчи ташкилотлар.

Халқаро молия ташкилотларининг географик ваколатхонасига боғлиқ холда халқаро молия ташкилотларини глобал ташкилотлар (дунёнинг барча асосий минтақалардаги мамлакатларни бирлаштирувчи), минтақавий ташкилотлар (битта асосий минтақадаги мамлакатларни бирлаштирувчи) ва субминтақавий ташкилотларга (унчалик катта бўлмаган географик минтақадаги мамлакатларни бирлаштирувчи, масалан, Шимолий инвестицион банк (Скандинавия ва Болтиқ бўйи мамлакатлари).

---

⁶⁹Международные валютно-кредитные отношения: учебник и практикум /Е.А. Звонова и др.– М.:Издательство Юрайт, 2014.481–485с.

6.2. Халқаро валюта фонди ва унинг Ўзбекистон билан ўзаро муносабатлари

Халқаро валюта фонди (ХВФ) – Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг ихтисослашган муассассаси бўлиб, аъзо давлатлар валюта-кредит муносабатларини тартибга солиш ва тўлов балансидаги дефицит туфайли юзага келадиган валюта қийинчиликларини хорижий валютада қиска ва ўрта муддатли кредитлар бериш орқали уларга молиявий ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган⁷⁰. 1944 йилдаги Бреттон-Вуд валюта конференциясида ташқи савдо дефицити билан курашда мамлакатларга ёрдам бериш учун ХВФ ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилинган ва 44 та иштирокчи мамлакатлар томонидан 1945 йил 21 декабрдан кучга кирган ХВФ Низоми (келишув моддалари) ишлаб чиқилган.

ХВФ нинг Низомига кўра асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат⁷¹:

1. Халқаро валюта молиявий муоммалар устида биргаликдаги ишлар ва маслаҳатлар механизми билан таъминловчи доимий муассаса доирасида валюта-молия соҳасида халқаро ҳамкорликнинг ривожланишига ёрдам бериш;

2. Реал даромадлар ва бандликнинг юқори даражасига эришиш, шунингдек, барча аъзо-давлатлар ишлаб чиқариш ресурсларини ривожлантириш ҳисобидан кенгайган ва баланслашган халқаро савдони ўсиш жараёнларига ёрдам бериш;

3. Рақобатда устунликка эришиш мақсадидаги валюта девальвациясини қўлланилишига йўл қўймаслик ва аъзо давлатлар ўртасида соддалаштирилган валюта режимини қўллаб-қувватлаш, валюта барқарорлигига ёрдам бериш;

4. Аъзо-давлатлар ўртасида жорий операциялар бўйича ҳисоб-китобларнинг кўп томонлама тизимларини яратиш, шунингдек, жаҳон савдоси ўсишига тўсик бўладиган валюта чекловларни бартараф этишда ёрдам кўрсатиш;

5. Аъзо-давлатларнинг миллий ёки халқаро даражадаги фаровонлигига зарар келтириш мумкин бўлган чораларни қўлламасдан, бир хилдаги кафолатлар яратишга риоя қилинган ҳолда, Фонд умумий ресурсларини вақтинчалик тақдим этилиши ҳисобидан уларнинг тўлов балансидаги диспропорцияни тўғрилаш имкониятини таъминлаш;

6. Юқорида кўрсатиб ўтилганларга мувофиқ аъзо давлатлар тўлов баланслари мувозанати бузилишдаги давомийликни қисқартириш, шунингдек, ушбу бузилишлар кўламини камайтириш.

Бреттон-Вуд валюта конференцияси иштирокчилари томонидан ХВФ га қуйидаги учта асосий функция юклатилган:

❖ “Фойдаланиш кодекси”га амал қилинишини назорат қилиш (давлатлараро тўлов айланмаси ва халқаро валюта сиёсати масалаларида яқин ҳамкорлик);

❖ фонд аъзоларига давлатлараро тўлов айланмаси ва халқаро валюта сиёсати масалаларини амалга оширилишини таъминлаш мақсадида молиявий ресурслар бериш;

❖ халқаро валюта масалалари бўйича ҳамкорлик ва аъзо-мамлакатларга ўзаро маслаҳатлар учун форумлар ташкил этиш;

Кейинчалик аъзо мамлакатлар томонидан давр талаби ва шароитидан келиб чиқиб, ХВФ учун қуйидаги қўшимча функциялар белгилаб берилди:

❖ миллий валюталар алмашинуви бўйича келишилган соддалаштирилган тизими устидан назоратни амалга ошириш;

❖ янада самарали ҳамкорлик ўрнатиш учун ўз аъзоларига иқтисодиётни қайта ташкил қилишга кредитлар бериш;

❖ аъзо мамлакатларга қўшимча хизматлар (ходимлар квалификациясини ошириш, ихтисослашган соҳалар техник кўмаклари, ахборот таъминоти) кўрсатиш.

Бугунги кунда ХВФ томонидан қуйидаги 3 та функцияни бажаришга асосий эътибор қаратилган⁷²:

⁷⁰Международные валютно-кредитные отношения: учебник и практикум / Е.А. Звонова и др.– М.:Издательство Юрайт, 2014. 485–486с.

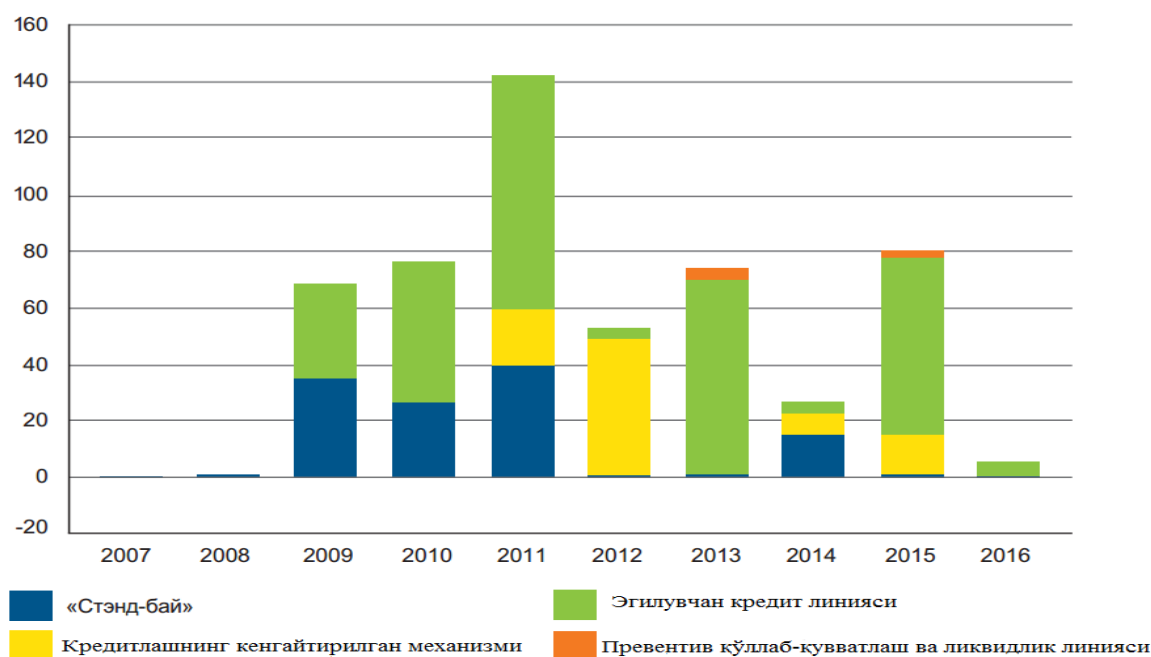
⁷¹Из статьи I Статей соглашения МВФ.

1. Иқтисодий назорат - қашшоқликни камайтириш ва иқтисодий ўсишни тезлаштириш, макроиқтисодий барқарорликка эришишни таъминлаш борасидаги сиёсат бўйича амалга оширишлиши лозим бўлган чора-тадбирлар юзасидан аъзо давлатларга тавсиялар бериш;

2. Кредитлаш - тўлов баланси муаммоларини ечишда ёрдам бериш, яъни, хорижий валютадаги тушумлардан ташқари тўланадиган тўловлар миқдорининг ошиб кетиши натижасида мамлакатларга хорижий валюта етишмаслиги ҳолатларида аъзо-давлатларни вақтинчалик молиялаштириш;

3. Салоҳиятни ошириш - асосланган иқтисодий сиёсатни олиб боришдаги зарур бўлган институтларни ривожлантириш ҳамда уларга билим ва тажриба тўплашда ҳамкорлик қилиш учун аъзо давлатларга техник кўмак ва кадрлар тайёрлашда ёрдам кўрсатиш.

ХВФ умумий ҳолда икки турдаги кредитлашни, имтиёзсиз фоиз ставкалардаги ва қашшоқ мамлакатлар учун имтиёзли шартларда, яъни, жуда паст фоизлардаги, айрим ҳолатларда 0 ставкада амалга оширади.

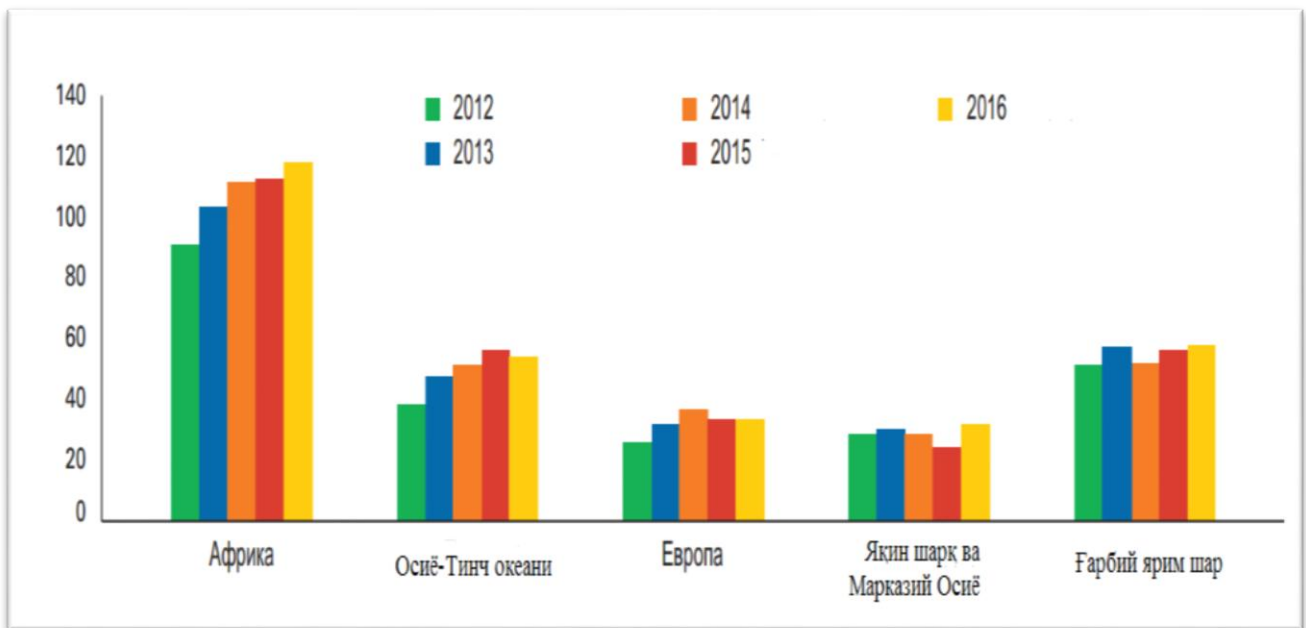
6.2.1-расм. 2007–2016 йил молия йилида тасдиқланган келишувлар бўйича имтиёзсиз кредитлар (миллиард СДР)⁷³

Ўзбекистон Республикаси 1992 йил 21 сентябрда ХВФ нинг аъзосига айланган бўлиб, ХВФ билан ҳамкорлик асосан молиявий секторни ривожлантириш ва макроиқтисодий ислохотларни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган. ХВФ ва Ўзбекистон Республикаси ўртасидаги Келишувнинг IV моддасига кўра Ҳукумат ва Марказий банк билан консультациялар ўтказиш мақсадида ХВФ вакиллари нинг республика ми зга доимий ташрифи амалга ошириб келинмоқда. Мазкур миссияларнинг фаолияти иқтисодиёт соҳаси, молиявий сектор ва статистика, шунингдек, иқтисодий ислохотларни давом эттириш йўналишларини ўрганишдан иборат.

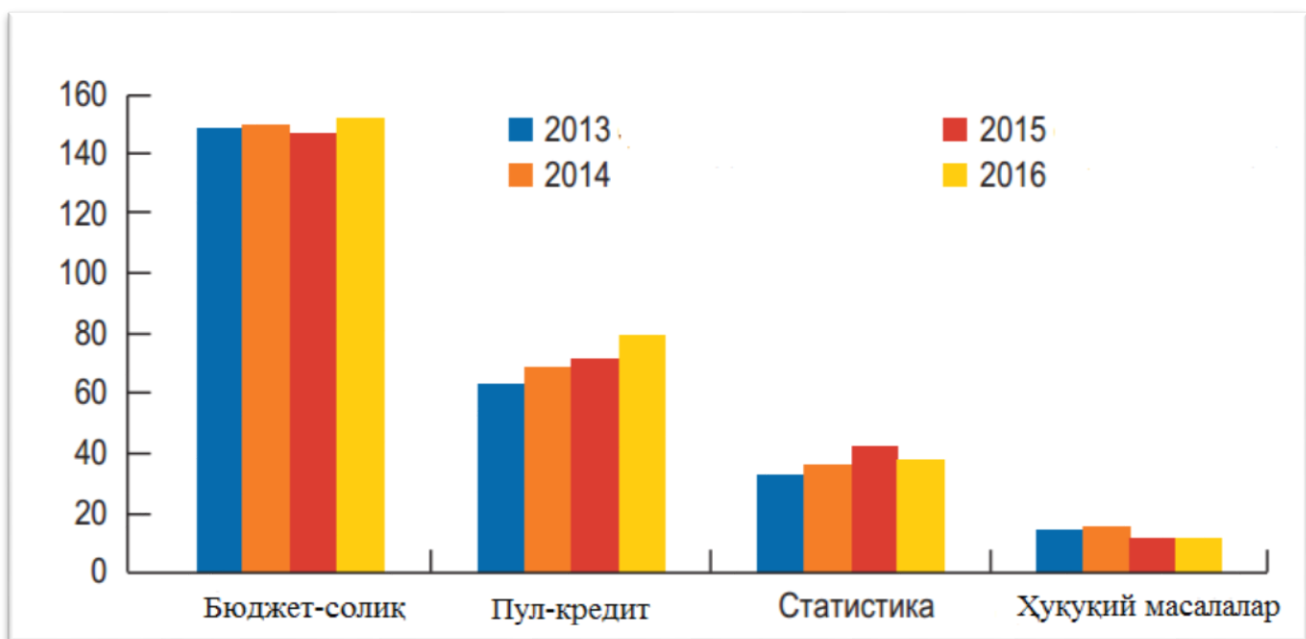
2002 йилда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати, Марказий банк ва ХВФнинг ҳамкорлиги жараёнида сўмнинг айирбошлаши ва Ўзбекистон билан ХВФ ўртасидаги Келишувнинг VIII моддасида кўзда тутилган Иқтисодий ва молиявий сиёсат бўйича меморандум» ва Жорий халқаро операциялар бўйича миллий валютани айирбошлашни таъминлаш иш режаси ишлаб чиқилган ва тасдиқланган.

⁷² www.imf.org.

⁷³ www.imf.org/Annual Report 2016.

6.2.2-расм. 2007–2016 молия йилида ҳудудлар бўйича техник кўмак кўрсатиш (жойларда кўрсатилган кўмаклар киши, йилларда)⁷⁴.

6.2.3-расм. 2007–2016 молия йилида мавзулар бўйича техник кўмак кўрсатиш (жойларда кўрсатилган кўмаклар киши-йилларда)⁷⁵

Ўзбекистон ва ХВФ ўртасидаги конструктив мулоқот Иш режасида кўзда тутилган барча чораларни бажаришга ёрдам берди, натижада 2003 йилнинг 15 октябрида Ўзбекистон Республикаси томонидан жорий халқаро операциялар бўйича миллий валютани айирбошлашни таъминлаш борасидаги VIII модданинг 2(а), 3 ва 4 бўлимлари бўйича мажбуриятни олишга эришилган. ХВФнинг тавсияларига кўра, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан «Тижорат банкларининг капитал адекватлигига бўлган талаблар тўғрисида», «Тижорат банклари томонидан тузилаётган резервларни шакллантириш ва фойдаланиш, активлар сифатини классификациялаш», «Тижорат банкнинг ликвидлилик

⁷⁴ www.imf.org/.Annual Report 2016

⁷⁵ www.imf.org/.Annual Report 2016.

бошқарувиға бўлган талаблар тўғрисида», «Банклар ва уларга тегишли шахслар ўртасидаги бўлган операциялар тўғрисида» ва «Бир қарздорнинг ёки ўзаро алоқадор қарздорлар гуруҳининг максимал риск миқдори тўғрисида»ги низомларнинг янги таҳрири ишлаб чиқилди ва тасдиқланди. Ушбу ўзгартиришлар миллий қонунчиликда банк назоратининг халқаро талабларининг (Базель III) максимал даражада ҳисобга олинишига шароит яратди.

6.2.1-жадвал

ХВФнинг Ўзбекистондаги техник кўмаклашиш миссияси⁷⁶

СТА	Миллий ҳисоб-варақлар, нархлар ва ҳисоб-варақлар баланси статистикаси	Май 2007
LEG	AML/CFT	Январь, Март/Апрель 2009
FAD	Давлат бюджети бошқаруви	Февраль 2010
FAD	Инспекция	Июнь 2007, Октябрь 2008, Ноябрь/Декабрь 2009, Июнь, Сентябрь 2011
СТА	Пул-кредит ва молия статистикаси	Февраль 2011
MCM	Банк назорати	Май/Апрель, Октябрь 2012, Февраль 2013
СТА	Умумий маълумотларни оммалаштириш тизими	Март 2013
СТА	Пул-кредит ва молия статистикаси	Май 2013
FAD	Солиқ муассасаси	Март, Октябрь 2013
СТА	Давлат молия статистикаси	Сентябрь/Октябрь 2013
MCM	Тижорат банкларидаги корпоратив бошқарув	Апрель/Май 2014

Сўнгги йилларда ХВФ томонидан Ўзбекистонга турли йўналишлар бўйича техник кўмаклар кўрсатиб келинмоқда. Хусусан, Марказий банкка 2014 йилда банк секторига корпоратив бошқарувни такомиллаштириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқишдаги техник кўмакни кўрсатиб ўтиш мумкин. Мазкур техник кўмак натижасида “Корпоратив бошқарув тўғрисида”ги низомга охириги халқаро стандартлар, жумладан, корпоратив бошқарувни такомиллаштириш бўйича Базель қўмитаси тамойиллари (2010 йил октябрь) ва Молиявий барқарорлик бўйича кенгашнинг (2013 йил февраль) “Рисклар бошқарувини тематик шарҳи” ХВФтавсияларига мувофиқ қайта кўриб чиқилган. 2016 йил апрелдан бошлаб ХВФ томонидан мамлакатимизда тижорат банкларида стресс-тест синовларининг методологиясини такомиллаштириш бўйича техник кўмак доирасида иш бошланган. Жорий йилнинг 4-9 июнь кунлари Марказий банк, Молия вазирлиги ва Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси раҳбарларидан иборат Ўзбекистон делегациясининг ХВФ нинг Вашингтондаги штаб-квартирасида мамлакат валюта сиёсатини ислоҳ қилиш имкониятлари бўйича музокараларнинг биринчи босқичи бўлиб ўтган.

Мазкур музокаралар якуни бўйича ХВФ Ижрочи директори Кристин Лагард томонидан Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзёевга йўлланган хатида иқтисодий сиёсат масалалари бўйича тавсиялар ва техник кўмак бериш орқали ислохотларнинг тўлиқ қўллаб-қувватланиши маълум қилинган. Шунингдек, 2017 йилнинг 17-24 июль кунлари ХВФ нинг миссияси якуни бўйича жаноб Альберта Егер томонидан Ўзбекистон Республикаси

⁷⁶ <http://cbu.uz/uzc/node/>.

Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони билан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси асосида иқтисодий ислоҳ қилиш жараёнлари, хусусан, валюта тизимидаги ислохотлар тўлиқ қўллаб-қувватланган ва ижобий баҳоланган.

6.3. Жаҳон банки гуруҳи. Жаҳон банкининг Ўзбекистон билан ўзаро алоқалари

Жаҳон банкининг (ЖБ) ташкилий тузилмасининг ўзига хос хусусияти шундаки, юридик ва молиявий муносабатларда ЖБ дан мустақил бўлган, бироқ бир-бири билан узвий боғланган Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки (ХТТБ), Халқаро молия корпорацияси (ХМК), Халқаро тараққиёт ассоциацияси (ХТА), Инвестицияларни кафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик (MIGA) ва Инвестицион баҳсларни тартибга солишнинг халқаро марказидан (ICSID) иборат гуруҳлар бирлашган бўлиб, шундан ХТТБ, ХТА ҳамда ХМК кредит ташкилотларидир. **Жаҳон банки гуруҳи** Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг глобал аҳамиятга эга бўлган ихтисослашган молия институти ҳисобланиб, асосий мақсади ишлаб чиқариш соҳасидаги капитал қўйилмалар учун қулай шароитлар яратиш, узок муддатли халқаро инвестициялар оқимини рағбатлантиришдан иборат⁷⁷.

Ўзбекистон Жаҳон банкига 1992 йилда аъзо бўлган. ЖБнинг Ўзбекистондаги жорий мажбуриятлари миқдори Қарийб 2 миллиард АҚШ долларини ташкил этади.

Жаҳон банкининг Ижрочи директорлар кенгаши 14 июнь куни 2016-2020 молиявий йилларда Ўзбекистон билан ҳамкорликнинг янги концепциясини тасдиқлади. Янги стратегик дастур мамлакатимизни 2030 йилга қадар ўрта даромадли мамлакатлар гуруҳининг юқори сегментига олиб чиқишдек эзгу мақсадни қўллаб-қувватлайди.

Янги стратегик дастур асосида Ўзбекистоннинг системали диагностикаси мамлакатнинг қисқа ва ўрта муддатларда кам таъминганликка қарши кураш олиб бориши ҳамда умумий фаровонлик сари интилиши билан боғлиқ иқтисодий шароитлар, мураккаблик ва чекловлар бўйича Жаҳон банки томонидан ўтказиладиган комплекс таҳлил мужассам.

6.3.1-жадвал

ЖБнинг 2016-2017 йиллардаги Ўзбекистондаги лойиҳалари тўғрисидаги маълумот⁷⁸

Лойиҳалар номи	Лойиҳа суммаси (миллион АҚШ доллари)	Тасдиқланган сана
<u>Ferghana Valley Water Resources Management - Phase II</u>	144,9	30 июнь 2017 йил
<u>Livestock Sector Development Project</u>	150,0	23 июнь 2017 йил
<u>Support to the Land Administration and Geospatial System Modernization Project</u>	1,56	5 январь 2017 йил
<u>Modernization and Upgrade of Transmission Substations</u>	150,0	23 ноябрь 2016 йил
<u>Modernization of Real Property Registration and Cadastre</u>	20,0	24 май 2016 йил
<u>Modernizing Higher Education Project</u>	42,2	27 апрель 2016 йил

Стратегия асосий учта долзарб соҳа: хусусий секторнинг ўсиши, қишлоқ хўжалигининг рақобатдошлиги ва пахта етиштириш секторининг модернизацияси ҳамда давлат хизматлари сифатининг ошишига йўналтирилган. Биринчи муҳим соҳа доирасида

⁷⁷ Международные валютно-кредитные отношения: учебник и практикум / Е.А. Звонова и др. – М.:Издательство Юрайт, 2014.495–497с.

⁷⁸ <http://projects.vsemirnyjbank.org/>.

Жаҳон банки гуруҳи тадбиркорлик муҳитини яхшилаш ва мамлакатимизда хусусий секторга сармоя киритишни, иккинчи энг муҳим соҳа сифатида қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларини янада барқарор бошқариш билан бир қаторда меҳнат ресурсларидан интенсив фойдаланишни ўз ичига олган фойдали, бозор тизимини яратишга қаратилган ислохотлар қўллаб-қувватланади. Давлат хизматлари сифатини ошириш учун эса ЖБ сув таъминоти ва санитария хизматларидан фойдаланиш, таълим ва соғлиқни сақлаш хизматлари сифатини ошириш, шунингдек, транспорт алоқаси ва шаҳарларни комплекс ривожлантириш даражасини яхшилашда ёрдам беради⁷⁹.

6.4. Европа тикланиш ва тараққиёт банкининг Ўзбекистондаги истиқболли лойиҳалари

Европа тикланиш ва тараққиёт банки (ЕТТБ) нинг бош қароргоҳи Лондонда жойлашган бўлиб, 1990 йил 29 майдаги Келишувга асосан Марказий ва Шарқий Европа мамлакатларида бозор иқтисодиётига ўтиш бўйича ислохотларни қўллаб-қувватлаш мақсадида ташкил этилган халқаро ташкилот ҳисобланади. 2015 йилнинг 13 мартига қадар ҳолатига ЕТТБ акциядорлари таркибига 64 та мамлакат, Европа иттифоқи ва Европа инвестицион банки кирган⁸⁰. ЕТТБ фаолиятида куйидаги асосий йўналишларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

- кредитлар бериш;
- аъзо мамлакатлар корхоналари акциядорлик капиталига инвестициялар киритиш;
- келишувларга мувофиқ махсус фондларга ресурсларни жойлаштириш;
- кафолатлар бериш.

ЕТТБ нинг фаолияти, жумладан, унинг кредитлари йўналишлари⁸¹: сиёсий ва иқтисодий ислохотлар (тармоқ ва таркибий ўзгартиришлар) ўтказилишига; хусусий тадбиркорлик ва рақобатни ривожлантиришга; ҳуқуқий тизим ва молия секторини мустаҳкамлашга; инфратузилмани ривожлантиришга; атроф-муҳитни ҳимоя қилишга; корпоратив бошқарувнинг замонавий тизимларини жорий этишга.

ЕТТБ молиялаштиришнинг умумий шартлари куйидагилардан иборат: лойиҳалар қиймати 5 миллиондан 250 миллион еврогача; молиялаштириш ҳажми янги корхоналар ташкил этиш бўйича лойиҳалар қийматини 30 фоизгача, фаолият юритаётган корхоналар узок муддатли капиталлашув суммасининг 35 фоизгача; лойиҳаларни молиялаштиришда синдикатлашган кредитлаш усуллардан фойдаланиш.

Кредитлашнинг шартлари: минимал миқдори 5 миллиондан 15 миллион еврогача; қатъий ва сузиб юрувчи фоиз ставкалар; кредит турлари катта, субординация қилинган оралиқ ёки конвертирлашувчи; кредитлар асосан хорижий валюталарда ёки ЕТТБ операциялари амалга ошириладиган мамлакат валютасида; тўлаш муддатлари 5 йилдан 15 йилгача. ЕТТБ нинг акциядорлик капиталида иштирок этишдаги шартлар куйидагилардан иборат:

- ✓ саноат, молия ва инфратузилма соҳасида киртиладиган маблағ миқдори 2 миллиондан 100 миллион еврогача;
- ✓ ЕТТБ фақат субназорат акциялар пакетига эга бўлиши; капиталдан чиқиб кетишнинг аниқ стратегияси мавжудлиги;
- ✓ тадбиркорликда катта тажрибага эга корхоналарга 2,5 миллион АҚШ долларигача ҳажмда тўғридан-тўғри маблағ киритиш механизми қўлланиши мумкин; капитал фаолият юритаётган корхоналарга ёки юқори сифатли бизнес режаси ва маблағларни инвестициялашда зарур тажрибага эга бўлган янги компанияларга киртилиши мумкин;

⁷⁹ <https://www.gazeta.uz/uz/2016/06/15/jb/>.

⁸⁰ http://www.investintomsk.com/files/doc/Development_institutesebrr.pdf.

⁸¹ Международные валютно-кредитные отношения: Учебник для вузов / Под ред. Л.Н.Красавиной. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2014. 404–406с.

✓ акциядорлик капиталидаги иштирокининг мақсадли даражаси-25фоиз –30фоиз, қиска муддатли қўйилмаларда 40 фоизгача; маъқул бўлган инвестицион цикл уч дан беш йилгача, етти йилгача ҳам узайтирилиши мумкин⁸².

6.4.1-жадвал

ЕТТБ нинг операцион фаолият натижалари, 2012–2016 йиллар⁸³.

	2012	2013	2014	2015	2016
Лойиҳалар сони	393	392	377	381	378
Банкнинг йиллик инвестициялар ҳажми (миллион евро)	8920	8498	8853	9378	9390
Жалб қилинган инвестицияларнинг йиллик ҳажми	1063	862	1177	2336	1693
Ш.ж. хусусий инвестициялар	1009	769	1014	2138	1401
Лойиҳалар умумий қиймати (миллион евро)	24871	20527	20796	30303	25470

ЕБРР Марказий Осиёдаги йирик институционал инвесторлардан ҳисобланиб, бугунги кунда банк томонидан хусусий секторни ривожлантиришга қаратилган иқтисодиётнинг турли тармоқлари, инфратузилмадан тортиб қишлоқ хўжалигича бўлган соҳаларини қамраб олган лойиҳаларга киритилган инвестициялар ҳажми 11,6 миллиард еврога ташкил этади.

Ўзбекистон ЕТТБга 1992 йилда аъзо бўлган. Банк Тошкентдаги ўз ваколатхонасини 1993 йилнинг май ойида очди. ЕТТБ маълумотларига кўра, ўтган вақт давомида банк Ўзбекистон ҳукумати ва хусусий компанияларга 54 та лойиҳа учун 899 миллион евро тақдим этган.

6.4.1-расм. ЕТТБ нинг 2012–2016 йилларда ўзлаштирилган маблағларнинг йиллик ҳажми (миллиард евро)⁸⁴.

⁸²http://www.investintomsk.com/files/doc/Development_institutesebr.pdf.

⁸³ <http://www.ebrd.com/annual-report-2016.pdf>.

⁸⁴ <http://www.ebrd.com/annual-report-2016.pdf>.

Европа тикланиш ва тараққиёт банкининг Марказий Осиё ва Россия бўйича бошқарувчи директори Наталиа Ханженкова 2017 йил 6 февралда Тошкентга қилган ташрифи чоғида Ўзбекистон билан узоқ муддатли ҳамкорликнинг истиқболларини муҳокама қилинган. Мазкур ташриф жараёнида, ЕТТБнинг ўз имкониятларидан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистонга молиявий маблағларни инвестиция қилиши мумкин бўлган иқтисодийнинг аниқ соҳаларини белгилаб олган. Мазкур босқичда ҳамкорликнинг устувор соҳалари кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш, мамлакатда тадбиркорлик муҳитини яхшилаш ва бошқа масалаларни ўз ичига олган бўлиб, бунда иқтисодийнинг анъанавий соҳаларини чекламаган ҳолда, янги инновацион йўналишлар изланаётгани таъкидлаб ўтилган⁸⁵.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 16 март куни ташриф билан мамлакатимизда бўлиб турган Европа тикланиш ва тараққиёт банкининг президенти Сума Чакрабартини қабул қилган. Ўзбекистон ва ЕТТБ ўртасида ўзаро манфаатли ва узоқ муддатли ҳамкорликни ривожлантиришда кичик бизнес ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, банк-молия сектори, инфратузилмани, айниқса, қишлоқ жойларда модернизация қилиш, шунингдек, агросаноат комплекси, кимё ва нефть-кимё, металлургия саноатида замонавий ишлаб чиқаришларни ташкил этиш, электротехника маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва бошқа соҳалардаги истиқболли дастур ҳамда лойиҳалар ҳамкорликнинг устувор йўналишлари этиб белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси билан Европа тикланиш ва тараққиёт банки ўртасида ҳамкорлик тўғрисида меморандум ва Табиатни муҳофаза қилиш соҳасига техник кўмаклашиш лойиҳасини амалга ошириш бўйича битим имзоланди. Ўзбекистон Республикаси билан Европа тикланиш ва тараққиёт банки ўртасида ҳамкорлик тўғрисида меморандумнинг мақсади ЕТТБ нинг яқин истиқболда Ўзбекистонда барқарор иқтисодий ўсиш ва очиқ бозорнинг ривожланиши ҳамда ўрта муддатли истиқболли стратегия сифатида инвестицион муҳитни яхшилашдаги иштироки ва молиялаштириш ҳисобланади.

Шунингдек, Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев жорий йилнинг 21 июнь куни Ўзбекистон ва Европа тикланиш ва тараққиёт банки ўртасида имзоланган мамлакатда Марказий Осиё учун экологик реабилитация ҳисоби бўйича операциялар ўтказилиши тўғрисидаги ҳадли битимни тасдиқлади⁸⁶.

Бугунги кунда ЕТТБ билан ҳамкорликда транспорт ва коммунал инфратузилма, кичик бизнес сектори ҳамда банк соҳаси бўйича умумий қиймати 1,5 миллиард доллар бўлган лойиҳалар устида иш олиб борилмоқда.

Назорат саволлари:

1. Халқаро молия ташкилотлари таркибини тушунтириб беринг?
2. Халқаро молия ташкилотларининг асосий функциялари.
3. ХВФ нинг асосий вазифалари нималардан иборат?
4. ХВФ га аъзо мамлакатлар квоталарини ҳисоблаш усуллари қандай?
5. ХВФ нинг кредитлаш механизмларини тушунтириб беринг?
6. Жаҳон банки гуруҳи таркибига кирувчи молия ташкилотлари ва уларнинг асосий вазифалари нималардан иборат?
7. ХТТБ, ХТА ва ХМК нинг молиялаштириш тартиби қандай амалга амалга оширалади?
8. MIGA ва ICSID нинг хусусий инвестицияларни рағбатлантиришдаги роли нималардан иборат?

⁸⁵ <https://www.gazeta.uz/uz/2017/02/07/yettb/>.

⁸⁶ <http://uzlidep.uz/ru/node/16985>

7-БОБ. ЎЗБЕКИСТОННИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁ МИНТАҚАСИ МАМЛАКАТЛАРИ БИЛАН ЯҚИН ҚЎШНИЧИЛИК АЛОҚАЛАРИ

7.1. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё минтақасидаги ташқи сиёсатининг устувор йўналишлари

Ўзбекистон 1992 йил 2 мартда БМТга аъзо бўлди. 1993 йил февраль ойида эса Тошкентда БМТ ваколатхонаси очилди. Бугунги кунда мамлакатимизда унинг қатор тузилмалари – Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича ташкилоти, Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти, Болалар жамғармаси, Аҳолишунослик жамғармаси, Гиёҳванд моддалар ва жиноятчиликка қарши курашиш бўйича бошқармаси, Тараққиёт дастури ва бошқа тузилмаларнинг ваколатхоналари фаолият кўрсатмоқда.

Мустақилликнинг дастлабки босқичида Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг стратегияси, тамойиллари ва устувор йўналишлари ишлаб чиқилиши натижасида мамлакатимизда мустақиллигини дунёнинг 182 та мамлакати тан олди, 133 та давлат билан дипломатик, сиёсий, илмий-техникавий ва маданий алоқалар ўрнатилган. Тошкентда хорижий давлатларнинг 45 та элчихонаси, 4 та фахрий консулхонаси, 2 та савдо ваколатхонаси, 7 та халқаро ташкилот бўлими фаолият кўрсатмоқда. 88 та ваколатхона, 24 та ҳукуматлараро ва 13 та ҳукуматга қарашли бўлмаган ташкилотлар, хорижий мамлакатларнинг сармоялари иштироки билан 3000 дан ортиқ кўшма корхоналар иш юритмоқда. Жаҳондаги 80 дан ортиқ хорижий банклар Ўзбекистон билан ўзаро муносабатлар ўрнатмоқда. Хорижий мамлакатларда эса Ўзбекистоннинг 43 та элчихонаси ва консуллик муассасалари ишлаб турибди. Жаҳоннинг энг обрўли ташкилотлари, яъни БМТ, ЁХХТ, Европа Иттифоқида Ўзбекистон Республикасининг элчихоналари очилди.⁸⁷

Ўзбекистоннинг миллий манфаатларига мос келадиган кўп томонлама фаол ташқи сиёсатни амалга ошириш

давлатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, иқтисодий қийинчиликларни бартараф этиш ва халқ турмушини яхшилашнинг зарур шарти ва ғоят муҳим воситасидир. Мустақилликнинг илк йилларидан бошлаб ташқи алоқалар муассасалари томонидан хорижий давлатлар билан халқаро алоқаларнинг тан олинган қоида ва нормалари асосида Ўзбекистоннинг дипломатик фаолияти турли йўналишларда олиб борилмоқда. Республикамиз ташқи сиёсатига тинчлик, барқарорлик ва ҳамкорлик йўли асос қилиб олинган.

Биз бундан буён ҳам ташқи сиёсатимизни олиб боришда Ўзбекистон Республикасининг Ташқи сиёсий фаолият концепциясида белгиланган стратегик вазифалар ва устувор йўналишларга таянамиз. Биз ўзимиз танлаган, тинчликпарварликка асосланган, юзага келадиган зиддият ва қарама-қаршиликларни фақат тинч, сиёсий воситалар билан ҳал этишга қаратилган йўлга доимо содиқмиз.

Шавкат Мирзиёев

**БМТ Уставида ва Халқаро ҳуқуқ принциплари
бўйича декларацияда 7 та асосий принцип қайд этилган:**

- 1) Куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик
- 2) Зиддиятларни тинч йўл билан бартараф этиш
- 3) Бошқа ички ишларига аралашмаслик
- 4) Халқларнинг тенг давлатларнинг ҳуқуқлилиги ва ўз ҳуқуқларини ўзлари белгилаши
- 5) Ҳамкорлик
- 6) Давлатларнинг суверен тенглиги
- 7) Халқаро ҳуқуқ бўйича мажбуриятларни виждонан бажариш

⁸⁷ Ягонасан, мустақил Ватанним, севги ва садоқатим сенга бахшида, гўзал Ўзбекистоним! Услубий қўлланма. Т.: “Маънавият”, 2014.-146. “Даракчи”, 2015 йил 6 август.

Булар ЕХХТнинг 1975 йилдаги Якуний актида рўйхатга олинди, 3 та принцип билан тўлдирилди:

- 1) Чегараларнинг дахлсизлиги
- 2) Худудий яхлитлик
- 3) Инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш принциплари

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 4-боби, 17-моддасида Ўзбекистон Республикасининг халқаро муносабатлардаги ташқи сиёсатининг (5 та) ҳуқуқий принципи ишлаб чиқилди ва асослаб берилди:

- 1) Давлатларнинг суверенитети, тенглиги
- 2) Куч ишлатмаслик ёки таҳдид қилмаслик
- 3) Чегараларнинг дахлсизлиги
- 4) Низоларни тинч йўл билан ҳал этиш
- 5) Бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик

Бу принциплар Ўзбекистоннинг 6 та манфаатдорлик тамойил-принциплари билан уйғунлаштирилди:

- 1) Тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатдорлик, бошқа мамлакатларнинг ички ишларига аралашмаслик, тенглар орасида тенг бўлиш
- 2) Мафкуравий қарашлардан қатъий назар очиқ-ойдинлик, барча давлатлар билан кенг алоқа ўрнатиш
- 3) Ички миллий қонунлардан халқаро ҳуқуқ нормаларининг устун туришини тан олиш
- 4) Ҳам икки томонлама ҳам кўп томонлама ташқи алоқаларни ўрнатиш, халқаро ҳамкорликни кучайтириш. Миллий давлат манфаатлари устун бўлган ҳолда ўзаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олиш
- 5) Умумбашарий қадриятлар устуворлиги, халқаро майдонда тинчлик ва хавфсизликни мустақамлаш, юзага келган можароларни тинч йўл билан ҳал этиш.

7.1.1-расм. Ташқи сиёсатининг (5 та) ҳуқуқий принциплари.

1995 йил 30 августда “Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий доктринаси тўғрисида” Олий Мажлис қарори қабул қилинди.

1996 йил 26 декабрда “Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида”ги қонун қабул қилинди.

2000 йил 3 февралда, Минтқадаги ҳарбий-сиёсий вазиятдан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистон Республикасининг Мудофаа доктринаси қабул қилинди.

2012 йил 10 сентябрда “Ўзбекистон Республикасининг Ташқи сиёсий фаолияти концепцияси тўғрисида”ги қонун қабул қилинди ва шу кундан бошлаб кучга кирди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг 2016 йил 7 декабрда ўтказилган қўшма мажлисида Президентимиз Шавкат Мирзиёев: “**Ҳеч қандай ҳарбий сиёсий блокларга қўшилмаслик, бошқа давлатларнинг ҳарбий базалари ва объектлари Ўзбекистон ҳудудида жойлашишига, шунингдек, ҳарбий хизматчиларимизнинг мамлакатимиз ҳудудидан ташқарида бўлишига йўл қўймаслик, илгаригидек, давулатимизнинг қатъий сиёсий позицияси бўлиб қолади**”, деб алоҳида таъкидлаб ўтди.

2016 йил 7 декабрда Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев Конституциямиз қабул қилинганининг 24 йиллиги муносабати билан сўзлаган маърузасида мамлакатимизнинг ташқи сиёсати ҳусусида тухталиб қуйидаги фикрларни қайд этган эди: “**Биз ташқи сиёсат соҳасидаги фаолиятимизни, аввало, халқимизнинг, Ватанимиз манфаатларини ҳар томонлама ҳисобга олган ҳолда амалга оширамиз**”.

Бу сиёсатнинг асосини тинчликпарварлик, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, юзага келадиган зиддият ва қарама-қаршиликларни фақат тинч, сиёсий йўл билан ҳал этиш ташкил этади.

Биз бундан буён ҳам узоқ-яқиндаги барча хорижий мамлакатлар, жаҳон ҳамжамияти билан самарали ҳамкорлигимизни давом эттирамиз. Бу борада очиқ, дўстона ва прагматик сиёсат олиб бориш тамойилига содиқ қоламиз.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, Шанхай ҳамкорлик ташкилоти, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги, Ислоҳ ҳамкорлик ташкилоти ва бошқа халқаро тузилмалар билан фаол муносабатлар ва ҳамкорлик олиб бориш Ўзбекистоннинг миллий манфаатларига хизмат қилади.⁸⁸

Ўзбекистон ташқи сиёсий фаолиятининг асосий устувор йўналиши Марказий Осиё минтақаси бўлиб, мамлакатнинг ҳаётий муҳим манфаатлари бу минтақа билан чамбарчас боғлиқдир. Ўзбекистоннинг Марказий Осиёга оид сиёсатининг асосий йўналишлари – минтақада тинчлик ва барқарорликни таъминлашдан, минтақавий хавфсизликнинг энг муҳим муаммоларини ҳал этиш, жумладан, Афғонистондаги вазиятни изга туширишга кўмаклашишдан, трансчегаравий сув ҳавзалари ресурсларидан фойдаланиш масалаларини ҳал этишдан, чегараларни делимитация ва демаркация қилиш жараёнларини яқунлашдан, экологик барқарорликни таъминлашдан, трансчегаравий таҳдидларга қарши кураш борасида самарали чора-тадбирлар кўришдан, барча қўшни мамлакатлар билан ўзаро яқин, манфаатли ва амалий ҳамкорликни йўлга қўйишдан иборатдир. Ўзбекистон ўзининг яқин қўшнилари билан муносабатларда доимо очиқ, дўстона ва прагматик сиёсат юритиш тарафдори бўлиб қолади, минтақадаги барча долзарб сиёсий, иқтисодий ва экологик муаммолар ўзаро манфаатларни ҳисобга олган ҳолда, амалий мулоқот ва халқаро ҳуқуқ нормалари асосида ҳал этилишини ёқлайди. Марказий Осиёнинг муаммолари ташқи кучларнинг аралашувисиз минтақадаги давлатларнинг ўзлари томонидан ечилмоғи зарур. Шу боисдан ҳам **“Ўзбекистон бугунги кунда ўзининг ташқи сиёсатида марказий Осиё минтақасига устувор аҳамият қаратмоқда. Бу – ҳар томонлама чуқур ўйлаб танланган йўлдир”**.⁸⁹ Чунки, Марказий Осиёнинг қоқ марказида жойлашган Ўзбекистон ушбу минтақа барқарорлик, изчил тараққиёт ва яхши қўшничилик ҳудудига айланишидан бевосита манфаатдордир.

2014 йил 29 октябрда БМТ Бош Ассамблеясининг 1-қўмитаси “Марказий Осиёда ядро қуролидан холи зона тўғрисидаги шартнома” резолюцияси лойиҳасини кўриб чиқди ва мазкур ҳужжат овоз беришга қўйилмасдан, консенсус асосида қабул қилинди. Дунёнинг 60 га яқин давлатлари, жумладан, “ядровий бешлик” мамлакатлари (Буюк Британия, Хитой, Россия, АҚШ, Франция) унинг ҳаммуаллифлари бўлишди (“Халқ сўзи”, 2014 йил 5 ноябрь).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони билан 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган,

Тинч-осойишта, иқтисодий жиҳатдан тараққий этган Марказий Осиё – биз интиладиган энг муҳим мақсад ва асосий вазифадир.

Ўзбекистон ўзаро мулоқот, амалий ҳамкорлик ва яхши қўшничиликни мустаҳкамлашнинг қатъий тарафдоридир.

Шавкат Мирзиёев

⁸⁸ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017.-25-27-бетлар

⁸⁹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи (Нью-Йорк шаҳри, 2017 йил 19 сентябрь) (“Халқ сўзи”, 2017 йил 20 сентябрь)

ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш” деб номланган бешинчи йўналиши доирасида устувор йўналишлар белгилаб берилди.⁹⁰

Харакатлар стратегиясининг чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий ташқи сиёсат соҳасидаги устувор йўналишлари

1. Давлат мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш, мамлакатнинг халқаро муносабатларнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатидаги ўрни ва ролини ошириш, ривожланган демократик давлатлар қаторига кириш, Ўзбекистоннинг ён-атрофида хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил кўшничилик муҳитини шакллантириш.
2. Ўзбекистон Республикасининг халқаро нуфузини мустаҳкамлаш, мамлакатда олиб борилаётган ислохотлар тўғрисида жаҳон ҳамжамиятига ҳолис ахборот етазиш.
3. Ўзбекистон Республикасининг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий фаолиятининг норматив-ҳуқуқий базасини ҳамда ҳамкорликнинг шартномавий ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш.
4. Давлат чегарасини делимитация ва демаркация қилиш масалаларини ҳал этиш.

7.1.2-расм. Ташқи сиёсат соҳасидаги устувор йўналишлар.

Президентимизнинг 2017 йил 27 июндаги “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма олти йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги қарорида ҳам чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш орқали давлатимиз мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш, кўшнилари билан рақобат қилиш эмас, балки ҳамкорлик қилиш, минатақамиздаги муаммоларни биргаликда ҳал этиш тамойилига асосан амалга оширилаётган кенг кўламли ишларнинг мазмун-моҳиятини очиб бериш ҳақидаги ғоялар илгари сурилди.⁹¹

7.2. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари билан яқин кўшничилик, самимий мулоқот, қардошлик ва ўзаро манфаатли ҳамкорликнинг янги босқичи

Ўзбекистоннинг ташқи сиёсий фаолияти концепциясида (2012-йил) кўшни мамлакатлар билан дўстлик муносабатларини ривожлантириш асосий йўналишлардан бири сифатида белгиланган. Президентимиз БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқида таъкидлаганидек, Ўзбекистон бугунги кунда ўзининг ташқи сиёсатида Марказий Осиё минтақасига алоҳида устувор аҳамият қаратмоқда. Бу эса барқарорлик, изчил тараққиёт ва яхши кўшничиликни мустаҳкамлашда долзарб аҳамиятга эгадир.

Сўнгги вақтларда Ўзбекистон мазкур йўналишда аниқ қадамларни ташлади. Президентимиз Шавкат Мирзиёев биринчи ташрифларини айнан кўшни мамлакатлар – Туркманистон, Қозоғистон, Қирғизистонга амалга оширгани бунинг амалий тасдиғидир.

⁹⁰ 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси //Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. – Т.: “Адолат”, 2017 27-28-бетлар

⁹¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 27 июндаги “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма олти йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги Қарори // “Халқ сўзи”, 2017 йил 28 июнь

Президентимиз таъкидлаганидек, биргаликдаги саъй-ҳаракатларимиз туфайли кейинги ойларда минтақамизда сиёсий ишонч даражаси сезиларли даражада ошди. Кўп масалалар бўйича принципаал жиҳатдан муҳим ечимлар топишга эришилди.⁹² Бу тенденциянинг мустаҳкамланиши Марказий Осиё давлатлари Президентлари мунтазам учрашувлар ўтказиши учун қулай имконият яратган бўлур эди.

Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 6-7 март кунлари Туркменистонга ташрифи доирасида давлат раҳбарлари томонидан Ўзбекистон ва Туркменистон ўртасида стратегик шериклик тўғрисида шартнома имзоланди. Тегишли вазирлик ва идоралар ўртасида 2018-2020 йилларда иқтисодий ҳамкорлик тўғрисидаги шартнома, темир йўл транспорти соҳасидаги ҳамкорликни янада ривожлантиришга оид меморандум, 2017-2019 йилларга мўлжалланган маданий-гуманитар ҳамкорлик дастури, 2017-2018 йилларда ташқи ишлар вазирликлари ўртасидаги ҳамкорлик дастури, Ўзбекистондан Туркменистонга қишлоқ хўжалик техникалари ва кимё маҳсулотлари етказиб бериш тўғрисидаги шартномалар имзоланди. Хоразм вилояти билан Дашовуз вилояти, Бухоро вилояти билан Лебап вилояти ҳамкорликлари юзасидан битимлар имзоланди. 2011 йили Ўзбекистон-Туркменистон-Эрон-Оман халқаро транспорт коммуникация коридорини барпо этиш бўйича имзоланган битим геостратегик аҳамиятга эга, 2009 йилда ишга тушган Туркменистон-Ўзбекистон-Қозоғистон-Хитой газ қувури углеводород ресурслари экспорт қилиш бўйича ҳамкорлик мамлакатларимиз учун энергетика йўналишларини диверсификация қилиш ва жаҳон бозорларига чиқишда кенг имкониятлар яратмоқда. 2016 йил сентябрда Туркменистонда ўзбек киноси кунлари, ноябрда Ўзбекистонда Туркменистон маданияти кунлари ўтказилди. Мамлакатларимиз сайёҳлик соҳасида ҳам улкан имкониятларга эга. “Буюк ипак йўли” лойиҳаси доирасида ўзаро сайёҳатлар ташкил этилмоқда. Илм-фан соҳасидаги ҳамкорлик ҳам юксалмоқда. Икки мамлакат олимлари қишлоқ хўжалиги, нефть кимёси ва бошқа соҳаларда биргаликда изланишлар олиб бормоқда.

Биз	Марказий	Осиё
мамлакатлари	билан	ҳеч
истисносиз	барча	масалалар
бўйича	окилона	муроса асосида
ҳамкорлик	қилишга	тайёрмиз.

Шавкат Мирзиёев

Ўзбекистон – Туркменистоннинг халқаро майдондаги ҳамкорлиги иккала мамлакат манфаатларига мос келишини тан олган ҳолда, халқаро ташкилотлар, энг аввало, БМТ доирасида ўзаро қўллаб-қувватлаш ва ҳамкорликни мустаҳкамлашдан манфаатдордир. Томонлар БМТ Низомининг мақсад ва принциплари ҳамда халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган нормаларига риоя қилиш асосида жаҳонда барқарор ривожланиш, хавфсизлик, глобал ва минтақавий масалаларни ҳал қилишда ушбу ташкилот ва унинг институтлари родини ошириш муҳимлигини тасдиқладилар.

Ўзбекистон Республикаси ва Туркменистон ядро қуролини унинг барча кўринишларида тарқатмаслик режимини таъминлаш бўйича БМТнинг халқаро саъй-ҳаракатларига кўмаклашиш мақсадида Марказий Осиё ядро қуролидан холи зона экани тўғрисидаги шартнома доирасида ҳамкорликни амалга оширишга тайёр эканликларини билдирдилар.⁹³

Халқаро терроризм, экстремизм, ноқонуний миграция, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларнинг ноқонуний муомалада бўлиши, трансмиллий уюшган жиноятчилик ҳамда халқаро хавфсизликка нисбатан бошқа таҳдидлар билан курашишдаги ҳамкорликни ҳам икки томонлама, ҳам халқаро тузилмалар доирасида янада ривожлантириш зарурияти қайд этилди. Айтиш мумкинки, бу иш икки халқ ўртасида тарихан шаклланган қардошлик ҳамда аҳил қўшничилик муносабатларини янада мустаҳкамлашда дастуриламал бўлади.

Ўзбекистон ҳамда Қозоғистон ўртасидаги муносабатлар, айтиш мумкинки, минтақалар тараққиётига ижобий таъсир кўрсатмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти

⁹² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 19 сентябрдаги Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи // “Халқ сўзи”, 2017 йил 20 сентябрь.

⁹³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев ва Туркменистон Президенти Г.М.Бердимухамедовнинг 2017 йил 6 мартдаги қўшма баёнати // “Халқ сўзи”, 2017 йил 10 март.

Шавкат Мирзиёевнинг таклифига биноан Қозоғистон Республикаси Президенти Нурсултон Назарбоев 2017 йил 16-17 сентябрда давлат ташрифи билан мамлакатимизда бўлди. Ташриф доирасида имзоланган Ўзбекистон Республикаси билан Қозоғистон Республикаси ўртасида 2017-2019 йилларга мўлжалланган иқтисодий ҳамкорлик стратегияси савдо-иқтисодий алоқалар ривожидида муҳим ўрин тутди. Бугунги кунда Ўзбекистон ҳамда Қозоғистон минтақалараро алоқаларни кенгайтириш ва ривожлантиришга эътибор қаратмоқда. 2017 йил март ойида Ўзбекистон Республикаси билан Қозоғистон Республикаси ўртасида ҳудудлараро ҳамкорлик тўғрисидаги битим имзоланди. Шу йил 3-4 май кунлари Қўстаной вилояти ҳокими Архимед Мухамбетов бошчилигидаги Қозоғистон бизнес делегацияси Ўзбекистонда бўлди. Ўша ойнинг ўзида Жиззах вилояти ҳокими етакчилигида мамлакатимиз ишбилармон доиралари делегацияси Жамбул вилоятига борди, июнь ойида эса Жамбул вилояти ҳокими Карим Кокрекбаев бошчилигидаги Қозоғистон делегациясининг жавоб ташрифи ташкил этилди. 2017 йилнинг март ойида Алмати-Тошкент йўналишидаги темир йўл қатнови тикланди, июнь ойида эса Самарқандан Остонага янги қатнов йўлга қўйилди. Июль ойида Қозоғистон давлат чегарасида “Оқ олтин – целинный” ва “Малик - Сирдарё” автомобил йўли (икки мамлакат ўртасидаги М-39 автомагистрални қисми) ўтказиш пунктларининг расмий очилиш маросими бўлди. Транспорт коммуникациялари савдо-иқтисодий ҳамкорлик билан бирга, икки халқ ўртасидаги маданий ришталарнинг мустаҳкамланиши ҳамда сайёҳликни ривожлантиришга кўмаклашади. Бугунги кунда Тошкент – Самарқанд – Бухоро – Хива ҳамда Шимкент – Туркистон – Остона йўналишлари бўйича биргаликдаги сайёҳликни ташкил этиш мамлакатимиз сайёҳлик индустрияси вакилларининг диққат–эътиборида турибди.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 5-6 сентябрь кунлари Қирғизистонга амалга оширган давлат ташрифи икки мамлакат раҳбарлари томонидан Самарқандда эришилган келишувларнинг минтақавий давоми бўлиб, Ўзбекистон-Қирғизистон муносабатлари ривожидида янги саҳифа очгани билан тарихий аҳамиятга эга. Президентимиз Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамлеяси 72-сессияси нутқида ўз сўзининг исботи сифатида 2017 йил сентябрь ойнининг бошида Ўзбекистон – Қирғизистон давлат чегаралари тўғрисидаги шартнома имзоланганини эслатди. Томонлар ўз сиёсий иродасини, ўзаро мақбул қарорлар қабул қилишга тайёргарлигини намоён этгани туфайли ўтган 26 йил давомида биринчи марта ушбу ғоят нозик масала бўйича катта натижага эришилди. Бинобарин, Президентимиз “ўтган қисқа вақт мобайнида минтақада мутлақо янги сиёсий муҳит яратишга эришилди”, деганида мутлақо ҳақ гапни айтди. Ҳақиқатан ҳам, қисқа вақт ичида ҳудудларимиз ўртасида алоқалар мустаҳкамланди. Қирғизистоннинг Баткен, Жалолобод, Ўш вилоятлари вакилларининг Андижон шаҳрига, Ўзбекистон делегациясининг Ўш шаҳрига ташрифи амалий натижалар тасдиғидир. Икки давлат раҳбарлари 2016 йил декабрь ойида Самарқандда бўлиб ўтган мулоқотларида самарали транспорт йўллари ривожлантириш, Қирғизистон ҳудуди орқали Хитой билан боғлайдиган қисқа масофали темир йўл барпо этиш бўйича музокаралар олиб борган эди. Бу галги учрашувларда унинг ҳуқуқий асосларини яхшилашни жадаллаштириш бўйича келишиб олинди. Ижтимоий тармоқларда қирғизистонлик фойдаланувчилар “Ўзбекистон Президентининг ташрифи йилнинг энг яхши янгилigidир” деган фикрларни баён этишган.

Минтақадаги мавжуд муаммолар фақатгина Марказий Осиё давлатларининг ўзаро манфаатларига асосланган ҳамкорлик асосида ҳал этилиши мумкин.

Шавкат Мирзиёев

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Қирғизистонга ташрифига қадар давлат раҳбарлари Самарқанд, Пекин ва Остона шаҳарларида ҳам учрашувлар ўтказишган эди. Бунинг амалий натижаси сифатида Бишкекдаги учрашувда томонларнинг барча соҳалар бўйича ўзаро келишувига эришилди.⁹⁴

⁹⁴ Мустафоев Б. Ўзбекистон – Қирғизистон: Ҳамкорлик муносабатларида туб бурилиш. // “Халқ сўзи”, 2017 йил 12 сентябрь.

Давлат чегарасини делимитация ва демаркация қилишдаги муаммолар:

1. Давлат ҳудуди доирасини, яъни, унга тегишли куруклик, сув ва ҳаводаги кенгликларни, унинг юрисдикцияси амал қиладиган сарҳадларни белгилаш.
2. Давлат чегараси ҳар қандай давлатнинг муҳим атрибутларидан бири саналади. Мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсатдаги мустақиллиги, суверенитетини билдиручи восита.
3. Ҳар бир давлат чегараси жамият ҳаётининг моддий асосини ташкил этувчи мавжуд ресурслар билан белгиланади.
4. Чегара давлатнинг ҳудудий устуворлиги, қонунчилигига мувофиқ барча мажбурлаш воситалари билан таъминланганлиги.
5. Олий ҳокимиятнинг амал қилиши.

Давлат чегараларини аниқлаштириб олишда:

- ❖ Марказий Осиёдаги давлат чегараларининг халқаро-ҳуқуқий жihatдан тўлиқ тартибга солинмаганлиги минтақа хавфсизлигига таҳдид солувчи хавф сабабларидан бири бўлиб, ўзаро муносабатларда соғлом сиёсий муҳитни яратиш ҳамда минтақавий интеграция жараёнларига ўз салбий таъсирини ўтказиб келганлиги;
- ❖ Ҳудуд ва чегара муаммолари, айниқса, Ўзбекистон Республикаси учун потенциал хавф манбаи бўлиб, совет даврида ўтказилган миллий чегаралаш сиёсатининг салбий оқибатлари ўзини кўрсатиши билан ҳам боғлиқ;
- ❖ Дунёдаги кудратли куч марказлари, шунингдек, минтақавий етакчи давлатлар Марказий Осиёда ўз манфаатларини излаётган ҳозирги шароитда; минтақа республикалари ўртасида ҳудудий келишмовчиликларнинг мавжудлиги минтақада барқарор сиёсий вазиятни юзага келтириш ва ўз таъсирига олиш воситасига айланиб қолиши мумкин;
- ❖ Мавжуд ҳудудий муаммоларнинг ҳал этилмаганлиги Марказий Осиё давлатлари ўртасида сиёсий, ижтимоий-иқтисодий аҳволнинг ёмонлашувига олиб келиши мумкин.

7.2.1-расм. Давлат чегарасини делимитация ва демаркация қилишдаги муаммолар.

Олий Мажлис Қонунчилик палатаси халқаро шартномаларни ратификация ва денонсация қилиш билан бир қаторда, ушбу соҳада хорижий мамлакатлар билан икки томонлама ҳамда кўп томонлама парламентлараро алоқаларни мустаҳкамлаш борасида самарали фаолият олиб бормоқда. Тожикистон ва Қирғизистон парламентларида Ўзбекистон билан ҳамкорлик бўйича парламентлараро гуруҳлар тузилган. Ҳозирги вақтда Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутатлари ҳамда Сенат аъзоларидан Тожикистон, Туркменистон парламентлари билан ҳамкорлик бўйича парламентлараро гуруҳлар тузишга оид масала кўриб чиқилмоқда.

Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорлик бўлса, минтақа давлатлари ривожланади, халқлар фаровонлиги юксалади. Шу боис яқин кўшниларимиз Қирғизистон, Туркменистон, Қозоғистон ва Тожикистон билан очик, дўстона ва прагматик сиёсат олиб бориш Ўзбекистон ташқи сиёсий фаолиятининг асосий устувор йўналиши ҳисобланади.

Болгария Республикаси Президенти Румен Радев Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришга қаратилган ислохотларни, Марказий Осиёда давлатлараро мулоқотни мустаҳкамлаш бўйича амалга оширилаётган саъй-ҳаракатларни қўллаб-қувватлади.⁹⁵

БМТ шафелигида Марказий Осиё минтақасидаги фундаментал муаммолар ечими: 2017 йил 10-11 ноябрда Самарқандда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти шафелигида “Марказий Осиё: ягона тарих ва умумий келажак, барқарор ривожланиш ва тараққиёт йўлида ҳамкорлик” мавзусида ўтказиладиган халқаро анжуман минтақадаги фундаментал

⁹⁵ Самадов А. Ўзбекистон Республикаси Президентининг АҚШга ташрифи самарали бўлди. // “Халқ сўзи”, 2017 йил 21 сентябрь.

муаммолар муҳокамкасига қаратилиши режалаштирилган. Ана шу халқаро анжуманда БМТ Бош Ассамблеясининг Марказий Осиё давлатларида хавфсизликни таъминлаш ва минтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлашга доир махсус резолүциясини қабул қилиш кўзда тутилган.

7.3. Марказий Осиё минтақасида экологик мувозанатни тиклаш, аҳоли турмуш фаровонлигини яхшилаш – тараққиёт ва фаровонлик омили

Ўзбекистон Республикаси Президенти халқаро ҳамжамият эътиборини Марказий Осиёдаги энг оғриқли ва сурункали муаммолардан бири, яъни, Орол ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш масаласига қаратди. Тадқиқотчиларнинг ҳисоб-китобларига кўра, 30 йилдан сўнг дунё аҳолиси узоқ давом этадиган ёки вақтинчалик сув танқислигини ҳис қилади. Мазкур муаммони ечиш учун трансчегаравий сувлардан фойдаланиш борасида халқаро ҳамкорликни мустаҳкамлаш зарур. Давлатимиз раҳбари ўз нутқида Марказий Осиёда хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш билан боғлиқ муаммоларга тўхталиб, минтақанинг умумий сув захираларидан фойдаланиш масаласига эътибор қаратди.

Ўзбекистон БМТ Бош котибининг «Сув, тинчлик ва хавфсизлик муаммолари ўзаро чамбарчас боғлиқ», деган позициясини тўла қўллаб-қувватлайди. Бу борада сув ресурсларини ишлаб чиқиш долзарб ҳисобланади. Хусусан, Шавкат Мирзиёевнинг Қирғизистонга ташрифи доирасида сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш тўғрисида келишув муҳокама қилинди. Мисол учун, Сирдарё ҳавзаси ҳудудида Қирғизистоннинг 3 та вилояти, Тожикистоннинг 1 та вилояти, Ўзбекистоннинг 6 та вилояти, Қозоғистоннинг 2 та вилояти жойлашган. Ушбу жараёнда, Президентимиз таъкидлаганидек, Ўзбекистон БМТнинг превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази томонидан ишлаб чиқилган Сирдарё ва Амударё ҳавзалари сув ресурсларидан фойдаланиш тўғрисидаги конвенциялар лойиҳаларини қўллаб-қувватлайди.

Орол - ҳалокати бугунги куннинг энг ўткир экологик муаммоларидан бири. БМТ Бош котиби Антониу Гутерриш шу йилнинг март ойида Нукус ва Мўйноқ туманларига ташрифи чоғида, «Кемалар қабристонини» кўрди, жамоатчилик вакиллари билан учрашди. Орол денгизи ҳамда унинг атрофидаги экологик вазиятни барқарорлаштириш бўйича Ўзбекистон

томонидан амалга оширилаётган ишларни юқори баҳолади. Ташрифдан сўнг Бош котибнинг Президентимиз Шавкат Мирзиёев номига ёзган миннатдорлик мактубида шундай жумлалар бор: **«Орол денгизи тезлик билан қуриб бораётгани мени қаттиқ ташвишга солди ва бу фалокатдан азият чекаётган аҳоли билан учрашувда ғоят таъсирландим. Ишонтириб айтаманки, БМТ сизнинг ушбу фожиа оқибатларини бартараф этиш йўлидаги саъй-ҳақакатингизни бундай буён ҳам қўллаб-қувватлашга тайёр»⁹⁶**. орол фожиасидан жабр торган аҳолига амалий ёрдам кўрсатиш бўйича махсус дастур қабул қилинган.

2017 йил 6-7 мартда Ўзбекистон ва Туркменистон давлат раҳбарлари Туркменистондаги учрашувда Орол денгизи ҳавзаси экотизимини қайта тиклаш, Оролбуйида ижтимоий-иқтисодий ва экологик ҳолатни яхшилаш, сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш ва минтақада юқори даражада атроф-муҳит муҳофазасини таъминлаш масаласини муҳокама қилдилар ҳамда Туркменистоннинг Оролни қутқариш халқаро фондига раислиги доирасида мазкур йўналишда ҳамкорликни янада ривожлантиришга тайёр эканликларини билдирган эдилар. Томонлар Оролни қутқариш халқаро фондига Орол ҳалокати таъсири остида қолган ҳудудларни экологик соғломлаштиришга, шунингдек, минтақа ижтимоий-иқтисодий муаммоларини ҳал қилишга қаратилган экологик ва илмий-минтақавий лойиҳа ҳамда дастурларни амалга ошириш бўйича минтақа мамлакатларининг биргаликдаги ҳаракатлари учун универсал платформа сифатида қарайдилар. Давлат раҳбарлари Марказий Осиё трансчегаравий дарёларининг сув ресурслари минтақа халқларининг умумий бойлиги эканлиги ҳамда ўн миллионлаб инсонлар тақдири, бутун минтақа барқарорлиги ва фаровонлиги мазкур ресурслардан адолатли ва оқилона фойдаланишга боғлиқ эканлигини қайд этдилар.⁹⁷

Ўзбекистон ва Туркменистон Президентлари Марказий Осиё трансчегаравий дарёларида янги гидротехник иншоотлар барпо этишни бошқа манфаатдор давлатлар манфаатларига зиён етказмайдиган, конструктив ёндашув ва муроса асосида, шунингдек, трансчегаравий таъсирга эга бўлган барча лойиҳаларни холис халқаро экспертизадан ўтказиш ва қуйи оқимда жойлашган мамлакатлар билан келишишни назарда тутувчи БМТ конвенцияларида белгиланган халқаро сув ҳуқуқининг умумэътироф этилган нормаларига мувофиқ амалга ошириш лозимлиги тўғрисидаги фикрни қўллаб-қувватлайдилар.

БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессияси иштирокчилари Шавкат Мирзиёевнинг нутқини диққат билан тинглади, БМТ каналлари орқали бевосита кузатиб борди. Бош қароргоҳдаги медиа марказда журналистлар ўзларига кўп нарсаларни қайд қилиб борди. Айниқса, Президентимиз бугунги куннинг энг ўткир муаммоларидан бири - Орол ҳалокатига, Орол денгизи акс эттирилган харитани кўрсатганида ҳамма жиддий ўйга толди.

Денгизнинг қуриши билан боғлиқ оқибатларни бартараф этиш халқаро миқёсидаги саъй-ҳаракатларни фаол бирлаштиришни тақозо этмоқда, деди Юртбошимиз. Биз БМТ томонидан Орол фожиасидан жабр кўрган аҳолига амалий ёрдам кўрсатиш бўйича шу йил қабул қилинган махсус дастур тўлиқ амалга оширилиши тарафдоримиз. Дастур бўйича Орол бўйи аҳолисига тўлиқ ёрдам бериш ва ижтимоий ҳимоя қилишни бошлаймиз, деди Президент.

Сўз билан иш бирлиги ҳар доим хайрли амалларга йўл очади. Маълумки, давлатимиз раҳбари 2017 йил 20-21 январь кунлари Қорақалпоқистон Республикасига ташрифи чоғида Мўйноқ тумани аҳолисини ичимлик суви билан таъминлашимиз шарт, деган эди. Бундан ҳудуд аҳли беҳад мамнун бўлди, унинг эртанги кунга ишончи янада мустаҳкамланди. Қарангки, қарийб 60 йилдан буён ечилмай, кўндаланг турган ушбу муаммо Президентимиз эътибори, ғамхўрлиги билан 6 ойга етар-етмас ҳал қилинди. Қўнғиротдан Мўйноққача бўлган 101 километрлик масофага қувур ётқизишиб, бу ерга тоза сув келтирилди. Одамларнинг асрий орзуси рўёбга чиқди («Халқ сўзи», 2017 йил 21 сентябрь).

⁹⁶ Абдурахмонов Ў. Орол фожиаси – глобал муаммо //”Халқ сўзи”, 2017 йил 21 сентябрь.

⁹⁷ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев ва Туркменистон Президенти Г.М.Бердимухамедовнинг қўшма баёни //”Халқ сўзи”, 2017 йил 10 март.

Давлатимиз раҳбарининг нутқи барча юртдошларимиз қатори Қорақалпоқистонликларни ҳам руҳлантирди. Эрта тонгдан турли давраларда ана шу йирик халқаро анжуманда Президентимиз айтган сўзлар гурунгларининг бош мавзусига айланди. Президентимиз халқнинг дардини тўғри англади. Масалан, Қорақалпоқистонда пахта майдонлари қисқартирилиб, ўрнига бошқа экинлар экилиши режалаштирилмоқда. Бу - бир томондан, минтақа учун муҳим бўлган сувни тежаш имконини берса, иккинчи томондан, деҳқончилик маҳсулотларининг мўллигини таъминлайди. Бундан ҳосил бўладиган мурод – одамлар рўзғорига барака инади, турмуш янада фаровонлашади.⁹⁸

Антониу Гутерриш Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи ниҳоятда мазмундор бўлгани, унда билдирилган ташаббуслар муҳим ва ўз вақтида илгари сурилганини таъкидлади. Ушбу ташаббусларни халқаро майдонда қўллаб-қувватлашини қайд этди.⁹⁹

7.3.1-жадвал

БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясида Ўзбекистоннинг позицияси
1. Ўзбекистон БМТ Бош котиби Антониу Гутерришнинг “Сув, тинчлик ва хавфсизлик муаммолари ўзаро чамбарчас боғлиқ” деган позициясини тўла қўллаб-қувватлайди.
2. Ўзбекистон БМТнинг превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази томонидан ишлаб чиқилган “Амударё ва Сирдарё ҳавзасида сув ресурсларидан фойдаланиш тўғрисида”ги конвенцияни тўла маъқуллайди.
3. Ўзбекистон БМТ шафелигида Орол денгизи ҳамда Оролбўйи ҳудуди бўйича махсус Траст жамғармасини тузишга қаратилган саъй-ҳаракатларни қатъий қўллаб-қувватлайди.
4. Ўзбекистон БМТнинг 2017 йил 10 февралда “Оролбўйи минтақаси учун Инсон хавфсизлиги бўйича Кўп шериклик фондини ташкил қилиш орқали Орол денгизи фожиасидан зарар кўрган аҳолининг турмуш шароити салоҳиятини мустаҳкамлаш” бўйича қўшма дастурининг амалга оширила бошланганини тўла қўллаб-қувватлайди. Бу дастур Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан ишлаб чиқилган Ҳаракатлар стратегиясининг асосий қоидалари Барқарор ривожланиш мақсадларига тўла мос келишни яна бир бор тасдиқлайди.
5. Глобал иқлим ўзгаришлари туфайли Марказий Осиёнинг аксарият мамлакатларида тупроқ емирилиб, унумдор ерлар қисқариб, чўлланиш, сув тақчиллиги, қурғоқчилик, аҳолини ичимлик суви билан таъминлаш жиддий муаммога айланмоқда. Оролбўйи экологик ҳалокат туфайли бу таҳдидларни бартараф этиш учун Ўзбекистон 2017 йил 10 сентябрда Остона шаҳрида Ислом ҳамкорлик ташкилоти (ИХТ)нинг Фан ва технологиялар бўйича биринчи саммитида “Персоналлаштирилган қишлоқ хўжалиги” концепциясини ишлаб чиқишда ИХТга аъзо давлатларни ҳамкорлик қилишга таклиф қилди.

Бош котиб Ўзбекистон томонидан минтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлаш, шунингдек, Афғонистонни қайта тиклашга кўмаклашиш бўйича кўрилатган амалий чора-тадбирларни юқори баҳолади. Амударё ва Сирдарё сув ресурсларидан фойдаланиш тўғрисидаги конвенцияни илгари суриш, Орол денгизи билан боғлиқ экологик ҳалокат оқибатларини юмшатишга халқаро ҳамжамият диққат-эътиборини қаратишини билдирди.

Шавкат Мирзиёев сув ресурслари билан боғлиқ мураккаб ва глобал мавзуга тўхталар экан, бу муаммога БМТ шафелигида минтақанинг барча мамлакатлари манфаатларини ҳисобга олган ва мурасага асосланган ҳолда ёндашиш лозимлигини яна бир бор алоҳида қайд этди. «Ўзметроном» ахборот порталининг ёзишича, Ўзбекистон Президентининг Нью-Йоркдаги нутқи хорижда мамлакатимиз ҳақида шаклланган бир хил қолипдаги тушунчаларни максимал даражада лўнда ва ишонарли ўзгартирди. Моҳиятан бу БМТ Низомида мустаҳкамланган инсон ҳуқуқлари устуворлиги, умуминсоний қадриятлар ,

⁹⁸ Абдурахмонов Ў. Орол фожиаси – глобал муаммо// “Халқ сўзи”, 2017 йил, 21 сентябрь.

⁹⁹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи, Нью-Йорк шаҳри, 2017 йил 19 сентябрь // “Халқ сўзи”, 2017 йил, 20 сентябрь

халқаро ҳамкорлик субъектларининг ўзаро муносабатларига доир тамойилларга тўлиқ ва сўзсиз содиқ бўлган давлатнинг янги қиёфасини намоён этади. Ахборот порталининг ёзишича, прагматик сиёсий муҳитда анъанавий равишда яхши қабул қилинмайдиган узун, таржима қилиш мураккаб гаплар, тарихга назар ва лирик чекинишлар йўқлиги эътиборга молик. Шавкат Мирзиёевнинг ҳамкорларга айтадиган ҳар бир фикри чуқур ўйланган. Ҳар бир хатбоши – у факт ёки тезис бўлсин, атиги бир гапдан иборат бўлиб, тезда хотирада муҳрланишга мўлжалланган. Шавкат Мирзиёев атиги бир йил ичида Ўзбекистонда айнан нималар ўзгаргани, мамлакатни нималар ташвишга солаётгани, мавжуд глобал муаммолар шароитида келажакни қандай кўраётганини максимал даражада содда шаклда аудиторияга етказишга интилди.

Назорат саволлари:

1. Ўзбекистон ташқи сиёсатининг Марказий Осиё минтақасидаги устувор йўналишларини баён этинг.
2. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари билан яқин қўшничилик, мулоқот, қардошлик ва ўзаро манфаатдорликка асосланган ҳамкорлигининг янги босқичи ҳақида нима дея оласиз?
3. Марказий Осиё минтақасида экологик мувозанатни тиклаш, аҳоли турмуш фаровонлигини яхшилаш бўйича қандай ишлар амалга оширилмоқда?
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясидаги нутқида қандай устувор ғоялар кўтарилди?
5. Ўзбекистон БМТга қачон аъзо бўлган ва унинг Тошкентда қандай бўлими жойлашган?
6. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолияти концепцияси қачон қабул қилинган ва унинг асосий мақсади, принцип ва вазифаларини баён этинг.
7. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг устувор йўналишлари ҳақида гапириб беринг.
8. Ҳаракатлар стратегиясининг чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий ташқи сиёсат соҳасидаги устувор йўналишлари нимадан иборат.
9. Давлат чегарасини делимитация ва демаркация қилиш масалаларини изоҳлаб беринг.
10. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Туркменистон, Қозоғистон ва Қирғизистон Президентлари билан учрашувларида қандай масалалар ҳақида фикр юритилди?

8-БОБ. СУВ, ТИНЧЛИК ВА ХАВФСИЗЛИК МУАММОЛАРИ ЧАМБАРЧАРС БОҒЛИҚ

8.1. Сув - чекланган, муқобили бўлмаган умумий фойдаланилувчи мўлжалланган бебаходир

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев БМТ Бош ассамблеясининг 72-сессиясида дунёнинг энг баланд минбаридан туриб берган баёнотида, халқаро аҳамиятга молик, энг муҳим масалалар қаторида Марказий Осиёда хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш муаммолари тўғрисида сўз юритар экан, минтақадаги мавжуд чекланган сув ресурсларини биргаликда барқарор бошқариш ва улардан самарали фойдаланиш билан боғлиқ мураккаб ва глобал масаланинг бугунги ҳолати ва барқарор ечими тўғрисида алоҳида тўхталди.

Баёнотда келтирилган фикрларга эътибор билан қаралса, жуда кенг қамровли масалалар бўйича чуқур мазмун ва асосга эга бўлган, пухта ўйланган таклифларни қисқа баён қилиш усулидан фойдаланиб, прагматик сиёсий муҳитда яхши қабул қилинадиган ва тез хотирада қоладиган тезис тарзида берилганини кўриш мумкин.

Бевосида сув муаммосига батафсилроқ тўхталсак, унинг бугун нима учун бу қадар юқори даражада эътиборни тортаётгани, инсон ҳаёти, кишилиқ жамияти ва табиий муҳит барқарорлигида тутган ўта муҳим ўрни ва аҳамияти нафақат мутахассис ва олимлар балки мамлакатлар раҳбарларининг эътибор марказида турган, давлатлар ва минтақаларнинг устувор давлат сиёсати даражасига кўтарилган муаммога айланганини ҳис этиш мумкин.

Таъкидлаш лозимки, сув кимёвий формуласи бўйича жуда содда, рангсиз, таъмсиз ва шу билан бирга, муқобили бўлмаган табиий ресурс - ишлаб чиқариш, соғлиқни сақлаш, инсоннинг муносиб ҳаётию кишилиқ жамиятининг ривожини учун фундаментал асос ҳисобланади. Дунёдаги умумий сув захиралари қарийб 1,5 миллиард километр куб бўлгани ҳолда, унинг 2 фоизга яқин қисминигина чучук сувлар ташкил этади.

Инсоният ўз эҳтиёжлари учун ишлатиши мумкин бўлган чучук сувлар ресурслари эса, олимларнинг ҳисобларига кўра, атиги 41 минг километр кубни ташкил этади. Дунёдаги мавжуд чекланган чучук сув ресурслари – уларнинг тақчиллигини ортиши ва сифатининг ёмонлашиб бориши билан ҳам характерланади. Бутун ер юзида чучук сув тақчиллиги жиддий глобал муаммога айланиб улгурди ва оқибатда табиий муҳит ҳолатининг ёмонлашуви, тирикчилик учун зарур воситаларнинг камайиши ва аҳоли касалланиш ҳолатларининг ортишига сабаб бўлмоқда. Бугунги кунда асосий истеъмол маҳсулоти ҳисобланган сувнинг етишмовчилигидан дунёнинг 40 дан ортиқ мамлакатларида истиқомат қилувчи 2 миллиарддан ортиқроқ киши азият чекилометрроқда.

Сув билан боғлиқ энг асосий муаммо - мавжуд чекланган сув ресурсларининг тобора ошиб бораётган талабларга мос келмаслиги билан боғлиқдир. Дунёда сув хўжалиқ муаммоларининг асосий келиб чиқиш сабаблари қуйидагилардан иборат:

1. Сайёрамизда чучук сув захираларининг ўта чегараланган микдорда экани;
2. Чекланган чучук сув ресурсларининг қитъалар бўйича худудий жиҳатдан ўта нотекис тарқалгани (бунинг оқибатида серсув ва камсув минтақалар мавжудлиги);
3. Чекланган чучук сув ресурсларидан нотўғри фойдаланиш оқибатида (антропоген омиллар) уларнинг ифлосланиши, яъни, яроқли ҳолатдан яроқсиз ҳолатга ўтиб қолаётгани.

Сув ресурсларига хос яна бир муҳим жиҳат унинг турли хосса ва хусусиятларга эга экани ҳамда турфа мақсадлар ва кўп сонли истеъмолчилар томонидан фойдаланилувчи ягона, муқобили бўлмаган умумий тарзда фойдаланишга мўлжалланган ресурс эканлиги билан боғлиқ. Сув ресурсларидан бир вақтда миллионлаб истеъмолчилар ўзларининг турли эҳтиёжлари учун фойдаланади. Сувнинг турли фойдали хосса ва хусусиятларидан фойдаланишда нафақат кишилиқ жамиятининг иқтисодий ва атроф-муҳит барқарорлиги учун

БМТ Бош котибининг “сув, тинчлик ва хавфсизлик муаммолари ўзаро чамбарчарс боғлиқ” деган позициясини тўла қўллаб-қувватлаймиз.

Шавкат Мирзиёев

зарур бўлган экологик эҳтиёжлари, балки алоҳида истеъмолчилар ва ҳатто мамлакатлар манфаатлари ўртасида зиддиятлар юзага келади. Зиддиятлар сувнинг миқдори, сифати ёки режими (сувнинг керакли миқдорда ва зарур сифат кўрсаткичларида мавжуд бўлиш вақти ва муддати) кўрсаткичлари бўйича юзага келиши мумкин. Тарих бундай зиддиятларнинг жуда кўпларига шохид бўлган.

Чекланган сув ресурслари танқислиги эса сувга бўлган талаб ортиб борган сари кескинлашиб бориши табиий. Сув билан боғлиқ муносабатларнинг ривожланиш таърихига эътибор қаратилса унинг асосан икки даврни ўз ичига олганлигини кўриш мумкин. Уларнинг биринчиси тахминан XX асрнинг ўрталаригача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу давр асосан мавжуд сув ресурсларига нисбатан уларга бўлган эҳтиёжнинг камлиги (аҳоли сони кам – 2,5 миллиард киши, иқтисодиёт ривожланмаган), инсониятда фақат ўша давргагина тўғри келувчи "сув ресурслари - чексиз, тугалланмас табиий ресурс, бу - худонинг инсонларга инъоми, ундан хоҳлаганча фойдаланиш мумкин, у тугамайди, дарё сувини олиб ишлатиш унинг миқдорига тасир этмайди, сувнинг сифати ҳам ўзгармайди, чунки у етти маротаба думаласа яна тоза булиб қолади" деган нотўғри фикр ёки тушунча одамлар онгида ўрнашиб қолган эди. Сув билан боғлиқ муносабатларнинг ривожланиш тарихининг иккинчи босқичи эса XX-асрнинг ўрталарида, яъни, иккинчи жаҳон урушидан сўнг тинч ҳаётни бошланиши, катта-катта майдонларнинг ўзлаштирилиши, саноатнинг ривожланиши, аҳоли сонининг кескин ошиб бориши натижасида сув ресурсларига бўлган талабнинг кескин ортиши билан характерланади, Мавжуд сув ресурслари деярли тўлиқ ўзлаштирилиб, энди келажакни қайси сув ресурслари ҳисобидан таъминланади, деган савол кун тартибига кириб кела бошлади. Сув ресурсларининг халқ хўжалигида катта миқёсда ишлатилиши сув балансини ўзгартирди ва сув объектларининг ифлосланишига олиб келди. Инсоният томонидан кичик майдонларнинг ўзлаштирилиши ва суғориш учун сув олиниши ёки бошқа ишлаб чиқариш мақсадлари учун кичик ҳажмда сув ишлатилиши билан боғлиқ бўлган таъсирлар ва XX асрнинг эллигинчи йилларидан кейинги даврда катта майдонларнинг ўзлаштирилиши ҳамда халқ хўжалиги тармоқларининг кенг миқёсда ривожланиши билан боғлиқ атроф-муҳитга сабий тасир оқибатларини ҳеч нарса билан таққослаб бўлмайди. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг маълумотларига кўра, бугунги кунда дунёдаги барча касалликларнинг 80 фоизи сув туфайли ёки сув орқали тарқалади.

Шундай қилиб, сув ресурсларини барқарор бошқариш ва улардан самарали фойдаланиш заруриятининг биринчи сабаби - илмий техник тараққиёт, халқ хўжалиги тармоқларининг интенсив ривожлантирилиши бўлса, унинг иккинчи сабаби - озиқ-овқат муаммосидир. Юқорида таъкидланган сувга бўлган муносабатларнинг ривожланиш тарихининг иккинчи босқичи даврида ҳам сувга биринчи босқичдаги муносабатларга таянган ҳолда "Табиатни инсон измига буйсиндириш" жараёнида қўйилган хатолар оқибатида сайёрамизда бугунги кунга келиб сув, тинчлик ва хавфсизлик муаммолари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда чучук сув муаммоси пайдо бўлди. Ҳозирги кунда чучук сув муаммоси ўзида сув, тинчлик ва хавфсизлик шартларини мужассам этган, нафақат алоҳида мамлакатлар, балки бутун бошли минтақаларнинг барқарор тараққиётини белгилаб берувчи муаммога айланди. Шунинг учун янги шароитда умумий ва чекланган сув ресурсларини биргаликда барқарор бошқариш, улардан самарали фойдаланиш, уларга бўлган муносабат масаласига муносиб эътибор қаратиш зарурияти – ўзаро чамбарчас боғлиқ сув, тинчлик ва хавфсизлик муаммоси сифатида Ўзбекистон раҳбари томонидан алоҳида таъкидланди.

8.2. Марказий Осиёнинг чекланган сув ресурслари ва уларнинг ўзига ҳослиги

Марказий Осиёнинг умумий чекланган сув манбалари масаласига ўтсак, аввало таъкидлаш лозимки Орол денгизи ҳавзаси деб номланувчи бизнинг минтақамиз айнан чучук сув ресурсларининг қитъалар бўйича худудий жиҳатдан ўта нотекис тарқалиши (табиий омил) оқибатида шаклланган чекланган сув ресурсларига эга берк ҳавза ҳисобланади. Орол денгизи ҳавзасининг сув ресурслари табиий ҳолда шаклландиган ва қайта тикланиб

турадиган ер усти ва ер ости сув ресурслари ҳамда қайтариладиган сувлардан ташкил топган. Орол денгизи хавзасининг умумий ўртача кўп йиллик сув оқими 115.6 километр кубга, жумладан, Амударё буйича - 78.5 километр куб ва Сирдарё буйича - 37.1 километр кубга тенг. Мавжуд умумий сув ресурслари минтақада яшувчи 60 миллиондан кўпроқ аҳолининг ҳаётий неъматиди, минтақа барқарор тараққиётининг муҳим асосларидан бири ҳисобланади. Трансчегаравий сув объектлари мақомига эга бўлган Амударё ва Сирдарёнинг ўртача кўп йиллик сув оқим микдори катта диапазонда ўзгариб турибди. Умумий чекланган сув ресурслари минтақа мамлакатлари томонидан биргаликда иқтисодий ва экологик эҳтиёжлар учун фойдаланилади.

Трансчегаравий сув объекти деб икки ва ундан ортиқ мамлакатлар чегарасини кесиб ўтадиган ёки икки ва ундан ортиқ мамлакатлар чегарасида жойлашган ҳар қандай ер ости ёки ер усти сув объектларига айтилади. Бугунги кунда дунёда мингдан ортиқ трансчегаравий мақомга эга бўлган сув объектлари мавжуд. **Маҳаллий сув объекти** деб ҳар қандай сув ресурсларининг шаклланиш, тарқалиш ёки оқиш ва сарфланиш зоналари бир мамлакат ҳудудида жойлашган ер усти ва ер ости сув объектларига айтилади.

Шу кунгача дунё миқёсида трансчегаравий ва маҳаллий сув объектларидаги сув ресурсларини ҳисобга олиш, уларни бошқариш ва улардан фойдаланиш бўйича мингдан ортиқ турли (кўп

Ишончим комил, сув муаммосини ҳал қилишнинг минтақа мамлакатлари ва халқлари манфаатларини тенг ҳисобга олишдан бошқа оқилона йўли йўқ

Шавкат Мурзиев

томонлама, икки томонлама шартномалар, келишувлар, конвенциялар ва хоқозо.) меъёрий ҳужжатлар қабул қилиниб, улар асосида иш олиб борилмоқда. Шулардан энг асосийлари Европа ҳамжамиятининг “Халқаро кўллар ва трансчегаравий сув артерияларидан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш конвенцияси”си (Хельсинки шаҳрида 1992 йили 17 мартда қабул қилинган) ва БМТнинг “Халқаро сув оқимларидан кема қатновисиз фойдаланиш ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция”си (Нью-Йорк шаҳрида 1997 йил 21 мартда қабул қилинган) ҳисобланади. Ушбу конвенцияларнинг асосий тамойиллари – барча давлатларнинг манфаатларини бирдек ҳисоб олиш, трансчегаравий сув ресурсларидан адолатли ва оқилона фойдаланиш ва қўшни давлатларга зарар етказмасликдир. Мазкур конвенциялар асосида иш юритиш трансчегаравий дарёлардан фойдаланишда барча давлатларнинг манфаатларини бирдек инобатга олиш асосида сув ресурсларини адолатли бошқариш имкониятини яратади. Мазкур конвенцияларнинг нормаларига таянган ҳолда, трансчегаравий сув оқимларини бошқариш билан боғлиқ барча ҳаракатлар томонларнинг ўзаро манфаатлари асосида амалга оширилиши шарт. Мазкур конвенцияларга бугунги кунгача дунёдаги трансчегаравий дарёлар хавзаларида жойлашган 50 дан ортиқ мамлакатлар қўшилган. Жумладан, бизнинг минтақамиздаги мамлакатлардан дарёларнинг қуйи оқимларида жойлашган Ўзбекистон, Қозоғистон ва Туркменистон юқоридаги конвенциялар аъзолари ҳисобланди.

Орол денгизи хавзаси шароитида ҳам умумий сув ресурсларидан биргаликда самарли фойдаланишни ташкил этиш бўйича минтақа мамлакатлари томонидан муҳим ишлар амалга оширилган. Жумладан, Ўзбекистон ташаббуси билан Марказий Осиё ва Қозоғистон ҳудудида собиқ Иттифокдан кейин мустақил давлатлар раҳбарлари томонидан Орол денгизи хавзасида трансчегаравий мақомга эга бўлиб қолган дарёларни бошқариш бўйича халқаро мақомга эга бўлган Оролни қутқариш халқаро жамғармаси ташкил этилиши, давлатлараро сув ресурслари бошқарувининг тузилмасини, давлатлараро сув хўжалигини мувофиқлаштириш комиссияси тузилиши ҳамда уларнинг фаолияти йўлга қўйилиши энг тўғри ва узоқни кўзлаб қабул қилинган муҳим қарорлардан бири бўлди. Ўтган давр давомида мазкур халқаро тузилма минтақада умумий сув ресурсларини биргаликда барқарор бошқариш масаласида жуда муҳим вазифани бажариб келди.

Бироқ сўнгги йилларда минтақадаги давлатлар томонидан сув сиёсатида минтақанинг эмас, кўпроқ ўз мамлакатлари манфаатларинигина кўзлаб қабул қилинган айрим қарорлар

дарёлар сув оқимининг жиддий ўзгаришига бу унинг оқибатида кўшни мамлакатларнинг манфаатларига зид ҳолатларнинг келиб чиқишига сабаб бўла бошлади.

Минтақамиздаги сув билан боғлиқ муаммолар, жумладан, янги иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва экологик реаллик сув ресурсларини минтақа ва унда жойлашган мамлакатларнинг барқарор тараққиётида ҳал қилувчи ўринни эгаллашни кўрсатиб турибди. Демак, истиқболдаги ривожланиш кўп жihatдан мавжуд сув ресурслари, уларнинг миқдори ва ҳолати, сувга бўлган талаблар, сувдан фойдаланиш даражасига ва умуман, сувга, сувдан фойдаланишга бўлган муносабатимизга бевосита боғлиқдир. Чунки яқин келажакда сувга нисбатан ўсиб бораётган талаблар фақат сув ресурслари бошқарувини такомиллаштириш, улардан фойдаланишни оқилона режалаштириш ва ички захираларни топиш ҳисобидан кондирилиши мумкин.

8.3. Марказий Осиёда сув муаммосини ҳал қилишнинг оқилона йўли

Минтақада сув таъминоти билан боғлиқ мавжуд вазият асосан куйидаги муаммолар ва кескин ҳолатлар билан характерланади:

- сув ресурслари чекланган ва ўта нотекис тарқалган;
- иқлимнинг ўзгариши таъсирлари, музликлар захирасининг камайиб бориши ва сув ресурсларининг кутилаётган 10-15 фоиз камайиши, фавқулодда вазиятлар сонининг ортиши;
- ер-сув ресурслари деградацияси, экотизимнинг бузилиши, чўллашиш, сув ресурслари ифлосланиши ва биохилмаҳилликни йўқолиши;
- Марказий Осиё мамлакатларидаги аҳоли сонининг тез ўсиши;
- минтақада иқтисодий жараёнларнинг интенсивлашиши, сув ресурслари тақчиллигининг ортиши (киши бошига сув билан таъминланганлик кўрсаткичи 3,5 марта камайди, бугунги кунга келиб сувга бўлган кўшимча талаб 700-800 миллион метр куб/йилни ташкил этади);
- сув ресурсларига нисбатан табиий ва антропоген таъсирлар остида табиат ва жамият ўртасида сувга бўлган талабдаги тафовутлар ортиб бормокда;
- умумий сув ресурсларини ҳамкорликда бошқариш, улардан биргаликда фойдаланиш сувдан фойдаланиш билан боғлиқ (трансчегаравий) масалаларда кескинликлар мавжуд.

Марказий Осиёда трансчегаравий дарёлар ҳавзаси даражасида сув ресурсларини бошқариш ва улардан ҳамкорликда фойдаланишдаги муаммолар ўсиб бораётган сув тақчиллиги, уларнинг сифати ёмонлашиши ҳамда сувга бўлган кўп сонли ва турли-туман зиддиятли эҳтиёжлар шароитида мураккаблигича қолмокда. Бундай шароитда дарёларнинг юқори қисмида жойлашган давлатлар ўз иқтисодий тараққиёт дастурларида йирик гидроэнергетик лойиҳаларга, мавжуд йирик, минтақага хизмат қилувчи гидротехник иншоотлардан фойдаланишни гидроэнергетик режимга ўтказишга урғу берса, дарёнинг қуйи оқимида жойлашган мамлакатлар бундай қарорларнинг минтақа экологияси, хавфсизлигига, мамлакатлар иқтисодиётига кўрсатиши мумкин бўлган кескин салбий таъсирдан хавотирга тушмокда.

Бугун минтақада гидроэнергетика ва сув хўжалигининг ривожини масалаларига турлича қарашлар мавжуд. Матбуотда «сув - энергетик ресурс», «сув-энергетик потенциал» атамалари учрамокда, аммо бунда аввалги «гидроэнергетик ресурслар» ёки «гидроэнергетик потенциал» атамалари остидаги мазмун тушунилмайди. Дунё амалиётида, жумладан Халқаро ирригация ва дренаж кўмитаси (МКИД) лугатида «гидроэнергетик ресурслар» ёки «гидроэнергетик потенциал» сув манбаларининг энергетик потенциали ресурсларини, яъни, сув ресурсларини сув омборлари қуриш йўли билан бошқариш ҳисобидан олиниши мумкин бўлган энергетик ресурсларни англатади. Сув ва энергетика учун ягона ёндашув яратиб бўлмайди, чунки энергоресурслар ва сув ресурслари ўзига хос кескин фаркли хусусиятларга эга.

Энергетик ресурслар гидроэнергетик, турли ёнувчи, қуёш ва шамол, биоэнергетик, атом манбаларидан олинishi мумкин ва улар бир-бирининг ўрнини босувчидир. Сув эса аҳамияти бўйича инсон, табиат ва жамият учун ҳаётни белгиловчи ва ҳеч нарса билан ўрнини босиб бўлмайдиган неъматдир. Энергетик ресурслар товар ҳисобланиб, алмаштирилиши, сотилиши мумкин, бироқ сув (қадоқланганидан ташқари) ҳеч қачон товар бўлмаган ва халқаро сув ҳуқуқида сув билан боғлиқ тижорат жараёнлари тан олинмайди. Сув билан боғлиқ хизматлар ёки сувдан фойдаланиш ҳуқуқи сотилиши мумкин, бироқ сувнинг ўзи товар бўла олмайди. Сув ресурслари энергетик ресурслардан фарқ қилиб, табиий комплекснинг муҳим элементи ҳисобланади ва сувсиз табиат яшай олмайди.

Энергия ишлаб чиқариш ва бошқа мақсадлар учун ишлатилиши мумкин бўлган сувлар умумийлигини эътиборга олиб, сув ресурслари ва энергетик ресурслардан фойдаланиш масалалари ўзаро боғлиқ ҳолда алоҳида кўриб чиқилиши мумкин. Сув-энергетик ресурсларни бир сўз доирасига киритиш халқаро ҳуқуқ ҳамда ҳудудий чегаралар доирасида сув ва энергетик ресурслардан фойдаланиш ҳуқуқи меъёрларини ҳисобга олганда, уни нотўғри тушуниш ва тарғиб қилишга олиб келади. Халқаро сув ҳуқуқи ҳужжатларида фақат халқаро сув манбалари ва трансчегаравий сув ресурслари тушунчалари мавжуд (халқаро энергетик ресурслар ёки трансчегаравий энергетик ресурслар тушунчалари йўқ). Сув-энергетик ресурсларни товар сифатида умумлаштиришга уриниш сувнинг табиатдаги роли ва ижтимоий соҳаларнинг бўлган сувга талабини инкор этишга олиб келади.

Таъкидлаш лозимки, БМТ ва унинг тасарруфидаги турли марказ ва ташкилотлар Марказий Осиёнинг барқарор тараққиёти, жумладан мавжуд чекланган ва умумий сув ресурсларидан биргаликда фойдаланиш билан боғлиқ масалаларнинг ижобий ечимларини топишида фаол иштирок этмоқда, ОҚХФ фаолиятини ҳам қўллаб - қувватлаб келмоқда. Шу йўналишда БМТнинг яна бир яхши ташаббуси Превентив дипломатия бўйича минтақавий марказ томонидан “Амударё ва Сирдарё ҳавзалари сув ресурсларидан фойдаланиш бўйича конвенция” лойиҳасининг ишлаб чиқилиши ва таклиф этилиши бўлди. Мазкур конвенция лойиҳаси юқорида келтирилган Хельсинки ва Нью-Йорк халқаро конвенциясининг мантиқий давоми, яъни, тўлиқ халқаро қонунлар асосида ишлаб чиқилиши билан бирга, Амударё ва Сирдарё ҳавзаларининг ўзига хосликларини ҳамда мамлакатлар манфаатларини ҳам эътиборга олиши билан ажралиб туради. Айнан шу нуқтаи назардан мамлакатимиз раҳбари мазкур конвенция лойиҳаси Ўзбекистон томонидан қўллаб-қувватланишини эътироф этди. Ўзбекистон Президенти ўз баёнотида сув муаммосига БМТ шафелигида минтақанинг барча мамлакатлари манфаатларини ҳисобга олган ҳолда ёндашиш лозимлигини яна бир бор алоҳида қайд этди ва Ўзбекистон Амударё ҳамда Сирдарё сув ресурсларидан фойдаланиш тўғрисидаги БМТнинг превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази томонидан ишлаб чиқилган конвенция лойиҳасини қўллаб-қувватлашини таъкидлади.

Умуман, трансчегаравий сув ресурсларидан фойдаланувчи давлатлар ўртасида қарама-қаршиликлар бўлиши табиий, чунки айрим ҳолларда умумий сув ресурсларидан фойдаланувчи халқлар манфаатлари бир-бирига зид келиши мумкин. Президентимиз таъкидлаганидек, бундай шароитларда сув муаммосини ҳал қилишнинг минтақа мамлакатлари ва халқлари манфаатларини тенг ҳисобга олишдан бошқа оқилона йўли йўқ. Ўзбекистон раҳбарининг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги баёноти ҳамда илгари сурилган ташаббус ва таклифлар жаҳон, шу жумладан, минтақа ҳамжамятининг диққат марказида турибди.

Ўзбекистон БМТнинг Превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази томонидан ишлаб чиқилган “Амударё ва Сирдарё дарёлари ҳавзаларининг сув ресурсларидан фойдаланиш бўйича конвенция лойиҳаси”ни қўллаб қувватлайди.

Шавкат Мирзиёев

8.4. Сув хўжалиги соҳасидаги ислохотлар

Минтақамиздаги сув муаммоларининг трансчегаравий дарёларнинг қуйи оқимида жойлашган (минтақамизда фойдаланиладиган сув ресурсларининг атиги 20 фоиз ўз ҳудудимизда шаклланади, қолган 80 фоизи эса қўшни мамлакатлардан кириб келади), иқтисодиёти ва аҳолиси тез ўсиб бораётган юртимиз учун кўрсатиши мумкин бўлган салбий оқибатларини тўғри баҳоланган, сув масаласи, сувга бўлган муносабат ва унинг иқтисодий-ижтимоий аҳамиятини чуқур англаган ҳамда барча мажбуриятларига содиқ бўлиб келаётган Ўзбекистонда мамлакат ичида ҳам чекланган сув ресурсларидан самарали фойдаланишни таъминлаш муаммоси ечимига қаратилган институционал, ҳуқуқий, иқтисодий ва ижтимоий ислохотлар амалга оширилмоқда.

Сув хўжалиги соҳасидаги кенг қамровли ислохотлар қуйидаги йўналишларда амалга оширилмоқда:

- сувдан фойдаланиш қонунчилик бўйича базасининг ривожлантирилиши. Ўзбекистон Республикасининг “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги қонунига қатор ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Қонуности ва ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилди. Жумладан, Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 мартдаги “Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 82-сонли, 2013 йил 14 июндаги “Сувдан махсус фойдаланиш ёки сувни махсус истеъмол қилиш учун рухсатнома бериш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 171-сонли қарорлари қабул қилинди;

- сув ресурсларини бошқаришда маъмурий-худудий тамойилдан гидрографик ҳавзавий тамойилга ўтилиши. Бу йирик тадбир сув ресурсларини бошқаришда маъмурий-худудий тамойил шароитида йўл қўйилаётган ташкилий характердаги сув исрофгарчилигини кескин камайтириш ва бошқа қатор ижобий натижаларни берди;

- сув ресурсларини бошқариш бўйича давлатнинг ваколат ва мажбуриятларининг бир қисми ирригация тизимларининг қуйи бўғинида жамоат ташкилотларига берилиши (Сув истеъмолчилари уюшмалари). Ушбу тадбир ислохотлар натижасида сонлари кескин ортган сув истеъмолчиларда сувдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш масаласига дахлдорлик ҳиссининг ортишига туртки бўлди. Бугунги кунда мамлакатимиз бўйича сув истеъмолчиларининг хоҳиш-иродасини ҳисобга олган ҳолда тузилган 1503 та сув истеъмолчилари уюшмаси фаолият кўрсатмоқда. Ҳозирги даврда сув истеъмолчилари уюшмалари қуйи босқичда сув ресурсларидан самарали фойдаланишни ташкил этишга мутасадди ва ваколатли асосий ташкилотдир. Уларнинг самарали фаолияти кўп жиҳатдан қишлоқ хўжалигида сув ресурсларидан тежамли ва мақсадли фойдаланиш даражасини белгилайди;

- қишлоқ хўжалиги экинларини диверсификация қилиш. Суғорма деқончиликда кўп миқдорда ва сув танқис пайтларда ҳам сув талаб қилувчи экинлар салмоғини камайтириб, уларнинг ўрнига кам сув талаб қилувчи, сув танқис бўлмаган даврларда ҳам ўсадиган экинлар салмоғини ошириш сув тақчиллигини сезиларли юмшатишга имкон яратди. Бунда асосан сувни кўп талаб қиладиган пахта майдонлари 2 ыллион гектардан 1 миллион 200 минг гектарга, шоли эса 180 минг гектардан 40 минг гектарга қисқартирилиб, улар ўрнига кам сув талаб қиладиган қишлоқ хўжалиги экинлари - ғалла, сабзавот, полиз, мевали боғлар ва узумзорлар кўпайтирилди;

- сув хўжалиги иншоотларининг фойдали иш коэффициентини ошириш. Ўтган йиллар давомида 1,5 минг километр каналлар, 211 километр лоток тармоқлари, 400 донга йирик гидротехник иншоотлар, 200 дондан ортиқ насос станцияларида реконструкция ва модернизация ишлари амалга оширилди. Ҳар йили ўртача 5 минг километр узунликда каналлар, 100 минг километрдан зиёд ички суғориш тармоқлари, 10 минг донга яқин гидротехник иншоотлар, 3 минг донга насос агрегатлари, суғориш қудуқларида таъмирлаш-тиклаш ишлари олиб борилмоқда. Ана шу тадбирлар натижасида лойиҳалар амалга оширилаётган каналларнинг фойдали иш коэффициенти 20 фоизга ошишига эришилмоқда;

- сувнинг ҳисоб-китобини юритиш. Ҳар бир истеъмолчининг сув олиш жойлари сув ўлчаш восита ва иншоотлари билан жиҳозланиши, сув олувчи ва етказиб берувчи ўртасидаги ажратилган лимит доирасида тузилган шартноманинг юритилиши ҳамда унинг бажарилиши таъминланиши сувдан фойдаланиш самарадорлигини сезиларли даражада оширди;

- сувни тежайдиган техника ва технологияларни жорий этишни ташкиллаштириш, жумладан:

- замонавий суғориш технологияларини жорий этиш;

- амалдаги кенг тарқалган ананавий суғориш технологияларининг имкониятларидан кенг фойдаланишни ташкил этиш;

- ноананавий янги суғориш технологияларини тарғиб қилиш;

- агротехнологияларни сувни тежаш талаблари асосида ташкил этиш.

- сув хўжалиги иншоотларининг ишончли фаолиятини таъминлашга йўналтирилган инвестицияларни амалга оширилиши. Сув хўжалиги соҳасини ривожлантиришга давлат капитал маблағлари ҳисобидан йилига қарийб 500 миллиард сўм, шунингдек, эксплуатация харажатлари учун 1 триллион 700 миллиард сўм йўналтирилаётгани ва унинг миқдори сўнги 10 йил давомида 5 баробар ортганини эътироф этиш лозим. Бундан ташқари, соҳанинг муҳимлигидан келиб чиққан ҳолда давлат томонидан чет эл инвестицияларини ҳам жалб этилиши ишларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ҳозирги вақтда Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки, Саудия ривожланиш фонди, ОПЕК фонди, Қувайт фонди, Хитой Халқ Республикаси ЭКСИМбанки каби йирик молия институтлари, шунингдек Япония, Швейцария, Германия ва бошқа давлатларнинг Халқаро ҳамкорлик ташкилотлари ва агентликлари каби донорларнинг инвестициялари иштирокида йирик лойиҳалар амалга оширилмоқда. Сўнги 10 йил мобайнида соҳага умумий қиймати қарийб 1,5 миллиард АҚШ долларга тенг бўлган инвестиция маблағлари жалб этилди.

Сувдан фойдаланишни самарали ташкил қилиш тадбирларининг амалга оширилиши натижасида мамлакатимиз миқёсида йиллик фойдаланилаётган сувларнинг умумий миқдори мустақилликдан аввалги даврдаги 64 миллиард куб метр дан ўртача 51 миллиард куб метр куб гача ёки 20 фоизга камайтирилишига эришилди. Ҳар бир га ерни суғориш учун ҳар йили манбадан олинган нисбий сув сарфини ўтган асрнинг 90-йилларига нисбатан 18 минг метр кубдан 10,5 минг метр кубга камайтиришга эришилди. Сув хўжалиги соҳасидаги ишларнинг бундай жадаллиги ва инвестициялар даражаси минтақадаги ҳеч бир мамлакатда кузатилмайди.

Сув хўжалиги соҳасидаги оқилона давлат сиёсати туфайли мустақиллик йилларида ирригация салоҳияти нафақат сақлаб қолинди, балки муваффақиятли тарзда модернизация қилинмоқда. Мустақиллик йилларида сув хўжалигида радикал ўзгаришлар амалга оширилди. Кенг миқёсда сув ресурсларини интеграллашган бошқариш жорий этилмоқда. Жаҳон банки, Осиё тарққиёт банки ва бошқа фондларнинг баҳосига кўра, Ўзбекистон бу борада минтақада тан олинган пешқадам ҳисобланади.

Бугунги кунда амалга оширилган тадбирлар туфайли ахвол сезиларли даромади яхшиланган бўлса-да, иқтисодиётнинг турли тармоқларида, ичимлик сув таъминотида, сув ресурсларининг энг йирик истеъмолчиси бўлган қишлоқ хўжалигида сувдан фойдаланиш самарадорлиги нисбатан паст даражада бўлиб, унинг сабаблари айрим ҳолларда суғориш меёрларининг номуносиблиги, суғориш тизимларининг техник даражаси қониқарсизлиги, бирга сувга бўлган муносабатнинг талаб даражасида эмаслиги ва қатор бошқа ҳолатлар билан боғлиқдир.

8.5. Сувга бўлган муносабатни такомиллаштириш зарурияти

Албатта, бу мақсадга эришиш йўлида давлатнинг ташаббускорлиги асосида амалга оширилаётган сиёсий, иқтисодий ва техник тадбирлар энг муҳим роль ўйнайди. Бироқ мақсадга тўла эришиш йўлида жамоатчилик, мутахассислар ва барча сув истемолчиларининг сув ресурсларидан фойдаланишга бўлган муносабатларини тубдан ўзгартириш талаб

этилади. Жумладан, мулкка эгалик ҳиссининг уйғониши, дахлдорлик, сувдан тежамкор фойдаланишдан манфаатдорлик муносабатларининг аста-секин кириб шаклланиши, соҳада ижтимоий-иқтисодий механизмларнинг янада жадалроқ ишлаши учун зарурдир. Қишлоқ ва сув хўжалиги соҳасида амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларининг натижаси ўлароқ, сув ресурсларини бошқариш бўйича давлат ваколатларининг бир қисми жамоат ташкилотлари (демак, сув истеъмолчиларининг ўзлари)га берилмоқда, бу ривожланган давлатлар ва республикадаги айрим илғор уюшмалар тажрибасига кўра айни муддаодир. Демак, энди давлат даражасида амалга оширилаётган ишлар билан бирга, ҳар бир сувдан фойдаланувчи фаол ҳаракат қилгандагина муваффақиятга эришиш, жумладан, мамлакатнинг иқтисодий барқарор тарраккиётинг таъминлашимиз мумкинлигини тушуниш вақти келди. Энди ҳар бир сувдан фойдаланувчига янги шароитда тезроқ ўз ўрнини топишига ёрдам бериш лозим. Бу эса бугун нафақат давлат органларидан, балки ҳар бир сувдан фойдаланувчидан фидокорликни талаб қилади. Бугунги кунда ҳар бир йўналишдан ва барча тадбирлар мажмуасидан тўлақонли фойдаланилгандагина олиб борилаётган фаолиятдан ижобий натижаларни кутиш мумкин. Бу ёндашувнинг асосида эса сувга бўлган муносабат ётади. Бу борада биринчи навбатдаги вазифалар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ❖ сув ресурсларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш масалаларига алоҳида эътибор қаратган ҳолда, сув ресурсларини рационал бошқариш, муҳофаза қилиш ва улардан рационал фойдаланиш стратегиясини ишлаб чиқиш;

- ❖ иқтисодиётнинг барча соҳаларида, жумладан, қишлоқ хўжалигида сувни самарали тежайдиган технологияларни ишлаб чиқиш ва уларни жорий қилишни кенгайтириш;

- ❖ сувни тежайдиган агротехник тадбирларни ўз вақтида амалга ошириш;

- ❖ суғориш тизимларининг техник ҳолатини модернизация қилиш, сув истеъмолчилари уюшмалари фаолиятини кўллаб-қувватлаш;

- ❖ соҳа мутахассислари ва ходимлари малакасини ҳамда манфаатдорлигини ошириб бориш;

- ❖ ҳар бир сув истеъмолчисининг ҳар бир даражадаги сувга бўлган, сувдан фойдаланишга бўлган муносабатини яхшилаш. Азалдан аждодларимизнинг сувга муқаддас неъматдек муносабатда бўлганлари билан боғлиқ анъаналарни қайта тиклаш. Жамиятни, аҳолини сув ресурсларини тобора камайиб боряётган шароитга мослашиб яшаш кўникамаларига ўргатиш;

- ❖ ҳар бир соҳада, айниқса, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариладиган маҳсулот бирлиги ёки моддий истеъмол хисобидан сув сарфини камайтириш мақсадида ишлаб чиқариш жараёнларига илғор техника ва технологияларни жорий этиш асосида ҳар томчи сувдан самарали фойдаланишни таъминлаш. Барча сув истеъмолчилари, улар қанча сув истеъмол қилишдандан қатъи назар, сувни тежаш объекти бўлиши лозим.

8.6. Орол фожиаси – замонамизнинг энг оғир экологик муаммоларидан бири

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқияна бир муҳим масала, замонамиз энг оғир, инсон кўли билан яратилган экологик муаммолардан бири бўлган Орол денгизининг қуриши оқибатларини бартараф этиш муаммоси ҳамда унда халқаро ҳамжамият иштирокига алоҳида эътибор қаратилди. Мамлакатимиз раҳбари сессия иштирокчиларига Орол денгизининг ҳозирги манзараси акс эттирилган суратни кўрсатиб, уларнинг эътиборини муаммонинг нақадар аянчли ва изоҳга ҳожат қолдирмайдиганган оқибатларига қаратди.

Орол денгизи қуриши оқибатларини бартараф этиш халқаро ҳамжамиятнинг фаол иштирокини талаб этади.

Шавкат Мирзиёев

Яқин ўтмишда ўз ҳажми бўйича дунёда тўртинчи ўринда турадиган ички денгизи ҳисобланган Орол денгизи тарихан жуда қисқа муддатда инсон томонидан энг аввало сув ресурсларидан фойдаланишда қўйилган хатолар

оқибатида деярли қуриб бўлди. Айнан шунинг учун ҳам Орол муаммосини фақат глобал экологик эмас, балки сув-экологик муаммо, дейиш тўғри бўлади.

Орол денгизи яқин ўтмишда иқтисодийнинг ривожига ҳам муҳим ўрин тутган. Денгиз 100 мингдан ортиқ одамни иш билан таъминлаб, ижтимоий инфратузилмани шакллантиришда муҳим манба ҳисобланган. Денгиз нормал ҳолатида бўлган шароитда минтақада қушларнинг 500 дан, сут эмизувчиларнинг 200 дан, балиқнинг 100 дан ортиқ тури, флоранинг эса 1200 дан ортиқ тўқай ва ўрмон ўсимликларининг 500 дан ортиқ тур и мавжуд эди. Денгиз тизимида 24 турдаги балиқ мавжуд бўлиб, ундаги балиқчилик саноати 3 турдаги (лещ, сазан, ороль плотваси) балиққа асосланган эди.

Денгизнинг яна бир муҳим функцияси геотизимнинг гидротермик режимини яхшиланишига шароит яратиб, чўл ўсимликларининг сув режими ва махсулдорлигига, артезиан қудуқларининг нормал ишлашига таъсир этарди. Денгиз муҳим экологик объект сифатида иқлимни ростловчи сув манбаси, аҳолининг яшаш, ишлаб чиқариш ва экологик шароитларига ижобий таъсир этиш каби муҳим вазифаларни бажарган.

Орол денгизининг дегредациясининг бошланиш ўтган асрнинг 60-70- йилларига тўғри келади. Денгиз ўзининг экологик объект сифатидаги табиий муҳит ва иқтисодий-иқтисодий тараққиёт барқарорлигини таъминлашдаги беқиёс ролини бажара олган 1960 йилларда денгизнинг майдони 68000 километр квадрат (дунёда 4-ўринда) ни ташкил этган, денгиздаги сув сатҳи 53,4 метр абсолют баландлик атрофида бўлган, денгиздаги сув ҳажми эса 1090 километр куб, денгиз сувининг ўртacha минерализацияси эса бир литрда 10 грамм эканлиги қайд этилган.

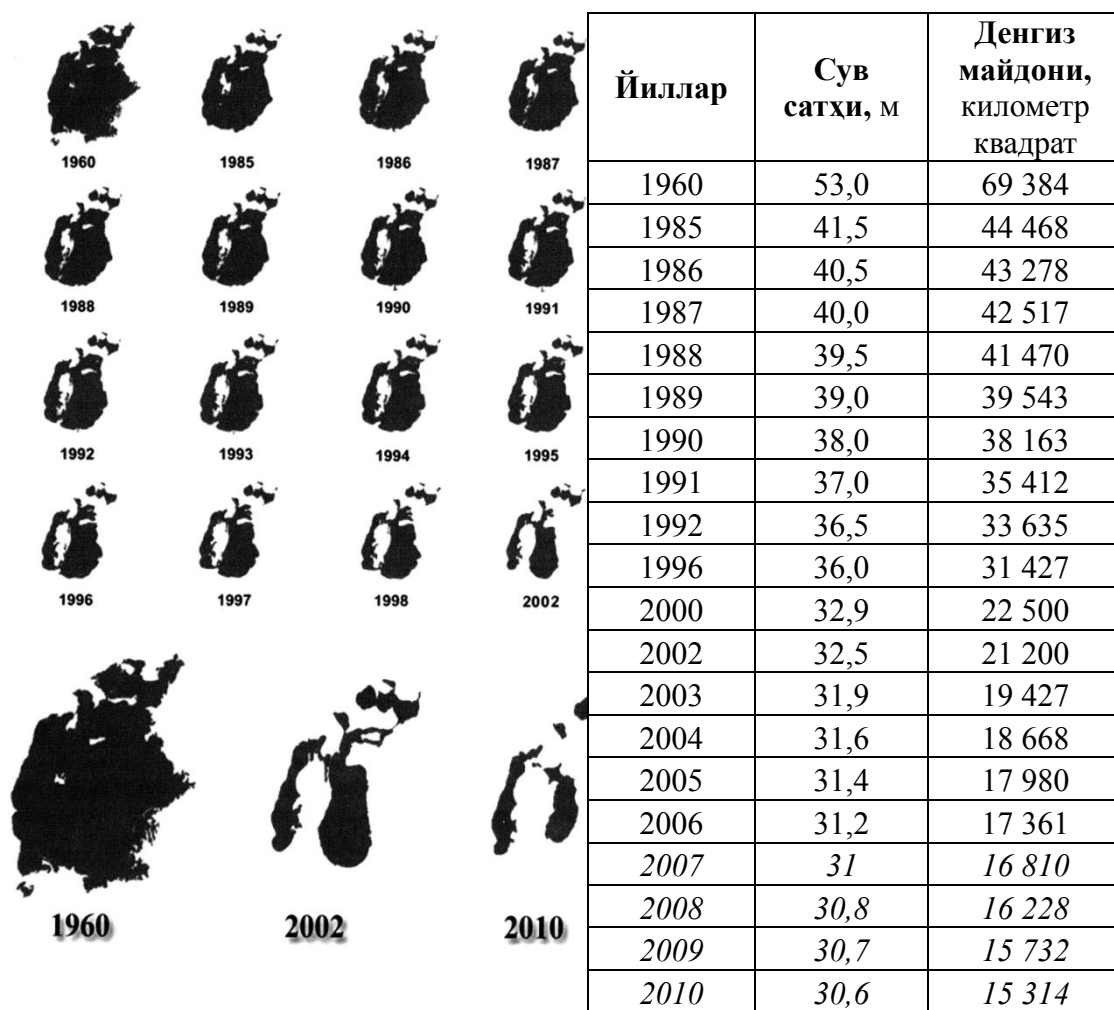
Орол денгизи қуришининг сабаб ва оқибатлари. Орол денгизи қуришининг сабаблари мураккаб ва кўп қиррали бўлиб, уларнинг ичида инсон томонидан сув ресурсларини бошқариш ва улардан катта миқдорда фойдаланишда табиат қонунлари талабларининг бажарилмаслиги ёки “табиатни инсонга бўйсундириш” ҳаракатлари оқибатлари энг катта ўринларда бирини эгаллайди.

XX асрнинг 60-йилларида Сирдарё ва Амударёнинг ҳавзаси сув ресурсларини нотўғри бошқариш, яъни Орол денгизи мувозанати учун унга қуйиладиган ўртacha йиллик 56 километр куб сув ҳажмининг (барқарорлик имкониятидан катта миқдорда) йўл-йўлакай бошқа мақсадларга олиб қолиниши, аҳоли сони, урбанизация масштаблари ва ерларни интенсив ўзлаштириш, экологик оқибатларни ҳисобга олмасдан йирик гидротехник ва ирригацион иншоотларнинг қурилиши Орол денгизининг қуришига шароит яратди. Оқибатда Орол бўйи минтақаси ўлик чўлга айланиб экологик дегредация жараёни давом этди. Сўнгги 50 йилда Орол денгизига келадиган дарё суви оқими 56 дан 12,7 километр куб, ёки 4,5 марта камайди. Денгизда сув майдони 8 сув марта, ҳажми 13 баробар камайди, сув сатҳи эса 29 метрга пасайди. Сувнинг шўрлиги 13-25 марта ошди ва бу дунё океани шўрлигидан 7-11 марта кўпдир.

Оролнинг қуриши бошланганидан бери ўтган қисқа муддат ичида экологик муаммонинг аянчли оқибатлари юзага чиқди. Жумладан, денгизнинг қуриган тубидан иборат 5,5 миллион гектар майдонда «Оролқум» деб номланувчи янги қум-тузли чўл пайдо бўлди. Мазкур майдонда йилига атмосферага 75 миллион тоннадан кўп чанг ва захарли тузлар кўтарилиши аниқланган. Оқибатда деярли бутун Марказий Осиё минтақаси доимий экологик хавф зонасида қолди. 60-йилларга нисбатан ҳавонинг ҳарорати 40°C дан юқори бўладиган кунлар сони 2 марта ошди, айрим жойларда ҳатто сояда ҳам ҳарорат 49°C га етиши кузатилди. Сувнинг ифлосланиши, қуриган денгиз тубидан туз ва чангнинг кўтарилиши минтақа аҳолисида қатор стоматик касалликларнинг (анемия, буйрак, қон, ошқозон-ичак тракти, нафас олиш органлари, юрак, буйрак тоши ва бошқа) кўпайишига олиб келди. Айниқса, салбий экологик вазиятнинг таъсирига болалар кўпроқ дучор бўлиши аниқланди. Ҳомиладор аёллар қонида диоксин моддаси миқдори Европадаги кўрсаткичларга нисбатан 5 марта ортиқ даражага кўтарилгани аниқланди.

Орол денгизи ўзининг транспорт аҳамиятини йўқотиши, балиқчилик ва чорвачилик ва бошқа хўжалик фаолияти турларининг таназзулга учраши, яйловлар камайиши ва ерлар

махсулдорлиги пасайиши туфайли ўн минглаб одамлар ўзларининг анъанавий тирикчилик манбаларини йўқотди. Орол бўйи минтақасида ўсимлик ва ҳайвонот генофондининг ярмидан ортиғи йўқолди. Балиқнинг 11, сут эмизувчиларнинг 12, қушларнинг 26 ва ўсимликларнинг 11 тури бутунлай йўқолди.

8.6.1-расм. Орол денгизининг майдони ва сув балансининг салбий ўзгариши динамикаси

Сув ресурслари танқислиги, ичимлик суви сифатининг бузилиши, ерларнинг деградацияси ва сифатининг бузилиши, биохилмахилликнинг кескин камайиши, ахоли соғлиги ва генофондининг ёмонлашуви, атмосферанинг ифлосланиши оқибатида иқлимнинг ўзгариши, балки шунинг билан боғлиқ холда минтақадаги асосий дарёлар оқимининг катта қисми шаклланадиган Помир ва Тиеинь-шон тоғлари музликлари майдонларининг камайиши -булар Орол денгизи қуриши билан боғлиқ оқибатларнинг қисқа рўйхати, холос.

Ўзбекистон томонидан амалга оширилаётган ишлар. Марказий Осиё мамлакатлари 90-йиллардан бошлаб Орол денгизи қуриши оқибатларини бартараф этиш бўйича ўз имконлари даражасидаги барча ишларни амалга ошириб келмоқда. Жумладан Ўзбекистон томонидан қиймати 75 миллион доллар бўлган «Ўзбекистоннинг дренаж лойиҳаси. Жанубий Қорақалпоқистон дренаж сувларини олиб чиқиш лойиҳаси» амалга оширилмоқда. Қорақалпоқистон Республикасига қарашли 100 минг гектар майдондаги суғориладиган ерларнинг мелиоратив

Биз БМТнинг Орол муаммосидан жабр кўрган аҳолига амалий ёрдам кўрсатиш бўйича бу йил қабул қилинган махсус дастурининг тўлиқ ҳажмда амалга оширилиши тарафдоримиз

Шавкат Мирзиёев

ҳолати яхшиланди. Қиймати 3 миллион доллар бўлган «Сув ва атроф-муҳит ресурсларини бошқариш» лойиҳаси доирасида Судочье кўлида зарурий инфратузилма тизими қурилиши таъминланди. Қиймати 3 миллион доллар бўлган «Амударё дельтасида маҳаллий сув ҳавзаларини яратиш» лойиҳаси доирасида умумий майдони 150 минг гектарга бўлган маҳаллий сув ҳавзалари яратилди. Чорвачилик соҳасининг ем-хашак базаси мутаҳкамланди, мўйнали ҳайвонлар, ботқоқ ва сувда сузувчи қушлар кўпайиши учун шароитлар яратилди. Ўрмон-тўқай ўсимликларини ўстириш кўпайтирилди. Жами 740 минг гектар майдонда, жумладан, денгизнинг қуриган тубида 310 минг гектар майдонда бутазорлар барпо этилди.

8.6.2-расм. Денгизнинг қуриган тубида барпо этилган бутазорлар.

Қорақалпоқистон Республикасида, жумладан, шимолий Қорақалпоқистонда саноат корхоналари ривожлантирилиб ва аҳоли иш билан таъминлаш, шу йилнинг ўзида Муйнок шаҳрини тоза ичимлик суви билан таъминловчи сув ташиш ва сув таъминоти иншоотларининг қуриб фойдаланишга топширилгани ҳам БМТнинг Орол муаммосидан жабр кўрган аҳолига амалий ёрдам кўрсатиш бўйича жорий йилда қабул қилинган махсус дастурининг тўлиқ ҳажмда амалга оширилиши йўналишида амалга оширилган ишлар сирасига киради.

Сўнгги 15 йил давомида Қорақалпоқистоннинг қишлоқ ҳудудларида 1,7 минг километр узунликдаги водопровод тармоқлари қурилиб, қишлоқ аҳолисининг ичимлик сув билан таъминланиши қарийб 4 марта ўсди. 100 дан ортиқ қишлоқ врачлик пунктлари, аксарият туғуроқхоналар ва Республика онкология маркази қурилди, реконструкция қилинди ва тиббий жиҳозлар билан таъминланди. 5,8 минг ўринга мўлжалланган касалхоналар қурилди ва реконструкция қилинди, 840 та қишлоқ врачлик пунктлари ишлаб турибди. Натижада 1997-йилги кўрсаткичларга нисбатан Қорақалпоқистон Республикасида туғма аномалиялар сони 3,1 марта, оналар ўлими 2 марта ва чақалоқлар ўлими 2,4 марта камайди.

Халқаро ҳамжамият иштирокининг зарурияти. Шу билан бирга таъкидлаш лозимки, Орол фожиасининг салбий оқибатлари глобал миқёсда бўлиб, доимий эътиборни талаб этувчи мазкур муаммони тўлиқ ҳал этиш учун минтақамиз етарли восита ва моддий-техник имкониятларга эга эмас. Халқаро донорларнинг ёрдами эса чекланган ва Орол муаммосининг салбий оқибатларини тўлиқ ечиш учун етарли бўлмаган миқдорда қолмоқда. Орол фожиаси сув, экологик ва стратегик хавфсизлик муаммолари ўзаро чамбарчас боғлиқлигининг яққол исботи ҳисобланади. Айнан шунинг учун фожа зонасида қолаётган Орол бўйи минтақаси мамлакатлари Орол денгизининг қуриши нафақат мазкур ҳудудга улкан зарар келтириши, балки унинг сайёрамиз муаммосига айланиб бораётганига жаҳон ҳамжамияти эътиборини тобора кўпроқ қаратмоқда.

Орол денгизи фожиаси оқибатларини бартараф этиш ва унинг ҳавзасини соғломлаштиришнинг энг муҳим вазифалари қуйдагилардан иборат:

- денгизнинг қуриган туби ҳудудида маҳаллий сув ҳавзаларини ташкил этиш, чангли ва тузли бўронларнинг олдини олиш учун сув ҳавзаларини сув билан тўлдириш, биохилмаҳилик ва дельта экотизимини тиклаш;
- кўчиб юрувчи кумларни мустаҳкамлаш мақсадида ўрмонзорлар ҳосил қилиш, заҳарли аэрозолларнинг денгизнинг қуриган тубибидан кўтарилишини камайтириш;
- коммунал ва даволаш муассаларини ичимлик суви ва сувни зарарсизлантириш жихозлари билан таъминлаш, уларни қайта қуриш;
- экологик тангликнинг аҳоли саломатлиги ва генофондига таъсирини тизимли ўрганиш, аҳоли шу ҳудуд учун характерли бўлган хавфли касалликлар тарқалишининг олдини олиш ва профилактикасини олиб бориш;
- маҳаллий аҳоли учун ихтисослашган профилактика ва даволаш муассалари тармоғини ривожлантириш, ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш дастурини амалга ошириш.

Таклиф этилаётган ечимлар:

- экологик фожиа оқибатлари билан боғлиқ муаммоларини минтақанинг бир ёки бир неча мамлакатлари ҳаракатлари билан ечиб бўлмайди. Олдинда турган вазифалар миқёси барча ҳаракатлар ва ресурсларнинг бирлаштирилиши ва мувофиқлаштирилишини талаб этади.
  - барқарор тараққиёт мақсадлари ва Рио+20 саммити натижаларига асосан сув ресурсларини бошқаришда барқарор тараққиётга эришиш учун устувор йўналишлар қуйидагиларни ўз ичига олади:
    - аҳолини ичимлик суви ва санитария шароитлари билан таъминлаш;
    - озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш соҳаларини сув билан таъминлаш;
    - сувни экотизим ва биохилмаҳилликни сақлаш учун ажратиш;
  - Орол фожиаси муаммоларини ҳал этишга, айниқса экологик ва ижтимоий танглик маркази бўлган Орол бўйи минтақасига халқаро ҳамжамият эътибори ва ҳаракатларини жалб этиш;
  - минтақанинг трансчегаравий дарёлари сув ресурсларини бошқариш ва улардан фойдаланиш минтақадаги барча мамлакатлар манфаатларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши лозим.
    - минтақанинг барча мамлакатлари:
      - сув ресурсларидан тежамли ва самарали фойдаланиш;
      - гидротехник иншоотларни модернизация қилиш;
      - сув ресурсларини бошқаришни автоматлаштириш;
      - сув ресурсларини интеграл бошқариш тамойилларини жорий этиш тадбирларини амалга ошириши лозим.
    - Сув ресурсларини барқарор бошқариш учун сув ҳўжалиги ташкилотларининг салоҳиятини ошириш, информацион майдонни, кадрларни ўқитиш ва қайта тайёрлаш тизимини ривожлантириш зарур.
    - Ўзбекистон минтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлашнинг қатъий тарафдори эканлигини кўрсатди ва бу масалани мамлакатимиз ташқи сиёсатида устувор деб белгилади.
- Мазкур муаммо мамлакатимиз раҳбари нутқида кўтарилгани, Орол денгизи минтақасида экологик ва ижтимоий-иқтисодий ҳолатни яхшилашга қаратилган лойиҳа ва дастурларни амалга ошириш ҳамда экологик фожианинг салбий оқибатларини камайтириш бўйича халқаро ҳамкорликни янада ривожлантиришни таъминлаш учун халқаро ҳамжамият имкониятларини мобилизация қилишни кўзда тутлади.

Назорат саволлари:

1. Орол денгизининг яқин ўтмишдаги ҳолати ва аҳамияти қандай эди?
2. Орол денгизи қуришининг сабаби ва оқибатлари.
3. Ўзбекистон томонидан Орол бўйида амалга оширилаётган ишлар.

4. Халқаро ҳамжамият иштирокининг зарурияти.
5. Орол денгизи фожиаси оқибатларини бартараф этиш ва унинг ҳавзасини соғломлаштиришнинг энг муҳим вазифалари.
6. Таклиф этилаётган ечимлар.
7. Мавзунинг асосий мақсади.
8. Сув чекланган, муқобили бўлмаган бебаҳо бойлик экани.
9. Сув хўжалигидаги муаммоларининг асосий келиб чиқиш сабаблари.
10. Сув билан боғлиқ муносабатларнинг ривожланиш тарихи ва унинг босқичлари.
11. Марказий Осиёнинг чекланган сув ресурслари ва уларнинг ўзига хослиги.
12. Трансчегаравий сув объекти тушунчаси.
13. Трансчегаравий сув объектлари сув ресурсларини ҳисобга олиш, уларни бошқариш ва улардан фойдаланиш бўйича конвенциялар.
14. Марказий Осиёда сув муаммосини ҳал қилишнинг оқилона йўли.
15. Сувга бўлган муносабатни такомиллаштириш зарурияти.

9. АФҒОНИСТОНДАГИ ВАЗИЯТНИ БАРҚАРОРЛАШТИРИШ - ГЛОБАЛ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ШАРТИ

9.1. Афғонистонда кечаётган қонли можаролар ва уларнинг оқибатлари

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Ҳаракатлар стратегиясида Ўзбекистоннинг изчил ташқи сиёсатига алоҳида эътибор беради. Жумладан, минтакавий можаролар ечимини топиш, давлатлараро муносабатларда ўзаро ҳурмат ва қатъий ишонч, олис истиқболни кўзлаган умуминсоний манфаатлар атрофида бирлашиш ғоясини илгари суради. Ҳар бир давлатнинг ташқи сиёсати муқаррар равишда унинг миллий ва умуминсоний манфаатлар асосида курилади. Ана шу жиҳатдан Ўзбекистон ўзининг қадимий давлатчилик анъаналарига асосланиб, ҳар қандай муаммонинг музакаралар йўли билан, ҳиссиётлардан холи бўлган ва ақл-идроққа йўғрилган мулоқотлар орқали ечимини топиш тарафдори бўлиб майдонга чиқди. У сиёсатда адолат асосий мезон бўлмоғи, умуммиллий манфаат устувор бўлиши сингари анъанавий қадриятга таянади. Бу ўзбек миллий давлатчилиги бир неча минг йиллик мактабининг қадриятга айланган сабоғидир. Соҳибқирон Амир Темур ҳам “Куч – адолатда” тамойилини ўзининг ички ва ташқи сиёсатида асос қилиб олган эди.

Президент Ш.М.Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясидаги чиқиши Ўзбекистон давлатининг замонавий шароитдаги сиёсий иродасини, аниқ позициясини, унинг жаҳон ҳамжамиятидаги ғоятда катта мавқеини, куч-қудратини намоён этди. Давлатимиз раҳбари БМТ минбарида ўзининг чуқур сиёсий билим ва юксак маданиятини, шарқона одоб ва олий даражадаги сиёсий дипломатия намунасини кўрсатди. Дунёнинг энг олий

минбарида Президент Ш.М.Мирзиёев томонидан кўтарилган масалалар кўлами ажратилган вақтга нисбатан анча катта ва кенг миқёсли бўлди. Бутун моҳияти билан умумсайёравий аҳамиятга эга ва XXI асрда инсоният тақдирига дахлдор бўлган муаммолар бутун моҳияти билан таҳлил қилиб берилди. Нутқида Афғонистон масаласи ўзининг

Бу жафокаш юртда тинчлик ўрнатишга кўмаклашиш йўлидаги бизнинг умумий қатъий ҳаракатларимиз асло сусаймаслиги лозим.

Шавкат Мирзиёев

ғоят долзарблиги, муаммога ёндошувнинг ўта реал ва ҳаётийлиги аниқ ифода этилди. Уларни ҳал этишнинг сиёсий, назарий ва амалий асослари очиқ берилди. Афғонистондаги қуролли мажоралар, қонли тўқнашувлар ҳали-ҳамон давом этмоқда. Қарийб 40 йилдан буён тобора чигаллашиб бораётган тўқнашувларнинг нима билан яқунланиши мавҳумлигича қолмоқда ва у умумсайёравий муаммога айланди. Расмий Кобул билан толиблар ўртасидаги келишмовчилик, тобора чуқурлашиб бораётган манфаатлар тўқнашуви афғон халқи ҳаётини издан чиқарди. Аҳоли тобора қашшоқлашиб, турмуш даражаси мисли кўрилмаган даражада пасайиб қолди. Бундан 40 йил бурун 10 яшар бўлган бола бугун элликка кирди. Ўлкада уруш бошланган ўтган асрнинг 70-йиллари охирларида туғилган бола 40 ёшга тўлди. Уларнинг кўргани ўқ-олов, қон ва ўлим бўлди. Дахшату ваҳшатлар жараёнида мурғаккина боланинг қалби тошга айланди, дийдаси котди. Шафқатсизлик, залолат, жаҳолат уни комига тортди. Ўқиш, фикрлаш, ақлни ишлатиб истиқболга интилиш, меҳр-мурувват туйғусини сўндирди. Кўпчилик аҳоли ҳаётга бефарқ қарайдиган бўлиб қолди. Бундай маънавий-руҳий ва ақлий мувозанатсизлик инсоннинг инсон сифатида ўзини ўзи англашига, камолот ва етуклик сари интилишига, ўзини ўзи қадриятга айлантириш фазилатларига монелик қилди. Натижада жамиятда эртанги кунга ишончсизлик кайфияти кучайди.

Афғонистон – бугунги цивилизациявий ўлчовлар, инсон ҳаёти ва турмуш даражаси нуқтаи назаридан қараганда, дунёда энг қашшоқ мамлакатлардан бири ҳисобланади. Айни пайтда аҳоли жон бошига нисбатан ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми 900 долларни ташкил этмоқда. Бошқача қилиб айтганда, афғон халқи турмуш даражаси жиҳатидан дунёда 218-ўринни эгаллайди. Албатта, бундай қашшоқлик ўзига хос табиий-географик шароит билан боғлиқ бўлган объектив ҳолатга ҳам таянади. Чунки, Афғонистон ҳудудининг асосий қисмини баланд тоғликлар ташкил этади. Бу ерларда об-ҳаво совуқ, тупроқ шароити эса

деҳқончиликка яроқсиз. Суғориладиган майдонлар турли рельефда бўлганлиги сабабли сувдан фойдаланиш даражаси ниҳоятда паст.

Афғонистоннинг тоғли ҳудудларида, ҳусусан, Бадахшонда қорли-қировли кунлар йилда 9 ойни, шарқий ва жанубий тоғли ҳудудларида эса 10 ойни ташкил этади. Айна ана шу ноқулай табиий иқлимга эга бўлган ҳудудлар Афғонистоннинг йирик саноат ва маъмурий марказилари ҳисобланади. Масалан, Кобул денгиз сатҳидан 1790 метр баландликда жойлашган. IX-XII асрларда буюк Ғазнавийлар давлатининг пойтахти бўлган Ғазна шаҳри денгиз сатҳидан 2225 метр баландликда. Табиийки, асосий аҳоли пунктлари айна ана шундай баланд тоғлар бағрида, цивилизация марказлари бўлган йирик шаҳарлар ва уларнинг атрофида жойлашган. Бу, албатта, давлат бошқарувида, ҳусусан иқтисодий ривожлантириш ва ижтимоий тараққиётни янги босқичга кўтаришда қатор қийинчиликларни келтириб чиқаради. Бироқ булар улкан тарихга, буюк маданиятга эга бўлган афғон халқининг ҳозирги цивилизация ютуқларидан баҳраманд бўлишига, ўз ижтимоий, маданий ва маънавий ҳаётини ривожланган давлатлар даражасига олиб чиқишга монелик қилмайди. Чунки, Кобул, Ғазни сингари бир неча минг йиллик тарихга эга бўлган қадимий шаҳарлар ўз даврида инсоният тарихининг қайсидир босқичларида буюк цивилизациявий жараённи бошдан кечирган ва Ренессанс даврига гувоҳ бўлишган. Афғонистон – жуда катта тарихий ва маданий тараққиётга гувоҳ бўлган макон. У ерда Шарқ билан Ғарбни туташтириб турган қадимий бозорлар мавжуд бўлган. Буюк ипак йўлининг энг самарали, энг гавжум ва қут-баракали қисми ҳисобланган.

Тарихий тақдир ва глобал манфаатлар тўқнашуви афғон халқининг кейинги салкам ярим асрлик тараққиётига кучли зарба берди, бутун мамлакатни инқирозга учратиб, жар ёқасига олиб келди. Бу ўлкада мавжуд ижтимоий омиллар танқислиги ички можароларнинг кучайиб кетишига олиб келди ва ҳатто, улар борган сари чигаллашиб, ечимини топиш қийин бўлган муаммога айланиб қолди. Бунда, албатта, ташқи кучларнинг ҳам таъсири бор.

Геосиёсий нуқтаи назардан ўта муҳим нуқтада жойлашган Афғонистон азалий рақобатдаги Шарқу Ғарб манфаатлари тўқнашувининг асосий нуқтасига айланди. Буюк давлатчилик шовинизми, суверен давлатларнинг ички ишларига сурбетларча аралашиб сингари турли сиёсий найранглار ва ўйинларнинг қурбони бўлди. Иккинчидан, маҳаллийчилик, миллатчилик ва бошқа иллатлар.

Афғон этносининг асоси ҳисобланган пуштулар мамлакат аҳолисининг 40 фоизини, ҳазарийлар 9 фоизини, ўзбеклар 9 фоизини, тожиклар 27 фоизини ташкил этади. Яна бир қанча миллат ва элатлар улар билан бирга умргузаронлик қилмоқда. Бироқ умумий манфаатлар атрофида бирлашиб, ақлий салоҳиятни тараққиётга хизмат қилдириш, тор маҳаллийчилик иллатларига барҳам бериб, ҳиссиётларни жиловлаб ақлга суяниб яшаш фазилати кейинги пайтда кўзга ташланмаяпти. Миллатлараро тотувлик ва бағрикенглик сингари умуминсоний қадрият ўз моҳиятини йўқотган. Натижада ана шундай қийин, ўзаро низолар авж олган ўта мураккаб ижтимоий вазият мамлакат тараққиётини издан чиқарди. Бугунги кунда Афғонистон жаҳон ҳамжамиятида геосиёсий, иқтисодий ва маданий нуқтаи назаридан кенг имкониятларини сақлаб қолмоқда. Жумладан, у собиқ советлар маконини Хитой ва Ҳинд океанига қадар бўлган улкан ҳудуд билан туташтириб турувчи халқаро транзит ва иқтисодий ҳамкорлик ролини бажаришда муҳим таянч вазифасини бажаради. Бир қатор хорижий давлатлар Афғонистонда йирик лойиҳаларни амалга оширишдан манфаатдор эканликларини билдиришмоқда. Жумладан, Туркменистон – Арманистон – Покистон – Ҳиндистон газ қувурини ўтказиш ҳозирги замоннинг энг катта лойиҳаларидан бири ҳисобланади. Ушбу лойиҳа амалга оширилса, бу табиий газ экспортида энг самарали трасса, Туркменистон газини ўтказувчи ҳозиргача мавжуд бўлган Россия ва Хитой ҳудудидан ўтган трассага нисбатан анча кам чиқимли ва самарадор лойиҳа бўлиб қолади.

Афғонистондаги вазиятни барқарорлаштириш нафақат минтақавий, балки, глобал хавфсизликни таъминлашнинг муҳим шарти бўлиб қолади.

Шавкат Мирзиёев

Бундан ташқари, Афғонистонда Марказий Осиё мамлакатлари ва Покистонни боғлаб турадиган темир йўл, улкан қувватга эга бўлган электр энергияси тармоғи қурилиши ушбу улкан ҳудуднинг истиқболдаги тараққиётини белгилаб берадиган лойиҳадир. Айти пайтда Ўзбекистон томонидан қурилаётган темир йўл Эрон лойиҳаси асосида амалга оширилаётган иншоот билан уланиб, Ҳиротгача бўлган маҳобатли замонавий ипак йўли тиклашга ҳизмат қилади. Ушбу ташаббусларнинг ҳаммаси аниқ ҳисоб-китобларга ва натижага эга.

Афғонистон табиий ресурсларни ташиш билангина кифояланмайди, у улкан ишлаб чиқариш имкониятларига ҳам эга. Ўлкада жуда катта нефть ва газ захиралари мавжуд. Маълумотларга кўра, бу ерда 40 миллион тонна нефть, 137 миллиард кубметр газ захиралари борлиги аниқланган. Бундан ташқари, Афғонистонда мис, қимматбаҳо тошлар, уран ва бошқа конлар ҳам топилган. Бошқача қилиб айтганда, ушбу мамлакатда Менделеев жадвалидаги барча элементларни топиш мумкин. Ана шу улкан табиий бойликларни, ер ости ва ер усти манбаларини фойдаланишга топширишда бахтга қарши бу ердаги хавфсизликнинг кафолатланмаганлиги, турли қуролли тўқнашувлар ва жанги жадалларнинг мавжудлиги монелик қилмоқда. Айти пайтда мамлакатда ишсизлик даражаси жуда юқори. Аҳолининг 35 фоизи фойдали меҳнат билан шуғулланмайди. Тоза ичимлик сувининг етишмаслиги, ёқилғи-энергетика танқислиги, таълим ва тиббий хизмат даражасининг қониқарсизлиги, хавфсизликнинг кафолатланмаганлиги жамиятда иқтисодий, ижтимоий ва маънавий-руҳий инкирозни тобора чуқурлаштирамоқда.

1979 йили СССРнинг афғон кризисига аралашуви муаммоларни чигаллаштириб юборди. Совет қуролли кучлари ўн йиллик самарасиз урушдан сўнг Афғонистондан шармандаларча чиқиб кетди. Улардан вайронага айланган мамлакат мерос бўлиб қолди. Миллионлаб бегуноҳ одамлар қурбон бўлди. Халқ турмуш даражаси кескин пасайиб, қашшоқлик, саводсизлик, ижтимоий танглик чуқурлашди. Зўравонлик, қуч ишлатиш, ўзининг ҳарбий қудратини дунёга кўз-кўз қилиш каби шовинизм бутун Афғонистонни хонавайрон қилди.

Аянчли вазият совет аскарлари Афғонистонни тарк этишганидан кейин ҳам ўзгармади. Миллий менталитет ва мавжуд шароит тақозоси билан бир қатор муаммолар чиқиб келди. Жумладан, советларга қарши қучларнинг бирлашиши, уларнинг мантиқсиз ва натижасиз қурашлари оммани қалғитди, мамлакатда беқарор вазиятни юзага келтирди.

Шунингдек, аҳоли ўртасида жиноятчиликнинг кескин ошиши билан боғлиқ бўлган жиддий масалалар тобора чуқурлашди. Айти пайтда Хитой ва Эроннинг Афғонистон билан боғлиқ манфаатлари қизғин тус олмақда. Афғон Бадахшони уйғур сепаратистлари террорчи гуруҳларини ҳимоя қиладиган қулай маконга айланди.

Ҳирот эса Эрон жангчиларининг пластарми бўлиб қолди. Ушбу салбий ҳолатларда бошқа ташқи қучларнинг ҳам таъсири борлиги ҳақида фикрлар билдирилмоқда. Афғонистон ва Покистон ўртасидаги муносабатлар ҳам ўзига хос муаммога айланмоқда. Ҳар икки мамлакат чегараларининг икки томонида пуштун аҳолиси бўлинган ҳолда яшамоқда. Мамлакатлар ўртасидаги ҳудудий можаролар, ташқи қучлар таъсирида бир халқнинг иккига

Ўзбекистон Афғонистоннинг иқтисодий тикланишига, унинг транспорт ва энергетика инфратузилмасини ривожлантиришга, миллий кадрларини тайёрлашга катта ҳисса қўшмоқда ва бундан кейин ҳам ҳисса қўшади.

Шавкат Мирзиёев.

Аминмизки, Афғонистонда тинчликка эришишнинг ягона йўли – марказий ҳукумат ва мамлакат ичидаги асосий сиёсий қучлар ўртасида олдиндан ҳеч қандай шарт қўймасдан, тўғридан-тўғри мулоқот олиб боришдир. Музокаралар афғонистонликларнинг ўзлари ҳал қилувчи ўрин тутадиган ҳолда, Афғонистон ҳудудида ва БМТ шафелигида ўтиши лозим. Донишманд афғон халқи ўз тақдирини ўзи ҳал қилишга ҳақлидир.

Шавкат Мирзиёев

бўлиб юборилиб, мустаҳкам чегаранинг ўрнатилганлиги ҳали-ҳамон муаммо туғдирмоқда. ХХI асрга келиб чегарадош бўлган пуштун ҳудудлари радикал гуруҳлар қулай маконига айланди. Улар ҳоҳлаган пайтларида эмин-эркин давлат чегараларидан ўтиб, гўёки қариндош-уруғларини кўрмоқчи бўлиб, у мамлакатдан бу мамлакатга ўтишлари вазиятни анча мураккаблаштирмоқда. Айтиш мумкинки, бу Афғонистон учун ҳам, Покистон учун ҳам анча хавфли.

9.2. Афғонистоннинг тинчлигини таъминлаш йўлида Ўзбекистон томонидан олиб борилаётган сиёсат ва уларнинг натижалари

Ҳозирги Афғонистондаги вазият бутун дунёни ташвишга солмоқда. Жумладан, Ўзбекистон ҳам яқин кўшни сифатида ушбу маконда тинчлик, барқарорлик мустаҳкам бўлишидан манфаатдор. Айни пайтда бу ерда террористик ҳаракатлар, уруш, қуроли тўқнашувлар ва портлашлар содир этилмоқда. Расмий ҳукумат бутун мамлакат ҳудудида унинг ҳудудий яхлитлигини таъминлаш ва кучли назорат ўрнатишга интилоқда. Оппозицион кучлар эса вазиятни беқарорлаштириш, жамият тараққиётини издан чиқариш йўлидан боришмоқда.

Афғонистон миллий армияси ва унга қарши кучлар юқори даражада қуроолланган, замонавий ҳарбий авиация ва бронетехникаларга эга. Улар ўз мақсадларини амалга ошириш учун етарли даражада техникавий ва молиявий имкониятларга эга. Ана шу қарама-қарши кучларнинг мавжудлиги аҳоли тинч ҳаётига, осуда турмуш тарзига кучли зарба бермоқда.

АҚШ Афғонистонда ҳарбий операцияни ниҳоясига етказганидан сўнг гиёҳванд моддалар ишлаб чиқариш ҳажми кескин ошди. Бугун айтиш мумкинки, Европа мамлакатлари Афғонистонда етиштирилган гиёҳванд моддаларнинг жаҳон бозорига, аҳолиси эса унинг қурбонига айланмоқда. 2006 йили мамлакатда 6100 тонна опиум етиштирилган бўлса, 2007 йилда бу рекорд кўрсаткичга – 8000 тонналик “марра”га етди. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг маълумотига кўра Европада тарқатилаётган гиёҳванд моддаларнинг 90 фоизи Афғонистонда етиштирилган. 2008 йилнинг ўзида 157 минг гектар опиум майдонлари бузиб ташланди. Бу умумий майдоннинг 22 фоизини ташкил этади. Натижада ушбу захри қотил 2007 йилга нисбатан 31 фоизга камайди ва юқорида келтирилган рекорд кўрсаткич 5500 тоннагача тушди.

Афғонистон масаласи глобал миқёсдаги масалалар марказида бўлиши лозим. Халқаро ҳамжамиятнинг саъй-ҳаракатлари, биринчи навбатда, Афғонистондаги ўткир ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилишга қаратилмоғи керак.

Шавкат Мирзиёев

Бироқ, бу – қувончли воқеа эмас. Чунки, захри қотилнинг минглаб тоннаси эмас, бир граммининг мавжудлиги ҳам ўзини оқламайди. Афғонистонни инсониятга қирон келтирувчи моддаларни етиштиришдан буткул халос этиш умумдунёвий муаммолигича қолмоқда. Расмий ҳукумат ва халқаро ташкилотлар гиёҳванд моддалар ишлаб чиқаришга қарши қатор чора-тадбирлар кўрилмоқда. Бироқ, ушбу захарли маҳсулот ҳамон ишлаб чиқарилмоқда. Афғонистонда террорчиларнинг асосий даромад манбаи айнан гиёҳванд моддалар ҳисобланади. Улар биргина 2008 йилда гиёҳванд моддалар сотишнинг ўзидан 470 миллион доллар даромад қилишган. Мамлакатда беқарорликнинг мавжудлиги, умумэтироф этилган халқаро ҳуқуқий меъёрларга кўпол равишда риоя қилинмаётганлиги, кучли бошқарув механизмнинг йўқлиги, коррупциянинг кучайиб кетганлиги гиёҳванд моддалар ишлаб чиқаришга қарши кураш самарасини тобора камайтирмоқда. Афғонистонда ижтимоий-иқтисодий вазиятнинг ночорлигидан, қуроли тўқнашувлар ва қон тўқишларнинг давом этаётганлигидан қатъи назар, аҳолининг ўсиш даражаси жуда юқори бўлиб қолмоқда. Бу борада Афғонистон дунёда 5-ўринни эгаллайди. Болалар ўлими бўйича 8-ўринда турмоқда. Бошқача қилиб айтганда, ҳар бир онага қарийиб етти бола тўғри келмоқда. Кўпболалилик борасида бу давлат жаҳонда 4-ўринни эгаллайди. Афғонистонда туғилаётган ҳар 1000 та чақалоқдан 247 таси вафот этмоқда. БМТ маълумотларига кўра, бу борада Афғонистон

дунёда биринчи ўринда туради. Ўртача умр кўриш даражаси 44,6 ёшни ташкил этади ва бу борада мамлакат дунёда 214-чи ўринни эгаллайди. Аҳолининг маълумотлилик даражаси эркаклар ўртасида 43 фоизни, аёллар ўртасида эса 12 фоизни ташкил этади.

Афғонистондаги мураккаб ижтимоий-иқтисодий вазият фақат Афғонистоннинг ўз муаммоси эмас. У ерда террорчилик ҳаракатларининг изчил давом этаётганлиги, мамлакатда хунрезликларнинг тўхтамаётганлиги, ислом радикалларининг ғайриисломий ва ғайриинсоний ҳатти-ҳаракатларининг фожиали давом этаётганлиги бутун дунёни ташвишга солмоқда. Яқин кўшни сифатида Ўзбекистон эса Афғон фожиасини бутун моҳияти билан чуқур тушунмоқда ва ўз вақтида баҳоламоқда.

Ўзбекистон – Афғонистон ҳамкорлиги узоқ тарихга эга. Бизнинг қадимий маданиятимиз, яқин кўшничилик муносабатларимиз, турмуш тарзимиздаги ўхшашликларнинг мавжудлиги, урф-одатлар, анъаналаримизнинг уйғунлиги бунга гувоҳ. Бирок, тарихий тақдир маълум чегаралар туфайли бизни ажратиб турибди. Гарчи ҳар икки давлат бир-бирининг суверенитетини, мустақил тараққиёт йўлини тан олиб, уни чуқур ҳурмат қилса-да, бир-биримизга бепарқ эмаслигимизни, бир-биримизнинг ютуқларимиздан манфаатдор эканлигимизни ҳаётнинг ўзи кўрсатиб турибди. Буни Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев кўп марта таъкидламоқда. Халқимизда “Кўшни танланмайди, кўшнини Худо беради”, “Кўшнинг тинч – сен тинч” деган пурҳикмат мақоллар бор. Бу ҳаётий ҳақиқат асрлар мобайнида исботини топган. Бугун эса яна ҳам долзарблик касб этмоқда. Ҳозирги замон цивилизацияси талаблари нуқтаи назаридан қараганда Ўзбекистон ташқи сиёсий фаолияти кўшни мамлакатлар билан дўстлик ва ҳамкорлик муносабатларини янада ривожлантириш сингари соф тинчликсевар сиёсатга асосланади. Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёевнинг сиёсий қарашларида бу масала алоҳида мовқе касб этади. Жумладан, Президент томонидан ишлаб чиқилган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишига доир Ҳаракатлар Стратегиясида бу масала алоҳида қайд этилган.

Айтиш мумкинки, Афғонистондаги мавжуд беқарорлик, қуроли тўқнашувлар ва қон тўкишларнинг давом этаётганлиги бутун минтақа учун жиддий таҳдид туғдирмоқда. Айни пайтда турли террорчилик ҳаракатларининг кучайиб, ислом радикализи таъсирининг ошиб боришига олиб келади. Бугун дунёда 500 дан ортиқ халқаро террористик ташкилот мавжуд Афғонистонда халқ пароканда ва таҳдидли ҳаётдан чарчаган. Расмий ҳокимият эса бошқарув тизгинини тўлиқ қўлга ололмапти. Кўп йиллик хунрезликлар оқибатида миллат генофонди жиддий равишда бузилди. Қалби меҳр-мурувватдан мосуво, эзгуликни, яхшилик ва муҳаббатни ҳис қилолмайдиган, жаҳолат ва залолат туфайли ҳаёт моҳиятини англаш қобилиятини йўқотган оломон юзага келмоқда. Бундай пайтда фикрга қарши – фикр, ғояга қарши – ғоя, жаҳолатга қарши – маърифат тамойилини жорий этиш, инсоннинг инсонлигини англаш сингари маънавий-руҳий қудратни уйғотиш тақозо этилмоқда.

Бунга эришиш дунёда нуфузли халқаро ташкилотлар, йирик давлатлар ва жамоат бирлашмаларининг амалий кўллаб-қувватлашини, инсонпарвар муносабатларини талаб этади.

Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқини ўзининг сиёсий ва тарихий моҳияти билан афғон муаммосига инсонпарварлик нуқтаи назаридан муносабатда бўлишга чақиради. Бу муаммони нафақат Афғонистон халқининг ички муаммоси, балки улкан минтақавий ва умусайёравий, бутун инсоният тақдири ва истиқболга дахлдор муаммо сифатида баҳолади.

Назорат саволлари:

1. Қандай вазият афғон халқи ҳаётини издан чиқарди?
2. Афғонистон, аҳолисининг турмуш даражаси нуқтаи назаридан қараганда қандай мамлакат ҳисобланади?
3. Афғонистоннинг табиий географик шароити қандай?

4. Афғонистоннинг аҳолиси қандай миллатлардан таркиб топган?
5. Афғонистоннинг тарихий, маданий тараққиёти қандай бўлган?
6. Афғонистон қандай табиий ресурсларга ташиш имконига эга?
7. Афғонистонда аҳолининг ўсиш даражаси қандай?
8. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сшзлаган нутқининг Афғонистон муаммосига доир қисмининг мазмунини айтиб беринг.

10.1. Маърифат – инсоният тақдирини белгиловчи муҳим омилдир

Инсон – Оллоҳ яратган бошқа махлуқотлардан мукаррамлиги ва шарифлиги билан фарқ қилади унинг бошқа жонзодлардан тил ва тафаккуридир. Одамлар идрок қилади, мушоҳада юритади, ҳиссиёт ва тажрибаларини тил воситасида бошқаларга етказди ва мукаммалаштиради. Шунинг учун инсон доимо ўз тафаккурини, ҳаёт тарзини таълим ва тарбия воситасида сифат жиҳатдан юксалтириб бориши зарур. Таълим ва тарбия инсон ҳаёт фаолиятининг узвий ва зарурий қисмидир. Таълимнинг яна бир маънодош шакли бу маърифат сўзи ва тушунчасидир. Инсон маънавиятини белгиловчи манба бу таълимдир.

Маърифат – инсониятни тақдирини белгиловчи муҳим омил. Агар жамият маърифатли бўлса, бу жамиятнинг истиқболи, келажаги ёруғлигини англатади. Бу ҳақда Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузасида:

Халқаро терроризм ва экстремизмнинг илдизини бошқа омиллар билан бирга, жаҳолат ва мурасасизлик ташкил этади, деб ҳисоблайман.

Шу муносабат билан одамлар, биринчи навбатда, ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир.

Шавкат Мирзиёев

“Дунё шиддат билан ўзгариб, барқарорлик ва халқларнинг мустаҳкам ривожланишига раҳна соладиган турли янги таҳдид ва хавфлар пайдо бўлаётган бугунги кунда маънавият ва маърифатга, ахлоқий тарбия, ёшларнинг билим олиш, камолга етишга интилишига эътибор қаратиш ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир. Айнан таълим ва маърифат башарият фаровонлигининг асосий омилларидан ҳисобланади, инсонларни эзгуликка даъват этади, саховатли, сабр-қаноатли бўлишга ундайди”¹⁰⁰, деган эди. Ваҳоланки, дунёнинг бошқа халқлари ер ва коинот сир-асрорларини ўрганаётган пайтда биз улардан ортда қолишимиз мумкин эмас. Аксинча коинот илмларига илк нарвон қўйган улуғ алломаларнинг авлоди сифатида биз илму маърифатда илғорлар сафида бўлишимиз керак.

Таълим, маориф ва маърифат сўзлари деярли бир маънони англатади. Маърифат сўзи бизнинг тилимизга араб тилидан кириб келган бўлиб, унинг ўзагини, ориф, орифлик ташкил этади. Маориф сўзи ҳам орифликни англатади. Лекин орифлик сўзининг маъноси анча теран. Диний манбаларда унинг ўзаги орифлик деганда Олоҳни таниш маъносида, муқаддас динимиздаги манбаларда юксак илм ва маърифатнинг асосий даражаси сифатида Ҳақни таниш, Оллоҳни билиш маъносида талқин қилинади.

“Маърифат” сўзи арабча “Ориф”, кўплиги “маориф” сўзидан олинган бўлиб, луғатда “билиш”, “таниш” каби маъноларни англатади. Тасаввуф таълимотида эса, “маърифат” тушунчаси, асосан икки қисмга бўлинади. Улар айна пайтда бирлашиб, “маърифат” тушунчасини ҳосил қилади: 1. “Маърифатун-нафс” 2. “Маърифатуллоҳ-Қачонки, “Маърифатун-нафс” ҳосил бўлса, “маърифатуллоҳ” ҳосил бўлади. “Маърифатуллоҳ” ни англаган зотлар эса оллоҳни таниган ҳисобланадилар.

Лекин маориф кейинчалик фақат дин ва илоҳий талқинда эмас, балки дунёвий илмларни эгаллаш тарзида қўллана бошлаган. Биз маънавиятимизнинг асосий манбаларидан бўлган диний маърифатнинг илоҳий қудратини унутмаслигимиз зарур.

¹⁰⁰ Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузасидан “Халқ сўзи”, 2017-йил 4-август

Маърифат – кишиларнинг онгини, билимини, маданиятини оширишга қаратилган таълим-тарбия. У табиат, жамият ва инсон моҳияти ҳақидаги турли билимлар, маълумотлар, ҳақидаги тушунчалар мажмуасини ҳам билдиради. Маърифат илму урфон маъносида ҳам ишлатилади. Маърифат тушунчаси маданият, маънавият тушунчалари билан боғлиқ. Маърифат кишиларни жаҳолатдан қутқаради¹⁰¹.

Тарихимизда “Маърифат” сўзинининг зидди “жаҳолат”, “маърифатлилик” сўзининг зидди эса “жоҳил”дир. Жоҳил ёки жаҳл сўзининг маъноси – кўрлик, ожизликдир.

Маърифат ва маърифатлилик масаласи ҳамма даврларда муҳим масала сифатида эътироф этилган. Маънавият ва маърифат бўшашган жойда ва даврда уни ўрнини жаҳолат эгаллаган. Юртимиз мустақилликка эришган кундан бошлаб, бошқа барча ижтимоий масалалар каби, мафкура масаласи ҳам асосий кун тартибидаги муаммо сифатида белгилаб олинди ва давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида қараб келинмоқда. Ана шу ижтимоий эҳтиёж зарурияти туфайли юртимизда бутун жамиятни ва айниқса ёш авлоднинг маданий, маънавий ва маърифий фазилатларини муттасил ошириб бориш давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида қўйилди ва узвий олиб борилмоқда.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда жамият ҳаётининг маънавий-маърифий асосларини мустаҳкамлаш, миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойилларини ҳаётга жорий этиш, юртдошларимиз, айниқса, ёш авлод қалбида Ватанимиз тақдири ва келажаги учун дахлдорлик ва масъулият ҳиссини ошириш, ёт ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни кучайтиришга йўналтирилган тарғибот тизими шаклланди. Бу жараёнда Республика маънавият ва маърифат маркази томонидан муайян ишлар амалга оширилганини қайд этиш лозим.

Жамиятимизда маънавий-маърифий ҳаётнинг муҳим ўрнини ҳисобга олиб, 1994 йил 23 апрельда Ўзбекистон Президентининг Фармони билан **“Маънавият ва маърифат жамоатчилиқ маркази”** ташкил этилди. Бу марказ жамиятда маънавий-маърифий ҳаётни юксалтиришда кенг қўламли фаолият олиб борди.

Ёшлар маънавияти ва маърифатини доимий ошириб бориш масаласида қонунлар, давлат дастурлари, Президент фармонлари, ҳукумат қарорлари ва турли йўриқномалар ишлаб чиқилмоқда амлиётга тадбиқ этилмоқда.

Ҳар бир организм ўзига таҳдид соладиган вируслар ва бошқа офатларга қарши курашувчи иммунитет ҳосил қилгани каби, ҳар бир жамият ва давлат ўз ҳавфсизлигига таҳдид соладиган омиллар билан курашиши – ҳаётий қонуният. Аввало, юксак маърифатли жамиятлар бундай таҳдидлардан ҳимояланиш даражаси юқори бўлса-да, атрофдаги ижтимоий муҳитдан чиқадиган таҳдидларни бартараф этишга тайёр туриш лозим. Бу ҳол эса, жамиятнинг мафкуравий тизимини мустаҳкамлашни тақозо этади. Шундай заруриятдан келиб чиқиб, мамлакатимизда мафкуравий барқарор муҳитни яратиш ва долзарблигини такомиллаштириш бўйича чора-тадбирларга доимий равишда эътибор қаратиб келинмоқда.

Бу масаланинг хусусида Ўзбекистон Республикаси Президентининг БМТнинг юксак минбаридан туриб айтган қуйидаги сўзлари ҳам тасдиқлайди: **Бизнинг асосий вазифамиз — ёшларнинг ўз салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратиш, зўравонлик ғояси «вируси» тарқалишининг олдини олишдир.**

“Бунинг учун ёш авлодни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, унинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасидаги кўп томонлама ҳамкорликни ривожлантириш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Шу муносабат билан Ўзбекистон глобаллашув ва ахборот-коммуникация технологиялари жадал ривожланиб бораётган бугунги шароитда ёшларга оид сиёсатни шакллантириш ва амалга оширишга қаратилган умумлаштирилган халқаро ҳуқуқий

---

¹⁰¹ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси Т., “Ўзбекистон Миллий Энциклопедия” ДИН “Маърифат” мақоласи.

ҳужжат — БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини ишлаб чиқишни таклиф этади”¹⁰².

Ўзбекистон Президенти, шунингдек, БМТ Бош Ассамблеясига унинг "Маърифат ва диний бағрикенглик" деб номланган махсус резолюциясини қабул қилиш таклифи билан муурожаат қилди. Бу ҳужжатнинг асосий мақсади — барчанинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлашга, саводсизлик ва жаҳолатга барҳам беришга кўмаклашишдан иборат.

Ушбу резолюция бағрикенглик ва ўзаро ҳурматни қарор топтириш, диний эркинликни таъминлаш, эътиқод қилувчиларнинг ҳуқуқини ҳимоя қилиш, уларнинг камситилишига йўл қўймасликка кўмаклашишга қаратилган¹⁰³.

Маърифатдек муҳим ва белгиловчи аҳамиятга эга бўлган масала давлатимизнинг доимий диққат марказида туради. Шундай тадбирлар дастури сифатида 2017 йил 28 июлда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида”¹⁰⁴ қарорини айтиш мумкин.

Авалло маънавий-маърифий тарғиботни *ягона марказлашган тарзда* олиб бориш мақсадида Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг Республика Маънавият тарғибот маркази ҳамда Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий марказини бирлаштириш йўли билан уларнинг негизида *Республика Маънавият ва маърифат марказини* ташкил этиш белгилаб қўйилди. Жумладан, унда бундай дейилган: “...мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислоҳотлар, қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари, давлат дастурларининг мазмун ва моҳиятини аҳолининг кенг қатламларига етказишга қаратилган тарғибот ишларини тизимли ва изчил амалга ошириш, бу борада кенг жамоатчилик, олимлар, мутахассислар, ижодкор зиёлилардан иборат “Маърифат” тарғиботчилар жамиятини шакллантириш ҳамда унинг фаолиятини доимий асосда йўлга қўйиш” вазифаси қўйилди.

Ана шу мақсад ва вазифалардан келиб чиққан ҳолда, маънавий-маърифий тарғибот ишларининг мазмун-мундарижасини тубдан яхшилаш, уларнинг кўлами ва миқёсини кенгайтириш, тизимда фаолият кўрсатаётган соҳа ходимларининг билим ва малакасини изчил ошириб бориш, туман (шаҳар) даражасидаги ходимлар меҳнатига ҳақ тўлашнинг барқарор тизимини йўлга қўйиш, соҳада фаолият олиб бораётган муассаса ва ташкилотлар ишини мувофиқлаштириш ва уларнинг самарасини ошириш зарурияти белгиланган.

Марказ томонидан амалга ошириладиган вазифалар сифатида қуйидагилар белгиланди:

- Дунёда юз бераётган мураккаб геосиёсий ва ғоявий-мафкуравий жараёнларнинг мазмун-моҳиятини ҳар томонлама чуқур ёритиб бориш, терроризм, диний экстремизм, ақидапарастлик, сепаратизм, одам савдоси, “оммавий маданият”, наркобизнес ва бошқа таҳдидларга қарши самарали ғоявий кураш олиб бориш;

- жамиятимизнинг барқарор ривожланишига тўсқинлик қилаётган ички таҳдидлар — эл-юрт тақдирига лоқайдлик, маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, оилавий қадриятлар ва ёшлар тарбиясига эътиборсизлик каби ҳолатларга барҳам беришга қаратилган комплекс тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- миллий ғояни юртимизда яшаётган барча миллат ва элатлар, ижтимоий тоифа вакиллари ўртасида кенг тарғиб этиш, бунёдкорлик руҳини ялпи ижтимоий ҳаракатга айлантириш, эртанги кунга ишонч туйғуларини кучайтириш;

тарғибот-ташвиқот ишларида аҳолининг ҳудудий, касбий ҳамда ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда мутаносиб, мақсадли ва мазмунли ёндашувни жорий этиш;

---

¹⁰² Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ш.М.Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72 сессиясидаги маърузасидан.

¹⁰³ Ўша манба.

¹⁰⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида” қарори. 2017 йил 28 июль.

- маънавий-маърифий тарғибот ишлари самарадорлигининг илмий асосланган мониторингини таъминлашга қаратилган социологик тадқиқотлар ўтказишни мунтазам йўлга қўйиш;

ёшларда соғлом дунёқараш, жумладан, китобхонлик кўникмасини шакллантириш, интернет, ахборот-коммуникация технологияларидан оқилона фойдаланиш маданиятини ошириш, уларда ғоявий ва ахборот хуружларига қарши мафкуравий иммунитетни кучайтириш;

- маҳаллаларда уюлмаган ёшлар билан ишлаш, ушбу тоифани ижтимоий-иқтисодий фаоллаштиришда жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликни йўлга қўйиш;

- халқимизнинг тарихий мероси, урф-одатлари ва миллий тарбия анъаналарини асраб-авайлаш, кенг аҳоли қатламлари, айниқса, ёшларимиз ўртасида динлараро бағрикенглик, миллатлараро тотувлик ва ўзаро меҳр-оқибат муҳитини мустаҳкамлаш бўйича чоратadbирлар ишлаб чиқиш ва жорий этиш ва ҳаказолар.

Таълим соҳасини янада такомиллаштириш, уни реал тизимга мослаштириш бўйича ислохотларнинг янги босқичи бошланди. Бу асосан мактаб таълимига қаратилган. Чунки умумтаълим мактаби ҳар бир бола ва ўсмирни айнан шаклланиш ва ҳаётга тайёрлашда пойдевор вазифасини ўтайди.

Шу йилнинг 16 август кuni Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев умумтаълим мактаблари ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, олий таълим муассасалари ўртасида ўзаро интеграцияни таъминлаган ҳолда янги ўқув йилига тайёргарликнинг бориши, 11 йиллик ўрта таълим тизимини жорий этиш, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимини тубдан ислох қилиш, янги очилган олий таълим муассасалари, филиаллар фаолиятини ташкил этиш билан боғлиқ ишлар ҳолати билан яқиндан танишиш мақсадида олий ва ўрта махсус таълим вазири И.Мажидов, Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими маркази директори М.Холмухамедов, халқ таълими вазири У.Иноятов ва уларнинг ўринбосарларини қабул қилди ва ҳисоботларини тинглади.

Мажлис давомида бу йилдан бошлаб мактаб таълим тизимида қуйидаги ўзгаришлар бўлиши маълум қилинди.

Белгиланган вазифага мувофиқ, умумтаълим мактаблари 9-синф битирувчиларини ўз хоҳишига кўра 10-синфда ўқишини давом эттириши, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларига қамраб олиш ишлари изчил давом этмоқда.

Ўқув режасига кўра, 10-синф ўқувчилари ҳафтада 5 кун умумтаълим фанларини ва 1 кун касбга доир фанларни ўрганиши белгиланди. Касб-ҳунар коллежларидан узоқ масофада жойлашган 2703 та мактаб учун 1103 та мактабда, 6956 мактаб учун эса 615 та коллежда ўқув-ишлаб чиқариш мажмуалари ташкил этилади.

Мактабларда 10-синф очилиши муносабати билан 22 минг ўқитувчига эҳтиёж юзага келади. Шуларнинг 9,5 минг нафари олий таълим муассасалари битирувчилари ҳисобидан, 13 минг нафари лицей ва коллежлар ўқитувчиларини жалб этиш ҳисобидан қоплаш режалаштириляпти.

2017-2018 ўқув йилидан бошлаб 10-синфларда дарс берадиган 116 минг нафар ўқитувчининг касбга оид билимларини янгилаш ва чуқурлаштириш мақсадида қисқа муддатли малака ошириш курслари йўлга қўйилди.

10-синф ўқувчилари учун 8,5 миллион нусха дарслик ва ўқув-методик қўлланмалар чоп этилиб, айни пайтда таълим муассасаларига етказилмоқда.

Таълим муассасаларини янги ўқув йилига тайёрлаш бўйича вертикал тизим яратилиб, вазирликдан ҳудудларга 14 нафар, ҳудудий халқ таълими бошқармаларидан туман ва шаҳарларга 195 нафар, туман ва шаҳар халқ таълими бўлимларидан ҳар бир мактабга масъуллар бириктирилди.

Бу йил 1-синфга қабул қилинадиган 650 минг нафар ўқувчи учун “Президент совғаси” сифатида 12 номдаги ўқув қуроллари солинган мактаб сумкалари тайёрланиб, жойларга тўлиқ етказилди.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази ҳамкорлигида иқтидорли ва қобилиятли ўқувчиларни танлаб олиш ва уларни олий таълим муассасаларига мақсадли тайёрлашни ташкил этиш учун ҳар бир олий таълим муассасаси хузурида биттадан академик лицей очиш ва фаолиятини йўлга қўйиш ишлари олиб борилмоқда.

Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари тармоқ вазирликлари ва давлат қўмиталарига бириктириб берилди.

10-11-синфлар жорий этилиб, коллежларда контингент қисқариши муносабати билан мавжуд моддий-техника базасидан самарали фойдаланиш мақсадида 7 та коллеж ва академик лицей негизда янги 3 та олий таълим муассасаси филиаллари ва 1 та олий таълим муассасаси ташкил этилмоқда.

Мулоқот чоғида олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларини ортиқча ҳисоботлар, турли бюрократик топшириқлардан озод этиш, уларнинг илмий салоҳиятини таълим мазмуни ва сифатини янада яхшилаш, илмий-тадқиқот ишларига йўналтириш масалаларига ҳам алоҳида эътибор қаратилди.

Президентимиз мактабгача таълим муассасалари фаолиятини тубдан яхшилаш, энг илғор хорижий тажрибани ўрганиш, ҳар жиҳатдан замонавий тизим яратиш масаласига тўхталиб ўтди. Болаларнинг қизиқиш ва интилишларини ҳисобга олган ҳолда, уларга мактабгача бўлган даврда ҳар томонлама пухта таълим ва тарбия бериш, дунёқарашини кенгайтириш, мустақил фикрлаш қобилиятини ривожлантириш, қалби ва онгига миллий ва умуминсоний қадриятларни сингдириб бориш, шу орқали уларни она Ватанга муҳаббат, покиза орзулар руҳида камол топтириш бугунги кундаги энг муҳим, энг долзарб масалалардан бири эканини таъкидлади. Зеро, фарзандларимизнинг мактабда қандай ўқиши, қандай юксак мақсадлар билан камол топиши кўп жиҳатдан уларнинг мактабгача таълим муассасасида оладиган тарбиясига боғлиқдир.

Мажлисида давлатимиз раҳбари томонидан мактабгача таълим тизимини таркибий жиҳатдан тубдан ислоҳ қилиш, бошқарув тузилмасини ташкил этиш, мазкур муассасаларга болаларни 100 фоиз камраб олишга қаратилган алоҳида дастур ишлаб чиқиш, бошланғич таълим муассасаларига қатор имтиёзлар бериш, шунингдек, Халқ таълими вазирлиги тасарруфидаги малака ошириш институтларида таълим мазмунини сифат жиҳатдан тубдан ўзгартириш, уларни энг илғор олий таълим муассасалари таркибига ўтказиш орқали умумий ўрта таълим мактаблари ўқитувчиларига энг билимли ва тажрибали профессор-ўқитувчилар таълим беришига эришиш борасида муҳим вазифалар белгилаб берилди.

Мулоқот якунида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан мутасадди вазирлик ва идоралар раҳбарларига 25 августга қадар барча таълим муассасаларини янги ўқув йилига ва куз-қиш мавсумига сифатли тайёрлаш ҳамда Инвестиция дастурига киритилган таълим объектларида олиб борилаётган қурилиш-таъмирлаш ва жиҳозлаш ишларини якунлаш, кўрилган барча масалалар юзасидан тегишли қарорлар лойиҳаларини тайёрлаш бўйича мутасадди ташкилотлар раҳбарларига кўрсатма ва топшириқлар берилди.

Ҳозирги таҳликали даврда, дунёнинг қайси бурчагида содир бўлаётган нохуш, худкушлик, террорчилик ҳаракати бўлса, уни кўп ҳолларда Ислом дини билан боғлашга уринишадилар. Бу ҳол албатта барча мусулмон олами каби бизни ташвишга солади ва ҳақоратлидир. Президентимиз БМТ минбарида ана шу масала ҳақидада гапириб, юртимиздан ҳамиша тинчлик, фаровонлик, адолат комилликни тарғиб қилувчи аллома ва мутафаккирлар чиққанлигини фахр билан таъкидлади. Ислом тинчлик ва маърифат тарафдорлари эканини баралла айтди. Ҳақиқатан ҳам Имом Бухорий, Имом Термизий, Имом Мотуридий, Абу Лайс Самарқандий, Абу Муин Насафий ва номларини яна узоқ санашимиз мумкин бўлган барча алломаларимиз илму маърифати, одоб-ахлоқи, элу юртга муҳаббати билан тарихда қолган. Бутун дунё уларнинг илм-фан тараққиёти йўлидаги улкан хизматларини фахр билан эслайди, улардан чексиз миннатдор бўлади.

Ҳазрат Алишер Навоийнинг деярли бутун ижодида маърифатли жамият, маърифатли ҳукмдор, маърифатли жамоа масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Навоий таълимотига кўра, адолатли, фаровон жамиятга юксак маънавиятли шахслар, хусусан, маърифатли ҳукмдор бошчилигида эришилади. Лекин, маънавиятга маърифат орқали эришилади, дейди.

Алишер Навоийнинг “Лисон ут-тайр” достонида ҳам “маърифат водийси тасвири” ифода этилган. Унда “Оллоҳ ҳақида билим — маърифат ҳосил қилади. Оллоҳнинг ҳусн ва маъно жиҳатдан мислсиз вужуд эканлигини билгач, у ўзининг олий тилагига етиб, қаноат ҳосил қилади”¹⁰⁵ дейилади. Мутафаккир бобомиз наздида, ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида ҳақиқатни излайди, ҳақиқатни талаб қилади, унга эса маърифат йўли орқали борилади.

Алишер Навоий ўз асарларида ҳукмдорлар ва давлат хизматидаги кишиларга панднома сифатида ҳар бир қилинадиган амал айниқса давлат ва жамият ҳаёти билан боғлиқ муҳим тадбирлар “*Аввал илм тарозусида аниқ ўлчаниши керак*” деб сабоқ беради.

10.2. Ўзбекистон – буюк мутафаккирларни дунёга келтирган табаррук замин

Мустақиллик йилларида ўзларидан бетакрор, илмий, маънавий, маърифий мерос қолдирган улуғ мутафаккирларимизнинг бебаҳо мероси холис, объектив тарзда ўрганилди ва кенг тарғиб қилинмоқда. Хусусан ислом дини ривожига улкан ҳисса қўшган алломаларимизнинг ҳаёти ва ижодий мероси нафақат юртимизда, балки, юутун мусулмон олами ва дунё илмий-фалсафий мактаблари томонидан тан олинмоқда. Уларнинг барчаси илмни чексиз уммон деб билганлар ва бу йўлда тинимсиз ҳаракат қилганлар. Имом Бухорий ҳадисларни йиғиш, сарлаш бугунги замонавий тил билан айтганда, ҳар томонлама чуқур тадқиқ этиш жараёнида бутун бошли тарих китобларини таълиф этган. «Китоб ат-тарих» асари шу тахлит дунёга келган. Ҳеч иккиланмай, бу муҳтарам зотни буюк тарихчи ҳам деб аташимиз мумкин. Ёки Маҳмуд Замаҳшарийни олайлик. У мусулмон дунёсида ўзига хос, бетакрор тил услуби билан шухрат қозонган, Қуръони карим тафсирига бағишланган «Ал-Кашшоф» асарининг муаллифи. «Жоруллоҳ» — «Оллоҳнинг қўшниси» номи билан танилган бу улуғ зот тилшунослик илми ривожига ҳам беназир ҳисса қўшган. Унинг «Ал-муфассал», «Муқаддаматул-адаб», «Асосул-балоға» каби асарлари ҳали-ҳануз олим ва тадқиқотчилар олдида тилсимдек турибди. Бундай мисолларни яна кўплаб келтиришимиз мумкин. Энг муҳими, буюк алломаларимиз «Илм талаб қилиш ҳар бир мусулмон учун фарздир» деган динимиз кўрсатмасига ихлос билан амал қилганлар. Бунинг натижасида ҳам диний, ҳам дунёвий илм-фан соҳасида тенгсиз бўлганлар.

Имом-хатибларимиз, Дин ишлари бўйича қўмита, Тошкент ислом университетининг олим ва мутахассислари аҳоли, энг аввало, ёшларимиз билан бўлган учрашувларда таъсирчан мисоллар ёрдамида ана шулар ҳақида маълумот бермоқдалар. Муҳтарам Президентимиз томонидан буюк аллома аждодларимиз меросини чуқур ўрганиш ва кенг тарғиб этиш масаласи бежиз кун тартибига долзарб масала сифатида қўйилгани йўқ. Сурхондарёда Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, Самарқандда Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази, Тошкентда Ўзбекистондаги ислом цивилизацияси марказини ташкил этиш ташаббуси негизида ҳам, чуқурроқ тафаккур қилсак, халқимизнинг маънавияти, маърифатини янада ошириш, ёшларни соғлом дунёқарашли, илмга интилувчан этиб тарбиялаш каби эзгу ва умидбахш мақсадлар мужассам эканига амин бўламиз. «Жаҳолатга қарши — маърифат» тамойили ҳам аслида мана шудир.

Баъзан шундай савол туғилади: ёшлар муаммолари билан бутун бир тизим шуғулланмоқда, лекин баъзан уларнинг ёвуз ниятдилар тузоғига тушиб қолаётганлигига сабаб нима? Сабаб битта: ёшларнинг қизиқувчанлиги ва беқарорлиги. Ёвуз ниятдилар ёшларнинг ушбу хислати ҳамда ожизлигидан фойдаланишга уринишмоқда. Бироқ биз бу ўринда ёшлар ва барчага битта “қурол” бермоғимиз зарур, бу ғоявий етукликдир. Бунга

¹⁰⁵ Алишер Навоий “Лисон ут-тайр” Тошкент “Адабиёт ва санъат нашриёти”, 1991 Б-133.

етишмоқ учун уларда аввало ўз-ўзига ишонч ҳиссини уйғотиш керак. Ўзига ишонган кишида яхшиликка интилиш ва ёмонликни рад этиш, унга қарши курашиш туйғуси пайдо бўлади. Бу туйғу унда соғлом тафаккурни шакллантиради. Одамларга, давлатга, жамиятга ва келажагига бўлган улкан меҳрни уйғотади. Шу маънода, мафкуравий ғанимлар билан ғоявий курашга киришмоқ иштиёқи шаклланади. Бунинг яна бир сабаби-глобаллашув даврида ахборот хуружларининг яшин тезлигидек кириб келишидир. Тан олиш керак, бугун жаҳон ягона ахборот майдонига айланиб улгурди. Истаймизми-йўқми, биз бу жараённинг фаол иштирокчилари сифатида ҳар бир воқеа-ҳодисани кузатиб бориш имконига эгамиз. Афсуски, ахборот ҳар доим ҳам эзгуликка, бунёдкор ғояларга хизмат қилаётгани йўқ. Баъзан ана шу восита муайян вайронкор сиёсий кучлар, жинойтчилар, террорчилар кўлидаги қуролга айланиб, айниқса, ёшлар онги ва қалбини нишонга олмоқдаки, ундан бутунлай ҳимояланиш имкониятлари тобора камайиб бормоқда. Шунинг учун ҳам кўплаб мамлакатлар ўз манфаатларига зид бўлган сохта ахборотларга нисбатан аҳолида иммунитет ҳосил қилиш мақсадида ОАВнинг таъсир кучини тўғри ўзанга солиш йўлини танламоқда.

Бир жиҳатни алоҳида таъкидлаш лозим, МДХ давлатлари орасида фақат Ўзбекистон ўз маънавий сиёсатига эга давлат ҳисобланади. Бу сиёсат Биринчи Президентимиз томонидан миллий менталитетимизга асосан ишлаб чиқилган. Шу маънода, бугун миллий тарбия жараёнини кучайтириш керак. Миллий тарбиянинг уч негизи бор: жисмоний тарбия, ақлий тарбия ва ахлоқий тарбия. Таълим-тарбия ва маънавий маърифий соҳалардаги барча ишларимиз шахснинг ана шу жиҳатларини ўстиришга қаратилмоғи керак. Бунинг учун бизда кўплар ҳавас қиладиган кучли бир пойдевор – улкан маънавий меросимиз бор. Уларни қунт билан изчил ўрганиб бориш улкан самаралар гаровидир.

Тарихга назар солсак, барча даврларда ҳам мутафаккирлари ўз прогрессив ғоялари билан тўғри йўлни кўрсатиб берганлар. Масалан, IX-X асрларда Имом Бухорий, Мотуридий, Форобий, XI асрда Абдулҳолиқ Гиждувоний, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, XIII асрда Азизиддин Насафий, XIV асрда Амир Темур, Бурҳониддин Рабғузий, XV асрда Улуғбек, Алишер Навоий, Ҳожа Аҳрор Валий, XVI асрда Мирзо Бобур, Махдуми Аъзам Даҳбедий, XVII-XVIII асрларда Бобораҳим Машраб, Хўжаназар Ҳувайдо, XIX асрда Огахий, XX аср бошларида жадид маърифатчилари халқ маънавиятини соғлом сақлаб қолганлар. Улар халқимизни миллий ғурур асосида тарбия қилиб, онги ва қалбини сохта ғоя ва қарашлардан ҳимоя қилишган. Демак, биз аждодларимизнинг фақат номини санаш билан чекланмасдан, уларнинг меросини ёшлар онгига жиддий сингдиришда ҳам ўз имкониятларимиздан тўлиқ фойдаланишимиз лозим. Очиғи кўп халқлар бу меросимизга ҳавас билан қарашади. Бугунчи? Бугун биз шундай тўғри йўл кўрсатувчи маънавий меросга эгамизми? Албатта, бундай мерос бизда бор. Бу ишларимизда мустақиллик йилларидаги интилишларимизнинг яхлит ҳосиласи бўлган мужассам этилган маънавий-ғоявий меросдир. Уларда янги жамият эҳтиёжлари, ғоялари ва мезонлари ўз аксини топган.

Шунинг учун ҳам маънавий бой, баркамол шахсни шакллантириш учун маънавий-маърифий ишларни тубдан ўзгартириш, мазмунини бойитиш, самарали усулларини излаб топиш ҳамда ҳаётга татбиқ этиш муҳим экан, бу йўлда барчамиз чуқур масъулиятни ҳис этган ҳолда фақат олдинга интилишимиз лозим.

Ҳаётимизнинг барча соҳалари каби маънавият ва марифат соҳасини айнан ёшларга қаратилганлиги ва ёшлар билан боғлиқ масалаларга ҳар доим алоҳида урғу берилишига сабаб шуки, дунёнинг бошқа мамлакатларидан фарқли равишда мамлакатимиз аҳолисининг 65-70 фоизини болалар ва ёшлар ташкил этади. Бунинг қувончли жиҳати шундаки, ёшларнинг кўпи мамлакатимиз келажагини ёруғлигини англатади. Лекин, ана шу ёшлар келажагинг порлоқ бўлиши уларнинг бугунги таълим-тарбиясига бевосита боғлиқ. Шунинг учун ёшлар масаласи Ўзбекистонда мустақилликнинг илк йиллариданоқ энг устувор масалалардан бири ҳисобланади. 1991 йил 20 ноябрда қабул қилинган "Ёшларга оид давлат сиёсати асослари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонуни фикримизни тасдиқлайди. Давлатимиз суверенитетга эришган илк ойлардан бошлаб ёшларга ғамхўрлик қилиб келмоқда. Бу сиёсат узвий давом этмоқда. Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг ҳам диққат

марказидадир. Давлатимиз раҳбари томонидан 2016 йил 14 сентябрда имзоланган янги таҳрирдаги "Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида"ги қонун ёшларга замонавий таълим олиш, уй-жой харид қилиш ва қуриш, оила қуриш учун имтиёзли кредитлар олишда катта имкониятлар, тизимли ижтимоий кафолатларни тақдим этмоқда.

Бир сўз билан айтганда, Ўзбекистон ёшларида оғриқли муаммолар йўқ, чунки улар давлат ғамхўрлиги оғушида ҳаёт кечирмоқда. Президентимиз айрим ёшлар, хусусан, бизнинг ёшларимиз ҳам зўравонлик ғояси "вируси" қурбонига айланишидан кафолатланмагани ҳақида қуюнчаклик билан сўзлади.

Президентимиз БМТ нинг юксак минбаридан туриб **«Бизнинг асосий вазифамиз – ёшларнинг ўз салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратиш, зўравонлик ғояси "вируси" тарқалишининг олдини олишдир. Бунинг учун ёш авлодни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, унинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасидаги кўп томонлама ҳамкорликни ривожлантириш лозим, деб ҳисоблаймиз»**, деди.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб мавқеи бор, шу сабабдан ёшларни қўллаб-қувватлаш соҳасида кўп қиррали ҳамкорлик ўта муҳим. Президентимиз ўз фикрини қуйидагича давом эттирди: **«Шу муносабат билан Ўзбекистон глобаллашув ва ахборот-коммуникация технологиялари жадал ривожланиб бораётган бугунги шароитда ёшларга оид сиёсатни шакллантириш ва амалга оширишга қаратилган умумлаштирилган халқаро ҳуқуқий ҳужжат – БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини ишлаб чиқишни тақлиф этади»**.

Интернет асрида унинг салбий таъсиридан ҳимояланиб бўлмайди, бироқ дунё ҳамжамияти саъй-ҳаракатларини умумлаштириш йўли билан таҳдид даражасини камайтириш мумкин. Давлатимиз раҳбари ҳам айнан шу ҳақда гапирди. Мамлакатимиз ёшлари, Президентимиз Шавкат Мирзиёев тақлифини тўла қўллаб-қувватлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти БМТ Бош Ассамблеясининг юксак минбаридан ушбу масалани ёшлар муаммоларига етарли эътибор қаратмаслик халқаро терроризм ва экстремизм таҳдидларининг ортишига олиб келиши мумкинлигини. Зотан, халқаро терроризм ва экстремизмнинг илдизини бошқа омилар билан бирга жаҳолат ва мурасизлик ташкил этади. Давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, экстремистик фаолият ва зўравонлик билан боғлиқ жиноятларнинг аксарияти 30 ёшга етмаган ёшлар томонидан содир этилмоқда.

Шу муносабат билан одамлар, биринчи навбатда, ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир. Биз Президентимизни ушбу вазифани амалга оширишда тўла қўллаб-қувватлаймиз.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича 2017 — 2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегияси давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш, иқтисодиёт тармоқларининг ривожланиш суръатларини жадаллаштириш, илғор инновацион технологиялар ва фан ютуқларини ишлаб чиқаришга кенг жорий этиш учун улкан имконият яратди.

Бу эса хорижий мамлакатлардаги илғор тажрибаларни ўрганиш орқали давлат ва жамоат тузилмалари, иқтисодиёт тармоқлари учун юқори малакали мутахассислар, педагог ва илмий кадрлар тайёрлаш соҳасини янада такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг **“Ўзбекистон Республикаси Президентининг истиқболли ёш педагог ва илмий кадрларнинг малакасини ошириш “Истеъдод” жамғармаси фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида”** фармони бу борада катта аҳамиятга ега бўлди.

Ушбу вазифаларни амалга ошириш мақсадида мамлакатимиздаги ҳар бир олий таълим муассасаси жаҳоннинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан мустаҳкам ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиш, ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий материалларни кенг жорий қилиш, малака ошириш курсларига хорижий ҳамкор таълим муассасаларидан юқори малакали ўқитувчилар ва олимларни фаол жалб этиш, уларнинг базасида тизимли асосда

республикамиз олий таълим муассасалари магистрант, ёш ўқитувчи ва илмий ходимларининг стажировка ўташи, профессор-ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини тубдан ўзгартирилмоқда.

Ўзбекистон иқтисодиётининг барча соҳа ва тармоқларини халқаро меҳнат бозорида юқори малакали, рақобатдош мутахассислар, педагоглар ва илмий кадрлар билан ўз вақтида таъминлаш, уларни магистратура ва PhD дастурлари бўйича тайёрлаш, талабгорларни малака ошириш ва стажировка ўташ, етакчи хорижий таълим муассасаларида таълим олиш учун танлаб олишни такомиллаштириш, уларнинг меҳнат ва илмий-педагогик фаолияти мониторингини олиб бориш, шунингдек, юқори малакали хорижий олимлар, ўқитувчи ва мутахассисларни олий таълим муассасалари, қайта тайёрлаш ва малака ошириш марказларининг ўқув жараёнига кенг жалб қилиш мақсадида бугунги кун талабларидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг истиқболли ёш педагог ва илмий кадрларнинг малакасини ошириш “Истеъдод” жамғармаси фаолият йўналишларини, мақсад ва вазифаларини қайта кўриб чиқиш долзарб масалага айланди.

Жамғарма фаолиятининг асосий йўналишлари этиб қуйидагилар белгиланди:

- илғор илмий тадқиқотлар ва инновациялар, юқори технологияларнинг янги ютуқларида иштирок этиш, касбий билим, кўникма ва малакаларни замон талабларига ҳамоҳанг тарзда янгилаш, янги касб, таълим ва амалиётга йўналтирилган дастурларни ўзлаштириш мақсадида иқтисодиётнинг турли тармоқлари, давлат ва жамоат тузилмаларининг истиқболли мутахассислари, таълим муассасаларининг юксак интеллектуал-ижодий салоҳиятга эга бўлган педагог ва илмий кадрларини ривожланган давлатларнинг етакчи таълим ва илмий муассасаларида малакасини ошириш ва стажировка ўташини ташкил этиш;

- иқтисодиёт тармоқлари, давлат ва жамоат тузилмаларининг ҳозир ва келажакда юқори малакали мутахассисларга бўлган эҳтиёжини инобатга олган ҳолда таъминлаш учун танлов асосида саралаб олинган олий таълим муассасаларининг иқтидорли битирувчиларини, шунингдек, республика иқтисодиёти тармоқларининг малакали кадрларини дунёнинг ривожланган мамлакатларидаги етакчи таълим ва илмий муассасаларда магистратура ва PhD дастурлари бўйича тайёрлашни ташкил этиш;

- чет эллардаги нуфузли таълим ва илмий марказлар, халқаро ҳамда хорижий ташкилотлар билан ҳамкорлик алоқаларини йўлга қўйиш ва изчиллик билан ривожлантириш орқали олий таълим муассасалари, шунингдек, раҳбар ва педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тармоқ марказларининг ўқув жараёнларига юқори малакали хорижий олимлар, ўқитувчи ва мутахассисларни жалб қилиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш;

- вазирликлар, идоралар ва бошқа давлат ташкилотларига улар томонидан чет элда малака ошириш, стажировка ўташ ҳамда магистратура ва PhD дастурлари бўйича таълим олишга тавсия қилинаётган номзодларни Жамғарма базасида дастлабки тайёрлашни ташкил қилишда кўмаклашиш;

- иқтисодиётнинг турли тармоқлари, давлат ва жамият тизимининг истиқболли мутахассислари, педагоглари, илмий кадрлари ва иқтидорли ёшларнинг илмий-педагогик ва интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш, илғор халқаро тажрибаларни эгаллашлари учун уларнинг нуфузли халқаро симпозиумлар, анжуманлар, олимпиадалар ва танловларда иштирокини ташкил этиш;

- чет элда малака оширган ва стажировка ўтаган мутахассислар, илмий педагог кадрлар, шунингдек, магистратура ва PhD дастурлари бўйича таълим олганлар ҳамда чет эллик мутахассислар иштирокида анжуманлар, семинарлар, маҳорат дарслари, тренинг ва бошқа тадбирларни ташкил этиш орқали илғор хорижий тажрибалар ҳамда педагогик технологияларни кенг жорий этиш ва омалаштиришни таъминлаш;

- келажакда иқтисодийнинг асосий тармоқларида, шунингдек, янги, истиқболли фаолият соҳаларида, шу жумладан, сифатли кадрлар ва ресурслар захирасини яратиш ва тегишли йўналишлар бўйича илмий-таълим жараёнларини ҳар томонлама рағбатлантириш орқали замонавий материаллар ва илғор технологияларни ишлаб чиқиш соҳасида энг юқори даражада самарали фаолият олиб боришларини таъминлаш мақсадида стипендиатларнинг ягона маълумотлар базасини шакллантириш;

- иқтисодийнинг турли тармоқлари, давлат ва жамоат тузилмаларидаги республиканинг истиқболли мутахассислари, педагог ва илмий кадрларининг хорижда малака ошириш, стажировка ўташ ва таълим олиш натижасида эгаллаган замонавий илғор билим ва кўникмаларини уларнинг меҳнат, педагогик ва илмий фаолияти тизимли мониторингини олиб бориш орқали амалиётга жорий этилишини таъминлаш;

- стипендиатларни республика олий таълим муассасалари, раҳбар ва педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказларининг ўқув жараёнларига изчил жалб этиш.

Жамғармага Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони билан тасдиқланган Васийлик кенгаши раҳбарлик қилади.

Жамғарма ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони билан тасдиқланган Низом асосида амалга оширади.

Педагог ва илмий кадрларнинг чет элнинг нуфузли таълим ва илмий муассасаларида малака оширишлари ва стажировка ўташлари, олий таълим муассасалари битирувчиларининг магистратура ва PhD дастурлари бўйича ўқишлари 2017/2018 ўқув йилидан бошлаб мақсадли дастур асосида амалга оширилади.

Жамғарма фаолияти Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Таълим ва тиббиёт муассасалари моддий-техника базасини ривожлантириш жамғармаси маблағларининг 10 фоиздан кам бўлмаган миқдоридagi йиллик ажратмаси, Васийлик кенгаши томонидан тасдиқланган миқдорда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги билан келишилган ҳолда республика олий таълим муассасаларининг бюджетдан ташқари (тўлов-контракт) маблағларидан ажратмалар, шартнома асосида хўжалик фаолияти юритиш ва хизматлар кўрсатишдан тушадиган маблағлар, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳомийлик ҳамда беғараз ёрдамлари, халқаро молия ташкилотлари грантлари ва қонунчиликда тақиқланмаган бошқа манбалардан олинган маблағлар ҳисобидан молиялаштирилади.

Хорижда малака ошириш, стажировка ўташ ҳамда магистратура ва PhD дастурлари бўйича таълим олишга юбориш танлов асосида амалга оширилади.

Танловни ўтказиш Жамғарма томонидан ташкил этиладиган қабул комиссияси зиммасига юкланади. Комиссия танлов натижаларини умумлаштиради ва уларни Жамғарманинг Васийлик кенгаши тасдиғига тақдим этади.

Жамғарма стипендиялари Васийлик кенгаши томонидан ҳар йили тасдиқланадиган мақсадли дастурлар асосида ажратилиб, чет элда таълим олиш учун тўланадиган маблағ, чет эл визасини олиш учун тўлов, йўл харажатлари (бир йилда хорижга бориш ва келиш учун бир марталик авиачипта, темир йўл чипталари ва бошқалар), тураржой ва овқатланиш ҳақи, дарслик ва ўқув қўлланмалар сотиб олиш учун ҳамда бевосита таълим билан боғлиқ бўлган бошқа харажатларни қамраб олади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг мазкур Фармони мамлакатимизнинг барқарор ривожланиш йўлидан бораётган барча иқтисодий тармоқларини янада юксалтириш, давлат ва жамият ҳаётини модернизация қилиш ва эркинлаштириш жараёнларини тезлаштириш, бозор иқтисодиёти тамойилларини ҳаётга кенг жорий этишга хизмат қиладиган, замонавий фан-техника ютуқлари, инновацион технологияларни пухта ўзлаштирган истиқболли мутахассисларни тарбиялаш, педагог кадрлар ва иқтидорли ёшларнинг илмий-педагогик ва интеллектуал салоҳиятини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади.

10.3. Ёшлар сиёсати ва уни амалга оширишдан кутилаётган эзгу мақсадлар

Мамлакатимизда ёшлар сиёсатининг устувор йуналишларидан бири — миллий давлатчилик асосларини мустаҳкамлаш ва унинг бардавомлигини таъминлашда фаол иштирок этадиган авлодни вояга етказишдир. Шу боис ёшлар тафаккури софлигини сақлаш, уларнинг кайфиятлари, орзу-умидлари, интилишларининг мазмун-моҳиятини ўрганиш, улардан тегишли хулосалар чиқариш ўта долзарб вазифадир. Диний экстремизм ва терроризм илдиз отиб бораётган бугунги кунда жамиятимизда ёшлар тарбиясига аҳамият қаратиш энг долзарб вазифадир. Ёш авлодни турли маънавий тажовузлардан ҳимоя қилиш ҳақида гапирганда, Биринчи Президентимиз И.А.Каримовнинг **“Ҳозирги вақтда кўз ўнгимизда дунёнинг геополитик, иқтисодий ва ижтимоий, ахборот-коммуникация манзарасида чуқур ўзгаришлар рўй бераётган, турли мафкуралар тортишуви кескин тус олаётган бир вазиятда, барчамизга аёнки, фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш ҳар қачонгидан кўра муҳим аҳамият касб этмокда”** – деган фикрларини эсда тутишимиз лозим.

Шунингдек, БМТ Бош Ассамблеясининг “Мингйиллик саммити” (2000 йил сентябрь)да Ўзбекистон раҳбари халқаро терроризм ва наркобизнес билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш, минтақавий хавфсизлик, жумладан, Марказий Осиё минтақасида барқарорлик ва хавфсизликни таъминлаш, жаҳон хавфсизлиги тизимини такомиллаштириш, БМТ фаолияти ва таркибий тузилишини ислоҳ қилишга оид таклифлар билан чиқди. Наркобизнесга ва экстремизмнинг ҳар қандай кўринишига қарши курашда БМТга аъзо барча давлатлар ҳаракатларини мувофиқлаштириш ғояларини илгари сурди. Бугунги кунда БМТнинг хавфсизлик ва терроризмга қарши курашиш бўйича махсус бўлинмалари фаолияти терроризмга қарши қаратилган асосий халқаро уюшмалар қаторида етакчи ўрин эгаллайди.

Юқорида биз маърифатни келиб чиқиши арабча, у даслаб диний манбаларда орифлик сўзида, Оллоҳни таниш маъносида қўлланилганини айтиб ўтган эдик. Яратганга шукурки, биз истиқлол туфайли ўз динимизга эркин эътиқод қилиш имкониятига эга бўлдик, унинг инсонпарварлик ва адолат ғоялари билан йўғрилган моҳиятини ўрганмоқдамиз. Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) диннинг бутун моҳияти илмдан иборат бўлиб, оламнинг бутун жумбоғи илм билан очилади деганлар. Шунинг учун Қуръони Каримда ҳам энг кўп ишлатилган сўз ҳам илм сўзидир.

Пайғамбаримиз ҳадисларида **“Мингта оддий оми одамдан битта илмли киши фойдалироқдир”** деган экан.

Арабларда “Олимнинг ўлими - оламнинг ўлимидир” деган мақол бор экан. Олим бутун оламга илм, маърифат, зиё тарқатиб турувчи машъалдир.

Энг машхур ҳадисларидан бири ҳам ўқиш ва илм олишга даъват бўлиб, “Ўқинглар, ўқинглар, ўқинглар” ёки “Илмни Хитойдан бўлса ҳам бориб ўрганинг”, “Илм олмоқ ҳар мусулмон ва муслима учун фарздир” деган мазмунда экани яхши аён.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам айтадилар: **“Аллоҳ илмни бандаларнинг қалбидан суғуриб олишлик билан олиб қўймайди. Лекин олимларни (вафот эттириши) билан олиб қўяди. Шунда бирорта ҳам олим қолмагач, инсонлар илмсиз (одам)ларни ўзларига пешво қилиб оладилар. Улар инсонларга илмлари бўлмагани ҳолида фатво берадилар. Натижада ўзлари ҳам адашади ва ўзгаларни ҳам адаштиради”**¹⁰⁶. Афсуски, кейинги пайтларда диний илмларни сохталаштириш, уларни қандайдир сиёсий мақсадлари йўлида атайлаб бузиб талқин қилиш, бу йўлда умуман диний илмларга алоқаси бўлмаган динсизларнинг сохта дин тарғибчисига айланиб қолиши, динни сиёсийлаштириш ва ҳарбийлаштириш мудҳиш ҳолатларни келтириб чиқармоқда. Президентимизнинг БМТ юксак минбаридан туриб билдирган фикри ҳам ана шу муҳим ва умумбашарий муаммога қаратилган эди.

¹⁰⁶ «Ислом маърифати: аслият ва талқин» китобидан

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ислом ҳамкорлик ташкилоти Ташқи ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимидаги нутқида ҳам маърифатнинг асосий манбаси бўлган муқаддас динимизнинг таълим-тарбия, маънавий камолотдаги ўрни хусусида алоҳида урғу берилди. «Таълим ва маърифат – тинчлик ва бунёдкорлик сари йўл» шиори Ислом ҳамкорлик ташкилотининг анжумани мавзуси этиб белгилангани бежиз эмас. Имом Бухорий, Бурҳониддин Марғиноний, Исо ва Ҳаким Термизийлар, Маҳмуд Замахшарий, Муҳаммад Қафқол Шоший, Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳрор Валий, Муҳаммад Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий ва бошқа кўплаб даҳолар номи нафақат ислом, айтилиши вақтда жаҳон цивилизацияси тарихида ҳақли равишда олтин харфлар билан битилган. Ислом оламида Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳадислари тўпламининг ишончли манбаи деб эътироф этилган «Ал-жомий ас-саҳих» тўплами «барча муҳаддислар устози» бўлиши Имом Бухорийнинг кўп йиллик фидокорона изланишлари самарасидир. Ўн икки асрдирки, ушбу асар аҳамиятига кўра, муқаддас Қуръондан кейин ислом дини ҳақидаги иккинчи ишончли ёзма манба бўлиб қолмоқда.

Ўзбекистоннинг яна бир ташаббуси – Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича ислом ташкилотининг махсус кафедрасини Тошкент ислом университети таркибида ташкил этиш билан боғлиқдир. Янги кафедра фаолиятининг асосий йўналишини мусулмон дунёсидаги таълим, илм-фан ва маданият тарихи ҳамда уларнинг ҳозирги ҳолатини ўрганиш ва улар ҳақида талабаларга чуқурлаштирилган махсус курсларни ўқитиш ташкил этади.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқида ёшлар маънавияти ва маърифати билан боғлиқ муҳим масала китоб нашри учун ҳеч қандай маблағни аямаслик ҳақида бундай деди: **“...Шу муносабат билан Ўзбекистон ёшлар иттифоқига умумтаълим муассасалари кутубхоналарини 10 миллиард сўм маблағ ҳисобидан бадий адабиётлар билан таъминлаш имконини яратиш бериш лозим. Тегишли вазирлик ва идоралар билан биргаликда у ҳар йили умумтаълим муассасалари кутубхоналарининг талабини ўрганиб, бадий адабиётларни харид қилиш ишларини ташкил этиши даркор. Шу борада яна бир муҳим лойиҳа — 2020 йил 1 декабргача ҳар бир туман ва шаҳарда Ўзбекистон ёшлар иттифоқига қарашли, барча қулайликларга эга бўлган кутубхона ва китоб дўконини ҳам ўз ичига олган кичик ёшлар марказларини барпо этиш лойиҳасини амалга оширамиз”**¹⁰⁷.

Халқимизни маърифатли қилиш, бунинг учун китобхонлик маданиятини шакллантириш ва юксалтириш масаласида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 13 сентябрда қабул қилган, **“Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”** қарори айтилиши муддао бўлди.

Қарорда, жумладан, бундай муҳим вазифалар белгиланган:

- китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш, ноширлик ва матбаа соҳаларини янада ривожлантиришга оид норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, ижтимоий аҳамиятга эга бўлган китобларни, айтилиши, болаларга мўлжалланган адабиётларни чоп этишни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш;
- китоб маҳсулотлари бўйича давлат буюртмасининг асосий йўналишларини шакллантириш, адабий-бадий, ўқув-услубий, илмий-назарий, илмий-оммабоп ва кўргазмали адабиётларни чоп этиш ва тарқатиш тизимини такомиллаштириш, ихтисослаштирилган китоб дўконлари фаолиятини ривожлантириш;
- жаҳон адабиётининг энг сара намуналарини ўзбек тилига таржима қилиш бўйича давлат буюртмалари бериш, уларни зарур нусхаларда юксак сифат билан нашр этиш ва

¹⁰⁷ Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқи. “Халқ сўзи”, 2017 йил 30 июнь.

молиялаштириш тизимини йўлга қўйиш, китоб тарқатиш тизимини янада ривожлантириш ва китоб маҳсулотларининг нархини шакллантириш ва сотиш бўйича аниқ механизмларни ишлаб чиқиш чораларини белгилаш;

- ахборот-кутубхона фаолиятини кучайтириш, таълим муассасалари ахборот-ресурс марказларининг кутубхона фондлари, кутубхоналар, ташкилот ва муассасаларнинг “Маънавий хоналари”ни ўқув-услугий, техник адабиётлар, адабий-бадиий, маърифий ва илмий-оммабоп китоблар билан бойитиш, уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш;

- нашриётлар ва матбаа соҳаси мутахассисларини, бадиий ва техник муҳаррирлар, графикачи рассомлар, ахборот-кутубхона ходимларини тайёрлаш, малакасини ошириш ва рағбатлантириш тизимини такомиллаштириш;

- лотин ёзувига асосланган янги ўзбек алифбосидаги илмий-техник, адабий-бадиий ва энциклопедик адабиётларни янада кўпайтириш бўйича аниқ чора-тадбирлар ишлаб чиқиш;

- Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ва ахборот-кутубхона марказларидаги барча турдаги ахборот-кутубхона ресурсларининг ягона базасини шакллантириш ва ундан бошқа ахборот-кутубхона муассасаларида туриб фойдаланишни таъминлаш;

- қишлоқ аҳолисига кутубхона хизмати кўрсатиш тизимини ташкил этиш чоралари тўғрисида тадбирлар режаси лойиҳасини тайёрлаш ва амалга ошириш;

- мамлакатимизда интернет орқали зарур адабиётларни топиш ва харид қилиш имконини берадиган eReader электрон ўқув қурилмаларини ишлаб чиқаришни ташкил этиш, уларнинг ахборот базасига умумтаълим мактаблари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари, олий ўқув юртлари учун дарсликлар, ўқув қўлланмалари, ўқув-услугий, илмий-назарий манбаларни жойлаштириш, бундай маҳсулотларни арзон нархларда сотиб олиш механизмларини йўлга қўйиш бўйича таклифлар тайёрлаш;

- мазмунан саёз, миллий маънавий ва қадриятларимизга, ахлоқ меъёрларига мос келмайдиган, ёшлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган адабиётларни тайёрлаш, босиб чиқариш ва тарқатишнинг олдини олиш чораларини кўриш;

- китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини оширишга доир тарғибот ишларини тизимли ва самарали ташкил этиш, бу борада китобхонлар, кутубхоначи ва тарғиботчилар ўртасида “Энг китобхон мактаб”, “Энг китобхон маҳалла”, “Энг китобхон оила”, “Энг фаол кутубхоначи” каби кўрик-танловларнинг саралаш ва республика босқичларини юқори савияда ўтказишни йўлга қўйиш ва ҳаказо¹⁰⁸.

Шуни унутмаслик керакки ҳар бир инсон, ҳар бир миллат янгиликларга интилади. Бу-табиий ҳол. Лекин, янгилик деб жаҳолат томонган кетиб қолишдан албатта маърифат сақлайди. Ҳозирги пайтда техниканинг кейинги ютуқлари ҳисобланган компьютер, мобиль телефонлар, интернет тармоғи орқали чексиз ахборотлар ва бошқа турдаги манбалардан фойдаланиш мумкин. Лекин шуни унутмаслик керакки, бундай ахборотларнинг инсонга айниқса ёшларга ижобий таъсири билан бирга ёмон таъсири ҳам бор. Шу маънода, аждодларимиз томонидан яратилган ишончли маърифат манбаи китоб энг ишончли ва фойдали хазинадир. Агар ёшларимизга китоб муталаси афзаллигини тўғри тарғиб қила олсак, китоб муталасини жиддий йўлга қўйиб, китобхонлик маданиятини юксалтирсак, яқин йилларда дунёнинг энг китобхон мамлакатига айланамиз.

Бугунги кунда мамлакатимизда 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси асосида барча соҳа ва тармоқларда улкан ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Бу борада жамият ҳаётида эзгу қадрият ва анъаналарни чуқур қарор топтириши, хусусан, халқимиз, айниқса, ёш авлоднинг маънавий-интеллектуал салоҳияти, онгу тафаккури ва дунёқарашини юксалтиришда, она

---

¹⁰⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида” қарори, 2017 йил 13 сентябр.

Ватани ва халқига муҳаббат ва садоқат туйғуси билан яшайдиган баркамол шахсни тарбиялашда беқиёс аҳамиятга эга бўлган китобхонлик маданиятини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ушбу йўналишда тегишли ҳуқуқий-меъёрий базани мустаҳкамлаш, ташкилий-амалий ишларни замон талаблари асосида олиб бориш, бу масалага кенг жамоатчиликни жалб этиш бўйича кейинги пайтда бирмунча ишлар амалга оширилаётганини таъкидлаш лозим.

Айни вақтда ўтказилган кузатиш ва таҳлиллар бу соҳада ўз ечимини кутаётган бир қатор долзарб муаммолар борлиги ва уларни кенг кўламда ҳал этиш зарурлигини кўрсатмоқда. Хусусан, халқимиз, аввало, ёшларнинг маънавий-маърифий, бадий-эстетик талабларига жавоб берадиган китобларни юксак сифат билан чоп этиш, жойларга, таълим муассасаларига вақтида ва мақбул нархларда етказиш, миллий ва жаҳон адабиётининг энг сара намуналарини таржима қилиш, фарзандларимизда болаликдан бошлаб китоб, жумладан, электрон китоб ўқиш кўникмасини шакллантириш, жамиятимизда мутолаа маданиятини юксалтириш билан боғлиқ муҳим масалаларни ҳал этиш долзарб вазифа бўлиб қолмоқда.

Назорат саволлари:

1. Маърифат сўзининг умумий моҳиятини изоҳланг?
2. Диний манбаларда маърифатнинг мазмуни қандай талқин қилинган?
3. Маърифатнинг дунёвий мазмунини қандай тушунасиз?
4. Жаҳолатга қарши маърифат деганда нимани тушунасиз?
5. Маънавият сўзининг маъносини айтинг?
6. Президентимизнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72 сессиясидаги нутқида маърифат масаласига алоҳида урғу берилганини сабаби нимада?
7. Президентимиз нутқида ёшлар ва уларнинг маърифатли бўлиши ҳақида нималар дейилди?

11-БОБ. БМТНИНГ ЁШЛАР ҲУҚУҚЛАРИ ТЎҒРИСИДА КОНВЕНЦИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШДАН КУТИЛАЁТГАН МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАР

11.1. Ёшлар тарбиясидаги лоқайдлик оқибатлари

“Ёшлар” тушунчасининг юридик мазмуни. Ёшлар тўғрисида сўз борар экан, аввало бу тушунчанинг унга яқин бўлган бошқа тушунчалар, масалан, “бола” тушунчаси билан ўзаро алоқадорлиги масаласини кўриб чиқишимиз лозим. Чунки баъзан мазкур тушунчаларни ўзаро фарқламасдан, маънодош тушунчалар сифатида қўллаш ҳолларини кўп учратамиз. Демак, саволни қуйидаги тарзда қўямиз: “болалар” ва “ёшлар” тушунчалари ўртасида қандай фарқ мавжуд? Биринчи навбатда “бола” тушунчасининг юридик мазмуни борасида сўз юритамиз. Саксонга кирган отахон учун унинг, дейлик, 50 ёшли фарзанди “боладир”. Лекин ҳақли савол туғилади: юристлар кимни “бола” дейдилар ёки “бола”га қандай юридик таъриф берилган? Гарчи “бола” тушунчаси 2008 йилга қадар, яъни, ўша йилнинг 7 январида Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни қабул қилингунга қадар ҳам қўлланган бўлса-да, мазкур тушунча остида нима тушунилганлиги изоҳланмаган, юридик таъриф берилмаган. Бола ҳуқуқларини ёритишимиз учун, аввало, “бола”нинг ўзи кимлигини яхши англаб олишимиз керак. Шундан сўнггина биз ким(лар)нинг ҳуқуқлари тўғрисида сўз бораётганлигини яхши тушуниб оламиз.

Сайёрамининг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ.

Шавкат Мирзиёев

1989 йил 20 ноябрда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 44/25-резолуцияси билан қабул қилинган ва 1990 йил 2 сентябрда кучга кирган “Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция”нинг 1-моддасида “Ушбу Конвенциянинг мақсадлари учун 18 ёшга тўлмаган ҳар бир инсон зоти, агар болага нисбатан қўлланиладиган қонун бўйича у эртароқ балогатга етмаган бўлса, бола ҳисобланади”¹⁰⁹ деб белгилаб қўйилган. Демак, ўн саккиз ёшга тўлмаган шахс бола деб аталади. Бошқача айтганда, ўзининг 18 ёшини нишонлаётган кунда шахс болалик даврини тарк этади. Шунинг билан болаликнинг энг сўнгги чегараси белгилаб қўйилган. Лекин бир масала, яъни, инсон ҳаётининг дастлабки 18 йили унинг болалик даврини ташкил этадими, деган масала аниқ эмас. Аниқроғи, инсоннинг болалик даври қайси вақтдан бошланади: унинг туғилиши биланми ё “тили чиқиши” биланми ёки юришни ўрганиши биланми ёхуд югуришни билиб олганидан кейинми деган саволларга конвенция жавоб бермаган. Афтидан, мазкур масалани конвенцияга қўшилган ҳар бир аъзо давлат ўзи мустақил ҳал этади, миллий қонунчилигида ўз нормасини белгилаши мумкин дегандек халқаро конвенция ушбуни ҳал этмасдан қолдирган кўринади. Ҳар бир мамлакатнинг ички қонунчилигида бу борада ўзига хос норма белгиланиши эҳтимоли борлигидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, давлатларнинг миллий қонунчилиги қиёсланганда турлича нормалар ўрнатилганлиги кўзга ташланиши ва бу зиддиятларни, шунга кўра, маълум муаммоларни келтириб чиқариши мумкин. Демак, бола – бу 18 ёшга тўлмаган шахс. Бунда шахснинг қайси жинсда (эркак ёки аёл) эканлиги муҳим эмас. Муҳими – 18 ёшга тўлмаганлик.

Агар мамлакат ички қонунларига кўра шахс 18 ёшга тўлмасдан олдинроқ тўла муомалага лаёқатли деб эътироф этилса, ана шу вақтдан бошлаб шахс бола деб эътироф этилмайди. Ўн саккиз ёшга тўлган куни шахс “катталар сафига” кўшилади. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция 1-моддасининг мазмуни ана шундай.

Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни болалар ҳуқуқларининг кафолатларини ҳам ўз ичига олади. Ўзбекистон Қонунида БМТ конвенциясининг барча нормалари ўз ифодасини топган. Шу билан бир қаторда,

¹⁰⁹ Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция. “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни./Масъул муҳаррир А.Х. Саидов. – Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, 2008. 34-бет.

конвенцияда акс этмаган болаларнинг бир қатор ҳуқуқлари ҳам қонунда ўз ифодасини топганки, бу билан қонун мазмунан янада бойитилган. Бу ўринда гап қуйидаги ҳуқуқ ва эркинликларнинг кафолатлари хусусида бормоқда:

- ❖ яшаш ҳуқуқи (8-модда);
- ❖ индивидуалликка бўлган ҳуқуқ ва уни сақлаб қолиш ҳуқуқи (9-модда);
- ❖ эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи (10-модда);
- ❖ ҳимояга бўлган ҳуқуқ (11-модда);
- ❖ оилавий муҳитга бўлган ҳуқуқ (13-модда). Бу ҳуқуқ халқаро конвенцияда мавжуд эмас.

Ўзбекистон Қонунида ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган болаларнинг ҳуқуқларини рўёбга чиқариш бўйича қўшимча ваколатлар мавжуд.

- ❖ ғайриқонуний кўчирилишдан ҳимояланиш ҳуқуқи (14-модда);
- ❖ ўз фикрини ифода этиш ҳуқуқи (15-модда);
- ❖ ахборот олиш ҳуқуқи (16-модда);
- ❖ фикрлаш, сўз, виждон ва эътикод эркинлиги ҳуқуқи (17-модда);
- ❖ хусусий мулкка бўлган ҳуқуқ (18-модда). Бу ҳуқуқ халқаро конвенцияда ифода этилмаган.

❖ турар жойга бўлган ҳуқуқ (19-модда). Бу ҳуқуқ халқаро конвенцияда мавжуд эмас. Ўзбекистон Қонунида ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган болаларнинг ҳуқуқларини рўёбга чиқариш бўйича қўшимча ваколатлар мавжуд.

- ❖ меҳнат қилиш ҳуқуқи (20-модда). Бу ҳуқуқ халқаро конвенцияда акс этмаган.
- ❖ дам олиш ва бўш вақтга бўлган ҳуқуқ (21-модда);
- ❖ соғлиқни сақлаш ҳуқуқи (22-модда);
- ❖ билим олиш ҳуқуқи (23-модда).

Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида халқаро майдонда амал қиладиган энг муҳим ҳужжатлардан бири – бу “Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция”дир. Мазкур ҳужжат 1989 йил 20 ноябрда БМТ томонидан Бош Ассамблеянинг 44/25-Резолюцияси билан қабул қилинган ва 1990 йил 2 сентябрда кучга кирган. Бунга қадар ҳам халқаро майдонда бир қатор ҳужжатлар қабул қилинган эди. “Бола ҳуқуқлари тўғрисида Женева декларацияси” (1924), “Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон декларацияси” (1948), “Бола ҳуқуқлари тўғрисида декларация” (1959) шулар жумласидандир.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг 1992 йил 9 декабрдаги 757-ХII-сонли қарори билан БМТнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция”сига қўшилган. Мазкур конвенция 1994 йил 29 июнда Ўзбекистон Республикасида кучга кирган. Шу асосда Ўзбекистон бу борада тегишли мажбуриятларни ўз зиммасига олди. Бугунги кунда болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш давлат сиёсатининг бош йўналишларидан биридир.

Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси томонидан 2007 йил 23 ноябрда қабул қилинган, Сенат томонидан 2007 йил 1 декабрда маъқулланган, 2008 йил 7 январда эса кучга кирган. Бундай қонун дунёнинг бир қатор мамлакатларида мавжуд. Масалан, Руминия, Эстония, Россия, Литва каби давлатларда болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида алоҳида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилган ва қабул қилинган. Ўзбекистонда қонунни ишлаб чиқиш жараёнида ушбу давлатларнинг тажрибасидан ҳам кенг фойдаланилди.

2008 йилнинг 7 январида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни 4 та боб ва 32 та моддадан иборат. Қонуннинг 8-моддаси 1-қисмида *“Яшаш ҳуқуқи ҳар бир боланинг узвий ҳуқуқидир. Бола ҳаётига суиқасд қилиш энг оғир жиноятдир.”* деб белгилаб қўйилган. Ўша модданинг 2-қисмида *“Давлат соғлом боланинг туғилиши ва ривожланишини таъминлаш учун шароит яратади.”* дейилган. Аввало, боланинг яшаш ҳуқуқи кафолатланганлиги Ўзбекистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари тизимида бош ва асосий бўғинни ташкил этадиган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг нормаларидан келиб чиқади. Унинг 24-моддасида *“Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир. Инсон ҳаётига суиқасд*

қилиш энг оғир жиноятдир”, деб белгилаб қўйилган. Инсон ҳаёти унинг туғилиши билан бошланади. Демак, туғилиш билан инсоннинг яшашга бўлган ҳуқуқи бошланади ва бу ҳуқуқ қонунлар билан ҳимоя қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 17-моддасида фуқаролар ҳуқуқ лаёқатининг мазмуни ойдинлаштирилган. Унга кўра, барча фуқароларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва бурчларига эга бўлиш лаёқати, яъни ҳуқуқ лаёқати тенг равишда эътироф этилади (1-қисм) ва бу лаёқат фуқаронинг туғилган пайтидан эътиборан вужудга келади ва вафот этиши билан тугайди (2-қисм).

Яшаш ҳуқуқи инсон (фуқаро) ҳуқуқ лаёқатининг мазмунидадир. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, айниқса ўрта асрларда кенг тарқалган назарияга асосан ва ҳозирги кундаги илғор, инсонпарвар, демократик қарашларга кўра ҳам, инсоннинг яшаш ҳуқуқи – бу унинг табиий ҳуқуқидир, яъни инсон табиат қонунига кўра, агар бунини диний ибора билан ифодалаш мумкин бўлса, худонинг амри билан дунёга келади ва худонинг амри билан дунёдан кетади. Унинг келиб-кетиши – худонинг иродасидир. Шундай экан, ҳеч ким инсонни ҳаётдан, яшашдан, яшаш ҳуқуқидан маҳрум этишга ҳақли эмас. Ҳатто энг хавфли деб топилган жиноятчини ҳам яшашдан маҳрум этиш мумкин эмас. Шу маънода инсонни энг мудҳиш жиноят содир этганликда айблаб ўлимга ҳукм қилган давлат органи – суд органининг ҳукмини адолатли деб, унинг ўзини эса – одил суд деб бўлмайди. Инсон дунёга давлат амри, суд органининг ҳукми билан келмайди ва дунёдан унинг амри билан кетмайди. Инсон ҳаётига бундай аралашувнинг адолатли (одил) деб аталиши тўғри бўлмайди. Шунинг учун халқаро ҳуқуқ нормаларида ҳам, Ўзбекистоннинг миллий қонунчилигида ҳам яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг (боланинг) *узвий* ҳуқуқидир, дейилгани бежиз эмас. Чунки бу ҳуқуқ инсоннинг ўзида, унинг табиатида мавжуд. Уни инсондан ажратиб бўлмайди. У – яхлитдир. У – ажралмасдир. У – узвийдир. Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир. Шу узвийликка дарз кетар экан, демак, бундан ортиқ оғир жиноят йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас¹¹⁰.

Энди навбат “ёшлар” тушунчасига келди. Хўш, “ёшлар” ким? Биз кимни “ёшлар” деб атаймиз? “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да мазкур тушунчага қуйидагича таъриф берилган: “*Ёшлар* – 1) навқирон йигит-қизлар; 2) ўринбосарлар; дублёрлар”¹¹¹. Лекин бу ўринда бизни кўпроқ мазкур тушунчанинг юридик талқини қизиқтиради. Бу борада эса Ўзбекистон Республикасининг Қонунига қараймиз. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси томонидан 2016 йил 12 августда қабул қилинган, Сенат томонидан 2016 йил 24 августда маъқулланган. Мазкур қонун унинг 33-моддасида белгиланганидек, расмий эълон қилинган кундан эътиборан кучга кирган. Қонун 4 та боб ва 33 та моддадан иборат. Шуни алоҳида таъкидлашимиз лозимки, қонуннинг 31-моддасида белгиланганидек, Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 20 ноябрда қабул қилинган «Ўзбекистон

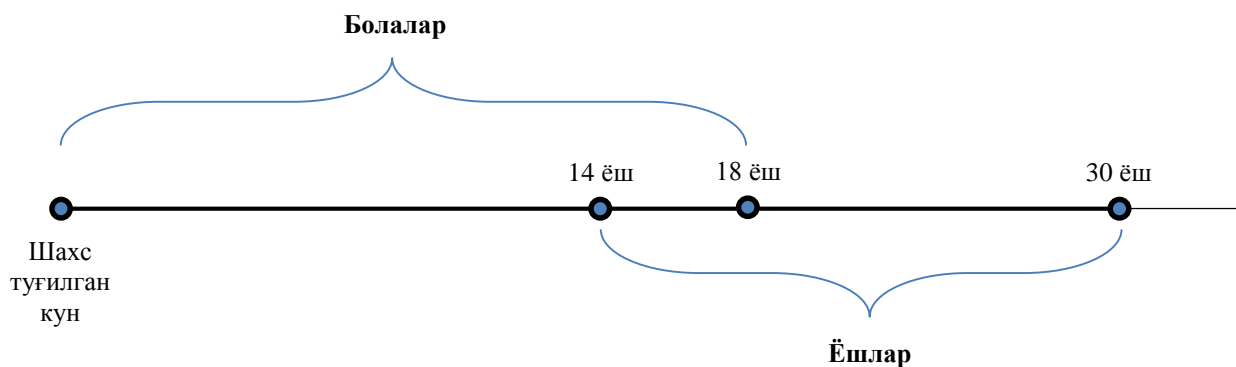
---

¹¹⁰ Ўзбекистоннинг суд-ҳуқуқ тизими қарор топган мустақилликнинг дастлабки йилларида Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси (1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган ва 1995 йил 1 апрелда кучга киритилган)да 13 та турдаги жиноятлар учун ўлим жазоси белгиланган эди. “*Инсон ҳуқуқларига ва давлат суверенитети гоёларига содиқлигини тантанали равишда эълон*” (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг муқаддимасидан) қилган Ўзбекистон ўз қонунчилигида белгиланган жиноий жазоларни либераллаштириш йўлидан бориб, ўлим жазоси белгиланган жиноятлар сонини энг сўнгида иккитага камайтирди. 2005 йил 1 августда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида”ги ПФ–3641-сонли фармонига асосан 2008 йилнинг 1 январидан эътиборан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг жазолар тизимидан ўлим жазоси чиқариб ташланди. Ўлим жазоси белгиланган 2 турдаги жиноятлар – терроризм жинояти (Жиноят кодекси, 155-модданинг 3-қисми) ва жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасдан одам ўлдириш (Жиноят кодекси, 97-модданинг 2-қисми) учун 2008 йилнинг 1 январидан эътиборан умрбод озодликдан маҳрум этиш жазоси қўлланиладиган бўлди. Мазкур фавқулодда жазо чораси 18 ёшга тўлмасдан жиноят содир этган шахсга нисбатан тайинланиши мумкин эмас.

¹¹¹ **Ўзбек тилининг изоҳли луғати:** 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. П. У–М/Таҳрир хайъати: Т. Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; ЎЗР ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – 53-б.

Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида»ги 429-ХП-сонли Қонуни (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 йил, № 2, 80-модда) ўз кучини йўқотди. Амалдаги қонуннинг 3-моддасида қонунда қўлланилган айрим тушунчаларга таърифлар берилган. Хусусан, “ёшлар” тушунчасига қонун куйидагича таъриф беради: “*Ёшлар (ёш фуқаролар) — ўн тўрт ёшга тўлган ва ўттиз ёшдан ошмаган шахслар*”. Демак, 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган шахслар ёшлар деб аталади.

Агар “болалар” ва “ёшлар” тушунчаларининг календарь ёш нуқтаи назаридан кесишувига назар солсак, куйидаги манзарани кўрамиз: инсон умрининг ёшлик даврида унинг тўрт йиллик болалик даври ҳам бор. Бошқача айтганда, ёшлар орасида вояга етмаганлар, яъни болалар ҳам бор. Эътибор беринг:

Демак, бундан ушбу хулоса чиқади: бола ҳуқуқлари ёшларга (аниқроғи, ёшликнинг дастлабки тўрт йилига) ҳам тегишлидир. Бола ҳуқуқлари тўғрисида гапирганимизда, бу ҳуқуқларнинг маълум маънода ёшларга ҳам тегишли эканлигини унутмаслигимиз лозим. Ушбу тасдиқнинг акси ҳам тўғридир: ёшлар ҳуқуқлари тўғрисида сўз очганимизда, бу ҳуқуқларнинг болаларга (аниқроғи, болаликнинг сўнгги тўрт йилига) ҳам тегишли эканлигини ёдда тутмоқ керак. Умумий хулоса эса мана бундай: Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни ва Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни маълум маънода бир-бирини тўлдиради. Мана шу ўринда бола ҳуқуқлари тўғрисида ҳам сўз очганимиз бежиз бўлмаганлигини англаймиз.

“Йўқотилган авлод” (lost generation) ёхуд ёшлар тарбиясига лоқайдлик оқибатлари. “Ёшлик, сени куйламаган ким?!” дейди шоир. Дарвоқе, ёшликни тараннум этмаган, унга атаб ашъор битмаган шоир бўлмаса керак. Ёшлик даврини гўзал ва нозик, сержило сатрларда тасвирламаган ёзувчи йўқ. Адиб йўқки, ёшликка бағишлаб бир сўз айтмаган бўлса. Инсон йўқки, умрининг ўтган ана шу даврини ҳаётида бир бор қўмсамаган бўлса. Нега шундай? Нега инсон ёшлик даврини энтиқиб эслайди, ҳар дам унга қайтгиси келади? Чунки ёшлик – инсон умрининг гўзал туйғуларга бурканган фасли, умр баҳори. Лекин... Лекин ўз умрининг ана шундай ажиб баҳорини кузги хазон каби тўкилиб кетишига онгли равишда, баъзида эса ўзи англамаган ҳолда йўл кўяётган айрим ёшларни кўрганнингизда нималар ҳақда ўйлайсиз? Ўшанда нимадан ташвишланасиз? Уларга нимадир дегингиз келадими?

Бугунги кунда дунё аҳолисининг сони 7 миллиарддан ошиб кетди. Уларнинг аксариятини ёшлар ташкил этади. Шу ўринда Ўзбекистон Президенти Ш. Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг нуфузли минбаридан туриб айтган ушбу сўзларини эслайлик: **“Бугунги дунё ёшлари – сон жиҳатидан бутун инсоният тарихидаги энг йирик авлоддир, чунки улар 2 миллиардни ташкил этмоқда”**¹¹².

Бугунги кунда ёшлар деб аталмиш аҳоли қағламини тобора кенгрок ўз домига тортиб бораётган гиёҳвандлик, зўравонлик, босқинчилик, ичкиликбозлик, бир жинсдагиларнинг никоҳи, шовинизм, фоҳишабозлик, бесоқолбозлик ва бошқа иллатларнинг мавжудлиги ҳеч

¹¹² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқидан.// “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 20 сентябрь.

кимга сир бўлмай қолди. Интернет орқали кириб келадиган, ёшлар онги-шуурини тобора заҳарлаб борадиган, ўзи яшаб турган жамиятга, ўз оила аъзоларига ва ниҳоят, ўзига қарши ёвузликларни амалга оширгани ундайдиган турли компьютер ўйинларининг кўлами ортиб бормоқда. Айниқса Ғарб мамлакатларида кенг қулоч ёзиб бораётган ушбу иллатлар ва ёт ғоялар ҳақида сўз борганда, бундай ғояларнинг таъсирига тушиб қолган ёш авлодни “йўқотилган авлод” (инглиз тилида *lost generation*) деб атайдилар. “*Бугунги кунда жамиятимизнинг юзини қора қилувчи насткашлар, ёмонлар, бебошлар, ўғрилар, гиёҳвандлар ва нашавандлар ... кеча тарбияларига эътибор берилмаган болалардир*”, деган эди Абдулла Авлоний.

“*Ҳар қандай миллатнинг равнақи, умумбашарий тарихида тутган ўрни, миқёси ва шухрати бевосита ўз фарзандларининг ақлий ва жисмоний етуқлигига боғлиқдир*”, деган эди Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов.

11.2. Ўзбекистонда ёшларга доир давлат сиёсати

Ёшлар сиёсати Ўзбекистонда давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида. Ўзбекистон Республикаси ўз давлат мустақиллигини кўлга киритган илк йиллардан оқ мамлакат аҳолисининг аксарият қисмини ташкил этган болалар ва ёшлар масалаларига алоҳида эътибор билан қараб келмоқда. Юртимизда бир қатор масалалар давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Ана шундай масалалардан бири – ёшлар масаласидир. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни бунинг ёрқин далилидир. Мазкур қонуннинг бош мақсади ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборатдир. **Ёшларга оид давлат сиёсати** деганда, давлат томонидан амалга ошириладиган ҳамда ёшларни ижтимоий жиҳатдан шакллантириш ва уларнинг интеллектуал, ижодий ва бошқа йўналишдаги салоҳиятини камол топтириш учун шарт-шароитлар яратилишини назарда тутадиган ижтимоий-иқтисодий, ташкилий ва ҳуқуқий чора-тадбирлар тизими тушунилади. Ёшларга оид давлат сиёсатининг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

- очиклик ва шаффофлик;
- ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда ёшларнинг иштирок этиши;
- ёшлар ташаббусларини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;
- маънавий, ахлоқий ва маданий қадриятларнинг устуворлиги;
- ёшларнинг камситилишига йўл қўйилмаслиги.

Қонунда ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришни амалга оширувчи ҳамда унда иштирок этувчи органлар ва муассасалар белгилаб берилган. Булар: *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда иштирок этувчи органлар ва муассасалар тизими.* Бу тизимга қуйидагилар кириди: таълимни давлат томонидан бошқариш органлари ва таълим муассасалари; давлат соғлиқни сақлаш тизимини бошқариш органлари ва соғлиқни сақлаш муассасалари; маданият ва спорт ишлари бўйича органлар; меҳнат органлари; прокуратура органлари; ички ишлар органлари; адлия органлари; муҳофаза ишлари бўйича органлар. Ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда бошқа органлар ва муассасалар ҳам қонун ҳужжатларига мувофиқ иштирок этиши мумкин.

Ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги давлат дастурларини, ҳудудий ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда иштирок этади, давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва бошқа ташкилотлар билан биргаликда кам таъминланган оилалардан бўлган ёш фуқароларга қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўшимча моддий ёрдам кўрсатади, ёшларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга, уларнинг жамият ҳаётидаги роли ва фаоллигини оширишга, соғлом ва баркамол ёш авлодни тарбиялашга, оилада маънавий-ахлоқий муҳитни шакллантиришга қаратилган чора-тадбирларни кўради, ёшларни тарбиялаш масалалари юзасидан таълим муассасалари ва бошқа муассасалар билан

хамкорлик қилади, тегишли ҳудудда жойлашган корхоналар, муассасалар ва ташкилотларда ёшларнинг бандлигини таъминлашга кўмаклашади, ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги қонун ҳужжатларининг ижро этилиши, давлат дастурларининг ва ҳудудий дастурларнинг рўёбга чиқарилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади, ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда бошқа органлар ва муассасалар, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан ҳамкорлик қилади.

Ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда *нодавлат нотижорат ташкилотлари* ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги давлат дастурларини, ҳудудий ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда иштирок этади, ёшларда ҳаётга бўлган қатъий ишонч ва қарашларни шакллантиришда, уларни қонунларга, миллий ва умуминсоний кадриятларга ҳурмат руҳида, зарарли таъсирлар ва оқимларга қарши тура оладиган қилиб тарбиялашда иштирок этади, соғлом ва баркамол ёшларни тарбиялашга, жамият ҳаётида уларнинг роли ҳамда фаоллигини оширишга доир тадбирларни ташкил этади ва ўтказди, ёшларни ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлашни, ёш фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳамда маданий ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни ҳамда рўёбга чиқаришни таъминлайдиган шарт-шароитларни яратишга кўмаклашади, фан, спорт, санъат ва маданият соҳасида ёшларнинг ижодий истеъдоди ва қобилиятини эрта аниқлашга ҳамда ривожлантиришга кўмаклашади, ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги қонун ҳужжатларининг ижро этилиши, давлат дастурларининг ва ҳудудий дастурларнинг рўёбга чиқарилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади, ёшларда соғлом турмуш тарзига интилишни шакллантиришда, юқумли касалликларга ва бошқа ижтимоий хавфли касалликларга, ичкиликбозликка, гиёҳвандликка, кашандаликка ҳамда ўзга зарарли иллатларга қарши курашишга доир профилактика чора-тадбирларини амалга оширишда, ёшларнинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этишда, ёшлар спортини оммавий ривожлантиришда иштирок этади, ёшлар орасида экологик маданиятни оширишга, экологик таълим ва тарбияни ривожлантиришга кўмаклашади, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ёшларни ўқитиш билан шуғулланиши мумкин, ёшларни тадбиркорликка жалб этишга, касбга йўналтиришга, қайта тайёрлашга ва малакасини оширишга кўмаклашади.

Ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда *оммавий ахборот воситалари* ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги давлат дастурларини, ҳудудий ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда иштирок этади, ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришга, шу жумладан соғлом ва баркамол ёш авлодни тарбиялашга, жамият ҳаётида унинг роли ва фаоллигини оширишга, ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга қаратилган тадбирларни ёритади, ёшларнинг маънавий, интеллектуал, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан камол топишига кўмаклашишга доир тадбирларда иштирок этади, ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги қонун ҳужжатларининг ижро этилиши, давлат дастурлари ва ҳудудий дастурлар рўёбга чиқарилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади, ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришни амалга оширувчи ҳамда унда иштирок этувчи органлар ва муассасалар, шунингдек фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқариш масалалари бўйича ҳамкорлик қилади.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ёшларга доир давлат сиёсатини амалга оширишда жамиятнинг ҳеч бир қатлами четда турган эмас.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ҳамда қонунга мувофиқ ҳар бир ёш фуқаронинг ҳуқуқлари ва эркинликлари кафолатланади. Ёш фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари чекланиши мумкин эмас. Жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, ёшларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини бирор бир тарзда бевосита ёки билвосита чеклашга йўл қўйилмайди ҳамда бундай чеклаш қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ёшлар бепул тиббий хизмат кўрсатилиши, бепул умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-ҳунар таълими олиш, давлат таълим муассасаларида давлат грантлари доирасида бепул олий таълим олиш, давлат спорт-соғломлаштириш ва

маданий-маърифий муассасаларига бориш учун шарт-шароитлар яратиш, уй-жой куриш, олиш ва уни реконструкция қилиш учун имтиёзли кредитлар бериш, таълим муассасаларида ўқиш учун имтиёзли кредитлар бериш, етим болаларни ва ота-онасининг қарамоғидан махрум бўлган болаларни турар жойлар билан таъминлаш, ўрта махсус, касб-хунар ёки олий таълим муассасасини битирганидан кейин бандликни таъминлаш бўйича чора-тадбирлар кўриш, меҳнат соҳасида ёшга доир ўзига хосликларни инобатга олган ҳолда имтиёзлар бериш ва ишни таълим билан қўшиб олиб бориш учун шарт-шароитлар яратиш, ижтимоий инфратузилма объектларини лойиҳалаштириш ва куриш чоғида ёшларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олиш, жамоат транспортдан фойдаланишда имтиёзлар бериш кафолатланади.

Иш топишда қийналаётган ва меҳнат бозорида тенг шароитларда рақобатлашишга қодир бўлмаган ёш фуқароларни ишга жойлаштиришга ёрдам қўшимча иш ўринлари ва ихтисослаштирилган корхоналарни барпо этиш, ўқитиш бўйича махсус дастурларни ташкил этиш, шунингдек ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган ёшларни ишга жойлаштириш учун корхоналар, муассасалар, ташкилотларда иш жойларининг энг кам миқдори захирасини яратиш йўли билан таъминланади.

Ўқув жараёни вақтида ўқувчилар ва талабаларни жамоатчилик ишларига жалб этишга йўл қўйилмайди. Ўқувчилар ва талабалар томонидан танланган мутахассисликка мос ва ўқув-ишлаб чиқариш амалиётининг шакли бўлган ҳолларда ёхуд ўқувчилар ва талабалар ўқишдан бўш вақтида ихтиёрий меҳнат қилган ҳолларда жамоатчилик ишларига жалб этишга йўл қўйилади. Мазкур меҳнат фаолиятига меҳнат тўғрисидаги ёки фуқаролик қонун ҳужжатларига мувофиқ шартнома мавжуд бўлган тақдирда руҳсат этилади.

Иқтидорли ва истеъдодли ёшлар давлат томонидан кенг қўллаб-қувватланади. Давлат ёшларнинг иқтисодий мустақиллигини қўллаб-қувватлайди. Ёшларни ва ёш оилаларни ижтимоий ҳимоя қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикасида ёшлар ижтимоий хизмати фаолият кўрсатади. Ёшларга оид давлат сиёсатини молиявий жиҳатдан таъминлаш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг, ҳомийларнинг маблағлари ва бошқа маблағлар ҳисобидан амалга оширилади.

Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўлади.

2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси ва ёшлар. 2017 йил 7 февралда Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш. Мирзиёев томонидан қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармоннинг 4-бандида “2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури” тасдиқланди. Мазкур Фармоннинг 1-банди билан 2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тасдиқланди. Жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълим муассасалари битирувчиларини ишга жойлаштириш ҳамда хусусий тадбиркорлик соҳасига жалб этиш, ёш авлоднинг ижодий ва интеллектуал салоҳиятини қўллаб-қувватлаш ва рўёбга чиқариш, болалар ва ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, уларни жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш, ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш, ёш оилалар учун муносиб уй-жой ва ижтимоий-маиший шароитларни яратиш, ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, таълим муассасалари, ёшлар ва бошқа ташкилотларнинг самарали фаолиятини ташкил этиш 2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “Ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш” деб номланган алоҳида банд (4.5-банд)да акс эттирилди ва ижтимоий

сохани ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишларидан бирининг таркибида ўз ифодасини топди.

Ўзбекистон Президенти Ш. Мирзиёевнинг ташаббуси билан “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” деб аталган 2017 йилда ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш борасида жиддий ишлар қилиниши – 25 та топшириқнинг бажарилиши аниқ қилиб белгилаб қўйилди.

Маълумки, 2016 йилнинг 14 сентябрида Ўзбекистон Республикасининг 33 моддадан иборат “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги ЎРҚ–406-сонли Қонуни қабул қилинди. Қонунларни қабул қилиш масаланинг бир жиҳати бўлса, уларни амалга оширишга қаратилган чора-тадбирларни кўриш унинг бошқа бир жиҳатидир. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни 6-моддасининг 1-қисмида **“ёшларга оид давлат сиёсати давлат дастурлари, ҳудудий ва бошқа дастурлар асосида амалга оширилиши мумкин”**, деб белгилаб қўйилган.

Ўша модданинг иккинчи қисмида **“Давлат дастурлари, ҳудудий ва бошқа дастурлар ёшларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, ёш фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий**

Одамлар, биринчи навбатда, ёшларнинг онгу-тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир.

Шавкат Мирзиёев

ҳамда маданий ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ва рўёбга чиқаришни таъминлайдиган зарур шарт-шароитларни яратиш, жамият ҳаётида уларнинг ўрни ва фаоллигини ошириш, соғлом ва баркамол ёш авлодни тарбиялаш мақсадида ишлаб чиқилади ҳамда амалга оширилади”, дейилади. Шундан келиб чиқиб, 2017 йилда **Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишга қаратилган қўшимча чора-тадбирлар дастурини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш** вазифаси қўйилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида тасдиқланадиган мазкур дастур доирасида ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, демократик давлат қуриш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнларида уларнинг фаоллигини ошириш, юксак маънавиятли, мустақил фикрловчи, қатъий ҳаётий позиция, кенг дунёқараш ва чуқур билимга эга бўлган ватанпарвар ёшларни тарбиялаш, уларда турли мафкуравий таҳдидларга қарши иммунитетни шакллантириш, иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватлаш, ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқаришга кўмаклашиш, ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш, замонавий касб-ҳунарларни пухта эгаллашлари учун муносиб шароитлар яратишга қаратилган комплекс чора-тадбирлар амалга оширилади. Мазкур дастурнинг ижроси бўйича давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг мутасадди ходимлари Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш бўйича давлат дастури ижросини жойларда сифатли таъминлашга қаратилган билим ва кўникмаларини оширишга хизмат қиладиган давра суҳбатлари ва семинарлар ўтказмоқдалар. Бундай ишларни бутун йил давомида амалга ошириш лозим бўлади.

“Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуннинг 5-моддасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асосий йўналишлари белгилаб берилган. Ана шундай йўналишлардан бири сифатида ёш оилаларни маънавий ва моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, улар учун муносиб уй-жой ва ижтимоий-маиший шароитларни яратиш бўйича комплекс чора-тадбирлар тизимини амалга ошириш вазифаси белгиланган.

Қонуннинг 9-моддасида ёшларга оид давлат сиёсатини рўёбга чиқаришда иштирок этувчи органлар ва муассасалар тизимида таълимни давлат томонидан бошқариш органлари ва таълим муассасалари, давлат соғлиқни сақлаш тизимини бошқариш органлари ва соғлиқни сақлаш муассасалари, маданият ва спорт ишлари бўйича органлар, меҳнат органлари, прокуратура органлари, ички ишлар органлари, адлия органлари, муҳофаза ишлари бўйича органлар кириши билан бир қаторда, бу борада бошқа органлар ва муассасалар ҳам қонун ҳужжатларига мувофиқ иштирок этиши мумкинлиги белгилаб берилган. Шундан келиб чиқиб, **ёш оилаларни қўллаб-қувватлаш ва уй-жой билан таъминлаш мақсадида ҳудудларда «Камолот»** (ҳозирги кунда Ўзбекистон ёшлар

иттифоқи) уйларини қуриш ва имтиёзли кредит асосида фаол ёшларга тақдим этиш вазифаси белгиланди. Бундай уйлар лойиҳа-смета ҳужжатлари асосида тижорат банклари кредитлари эвазига қурилади. Мамлакатнинг ижтимоий ҳаётида фаол қатнашаётган ёш оилаларни янада қўллаб-қувватлаш мақсадида улар замонавий уй-жойлар билан таъминландилар ва уларга узоқ муддатли ипотека кредитлари ажратилади.

Ўзбекистон Президентининг халқимиз ўртасида, айниқса ёшлар орасида китобхонлик анъанасини янада жонлантириш, китоб мутолаасига кенг эътибор қаратиш бўйича амалга ошираётган саъй-ҳаракатлари диққатга сазовордир. Ана шу йўлда 2017 йилнинг сентябрь ойида *ўқувчи-ёшларнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш* мақсадида таълим муассасаларида «Мен севиб ўқиган китоб» ва «Энг яхши китобхон» танловларини ташкил этилди. Бу мақсадларда бюджетдан ташқари маблағлар ва хайрия маблағлари ҳисобидан 160 миллион сўм ажратиш кўзда тутилган эди. Бундай тадбирлар воситасида ўқувчи-ёшлар турли ёт ғоя ва мафкуралардан ҳимоя қилинади, уларнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамланади ҳамда жамиятда юксак маънавиятни қарор топтиришга ҳисса қўшилади.

2017 йил давомида аҳолининг, айниқса, ёшларнинг интеллектуал ва маънавий эҳтиёжларини янада тўлароқ қондириш мақсадида «Адабиётга эътибор — маънавиятга, келажакка эътибор» шиори остида Республика «Китоб байрами» анъанавий тадбири ва унинг доирасида «Китоб — миллатнинг бебаҳо маънавий ва маданий мероси» мавзуида илмий-амалий конференция ва «Болалар китоблари» анъанавий республика фестивали ташкил этилади ва ўтказилади. Ҳар бир туман марказида китоб дўконлари очилади ва улар янги асарлар билан бойитилади. 40 га яқин номдаги ўзбек мумтоз ва ҳозирги замон адабиёти, жаҳон мумтоз адабиёти дурдоналарини нашр этилади ва ҳудудларда, хусусан, республика ахборот-ресурс марказларида уларнинг тақдими ўтказилади. Бундай эзгу ишларни амалга оширишдан *адабиёт орқали халқ маънавиятини юксалтириш, оилавий китоб ўқиш анъаналарини кенг тарғиб қилиш, ёзувчи ва китобхон ўртасидаги мулоқотни кучайтириш, ёшларни интеллектуал ривожланган ва маънан баркамол қилиб вояга етказишда китобнинг ўрни ва аҳамиятига, китоб мутолааси маданиятига бўлган эътиборни кучайтириш* мақсад қилиб олинган.

Ўсиб келаётган авлоднинг китоб ва бошқа босма маҳсулотларга қизиқишини ўстириш мақсадида Ўзбекистон халқининг маданий-маърифий мероси, тарихи бўйича адабиётлар чиқарувчи нашриёт уйлари, босмаҳоналар, асар муаллифларига солиқ ва бошқа преференциялар тақдим этилади, иқтисодий рағбатлантириш чоралари қўрилади.

Ёшларни она Ватанимизга садоқат руҳида тарбиялаш, уларда санъатга бўлган қизиқишни кучайтириш, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларни ёритиш мақсадида бутун йил давомида Ўзбекистон Бадий академияси ва бир қатор вазирликлар ташкилотчилигида юртимизнинг чекка ҳудудларида Бадий академия тизими ташкилотлари ва таълим муассасалари ҳамкорлигида *халқ рассомлари, халқ усталари билан болалар, ёшлар ва уларнинг ота-оналари учун «Бунёдкор халқим билан мулоқот — ижодим илҳами» мавзусида мастер-класслар ва ижодий учрашувлар* ташкил этилади.

Ёш авлодни тарбиялаш, уларнинг маънавияти ва маданиятини юксалтиришга қаратилган тадбирлар самарадорлиги ва натижадорлигини ошириш мақсадида комплекс чора-тадбирлар режаси ишлаб чиқилди. Бу чора-тадбирлар қуйидагилардан иборат:

«Биз - Ватанга таянчимиз», «Бизнинг энг катта таянчимиз ва суянчимиз, ҳал қилувчи кучимиз - ёшлар» деган шиорлар остида акциялар ташкил этиш;

«Адабиёт ва санъат — шахс маънавиятини бойитиш ва юксалтириш омили» мавзусида ёзувчилар, шоирлар, санъаткорлар, адабиётшунос олимлар иштирокида учрашувлар ташкил этиш;

бадий адабиётларни инвентаризациядан ўтказиш, ахборот-ресурс марказларини янги китоблар билан бойитиш;

«Оила, маҳалла ва таълим муассасаси ҳамкорлиги» мавзусида ахборот ва методик материаллар тайёрлаш;

Ватанимиз равнақини таъминлашда ёшларнинг масъулиятини оширишга қаратилган «Энг буюқ жасорат — маънавий жасоратдир» мавзуида давра суҳбатлари ташкил этиш;

ёшлар онгига таҳдид солувчи ахборот хуружларининг олдини олиш, ёшларда интернет ва бошқа ахборот ресурсларидан фойдаланиш маданиятини шакллантиришга қаратилган семинар-тренинглари ташкил қилиш;

«Фуқаролик жамиятида шахс тарбияси ва унда оила институтининг ўрни» мавзуида анжуман ўтказиш.

2017 йил учун белгиланган вазифалар қаторида Вазирлар Маҳкамасининг кириш синовларида чин етим, етим ва ногиронларга имтиёзлар яратиш, педагогларнинг илмий, услубий, маънавий-маърифий ва ташкилий-услубий ишлари самарадорлиги оширишни кўзда тутувчи қарорини қабул қилиш ҳам бор. Мазкур қарорни қабул қилиш асосида тўлиқ давлат таъминотидаги етим болалар, ота-она қаровисиз қолган болалар ҳамда 1-гуруҳ кўзи ожиз ногиронларга таълим олишда кенг имкониятлар яратилади. Уларга олий таълим муассасаларига қабул қилишда алоҳида давлат гранти ажратган ҳолда имтиёзлар белгиланди, ҳудудлар кесимида айрим йўналишлар бўйича мақсадли қабул квоталари тасдиқланди, педагогларнинг илмий, услубий, маънавий-маърифий ва ташкилий-услубий ишлари бўйича фаолиятини соатлар миқдорисиз иш турлари ва мазмуни асосида лавозимларга қўйилган малака талабларига мувофиқ белгиланди.

Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида **маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш** лозим. Бунинг учун Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги «Маънавият ва маърифат» марказининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш кўзда тутилади.

Халқимизда “Яхши дам – меҳнатга ҳамдам” деган мақол бор. Ёш авлодни баркамол қилиб вояга етказиш вазифалари давлат сиёсати даражасидаги вазифалардан бири экан, ёшларнинг, айниқса, талаба-ёшларнинг яхши ҳордиқ чиқаришлари ва мазмунли дам олишларини таъминлаш мақсадида кўп ва жиддий ишлар амалга оширилиши лозим. Ана шундай шилардан бири – бу Тошкент шаҳридаги Талабалар шаҳарчасида маданий дам олиш марказини ташкил этиш ва ундан бепул фойдаланишни йўлга қўйиш ишидир. Бу ишлар инвестиция дастури доирасида Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилади.

2017 йил юртимизда “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” деб эълон қилинди. Бу борада ёшлар билан ҳам бевосита мулоқотни йўлга қўйиш бўйича тегишли давлат органлари ва ташкилотлари изчил фаолият олиб боришлари керак. Республикада ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш бўйича вазирлик ва идоралар раҳбарлари билан ижтимоий тармоқларда тўғридан-тўғри узатиладиган очиқ мулоқотлар ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Мулоқотлар ёшлар масалалари билан шуғулланувчи вазирлик ва идоралар ҳамкорлигида ташкил этилиб, унда ёшлар масалаларига оид саволларга тегишли вазирлик ва идоралар раҳбарлари томонидан тўлиқ жавоб берилади.

Бизнинг асосий вазифамиз – ёшларнинг салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратиш, зўровонлик ғояси “вируси” тарқалишининг олдини олишдир.

Шавкат Мирзиёев

Алоҳида таъкидлаш лозимки, уюшмаган ёшларнинг спорт билан мунтазам шуғулланиши учун етарли шарт-шароитлар яратилиши керак. Бу мақсадда маҳаллаларда замонавий спорт майдончаларини барпо этиш, уюшмаган ёшлар ўртасида мусобақалар ташкил этиш (street sport) лозим. Агар жамият аъзоларининг барча қатламлари, айниқса ёшлар спорт билан мунтазам шуғуллансалар, бу айти “соғлом авлод” тўғрисидаги мақсадларимиз ва интилишларимизнинг ҳаётий ифодаси демакдир.

Барчамизга яхши маълумки, мамлакатимизда соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишга, ёшларнинг спортга бўлган қизиқишларини оширишга йўналтирилган уч босқичли спорт мусобақалари (“Умид ниҳоллари” – “Баркамол авлод” – “Универсиада”) йўлга қўйилган. Мана шундай тадбирлар доирасида Жиззах вилоятида 2017 йилнинг май ойида «Баркамол авлод» спорт мусобақалари ўтказилди. Шу муносабат билан спорт мусобақалари финал босқичи ўтказиладиган таълим муассасалари таъмирланди ва жиҳозланди. Бунинг

натижасида ўқувчи-ёшларнинг соғлом ва баркамол бўлишлари учун тегишли шароитлар яратилди.

Олий таълим муассасаларининг бакалавр йўналишида тўлов-шартнома асосида таҳсил олаётган чин етим, Меҳрибонлик уйида тарбияланган ва ота-онаси ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинган, кам таъминланган оилалардаги иқтидорли талабаларни рағбатлантириш мақсадида «Таълим гранти», «Касаба уюшмалари стипендияси» лойиҳалари асосида стипендиялар тўлаш бутун йил давомида амалга оширилиб борилади. Ушбу ишларни ташкил этиш натижасида ижтимоий ҳимояга муҳтож, иқтидорли талабаларга олий таълим муассасасида таълимни давом эттириш учун имконият яратилади ҳамда уларнинг ҳаракати, билими ва интилиши моддий-маънавий жиҳатдан рағбатлантирилади.

Халқимиз бой тарихга ва миллий анъаналарга эга. Миллий анъаналаримиз ва урф-одатларимиз орасида ўзимизга хос ва ўзимизга мос бўлган қатор миллий ўйинларимиз мавжуд. Ана шундай ўйинларимизни замонавий ахборот технологияларига чиройли тарзда жойлаштирсак ва бундан ёшларимиз бўш вақтларидан унумли фойдаланган ҳолда ўз салоҳиятларини ва қобилиятларини бойитиш мақсадида фойдалансалар, нур устига аъло нур бўлади. Ана шу мақсадда мобиль интернет фойдаланувчиларига мўлжалланган, ёшларни юксак ахлоқий тарбиялаш, уларни интеллектуал салоҳияти ва ижтимоий фаоллигини янада оширишга хизмат қиладиган миллий ўйинларни ташкил этиш лозим. Бунинг натижасида ёшларнинг бўш вақтини фойдали ўтказишга қаратилган Ўзбекистон Республикасидаги мобиль интернет фойдаланувчилари учун мўлжалланган миллий ўйинлар яратилади.

Ёшлар ўртасида маданият ва санъат асарларига бўлган қизиқишни ошириш, аждодларимиздан мерос бўлиб келаётган ҳунармандлик анъаналарини тарғиб қилиш, ёш авлодни ватанпарварлик, миллий қадриятларимизга ҳурмат руҳида тарбиялаш ва касб-ҳунарга қизиқишини оширишга мақсадида «Халқ амалий санъати — ёшлар қалбида» халқаро амалий санъат кўргазмасини ўтказиш белгиланган. Иқтидорли ёшларни излаб топиш, уларни рағбатлантириш, ижодий салоҳиятини юксалтириш ва катта саҳналарга олиб чиқиш, ёшлар эътиборини мусиқа ва санъатга қаратиш, бўш вақтларини мазмунли ўтказишни ташкил этиш, ёш иқтидорли ижодкорларни излаб топиш ва уларнинг ижодини рағбатлантириш, ёшларни Ватанга муҳаббат, мустақиллик ғояларига садоқат ва фидойилик руҳида тарбиялаш мақсадларига хизмат қилувчи «Баҳор нафаси» халқаро санъат фестивалини, «Мусиқага чорлайди ёшлар!» маданият ҳафталигини, «Сени куйлаймиз, замондош!» Ўзбекистон театрларининг IV Республика кўрик-фестивалини, «Онам айтган аллалар» фестивалини, «Ёшлик баҳори» республика ёш опера ижрочилари фестивалини, «Созлар навоси» халқ чолғулари ижрочилари республика танловини ва ЮНЕСКО репрезентатив рўйхатига киритилган «Шошмақом», «Аския», «Палов» ва бошқа номдодий маданий мерослар бўйича «Ўзбек маданий мероси — жаҳон нигоҳида!» номли фестивални ўтказиш 2017 йилнинг энг муҳим ва йирик маданий тадбирларидан деб ҳисобланишга лойиқ тадбирлардир.

Ёшлар ўртасида тиббий маданиятни ошириш, уларга тиббий кўриқдан доимий ўтишнинг ижобий томонларини тушунтириш мақсадида таълим муассасалари, маҳаллалар ҳамда тиббиёт пунктларида «Саломатлик кунлари»ни ташкил этиш белгиланган. Бу тадбирларнинг амалга оширилиши аҳоли, айниқса, ёшлар орасида соғлом турмуш тарзи шакллантирилишига, уларнинг тиббий маданияти юксалтирилишига ҳисса қўшади, ёш авлодни баркамол ва соғлом қилиб вояга етказишда ўзининг ижобий натижасини кўрсатади.

Ота-оналарнинг педагогик маданиятини ошириш, фарзанд тарбияси борасидаги бурч ва масъулиятини ошириш мақсадида фуқаролар йиғини ҳузурида «Ота-оналар университети» фаолиятида фойдаланиш учун услубий қўлланмалар ва кўргазмали материаллар ишлаб чиқиш, фуқаролар йиғини ходимлари ва фаоллари учун «Ёш авлод тарбиясида ота-оналар масъулиятини ошириш» мавзуда республика илмий-амалий конференциясини ўтказиш чоралари белгиланди. Ушбу чора-тадбирлар баркамол авлодни ҳуқуқий маънавий-ахлоқий тарбиялашда ота-оналарнинг саводхонлигини ошириш, намунали, ибратли оилалар тажрибасини оммалаштиришни, мавжуд ибратли анъаналар ва қадриятларни сақлаш ва ривожлантиришни кўзда тутди.

Ёшларимиз ўртасида мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларга дахлдорлик туйғусини шакллантириш, ахлоқий ва медиа-маданиятни оширишга қаратилган учрашувлар, давра суҳбатлари, тренинглари, викториналар, тушунтириш тадбирларини ўтказиш, маҳаллаларда аҳоли ва ёшлар билан терроризм ва диний экстремизмга қарши курашишга бағишланган учрашувлар ўтказиш муҳим аҳамият касб этади ва бу борада ҳам тегишли вазибалар белгиланди.

Нотинч оилалар фарзандлари, уюлмаган ёшлар, иш билан банд бўлмаган, «оммавий маданият» таъсирига тушиб қолган йигит-қизларнинг хатти-ҳаракатларини назоратга олишда уларнинг ота-оналарининг масъулиятини ошириш, кашандалик, алкоғолли ичимликлар истеъмол қилиш ва бошқа иллатлар профилактикасига оид тадбирлар, семинарлар ўтказиш, буклет, плакат, кўргазмали қўлланмалар чоп этиш, кўрсатув ва эшиттиришлар ташкил қилиш ёшларнинг «оммавий маданият» таъсирига қарши иммунитетини мустаҳкамлаш, маънавий-ахлоқий маданиятини ошириш, соғлом турмуш тарзига, соғлом оила қуришга интилишларини рағбатлантиришни кўзда тутлади.

11.3. Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенцияни қабул қилиш – давр талаби

Халқаро шартнома тушунчаси, халқаро шартномаларнинг турлари ва уларни тузиш тартиби. Мамлакатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев энг нуфузли халқаро ташкилот – Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг йиллик кузги саммитида Ўзбекистон, минтақа ва бутун жаҳон аҳамиятига молик масалалар ва муаммолар ҳамда уларнинг ечими тўғрисида нутқ сўзлади. Ўзбекистон Президенти жаҳон жамоатчилигини дунё миқёсидаги ўта муҳим масалалардан бири – ёшларнинг келгуси тақдири хусусида сўзлар экан, БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини қабул қилиш зарурияти мавжудлиги ҳақида ҳам тўхталди. Ана шу ўринда “конвенция”нинг қандай халқаро ҳужжат эканлиги борасида ўринли савол юзага келади. “Конвенция” сўзи латин тилидаги *convention* сўзидан олинган бўлиб, “шартнома”, “битим” маъносини беради.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, халқаро ҳуқуқнинг алоҳида бир соҳаси айнан халқаро шартномалар масалалари билан шуғулланади. Бу халқаро шартномалар ҳуқуқидир. Халқаро шартномалар ҳуқуқи тўғрисида конвенция (1969), Давлатларнинг шартномаларга нисбатан ҳуқуқий ворислиги тўғрисида конвенция (1978), Давлатлар ва халқаро ташкилотлар ўртасидаги ёки халқаро ташкилотлар ўртасидаги шартномалар ҳуқуқи тўғрисида конвенция (1986) халқаро шартномалар ҳуқуқининг асосий манбаридандир. Юқоридаги ҳужжатларнинг барчаси Австриянинг пойтахти Вена шаҳрида қабул қилинган. Шунга кўра, уларнинг номидан сўнг “Вена конвенцияси” сўзлари қўшиб айтилиши анъанага кириб қолган. Фараз қилинг, Ўзбекистон Президентининг таклифи асосида БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси қабул қилинишига ва унинг Тошкент шаҳрида имзоланишига қарор қилинадиган бўлса, бу ҳужжат БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги Тошкент конвенцияси деб аталган бўлур эди. Юқорида тилга олинган Вена конвенцияларида халқаро шартнома тушунчасига қуйидагича таъриф берилган:

Ўзбекистон глобаллашув ва ахборот-коммуникация технологиялари жадал ривожланиб бораётган бугунги шароитда ёшларга оид сиёсатни шакллантириш ва амалга оширишга қаратилган умумлаштирилган халқаро ҳуқуқий ҳужжат – БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини ишлаб чиқишни таклиф этади.

Шавкат Мирзиёев

Халқаро шартнома – халқаро ҳуқуқнинг икки ёки бир қанча субъектлари ўртасида уларнинг сиёсий, иқтисодий, фан-техника, маданият ва бошқа соҳалардаги ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаш учун тузилган, аниқ ифодаланган ёзма шаклдаги битимдир. Давлатлар ва халқаро ҳуқуқ бошқа субъектларининг ўз олдларига қўйган мақсадларига эришиш воситаси – бу халқаро шартномадир.

1995 йил 22 декабрда “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинди. Мазкур Қонун Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларини тузиш, бажариш, тўхтатиш, тўхтатиб туриш ва денонсация қилиш тартибини белгилайди.

Қонуннинг 3-моддасида “*Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаси — республиканинг бир ёки бир неча давлат, халқаро ташкилот ёхуд халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари билан халқаро муносабатлар соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларига доир тенг ҳуқуқли ва ихтиёрий келишувидир*”, деб белгилаб қўйилган. Халқаро шартномалар шартнома, битим, конвенция, протокол, меморандум, декларация, хатлар ва ноталар алмашуви деб номланиши ва шундай кўринишда тузилиши, шунингдек бошқача номланиши мумкин. Халқаро шартноманинг номи ва халқаро шартноманинг номланиши айнан бир нарса эмас. Халқаро шартноманинг номи шартнома қайси соҳада қабул қилинганлигини ва қандай муносабатларни тартибга солишини англатади (масалан, Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция), халқаро шартноманинг номланиши эса унинг типини (шартнома, битим, конвенция, протокол, пакт, устав, декларация ва бошқалар) билдиради. Халқаро шартнома қандай номланмасин, бу унинг юридик табиатига таъсир этмайди.

Халқаро шартномалар унда иштирок этувчи субъектларнинг сонига қараб икки томонлама ва кўп томонлама шартномалар бўлади. Халқаро шартномалар мазмунига қараб иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий шартномалар бўлиши, шунингдек бошқа масалалар бўйича тузилиши мумкин. Муддатига қараб шартномалар муддатли ва муддатсиз бўлади.

Халқаро шартноманинг тили ахдлашаётган томоннинг (томонларнинг) тили ҳисобланади. Халқаро шартнома субъектларининг келишувига мувофиқ бошқа тил шартнома тили деб танланиши мумкин. Халқаро шартнома матни қайси тилда тузилган бўлса, у ушбу шартнома матнида кўрсатилади, унинг аутентиклиги ва расмийлиги белгиланади. Халқаро шартномалар қоида тариқасида ёзма шаклда тузилади.

Давлатнинг сиёсий, иқтисодий, илмий-техникавий, маданий, ҳуқуқий ва бошқа соҳалардаги фаолияти халқаро шартноманинг объекти бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларини тузиш ҳуқуқи давлатга тегишлидир. Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари қуйидагича тузилади:

1. Ўзбекистон Республикаси номидан **давлатлараро шартномалар** тузилади. Бундай шартномаларни тузиш тўғрисидаги таклифлар Ташқи ишлар вазирлиги томонидан (Адлия вазирлиги, шунингдек бошқа манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан келишиб) Ўзбекистон Республикаси Президентига киритилади. Таклиф Ўзбекистон Президенти томонидан тегишли вазирликлар ва идораларнинг хулосалари мавжуд бўлган тақдирда кўриб чиқилади. Сўнгра музокаралар олиб бориш тўғрисида ва Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларини имзолаш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президенти қарор қабул қилади. Давлатлараро шартномаларни Ўзбекистон Президенти имзолайди, бунда у халқаро ҳуқуқ нормаларига кўра ваколатларсиз иш кўради.

2. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати номидан **ҳукуматлараро шартномалар** тузилади. Ўзбекистон Ҳукумати тасарруфидаги масалалар бўйича Ўзбекистон Республикаси номидан халқаро шартномаларни тузиш тўғрисидаги таклифлар Ташқи ишлар вазирлиги томонидан (Адлия вазирлиги, шунингдек бошқа манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан келишиб) Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматига киритилади. Таклиф Ўзбекистон Ҳукумати томонидан тегишли вазирликлар ва идораларнинг

хулосалари мавжуд бўлган тақдирда кўриб чиқилади. Сўнгра музокаралар олиб бориш тўғрисида ва Ўзбекистон Республикаси номидан (Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати тасарруфидаги масалалар бўйича), шунингдек Ҳукумат номидан тузиладиган шартномаларни имзолаш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати қарор қабул қилади. Бундай шартномаларни Ўзбекистон Ҳукумати имзолайди.

3. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари ва идоралари номидан **идоралараро шартномалар** тузилади. Бунда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати белгиладиган тартибда музокаралар олиб бориш ва идоралараро шартномаларни имзолаш тўғрисида қарор қабул қилинади. Бунда шартномани имзолаш ёзма шаклда берилган ваколатлар асосида амалга оширилади. Вазир ёки идора раҳбари ўз ваколати доирасида махсус ваколатларсиз музокаралар олиб бориш ва идоралараро шартномаларни имзолашга ҳақли.

Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари Олий Мажлис томонидан ратификация қилинади. Ўзбекистон Республикасининг ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам тўғрисидаги шартномалари, давлатлараро муносабатларнинг асослари тўғрисидаги шартномалар, Ўзбекистон Республикасининг мудофаа қобилятига дахлдор масалалар бўйича шартномалар, куч ишлатишдан ёки куч ишлатиш билан таҳдид қилишдан ўзаро воз кечиш тўғрисидаги шартномалар, тинчлик шартномалари ва коллектив хавфсизлик тўғрисидаги шартномалар, Ўзбекистон Республикасининг бошқа давлатлар билан ҳудудий чегараланиши тўғрисидаги шартномалар, Ўзбекистон Республикасининг давлатлараро иттифоқларда, халқаро ташкилотларда ва бошқа бирлашмаларда иштироки тўғрисидаги шартномалар, ижроси амалдаги қонунларнинг ўзгартирилишини ёки янги қонунлар қабул қилинишини тақозо этадиган, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг қонунларида назарда тутилганидан бошқача қоидаларни белгиладиган халқаро шартномалар ратификация қилинади. *Ратификация ёрлиғи* — Олий Мажлис халқаро шартномани кўриб чиққанлигидан гувоҳлик берувчи ва халқаро шартнома Ўзбекистон Республикаси учун мажбурийлигига рози эканлигини ифодаловчи махсус ҳужжат. Ратификация ёрлиғининг шакли Ташқи ишлар вазирлигининг тақдимномасига биноан Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан белгиланади. Ратификация ёрлиғи Олий Мажлиснинг халқаро шартномани ратификация қилиш тўғрисидаги қарорига асосан Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан имзоланади, унинг муҳри ва Ташқи ишлар вазирининг имзоси билан тасдиқланади. Ратификация ёрлиқларини алмашиш, Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларни ратификация қилганлиги тўғрисидаги ёрлиқларни сақлаш учун депозитарийларга топшириш Ташқи ишлар вазирлиги томонидан ёхуд унинг топшириғига биноан Ўзбекистон Республикаси дипломатик ваколатхонаси ёки Ўзбекистон Республикасининг халқаро ташкилот ҳузуридаги ваколатхонаси томонидан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг **халқаро шартномаларини эълон қилиш тартиби** Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан белгиланади. Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари, уларнинг аутентик матнлари чет тилларда тузилган бўлса, давлат тилида эълон қилинади. Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бошқа тилларда ҳам эълон қилиниши мумкин. *Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўплами* Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари эълон қилинадиган расмий манбадир. Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларини Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Котибиятида ва бошқа халқаро ташкилотларнинг тегишли органларида рўйхатдан ўтказиш Ташқи ишлар вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти республика томонидан тузилган шартномаларга, битимларга ва у қабул қилган мажбуриятларга риоя этилишини таъминлайди. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларини бажариш чора-тадбирларини ишлаб чиқади ва Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бўйича мажбуриятларнинг бажарилиши учун масъулият юклатиладиган вазирликлар, идоралар ва мансабдор шахсларни белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бўйича мажбуриятларнинг бажарилиши устидан назоратни амалга оширади.

Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларининг бажарилишини Ташқи ишлар вазирлиги кузатиб боради.

Кўп томонлама халқаро шартномалар депозитарийси вазифаларини, агар мазкур шартномаларнинг шартларига мувофиқ бундай вазифа Ўзбекистон Республикасига юклатилган бўлса, Ташқи ишлар вазирлиги бажаради. Кўп томонлама халқаро шартномаларнинг депозитарийси вазифасини бажарувчи хорижий давлат органлари, халқаро

ташкилотлар ёки уларнинг бош ижрочи мансабдор шахслари билан ёзишмалар Ташқи ишлар вазирлиги томонидан олиб борилади. Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларининг мажбуриятларини унинг бошқа иштирокчилари бузган тақдирда Ташқи ишлар вазирлиги ёки бошқа манфаатдор вазирликлар ва идоралар Ташқи ишлар вазирлиги билан бирга Ўзбекистон

Мазкур ҳужжатни [БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини] имзолайдиган давлатлар ушбу соҳани ўз ижтимоий сиёсатининг асосий ва муҳим ҳаётий устувор йўналишларидан бири даражасига кўтариш бўйича қатъий мажбуриятларни ўз зиммасига олиши керак.

Шавкат Мирзиёев

Республикаси Президентига ёки Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматига халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқ зарур чораларни кўриш тўғрисида таклифлар тақдим этадилар.

10 ноябрь – бутун дунёда халқаро ёшлар куни сифатида кенг нишонланадиган кун. Бироқ бу кунни байрам сифатида нишонлайдиган дунё ёшлари ўз ҳуқуқ ва эркинликлари тўлиқ ифодасини топган халқаро ҳужжатга эга эмас. Мамлакатимиз аҳолисининг 65 фоиздан ортиқ қисмини ёшлар ташкил этади. Биз ёшлар деганда, 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган шахсларни тушунамиз. Навқирон ва баркамол ёшлар – юртимиз келажаги, эртанги кунимиз, буюк истиқболимиздир. Шундай экан, бугунги ёшларнинг интилишлари, ўй-хаёллари, орзу-ниятларига қараб келажак тўғрисида, эртанги кун тўғрисида башорат қилиш мумкин. Агар ёшларимиз юрт равнақи, Ватан истиқболи, буюк келажакни ўйлаб меҳнат қилсалар, шунга интилсалар, демак, юрт янада осойишта, мамлакатимиз янада фаровон бўлади. Бунда барчанинг бирдек ҳаракат қилиши, “бир ёқадан бош чиқариб” олға қадам босиши ўта муҳим аҳамият касб этади. Бугунги Ўзбекистон ёшлари ана шундай эзгу мақсадларни қалбига жо қилиб, аниқ мақсадлар сари дадил одимлаб бораётган ёшлардир. Улар бир аниқ мақсад атрофида бирлашганлар. У ҳам бўлса, Ўзбекистон келажаги, юрт осойишталиги, Ватан истиқболидир. Лекин, минг афсуслар бўлсинки, кейинги йилларда баъзи мамлакатларда рўй бераётган воқеалар, турли хунрезликлар, жирканч ва қабих ишларда ёшларнинг ҳам иштирок этаётгани кишини чуқур ташвишга солади. Бу ўринда гап, аввало, ёшлар ўртасида турли ёт ғояларнинг, ахлоқсизликнинг, салбий маънодаги “оммавий маданият”нинг тарқалаётганлиги тўғрисида бормоқда. Ёт ғоялар деганда, биз миллат кадр-қиммати ва ғурурини, халқ шаъни ва обрўсини оёқ-ости қиладиган, қарор топган тарихий қадриятлар илдизига болта урадиган, ёши улуғ инсонларга нисбатан ҳурматсизликни тарғиб қиладиган бегона, мутлақо ёт ғояларни тушунамиз. Бундай ғоялар, ўз номи билан бизга мутлақо бегонадир. Биз бундай бегона, ёт ғояларга, бузғунчи қарашларга нисбатан ўзимизда мустаҳкам иммунитетни ҳосил қилишимиз керак. Бундай ёт ғояларга нисбатан дадил курашишимиз, уларнинг жамиятда қарор топиши ва тарқалишига қарши кескин қарши турмоғимиз лозим. Ана шундагина ёшларимизни ёт ғояларнинг салбий таъсиридан ҳимоя қилган бўламиз. Ана шундагина биз ўз олдимизга қўйган улуғ мақсадларимизга эришамиз. Баркамол ва соғлом авлодни камол топтиришдек буюк режаларимизни рўёбга чиқара оламиз. Бундай улуғвор мақсадларга эришиш ҳар биримиздан жасорат, дадил ва қатъий ҳаракатни талаб этади. Ёт ғояларга қарши дадил тура олсак, фақат ана шундагина биз ўзимиз кўзлаган эзгу ва буюк мақсадларимизга етамиз. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг ибораси билан айтганда, “Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб қолганга этиши билан боғлиқ. Бизнинг асосий вазифамиз – ёшларнинг салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратиш, зўровонлик ғояси “вируси” тарқалишининг олдини олишдир”.

Бугун дунё ёшларининг тақдири ва келажак тўғрисида қайғурадиган вақт келди. Ўзбекистон нуфузли халқаро ташкилот ёрдамида бутун уднё мамлакатларининг якдил бўлиб, жаҳон ёшларининг ҳуқуқларини белгилаб берувчи халқаро конвенцияни тузишни таклиф этди. “Ўзбекистон глобаллашув ва ахборот-коммуникация технологиялари жадал ривожланиб бораётган бугунги шароитда ёшларга оид сиёсатни шакллантириши ва амалга оширишига қаратилган умумлаштирилган халқаро ҳуқуқий ҳужжат – БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини ишлаб чиқишни таклиф этади”.

Ёшлар масаласи Ўзбекистон давлат мустақиллигининг дастлабки йилларидан бошлаб давлат сиёсатининг ўта муҳим соҳаларидан бири сифатида алоҳида диққат марказида бўлди. Чунки ёшлар Ўзбекистон аҳолиси таркибининг асосий қисмини ташкил этади. Шунинг учун бу борада Ўзбекистонда муҳим ишлар амалга оширилмоқда, хусусан давлатнинг ёшлар сиёсатига доир махсус қонуни қабул қилинган. Бугун дунё миқёсида ҳам ёшлар сайёрамиз аҳолиси таркибининг йирик қатламини ташкил этмоқда. Дунё аҳолисининг маънавий-ахлоқий қиёфасини соф сақлаб қолиш тўғрисида сўзлар эканмиз, биринчи навбатда, унинг муҳим таркиби саналмиш айнан мана шу ёшларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини йирик халқаро ташкилот ваколатлари доирасида тартибга солиш эҳтиёжи пайдо бўлганлигини англаймиз. Бу эса ёшлар ҳуқуқлари тўғрисида халқаро конвенцияни қабул қилиш заруриятини юзага келтиради.

Назорат саволлари:

1. Конвенция деб қандай халқаро ҳуқуқий ҳужжатга айтилади?
2. Аҳолининг қайси тоифаси ёшлар деб аталади?
3. Ўзбекистон Президентининг ёшлар ҳуқуқлари борасида халқаро майдонда алоҳида конвенция қабул қилиш лозимлиги тўғрисида таклифи қандай аҳамиятга эга?
4. Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенцияни қабул қилиш қандай халқаро ҳуқуқий аҳамиятга эга?
5. Халқаро ҳужжат, масалан, конвенция унинг иштирокчиси бўлмаган давлатга бирон-бир мажбурият юклаши мумкинми? Давлатлар халқаро шартномалар иштирокчиси бўлишлари шартми?
6. “Болалар” ва “ёшлар” тушунчалари ўртасида қандай боғлиқлик ва фарқли жиҳатлар мавжуд?
7. Ёшларга доир ҳуқуқлар орасида болалар ҳуқуқлари ҳам мавжудми?
8. Бугунги кунда дунё миқёсида ёшлар ўртасида кенг тарқалиб бораётган ёт ғоялар тўғрисида нималарни биласиз? Ёт ғояларга қарши курашишнинг қандай механизмларини самарали деб ҳисоблайсиз?
9. Нима учун доимо “Ёшлар масаласи – келажак масаласи” дейилади?
10. Ёшлар сиёсати борасида Ўзбекистонда қандай ишлар қилинмоқда? Нима учун ёшлар сиёсати Ўзбекистонда давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланган?

12-БОБ. МАЪРИФАТ ВА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК – ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИ ТАЪМИНЛАШ, САВОДСИЗЛИК ВА ЖАҲОЛАТГА БАРҲАМ БЕРИШНИНГ АСОСИДИР

12.1. Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш борасида амалга оширилаётган муҳим тадбирлар

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 19 сентябрь куни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида эътиборимизни энг кўп тортган жиҳат айнан нутқ охирида келган мавзу бўлди. Буни қарангки, ўзларининг БМТ доирасидаги илк чиқишларида, бутун дунё етакчилари қаршисида мавзуларнинг энг «қаймоғига» нутқларининг энг муҳим нуқтасида урғу бердилар – Ислом дини! Президентимиз дадил оҳангда “Биз бутун жаҳон жамоатчилигига Ислом динининг асл инсонпарварлик моҳиятини етказишни энг муҳим вазифа деб ҳисоблаймиз”, деб хитоб қилдилар.

Муҳтарам юртбошимиз Ўзбекистоннинг янги раҳбари сифатида ўзларининг ва ўзбек халқининг кемаси айнан қандай ўзанда, қайси йўналиш томон сузаётганини аниқ-тиниқ очиқ бердилар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг бу нутқи Ўзбекистон тарихида чин маънода бетакрор ҳодиса бўлди.

Бугунги сессия иштирокчиларига БМТ Бош Ассамблеясининг "Маърифат ва диний бағрикенглик" деб номланган махсус резолюциясини қабул қилиш таклифи билан мурожаат қилмоқчиман.

Шавкат Мирзиёев

Тошкент шаҳрида жорий йил 15 июнь куни бўлиб ўтган анжуманда Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби” мавзусидаги маърузаси юртимизда диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувликни мустаҳкамлаш, муқаддас ислом дини ривожига беқиёс ҳисса қўшган буюк алломаларимиз меросини ўрганиш, тадқиқ этиш, фарзандларимизни турли ёт гоё ва таъсирлардан асрашга қаратилгани билан қалбимизда чуқур жой олди.

2017 йил 3 август куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг ижодкор зиёлилари билан учрашувдаги нутқида инсон қалбини, унинг дарду ташвишларини, халқнинг орзу-интилишлари, Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғусини бетакрор сўз, оҳанг ва рангларда тараннум этишни ўз ҳаётининг маъно-мазмуни деб биладиган ижод аҳлининг меҳнати нақадар машаққатли, масъулиятли ва шарафли экани таъкидланди.

Маънавий ҳаётимизни янада ривожлантириш мақсадида кейинги пайтда бир қанча муҳим ҳужжатлар, жумладан, китобхонлик маданиятини ошириш, маданият ва санъат соҳасини такомиллаштириш, худудларда улуғ санъаткорларимиз номи билан аталадиган ижодий мактаб ва марказлар ташкил этиш тўғрисидаги қарор ва фармойишлар ҳам қабул қилинди.

Бу ҳақда гапирганда, Тошкент шаҳрида Адиблар хиёбони бунёд этилаётгани, у ерда адабиётимизнинг буюк намояндаларига бағишлаб ёдгорлик мажмуалари ўрнатилаётгани, шунингдек, Наманган вилоятида улкан маърифатпарвар Ибрат домла, Жиззах шаҳрида атоқли ижодкорлар Ҳамид Олимжон, Зулфия ва Шароф Рашидов, Хоразм вилоятида оташнафас ҳофиз Комилжон Отаниёзов, Нукус шаҳрида Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири Ибройим Юсупов, Фарғона, Қашқадарё ва Андижон вилоятларида Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Муҳаммад Юсуф хотираларини абадийлаштириш ишлари олиб борилаётганини қайд этиш лозим.

Бу ишларнинг мантиқий давоми сифатида ёш шоир ва адиблар, актёр, рассом ва қўшиқчилар, журналистларнинг истеъдодини юзага чиқариш, уларга эътибор ва ғамхўрлик кўрсатиш борасида ҳам қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Биргина мисол. 2010 йилдан буён Ёзувчилар уюшмасининг “Ижод” фонди томонидан “Биринчи китобим” сериясида 1 миллиард 300 миллион сўм маблағ сарфланиб, 73 номда,

жами 1 миллион 220 минг нусхада ёш ижодкорларнинг китоблари нашр этилди ва улар республикамизнинг барча таълим муассасаларига бепул етказиб берилмоқда.

Ҳозирги вақтда йирик бир лойиҳа – Ўзбекистондаги Ислом цивилизацияси марказини ташкил этиш бўйича катта ишлар бошланди .

Бу марказ аввало халқимизнинг яратувчилик даҳоси билан бунёд этилган ноёб меросни ҳар томонлама чуқур ўрганиш, юртимиздан етишиб чиққан буюк аллома ва мутафаккирларнинг ҳаёти ва илмий-ижодий фаолияти ҳақида яхлит тасаввур уйғотиш, халқаро миқёсда динлараро ва цивилизациялараро мулоқотни йўлга қўйиш, бугунги мураккаб даврда ислом динининг инсонпарварлик моҳиятини очиқ бериш, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш, ёш авлодни гуманистик ғоялар, миллий ғурур ва ифтихор руҳида тарбиялашдек эзгу мақсадларни кўзда тутати.

Шунингдек, Самарқандда Имом Бухорий номидаги халқаро илмий-тадқиқот маркази барпо этилмоқда.

Бундан ташқари, яқинда “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарор қабул қилиниб, Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Ўзбекистонга оид хориждаги маданий бойликларни тадқиқ этиш маркази, Фанлар академияси қошида Ўзбекистоннинг янги тарихи маркази тузилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ислом ҳамкорлик ташкилоти Ташқи ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимидаги нутқида бугунги кунда халқаро миқёсда конфессиялар, миллатлар ва маданиятлараро мулоқотни йўлга қўйиш, тинчлик ва тотувликка эришишда ҳам муҳим аҳамият касб этиши эллатиб ўтилди. Барқарор ижтимоий-иқтисодий тараққиётни инновацион ривожланишсиз, кенг кўламли илмий-техник кооперациясиз ва янги технологиялар, илм-фан ва техника ютуқларини жорий этмасдан тасаввур қилиб бўлмаслиги, шунинг учун илм-фан ва техникани янада ривожлантириш, Ислом ҳамкорлик ташкилотига аъзо давлатларнинг интеллектуал салоҳиятини мустаҳкамлаш ташкилотимиз фаолиятида муҳим ўрин эгаллаши лозимлиги, Ўзбекистон Ислом ҳамкорлик ташкилоти доирасида ҳамкор мамлакатлар билан илмий-технологик алмашишни фаоллаштириш, турли илм-фан соҳаларида қўшма тадқиқотлар ўтказишни таклиф этишга этибор қаратилди.

2017 йил 14 февраль куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг "Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори имзоланди. Бунда Ислом дини ривожига улкан ҳисса қўшган буюк аллома, ватандошимиз Абу Исо Термизий (Имом Термизий) ва термизий алломаларнинг беназир меросини илмий асосда чуқур ўрганиш, муқаддас юртимиз замини азал-азалдан улуғ алломалар, азиз-авлиёлар ватани бўлиб келганини юртдошларимиз ва халқаро жамоатчилик ўртасида кенг тарғиб қилиш, миллий-диний кадриятларимизни асраб-авайлаш ва ривожлантириш, шу асосда ёш авлодни эзгу ғоялар руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбида Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғусини янада кучайтириш зарурлиги таъкидланди.

Шунингдек, 2017 йил 11 сентябрь куни Шавкат Мирзиёев Ислом ҳамкорлик ташкилотининг фан ва технологиялар бўйича биринчи саммитида иштирок этди ва нутқ сўзлади. Ислом ҳамкорлик ташкилотининг ушбу нуфузли саммити «Фан, технологиялар, инновациялар ва ислом оламини модернизация қилиш» мавзусида ўтди.

Таъкидлаш керакки, Ислом олами жаҳон фани ва цивилизациясига қўшган беқиёс ҳиссаси билан фахрланишга тўла ҳақлидир. Хусусан, Марказий Осиё ҳудуди Шарқ Ренессансининг йирик марказларидан бири сифатида бутун дунёда маълум ва машҳур бўлган. Бу ҳақда гапирганда, аввало, улуғ ватандошларимиз – алгоритм асосчиси Ал-Хоразмий, комусий олим Ал-Фарғоний, геодезия ва минералогия фанлари ривожига улкан ҳисса қўшган Абу Райҳон Беруний, Фарбада Авиценна номи билан танилган Ибн Сино, давлат арбоби ва буюк астроном Мирзо Улуғбек сингари мутафаккир зотларнинг номларини ҳурмат билан тилга оламиз.

Бугунги нотинч ва таҳликали замонда тараққиёт ва ижтимоий барқарорликни таъминлашда буюк аждодларимиз қолдирган, бутун инсониятнинг маънавий бойлиги бўлган бебаҳо мероснинг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир.

12.2. Диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик

Динлараро бағрикенглик ғояси хилма-хил диний эътиқодга эга бўлган кишиларнинг бир замин, бир ватанда, олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини англатади. Дунёдаги динларнинг барчаси эзгулик ғояларига асосланади, у ҳалоллик, тинчлик, яхшилик ва дўстлик каби бир қанча эзгу фазилатларга таянади. Инсонларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-оқибат, инсонпарварлик ва бағрикенгликка даъват этади.

Ҳозирги глобаллашув жараёнида диний бағрикенглик муаммоси жаҳон ҳамжамияти давлатлари учун ғоят долзарб масалалардан бири ҳисобланади. 1995 йил 16 ноябрда БМТнинг фан, таълим ва маданият бўйича ихтисослашган ташкилоти ЮНЕСКО томонидан Бағрикенглик принциплари декларациясининг қабул қилиниши бунинг ёрқин далилидир. Ушбу декларацияда эътиқод ва виждон эркинлигига ҳам эътибор қаратилган. Унинг 1-моддасида, бағрикенглик ўзимиз яшаб турган дунё маданиятининг бой ва хилма-хиллиги, инсон индивидуаллигининг намоён бўлиш шакллари ва усулларини ҳурмат қилиш, уни қабул қилиш ва тўғри тушуниш ҳамда виждон ва эътиқод эркинлиги сифатида изоҳланган. Бош қомусимизда мамлакатимизда яшаётган барча миллат вакиллари миллати, тили, эътиқоди, ижтимоий ҳолатидан қатъи назар, Ўзбекистон ҳалқини ташкил қилиши ва уларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари, шунингдек эътиқод эркинлиги мустаҳкамланган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасига кўра, **“Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар, қонун олдида тенгдирлар”**. Асосий қонунимизда ушбу ҳуқуқнинг акс эттирилиши мамлакатимизда инсонларнинг виждон ва эътиқод эркинлиги таъминланишининг асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

Истиқлол йилларида эришган энг катта бойлигимиз - халқимизнинг тинч ва осуда ҳаётидир. Жамиятимиздаги ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат ва бағрикенглик каби олийжаноб фазилатлар, миллий ва умумбашарий қадриятларга уйғун яшаш тамойили тобора мустаҳкамланиб бораётгани юртимизда истиқомат қилаётган барча миллат ва элат вакиллари жаҳон ҳамжамияти томонидан кенг эътироф этилмоқда.

Мамлакатимизда бир юз ўттиздан ортиқ миллат ва элат вакиллари ягона оила фарзандларидек аҳил яшайди. Ана шундай кўп сонли миллат ва элат вакиллари билан биргаликда, ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб умр кечириши натижасида уларнинг ҳар бири маънавий ва маданий жиҳатдан бойиб, ўзаро муносабатлар таъсирида кўп миллатли халқимизнинг турмуш тарзи янада юксалмоқда. Шунингдек, уларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини таъминлаш, таълим олиши, ўз қизиқиши ва лаёқати бўйича касб-ҳунар эгаллаши, меҳнат қилиши учун барча шарт-шароитлар яратилган. Айни пайтда турли миллат ва элатларнинг миллий анъана ва қадриятларини асраб-авайлаш, уларни янада ривожлантириш, бойитиш масаласи давлатимизнинг доимий эътиборида бўлиб келмоқда. Умумий ўрта таълим мактабларимизда етти тилда - ўзбек, қорақалпоқ, рус, қирғиз, туркман, қozoқ ва тожик тилларида билим берилаётгани, шунингдек, оммавий ахборот воситалари Ўзбекистонда истиқомат қилаётган миллатларнинг ўн тилида фаолият олиб бораётгани бунинг ёрқин ифодасидир. Республикадаги православ эътиқодига амал қилувчилар учун “Слово жизни” газетаси, “Восток свыше” журнали, шунингдек, ибодат маърузалари ва бошқа маърифий нашрлар чоп этиляпти. Мамлакатимизда истиқомат қилаётган барча миллат ва элат вакиллари ўз она тилида ўқиши учун кенг имкониятлар яратилгани, олий ўқув юртлиари, касб-ҳунар коллежлари, академик лицей ва мактабларда барча миллат вакиллари учун тенг шарт-шароитлар яратилгани, кўплаб тилларда газета ва

журналлар чоп этилиб, телекўрсатув ва радиоэшиттиришлар олиб борилаётгани бу борадаги фаолиятнинг яққол далилидир. Мустақиллик йилларида республикада юзлаб масжидлар, черковлар, синагога ва ибодат уйлари қурилди ва қайта таъмирдан чиқарилди. Улар қаторида Тошкентдаги Ҳазрати Имом мажмуаси, вилоят марказларидаги жомъе масжидлар, Тошкентдаги Рус православ черковлари, шунингдек, буддавийлик ибодатхонаси, Самарқанддаги Арман Апостол черкови, Қорақалпоғистон Республикасидаги Султан Вайс бобо ва Мухаммад Норимжоний зиёратгоҳлари, Пантейлемон черкови ва бошқаларни кўрсатиш мумкин. Юртимизда Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Бердақ, Ажинияз ҳайкаллари қаторида Ганжавий, Руставели, Пушкин, Шевченконинг ҳайкаллари ҳам кўча ва майдонларимизга файз бахш этиб турибди. Буларнинг барчаси динлараро бағрикенглик ва миллатлараро тотувликнинг кўринишидир.

Ўзбекистонда диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик тарихий илдиз ва мустаҳкам қонуний асосларга эга бўлиб, дунёвий давлат ва дин орасидаги муносабатларнинг мустаҳкам ҳуқуқий асослари яратилган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида “Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди” деб белгиланган. Ушбу моддани амалга ошириш механизми 1998 йил 1 майда қабул қилинган “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонунида кенг ёритиб берилган. Унинг 3-моддасига кўра, Виждон эркинлиги фуқароларнинг ҳар қандай динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қандай динга эътиқод қилмасликдан иборат кафолатланган конституциявий ҳуқуқидир. Шунингдек, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 18-моддасида: “Ҳар бир инсон фикр, виждон ва дин эркинлиги ҳуқуқига эга, бу ҳуқуқ ўз дини ёки эътиқодини ўзгартириш эркинлигини ва таълимотда, тоат ибодат қилишда ва диний расм-русум ҳамда маросимларни оммавий ёки хусусий тартибда адо этиш, ўз дини ёки эътиқодига яқка тартибда, шунингдек бошқалар билан бирга амал қилиш эркинлигини ўз ичига олади”, деб белгиланган. БМТ томонидан динлараро бағрикенглик ғоясини бутун дунёга тарғиб этиш мақсадида 2011 йилнинг 1-7 февраль кунларини бутун жаҳонда “Динлараро муносабатлар уйғунлиги бутунжаҳон ҳафталиги” деб эълон қилган эди.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримов мустақилликка эришилгандан сўнг орадан кўп ўтмай шундай деган эди: **“Бугун ана шу дин орқали вужудимизга мусалфалик, дилимизга, иншооллоҳ, поклик кириб келмоқда. Ахлоқ-одоб, маърифат яна хонадонимиз файзига, одамлар хислатига айланишида исломнинг ўрни бениҳоя бўлмоқда. Биз келгусида дин олдидаги тўсиқларни олиб ташлаймиз.**

Яхшилик нур келтиради, ёмонлик зулмат дейдилар. Ўзбекистоннинг келажаги яхшилик пойдеворига қурилмоғи шарт. Чунки фақат яхшилик боқий яшайди. Одамларнинг одамларга яхшилиги! Юртдошларнинг юртдошларга яхшилиги! Миллатдошларнинг миллатдошларга яхшилиги! Бу Ўзбекистоннинг шиоригина эмас, даъватига, чақириғига, хислатига айлансин. Яхшилик қилган миллатни ҳурматлаш, яхшилик қилган авлодни эъзозлаш тафаккур оламининг қуёшига айлансин. Менинг орзум ҳам, истагим ҳам, тутар йўлим, асосий қайғу-ташвишим, қувончу секинчиликнинг боиси ҳам шу”.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясидаги нутқида кўтарилган долзарб масалалардан бири - бу ҳозирги кунда бутун дунёга чанг солиб турган терроризм балоси бўлди. Бу иллатга қарши курашда фақат ҳар бир куч ишлатиш билан иш битмаслиги бу борада аввало ёшларнинг тафаккурини маърифат яъни чуқур диний ва дунёвий илм бериш асосида шакллантириш зарурлиги алоҳида таъкидланди.

Айниқса, эътиборимизни тортган жиҳатлардан яна бири бу Юртбошимизнинг **«муқаддас динимизни зўравонлик ва қон тўкиш билан бир қаторга қўядиганларни қатъий қоралаймиз ва улар билан ҳеч қачон муроса қила олмаймиз»** деб юртимиз позициясини қатъий белгилаб берилган. Бу ғаразли мақсадда юрган, Ислом динини ёмонотлиқ қилишга бел боғлаган, омманинг тафаккурида муқаддас динимиз элементларини зўравонлик ва жаҳолатга йўйиб талқин қилувчи кимсалар учун жиддий чақириқ бўлиб

хизмат қилади. Чунки давлатимиз таъкидлаганларидек, «Ислом дини бизни эзгулик ва тинчликка, асл инсоний фазилатларни асраб-авайлашга даъват этади!»

Мухтарам Юртбошимиз буюк аллома, муҳаддислар султони, ислом оламининг энг ёрқин намоёндаларидан бири Имом Бухорийнинг “Саҳиҳи Бухорий” китоби Қуръондан кейин дунёда иккинчи ўринда турадиган манба деб тан олинганини эслатганларида ўзгача фахрланиб кетдик.

Мисол учун, БМТ минбарида эслаб ўтилган Имом Бухорий номидаги Халқаро илмий-тадқиқот маркази ва Тошкентдаги Ислом цивилизацияси маркази, мана шу уринишлар Ислом дини моҳиятини халққа етказиш учун келажақда қилинадиган салмоқли ишлар учун дебеча бўлиб хизмат қилади.

Юртбошимиз анжуманда иштирок этаётган барча аъзо давлатларга «Маърифат ва диний бағрикенглик» номли резолюция қабул қилиш таклифини билдирди. Шавкат Миромонович бу резолюция орқали бир нечта мақсадларни кўзлаганликларини таъкидлаб ўтдилар:

- саводсизлик ва жаҳолатга барҳам бериш;
- диний эркинлик;
- диндорларнинг ҳуқуқини ҳимоя қилиш;
- уларнинг камситилишига йўл қўймаслик чоралари.

Бу таклиф, ўз навбатида, жаҳолатга қарши курашда диний таълимнинг аҳамияти нақадар улуғвор экани, диндорларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш юрт равнақи учун муҳим омиллиги ва бу жабҳада Юртбошимиз ўзлари етакчи бўлишга тайёр эканликларини яна бир бор исботлаб берди.

Яъни, халқнинг эркин диний таълимга бўлган ҳуқуқини жонлантиришга ва мамлакат бошидан жаҳолат ва саводсизлик булутларини бартараф этишга тайёрман, деб турган одам бу – Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевдир.

Шунингдек, бу ҳужжатнинг асосий мақсади – барчанинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлашга, саводсизлик ва жаҳолатга барҳам беришга кўмаклашишдан иборат.

Ушбу резолюция бағрикенглик ва ўзаро ҳурматни қарор топтириш, диний эркинликни таъминлаш, эътиқод қилувчиларнинг ҳуқуқини ҳимоя қилиш, уларнинг камситилишига йўл қўймасликка кўмаклашишга қаратилган.

Ўзбекистон ҳеч қандай блокка қўшилмаслик мақомини сақлаб қолган ҳолда, очик мулоқотга тайёрдир. Биз барча шерикларимиз билан тинчлик, тараққиёт ва фаровонлик йўлида ҳамкорликни кенгайтиришдан манфаатдоримиз, деди президентимиз.

Бизнинг халқимиз азалдан бағрикенг ва меҳмондўст бўлиб келган. Кексаларимиз дуога қўл очганда: “Парвардигоро, бизга кенг феъл, кетмас давлат бергин”, деган иборани доимо такрорлашади. Улуғларимиз дуосидаги “кенгфеъллик” сўзи айни бағрикенглик маъносини билдиради. Қадимдан Ўзбекистон заминида яшаган миллатлар бир-бирига елкадош бўлиб, оғирини енгил қилишган. Шунинг учун хурсандчиликда ҳам, тўйу маъракада ҳам қўп миллатли халқимиз бир-бирлари билан ҳамқору ҳамжиҳат бўлиб яшашган.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда бағрикенгликни таъминлаш соҳасида кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Эътиқод эркинлиги ва миллатлар ўртасидаги ўзаро тотувликни таъминлашга йўналтирилган ислохотлар туфайли диёримизда 16 та диний конфессия, 130 дан зиёд миллат ва элат вакиллари тинч-тотув яшаб келмоқда.

Турли дин вакилларига диний маросимларини ўтказишлари ва мамлакат ҳаётида фаол иштироклари учун барча шарт-шароитлар муҳайё этилган. Бу борада мамлакатимиз ўзига хос бой тажриба орттирганини таъкидлаш керак. Буни бутун жаҳон эътироф этмоқда.

Бугун мамлакатимиз ривожланишнинг равон йўлига чиқиб аниқ ва равшан йўлидан шаҳдам одимлаб бормоқда. Лекин, мана шу ривожланишни кўра олмайдиган, тараққиётимизга ғов бўлишга ҳаракат қилаётган кучлар ҳам йўқ эмас. Чунки улар мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ эълон қилинган эътиқод эркинлигини тушуниб етмайди. Хозирги кунда маънавий таҳдидлар қаторида асосан динни ниқоб қилиб, диний кадрларимизни оёқ ости қилишга уринаётган мутаассиблик, экстремистик, миссионерлик

ҳаракатларининг фаолияти жиддий ташвиш уйғотади. Зеро, дин байроғи остида талончилик ва босқинчилик, террорчилик ва қўпурувчилик ҳаракатларини содир этаётган, жамиятга ҳар томонлама зарар етказётган бундай ҳаракатлар ижтимоий барқарорликнинг издан чиқишига, миллатлараро ва динлараро адоват, миллатчилик ва диний айирмачилик кайфиятларининг шаклланишига замин яратади. Бу жараённинг хатарли томони шундаки, асосан ўз мустақил фикрига ва ҳаётий тажрибага эга бўлмаган, шунингдек, маънавияти, иродаси бўш, билими саёз баъзи ёшлар билиб билмасдан манфур кучлар қармоғига илинмоқда.

“Экстремист” сўзи «ақл бовар қилмас даражада», «хаддан ошиш» маъноларини билдиради. Жамиятда қабул қилинган қадриятлар ва меъёрларга зид қарашларни илгари суриш, кескин қарашлар ва чораларга мойиллик экстремизмнинг асосий хусусияти ҳисобланади.

Ҳозирги даврда, энг аввало ахборот чегараларининг барҳам топишида ўзлигини намоён қилаётган глобаллашув шароитида ва бир пайтлар халқаро муносабатлар мазмунини белгилаган икки қарама-қарши куч — социализм ва капитализм ўртасидаги ўзаро курашнинг барҳам топиши натижасида экстремизм ва ундан ўсиб чиққан терроризм мамлакатлар, минтақалар ва умуман дунё хавфсизлигига асосий таҳдид сифатида майдонга чиқди.

Бугун экстремизм анархизм ва фашизмнинг архаик шакллари билан қоришмаси ҳисобланган ва ислом ғояларидан усталик билан фойдаланадиган, аслида эса ислом билан ҳеч қандай алоқаси бўлмаган терроризм таҳдиди кучаймоқда.

Экстремистик тузилмаларнинг асосий мақсади аслида жамиятни қўрқув ва ваҳимада тутиб туриш, шу йул билан омма онгида ноиложлик, эртанги кунга ишончсизлик туйғуларини шакллантиришга қаратилган. Бу эса, ўз навбатида, ижтимоий ҳаётнинг турли жабҳаларида барқарорликка эришишни ва жамият тараққиётини жиддий қийинлаштиради.

Ҳозирги даврда кўплаб экстремистик уюшма ва ақидапарастлар турли динлар, шу жумладан, христианлик, яҳудийлик, ислом динлари таълимидан фойдаланмоқдалар.

Терроризм — жамиятда беқарорлик келтириб чиқариш, аҳолининг кенг қатламларида ваҳима ва қўрқув уйғотишга қаратилган сиёсий курашнинг ўзига хос усулидир. У яширин руҳдаги ташкилотлар томонидан беқарорлик келтириб чиқариш орқали давлат ҳокимиятини эгаллаш мақсадида қўлланади.

Шуни ҳам тан олиш керак, оммавий ахборот воситаларининг ривожини ва ахборот омили таъсирининг кучайиши бугунги кунда экстремизм ва терроризмнинг ҳеч нарса билан ўлчаб бўлмайдиган даражада кўзга ташланадиган ижтимоий ҳодисага айланишига олиб келди.

Экстремизм ва терроризм оммавий ахборот воситаларидан фойдаланмас экан, кўзланган “самара”га эриша олмайди. Экстремизм ва терроризм бир-бири билан боғлиқ бўлган ягона жараённинг бирин-кетин ривожланадиган босқичларидир. Шундай экан, терроризм глобал микёсга чиққан ҳозирги шароитда, давлат унга қарши курашда ички ва ташқи омилларнинг таъсирини ҳисобга олган ҳолда, мутаносиб стратегиясини ишлаб чиқиши керак. Шу нуқтаи назардан қараганда, Ўзбекистон Республикасининг ўз тараққиётининг ўзига хос жиҳатларини, ҳалигача терроризм, нарқобизнес, ноқонуний қурол-яроғ савдоси каби қатор таҳдидлар мавжуд бўлган Марказий Осиёдаги кучлар нисбатини ҳисобга олиб, ишлаб чиққан ички ва ташқи сиёсати алоҳида аҳамиятга моликдир.

Мутахассислар экстремизмнинг пайдо бўлиши ва ривожланишига сабаб бўлган омиллар ичида мафкуравий бўшлиқнинг таъсири ва қадриятлар мўлжалларидаги беқарорликда намоён бўлган номуносивликни алоҳида ажратиб кўрсатмоқда. Мафкуравий бўшлиқ кўпинча кишиларда жамиятдаги мавжуд ҳолатни, ижтимоий муҳитни нотўғри идрок этишга, унинг иродасини бошқа кишига буйсундириш ва дунёқарашида агрессивликни шакллантиришга хизмат қиладиган носоғлом ғоялар билан тўлдирилишига замин яратади.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон экстремизмга қарши курашда, унинг пайдо бўлиши ва ривожланишини бартараф этиш ишларида ғоявий тарбия, хусусан, мамлакат ёшларида юксак маънавиятни шакллантириш масалаларига алоҳида эътибор бермоқда. Бундай ёндашувда умуминсоний ва миллий қадриятларга, миллий ўзликни тиклаш ва мустақилликни мазмунан

бойитишга асосланган миллий ғоя, маънавият ва маърифат, тўғри шакллантирилган онг экстремизм ва терроризмга қарши кураш ҳамда жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлашнинг энг муҳим тизими сифатида юзага чиқади.

Мана шундай шароитда дин ниқоби остидаги айрим ғаразли кучлар Ўзбекистондаги вазиятни издан чиқаришга, мавжуд конституциявий тузумни ағдариш орқали ислом давлатини куриш ғояларини илгари сурмоқда. Диний-экстремистик кучлар жамият учун анъанавий бўлган диний кадриятларни инкор этиб, уларга зид бўлган “ғоя” ва амалларни агрессив тарзда тарғиб қилишга интиломоқда. Мутахассисларнинг фикрига кўра, ҳозир дунёда 500 дан ортиқ террорчилик ташкилотлари мавжуд бўлиб, уларнинг 80 фоизи ислом дини ниқоби остида фаолият юритмоқда. Юртбошимизнинг доно сиёсати, вазиятни оқилона баҳолаши туфайли бўлиши мумкин бўлган хунрезликларнинг олди олинди. Бу борада мухтарам Биринчи Президентимиз И.А. Каримовнинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида: “Биз дин бундан буён ҳам аҳолининг энг олий руҳий, ахлоқий ва маънавий кадриятлардан, тарихий ва маданий меросдан баҳраманд қилиши тарафдоримиз. Лекин, биз ҳеч қачон диний даъватлар ҳокимият учун курашга, сиёсат, иқтисодиёт ва қонунбузарликка аралашиб учун байроқ бўлишига йўл қўймаймиз. Чунки, бу ҳолни давлатимизнинг хавфсизлиги, барқарорлиги учун жиддий хавф-хатар деб ҳисоблаймиз” ; деб таъкидланган эди.

Шу ўринда муқаддас ислом динини ўзларига ниқоб, қилиб ўзларининг оқибати фожиали яқун топадиган ғояларини ёшлар онгига, нафақат ёшлар, балки ҳар бир фуқаро онгига сингдиришга ҳаракат қилаётган кучлар борлиги ҳаммага аён. Бундай кучларни умумий сўз билан “Диний экстремизм” деб аташ мумкин. Бу ёвуз кучнинг, асосан, юртимиз келажаги қўлида бўлган ёшларни ўз домига тортишга қаратилган ҳаракатлари ҳар бир кишини огоҳлик ва хушёрликка даъват этади.

Аввало, кундан-кунга кучайиб бораётган бундай хатарларга қарши доимо сергак, огоҳ ва хушёр бўлиб яшашимиз зарур. Бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва узлуксиз равишда олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб бериш мумкин. Мамлакатимизда ёшлар сиёсатининг устувор йуналишларидан бири — миллий давлатчилик асосларини мустаҳкамлаш ва бардавомлигини таъминлашда фаол иштирок этадиган авлодни вояга етказишдир. БМТ Бош Ассамблеясининг “Мингйиллик саммити” (2000 йил сентябрь)да Биринчи Президентимиз Ислам Каримов халқаро терроризм ва нарқобизнес билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш, минтақавий хавфсизлик, жумладан, Марказий Осиё минтақасида барқарорлик ва хавфсизликни таъминлаш, жаҳон хавфсизлиги тизимини такомиллаштириш, БМТ фаолияти ва таркибий тузилишини ислоҳ қилишга оид таклифлар билан чиқди. Нарқобизнесга ва экстремизмнинг ҳар қандай кўринишига қарши курашда БМТга аъзо барча давлатлар ҳаракатларини мувофиқлаштириш ғояларини илгари сурди. Бугунги кунда БМТнинг хавфсизлик ва терроризмга қарши курашиш бўйича махсус бўлинмалари фаолияти терроризмга қарши қаратилган асосий халқаро уюшмалар қаторида етакчи ўрин эгаллайди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ ҳар кимнинг билим олиши, бепул умумий таълим олиш ҳуқуқи ҳар томонлама таъминлангани, ҳар бир бола учун кенг маънавий камол топиш майдонлари яратилганидан далолат беради. Тошкент шаҳридаги барча имом-хатиблар янги ўқув йилидан бошлаб шаҳардаги таълим муассасалари, умумий ўрта таълим мактаблари, академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида бир ойда бир марта “Жаҳолатга қарши маърифат” шиори остида диний-маърифий мавзуларда учрашувлар ўтказишни бошлашди. Ушбу учрашувдан кўзланган асосий мақсад - ўқувчи ёшларга ислом динининг ҳақиқий моҳиятини етказиш, дунёдаги ягона нажот – илму маърифатнинг инсониятга зарурлиги, ёшларни турли ёт ғоялар таъсиридан ҳимоя қилиш, “оммавий маданият” кўринишидаги миллий ўзлгимиз, турмуш ва ҳаёт тарзимизга мутлақо зид бўлган кийиниш ва хулқ-атвор кўринишларидан қайтариш, ёшларга қаратилган турли таҳдидлар, диний ақидапарастликка йўналтирилган таълимотлардан уларни огоҳ этишдир.

Жамият тараққийетининг ҳозирги даври бу жиҳатдан янада мураккаб бўлиб, ўзаро муносабат, шароитлари, имкониятлари, шакл ва воситалари, зарурият ва оқибатлари олдинги даврлардаги ҳолатдан тубдан фарқ қилади.

Ноанъанавий диний ҳаракатлар ва ташкилотларнинг кўпчилиги XX асрнинг 60 – 70-йилларида АҚШ ва Ғарбий Европада пайдо бўлди, кейин бутун дунёга тарқала бошлади. Диний жамоа аъзоларининг турмуш тарзи қатъий белгилаб қўйилган тартиблар, ижтимоий ҳаётдан узоқлашиш билан характерланади, ўз раҳбарларига сўзсиз бўйсунушлари талаб қилинади. “Севги оиласи” сектаси ҳеч бир чекланмаган муносабатлар воситасида “диний тозаланиш” йўли билан “худонинг ўғли” бўлиш мумкинлигини тушунтириб беради. Жанубий корейлик Сан Мун асос солган “Бирлашган черков” сектаси аскетик турмуш тарзини тарғиб қилади. “Пайғамбар” Мун билан жинсий алоқа аёлларни “тозалар” эмиш. “Киришнани англаш халқаро жамияти” ноанъанавий дини фан ва таълимга оид барча кадриятларни инкор қилади”.

Ноанъанавий диний ҳаракатлар ва ташкилотлар жамият ва оиладан ажралишни, дунёвий кадриятлардан воз кечиб, диний жамоанинг қатъий талаблари асосида дарвешона ҳаёт кечиришни тарғиб қилади. Айрим диний жамоалар ўз аъзоларидан уйлари ва барча бойликларини жамоага ўтказишни талаб қилади.

Ноанъанавий динларнинг аниқ диний тизими йўқ, таълимотида анъана ва урф-одатлар йўқ. Улар турли динларнинг тасаввур ва ғояларидан фойдаланади, тушунарсиз, сирли, экзотик таълимот сифатида тақдим қилишга уринади. Улар ўзларини мавҳум худога эмас, асосан конкрет, жонли “худога” – мазкур дин асосчиларга сиғинади. Янги динлар расмий кадрият ва идеалларга муҳолифатда бўлиш билан характерланади.

Агар мафкуравий тарбияга кучли эътибор берилмаса, ноанъанавий диний ҳаракатлар ёшлар (нафақат ёшлар) нинг бир қисми онгига ҳалокатли таъсир кўрсатиши мумкин. Чунки ўтиш даврининг иқтисодий жараёнлари янгича ижтимоий муносабатлар талабларига мослашишни, замонавий касбларни эгаллаб, ижодкорлик, тадбиркорлик билан меҳнат қилишни тақазо қилади, табақалашув, ишсизлик ва бошқа салбий жараёнлар кечиши ҳам муқаррар. Бундай шароитда ноанъанавий динлар тарқалиши учун қулай муҳит шаклланади. Чунки, бу ҳаракатларнинг кўпчилиги йирик бизнес билан шуғулланади ва фаол миссионерлик фаолияти олиб боради. Дастлабки даврда ўз аъзоларига алоҳида эътибор, ёрдам бера олади. Масалан, “Бирлашган черков” сектасига қарашли ташкилот ва фирмаларнинг умумий маблағи 100 миллион доллардан кўп, унинг раҳбари Муннинг шахсий бойлиги 15 миллион долларни ташкил қилади. “Худонинг ўғиллари” сектаси раҳбари Д.Бергнинг шахсий бойлиги (секта аъзолари ҳисобидан) ҳам миллионлаб доллар билан ўлчанади. “Кришнани англаш халқаро жамияти” ҳам жуда бой ташкилот бўлиб, кўп сонли ташкилотлардан, бой меценатлар ва хайрия жамиятларидан катта даромад олади.

Ноанъанавий диний ҳаракатлар, катта ташвиқот ва моддий ёрдам бериш орқалигина эмас, маънавий қашшоқлик, маиший бузуклик каби омиллар туфайли ҳам айрим гуруҳларни ўз таъсир доирасига олади. Янги диний ҳаракатларнинг асосчилари фақат уларгина мутлақ ҳақиқатни, барча инсоний муаммоларни ҳал қилишнинг тўғри йўлини, қайта туғилиш ва у дунёда ўлмаслик орқали абадий фароғатга эришишни билишларини даъво қилади. Уларнинг таълимотлари мистика, сирлилик билан йўғрилган. Масалан, Япониядан тарқалган “АУМ СЕНРИКЁ” деган диний оқим вакилларининг фаолиятини эслайлик. Улар дунёнинг турли мамлакатларидаги юзлаб ёш йигит-қизларни иродасидан, онгу-шууридан маҳрум қилиб, зомби яъни, манкуртга айлантириб қўйгани яхши маълум.

Яна бир мисол, «Ас-Савсана» ахборот агентлигининг Америкадаги The Huffington Post интернет-нашрига асосланиб хабар беришича, Тибетнинг диний раҳбари Далай Лама «Мусулмонлар террорчи бўлиши мумкин эмас», деб таъкидлаган.

Шунингдек, мазкур интернет-нашрнинг хабар беришича, Далай Лама зўравонлик ва куч ишлатишни оқлаш учун диндан фойдаланишнинг умуман динга ҳеч қандай алоқаси йўқлигини айтган. Тибет ҳамда буддачилар раҳбари Далай Лама яқинда европарламентга ташриф буюрганида «Барча динлар тинчликка чақиради. Кимдир мусулмон-террорчи ёки

буддист-террорчи деб аталса, бу - мутлақо қарама-қарши сифатлардир», деган. Франциянинг Страсбург шахрида европарламентнинг ташқи ишлар қўмитасининг мажлисида Далай Лама бундай деди: «Буддист-террорчи ёки мусулмон-террорчи деган сўзлар хатодир. Зўравонлик, зулмга аралашган ҳар қандай одам ҳақиқий буддист ёки чинакам мусулмон ҳисобланмайди, чунки исломий ақидада ноҳақ қон тўкишга аралашган одам чинакам ислом уммати ҳисобланиши мумкин эмас, дейилган». Далай Лама бу гапларни Мьянмада буддист монах-националистлар ҳамкорлигида мусулмон Роҳиня халқининг таъқиб қилинаётгани ҳақидаги саволга берган жавобда айтган (Роҳиня – асосан Жануби-Шарқий ва Жанубий Осиёда яшовчи миллат). Далай Лама аввал ҳам Мьянма раҳбарларини бу икки гуруҳ ўртасидаги кескинликни юмшатишга чақириб, бундай деган эди: «Агар Будда тирик бўлганда, мамлакатдаги мусулмонларни ҳимоя қилган бўлар эди».

Ҳақиқатдан ҳам ноанъанавий динларда ёшларнинг ҳиссиётига таъсир этиш, ахлоқий, маънавий жиҳатдан ўзига тортишнинг турли услублари қўлланади. Жамоа бўлиб зикр тушиш, кўшиқ айтиш ва рақсга тушиш, жамоа бўлиб Худодан қутқаришни сўраб сиғиниш, экстаз ҳолати кабилар кишининг онгу-шууридан маҳрум қилади. Бунинг устига ноанъанавий диний ҳаракатлар ижтимоий, маърифий, даволаш-соғайтирувчи, спорт ташкилотлари қиёфасида фаолият юритади. Киришначилар ташкилотларида Худо абадий ёш, соғлом ўсмир йигит қиёфасида тасвирланади. Худо эркак, жами кришначилар-аёл сифатида тасаввур қилинади. Киришнага муҳаббат, унга тинимсиз интилиш эротик рух эга. Бу муҳаббат индивидуал ва жамоавий медитация орқали диний экстаз ҳолатида ўзининг олий даражасига эришар эмиш. Жамоавий медитация иштирокчилар учун сезилмаган ҳолда мусиқа ва рақс ҳаракатлари мантрларни жамоа бўлиб куйлаш орқали амалга оширилади. Киришначилар мантрга (“ақлнинг софланиши”) алоҳида аҳамият беради. Киришначи ҳар куни 1728 марта куйидаги мантрни такрорлаши керак.

Масалан, сўнги вақтларда (аниқроғи, 2017 йилнинг январь ойидан эътиборан), халқаро майдондаги янгиликларни кузатиб бораётган бўлсангиз, МДХнинг қатор мамлакатлари, хусусан, Украина, Қозоғистон, Россия ва Қирғизистонда ўсмирлар ўртасида ўз жонига суиқасд қилиш ҳоллари кўпайиб борётгани ҳақида бонг уришмоқда. Маълумотларга қараганда, турли ижтимоий тармоқларда “кўк кит” номи билан разил ғаразли ғоялар гуруҳи мавжуд. Уларнинг сони битта эмас, бир нечта экани ҳам маълум. Ачинарли ва ташвишлиси шундаки, ҳаётнинг аччиқ-чучиги нима эканини билмайдиган ва дунёқараши шаклланиш арафасида бўлган, Россия, Украина, Қозоғистон ва Қирғизистоннинг ҳар бирида камида 15 нафар ўсмир ушбу ўйин қурбони бўлишга улгирган.

Ноанъанавий диний ҳаракатлар ва ташкилотлар инсонни фаол ижтимоий ҳаётдан четлаштиради, Уларни кўплари аъзоларининг жисмоний ва маънавий саломатлигига зарар етказади.

Аммо ноанъанавий диний ҳаракатларга сиёсатчилар, олимларнинг муносабати турлича. Айримларнинг фикрича, виждон эркинлиги тамойилига асосланиш бу жараённи тан олишни тақазо қилар эмиш. Бизнингча, бундай муносабат, жамият муаммоларини ҳал қилишга, инсон маънавиятини такомиллаштиришга йўналтирилмаган янги динларни қўллаш қандайдир хусусий, сиёсий манфаат, мақсадларни кўзлайди.

Ғарб жамиятида кенг тарқалиб бораётган функционал саводсизлик, минг йиллар давомида шаклланган маънавий, ахлоқий, умуминсоний кадриятларнинг емирилиб бораётгани, оилавий, шахсий муносабатларда индивидуализм, эгоизм каби салбий хусусиятларнинг кучайиб бораётгани, турмуш кечиришнинг яхшиланиб боришига қарама-қарши равишда айрим ёшларнинг маънавий тубанлашиб бораётгани каби салбий ҳодисалар маълум манфаат ва эҳтиёжларни туғдириши мумкин. Жисмонан носоғлом ёки оғир касалликка дучор бўлган шахсларда келажакдан умидсизлик, тушкун кайфият ҳам маълум эҳтиёж ва манфаатларни шакллантиради.

Яшашнинг моҳиятини у дунё азобларидан жонини қутқаришда кўрадиган кишилар ҳам, жамият учун анъанавий бўлмаган мусиқа, рақс ва шунга ўхшаш жамоавий хатти-ҳаракатлар ҳам айрим кишиларни ўзига жалб қилиши мумкин. Хуллас, ҳар қандай жамиятда

жамият такомилуга, маънавий тараққийётга мос бўлмаган эҳтиёжлар, манфаатлар жуда кўп бўлади. Янги диний ҳаракатлар турли-туман ижтимоий ҳаётдан четлашган, синфсизлашган, жамият тараққийёти талабларига дош беролмаган кишилар интилишлари, эҳтиёжларига мос бўлиши мумкин.

Дунёвий йўлни қатъий танлаган Ўзбекистонда диний ва дунёвий мафкураларнинг аҳамияти демократия, ҳур фикрилилик, бағрикенглик тамойиллари асосида белгиланади. Дин ва диний мафкураларининг миллий тарихий қадриятларни халққа қайтариш, уларни ўрганишдаги ролдан ташқари фуқаролик жамият қуришда ҳам ижобий аҳамияти бор.

Хуллас, ёшларни тарбиялашда динни ва диний мафқурани дин ниқобидаги зарарли, ёд ғояларидан ҳимоя қилиш нафақат мазкур соҳада хизматчиларининг, балки бутун жамиятнинг ишидир.

Хулоса қилиб айтганда, маърифат ва диний бағрикенглик – таълим олиш ҳуқуқини таъминлаш, саводсизлик ва жаҳолатга барҳам беришни ҳар доим, ҳар қандай шароитда тарғиб ва ташвиқ қилишга шай туришимиз шарт.

Назорат саволлари:

1. Жаҳолатга қарши маърифат деганда нимани тушунасиз?
2. Диний бағрикенгликнинг маъносини изоҳланг.
3. Маърифат деганда нимани тушунасиз?
4. Маънавият сўзининг маъноси айтинг?
5. Кечиримлилик ва мурувватлилик деганда нимани тушунасиз?
6. Мустақилликни сиз қандай тушунасиз?
7. “Ватан – миллат бешиги” иборасини изоҳланг.
8. Миллий қадрият ва анъаналаримизни кўз қорачиғидек асраш деганда нимани тушунасиз?
9. Бу ёт ғояларга, касалликка қарши курашиш, иммунитетни шакллантириш учун нима қилсак тўғри бўлади?
10. Диний экстремизмни қандай тушунасиз?

ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. 2017 йил “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”нинг асосий мақсади нимадан иборат?

- A. Инсон, унинг ҳаёти, озодлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқ ҳамда эркинликларини муқаддас саналиши;
- B. Эркин демократик давлат барпо этилиши;
- C. Фуқаролик жамиятининг мустаҳкам пойдеворини шакллантириш масалалари;
- D. Фуқаролик жамиятининг мустаҳкам пойдеворини шакллантириш.

2. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси нечанчи йилларни ўз ичига қамраб олади?

- A. 2017-2021 йиллар;
- B. 2017-2019 йиллар;
- C. 2017-2020 йиллар;
- D. 2018-2021 йиллар.

3. Стратегия — бу

- A) Янгилашиш жараёнларининг ҳақиқий ҳаракатлар дастуридир;
- B) Иқтисодий ривожланиш дастури;
- C) Информацион технологияларга асосланган дастур;
- D) Олдиндан режалаштирилган истиқболли чора-тадбирлар дастури.

4. Ҳар бир инсон ўзининг ҳамда оиласининг саломатлиги ва фаровонлигини таъминлаш учун зарур бўлган турмуш даражасига эга бўлиши, жумладан, турар-жойига эга бўлиш ҳуқуқига эгадир. Ушбу модда қайси қонун ҳужжатида акс этган?

- A) Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси;
- B) Ўзбекистон Республикаси Конституцияси;
- C) Меҳнат кодекси;
- D) БМТ резолюциялари.

5. Зайд Раад ал-Хусайн бошчилигида БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича Олий комиссари бошқармаси (ИҲОКБ) делегацияси қачон Ўзбекистонга расмий ташриф буюрди?

- A) 2017 йил 10-12 май кунлари;
- B) 2017 йил 10-12 апрель кунлари;
- C) 2017 йил 20-25 май кунлари;
- D) 2016 йил 10-12 июнь кунлари.

6. “Ислохот – ислохот учун эмас, инсон манфаатлари учун” тамойили асосида қандай давлат сиёсати амалга оширилади?

- A) Фуқароларни ижтимоий муҳофаза қилиш;
- B) Жамиятнинг ҳимояга муҳтож қатламларини, етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни қўллаб-қувватлаш;
- C) Имконияти чекланган шахсларни қўллаб-қувватлаш;
- D) Барча жавоблар тўғри.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислох қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони қачон қабул қилинган?

- A) 2016 йил 21 октябрь;

- B) 2017 йил 21 сентябрь;
- C) 2017 йил 21 июнь;
- D) 2017 йил 22 октябрь.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Фанлар академияси фаолияти, илмий-тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қачон қабул қилинган?

- A) 2017 йил 17 февраль;
- B) 2017 йил 21 февраль;
- C) 2017 йил 21 июнь;
- D) 2017 йил 22 октябрь.

9. Ўзбекистон фахрийларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш жамғармаси – бу?

- A) “Нуроний” жамғармаси;
- B) “Маҳалла” жамғармаси;
- C) “Соғлом авлод” фонди;
- D) сиёсий партиялар жамғармаси.

10. World Happiness Index” (“Дунёнинг энг бахтли мамлакатлари”) янги рейтингда Ўзбекистон нечанчи поғонани эгаллаган?

- A) 158 та мамлакат орасида 44-поғонани;
- B) 158 та мамлакат орасида 43-поғонани;
- C) 158 та мамлакат орасида 46-поғонани;
- D) 158 та мамлакат орасида 47-поғонани.

11. Ҳаракатлар стратегиясининг 3.4-банди қандай номланади?

A) Иқтисодийда давлат иштирокини камайтириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш;

B) Мамлакатимизда тадбиркорликни ривожлантириш, ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, қулай ишбилармонлик муҳити яратишнинг ҳуқуқий асосларини мунтазам такомиллаштириш;

C) Ишбилармонлик муҳитини янада тубдан яхшилаш ва тадбиркорликка янада кенг эркинлик бериш;

D) Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш ва давлат хизматларини кўрсатиш билан боғлиқ тартиботларни янада такомиллаштириш.

12. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакили (бизнес омбудсман)нинг асосий вазифалари нималардан иборат?

A) Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасида давлат сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишда иштирок этиш;

B) Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари нормалари ва талабларининг амалда рўёбга чиқарилаётганлигини ўрганиш;

C) Давлат органлари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат қилувчи органлар, шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши юзасидан назоратни амалга ошириш;

D) Барча жавоблар тўғри.

13. Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши бугунги кунда неча фоизни ташкил этади?

- A) 66 фоизни;
- B) 56 фоизни;
- C) 52 фоизни;
- D) 47 фоизни.

14. Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан юртимизда тадбиркорлик субъектларига янада кенгроқ имкониятлар яратиш мақсадида 2016 йил 5 октябрда қандай Фармон қабул қилинди?

- A) «Ишбилармонлик муҳитини янада тубдан яхшилаш ва тадбиркорликка янада кенг эркинлик бериш чора-тадбирлари тўғрисида»;
- B) «Ўзбекистон Республикасида инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»;
- C) «Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»;
- D) «Ишбилармонлик муҳитини янада тубдан яхшилаш ва тадбиркорликка янада кенг эркинлик бериш чора-тадбирлари тўғрисида».

15. Бугунги кунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида иш билан банд аҳолини неча фоизи меҳнат қилмоқда?

- A) 67фоизи;
- B) 70 фоизи;
- C) 74 фоизи;
- D) 77 фоизи.

16. Қачондан бошлаб тадбиркорлик субъектларини режадан ташқари текширишларнинг барча турлари бекор қилинди?

- A) 2017 йил 1 январдан;
- B) 2017 йил 1 февралдан;
- C) 2017 йил 1 сентябрдан;
- D) 2017 йил 1 декабрдан.

17. 2016 йилнинг биринчи ярмида маслаҳат марказлари томонидан олиб борилган 124 га яқин тушунтириш тадбирлари оқибатида нечта тадбиркорлик субъектлари ташкил этилишига кўмаклашилди?

- A) 12 770 дан ортиқ;
- B) 42 766 дан ортиқ;
- C) 50 000 га яқин;
- D) 27 505 дан ортиқ.

18. 2016 йилнинг биринчи ярмида Маслаҳат марказлари томонидан олиб борилган тушунтириш тадбирлари давомида нечта янги иш ўринлари яратилди?

- A) 343 750 та;
- B) 287 542 та;
- C) 313 686 та;
- D) 158 550 та.

19. “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 3-моддасидаги “ёшлар тадбиркорлиги” тушунчасига берилган тўғри

таърифни кўрсатинг.

А) Тадбиркор ёшлар сафининг кенгайтириш, малакали кадрлар тайёрлаш баробарида миллий иқтисодиётни инновацион ривожланиш йўлидан боришини таъминловчи бизнес катлам;

В) 18 ёшдан 30 ёшгача бўлган Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари томонидан ташкил этилган юридик шахслар;

С) Эришилган ютуқлар кўламини ошириш, уларни изчил давом эттириш, бугунги ўсиб келаётган ёшлар талабини тўла қондириш, улар учун янада қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш билан шуғулланувчи фуқаролар фаолияти;

Д) Юридик шахс ташкил этмаган ҳолда ёш фуқаролар томонидан, шунингдек таъсисчилари ёш фуқаролар бўлган юридик шахслар томонидан амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолияти.

20. “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати ташаббуси билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга, ёшлар эришаётган илғор натижаларни тарғиб қилишга, ёшларда мулкдор бўлиш ҳиссини кучайтиришга, тадбиркорларнинг имкониятларини юзага чиқаришга қаратилган қандай танловлар ўтказилиб келинмоқда?

А) “Менинг бизнес ғоям”, “Ёш тадбиркор — юртга мададкор”;

В) “Про-Лог”, “Ёш тадбиркор — юртга мададкор”;

С) “Менинг бизнес ғоям”, “Келажак бунёдкори”;

Д) “Истъедод юлдузлари”, “Ёш тадбиркор — юртга мададкор”.

21. Эгри котировкага эга бўлган етакчи валютани кўрсатинг.

А) АҚШ доллари

В) Евро

С) Буюк Британия фунт стерлинги

Д) Швейцария франки

22. Миллий валютанинг паритети ва курси ўртасида юзага келган фарқни бартараф этишда қўлланиладиган воситани кўрсатинг.

А) Девальвация

В) Деноминация

С) Стагфляция

Д) Нуллификация

23. Валюта интервенцияси нима мақсадда ўтказилади?

А) Миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш мақсадида

В) Миллий валюта курсининг кескин тебранишига барҳам бериш мақсадида

С) Миллий валютанинг паритети ва курси ўртасида юзага келган фарқни бартараф этишда

Д) Хорижий валюталар таклифини барқарорлаштириш мақсадида

24. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати Халқаро валюта фонди Келишув моддаларининг VIII моддаси бўйича мажбуриятларни қачон қабул қилган?

А) 1993 йил 7 май

В) 2003 йил 11 декабрь

С) 2003 йил 8 октябрь

Д) 2007 йил 6 май

25. Ўзбекистон Республикасининг “Валютани тартибга солиш тўғрисида”ги (янги таҳрир) қонуни қачон қабул қилинган?

А) 1993 йил 7 май

- B) 2003 йил 11 декабрь
- C) 2003 йил 8 октябрь
- D) 2007 йил 6 май

26. Марказий банкнинг ҳисоб ставкаси:

- A) Марказий банк томонидан тижорат банкларига тратталарни қайта ҳисобга олиш йўли билан берилган кредитнинг фоиз ставкаси
- B) Марказий банк томонидан тижорат банкларига қимматли қоғозларни гаровга олиш йўли билан берилган кредитларнинг фоиз ставкаси
- C) Марказий банкнинг овернайт кредитларининг фоиз ставкаси
- D) Марказий банк томонидан тижорат банкларига хорижий валютани гаровга олиш йўли билан берилган кредитларнинг фоиз ставкаси

27. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан тижорат банкларининг 1 йилдан 3 йилгача муддатга жалб қилинган депозитларига нисбатан ўрнатилган мажбурий захира ставкаси:

- A) 10,5 фоиз;
- B) 12 фоиз;
- C) 13 фоиз;
- D) 15 фоиз;

28. Ўзбекистонда миллий валютани хорижий валюталарга эркин конвертация қилишни тўлиқ таъминлаш қачондан бошлаб жорий қилинди?

- A) 2003 йил 8 октябрь
- B) 2003 йил 11 декабрь
- C) 2017 йил 1 январь
- D) 2017 йил 5 сентябрь

29. Қуйидаги хўжалик юритувчи субъектлардан қайси бири жорий валюта ҳисобрақамидаги валюта маблағларини нақд қилиб олишга ҳақли?

- A) Фермер хўжаликлари
- B) Акциядорлик-жамиятлари
- C) Давлат корхоналари
- D) Юридик шахс мақомига эга бўлган яқка тадбиркорлар

30. Ўзбекистонда Марказий банк томонидан қайси пул агрегатининг ўсиш суръати назорат қилинади?

- A) M1
- B) M2
- C) M3
- D) M4

31. Жорий валюта операциялари таркибига кирмайдиган операция турини кўрсатинг.

- A) Хорижий кредитларни қайтариш
- B) Хорижий кредитларнинг фозини қайтариш
- C) Конверсион операция
- D) Валюта ўтказмаларини амалга ошириш

32. Инвестиция фаолияти тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Қонуни қачон қабул қилинган?

- A) 1998 йил, 24 декабрь;
- B) 2008 йил, 24 декабрь;

- C) 1998 йил, 8 декабрь;
- D) 1999 йил, 20 декабрь.

33. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» Фармони қачон қабул қилинган?

- A) 2016 йил 26 октябрдаги (ПФ-4853-сонли);
- B) 2014 йил 26 октябрдаги (ПФ-4550-сонли);
- C) 2001 йил 5 ноябрдаги (ПФ-43-сонли);
- D) 2015 йил 12 мартдаги (ПФ-1253-сонли).

34. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармонига асосан (3-банди) кўзда тутилган имтиёзлар киритилган инвестициялар 300 минг АҚШ долларидан 3 миллион АҚШ долларигача бўлса неча йилгача амал қилади?

- A) 3 йилгача;
- B) 5 йилгача;
- C) 15 йилгача;
- D) 10 йилгача.

35. 2016 йилда иқтисодиётимизга йўналтирилган инвестициялар ҳажми тўғри қўрсатилган жавобни танланг.

- A) 16,6 миллиард АҚШ доллари миқдорида ёки 2015 йилга нисбатан 9,6 фоизга кўп;
- B) 6,6 миллиард АҚШ доллари миқдорида ёки 2015 йилга нисбатан 15,3 фоизга кўп;
- C) 12,2 миллиард АҚШ доллари миқдорида ёки 2015 йилга нисбатан 12 фоизга кўп;
- D) 26,6 миллиард АҚШ доллари миқдорида ёки 2015 йилга нисбатан 6 фоизга кўп.

36. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 25.07.2016 йилдаги Ф-4681-сонли Фармойиши ва 2016-2020 йилларда Жаҳон банки билан ҳамкорлик стратегиясига асосан Жаҳон банкдан 2016-2020 йилларда неча инвестиция лойиҳаларини молиялаштириши (қиймати) назарда тутилган?

- A) 27 лойиҳа (3000,1 млн. сўм);
- B) 37 лойиҳа (6020,1 млн. сўм);
- C) 47 лойиҳа (5000,1 млн. сўм);
- D) 57 лойиҳа (3400,1 млн. сўм).

37. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармонига асосан минерал-ҳом ашё ресурсларини чуқур қайта ишлаш бўйича неча инвестиция лойиҳалар амалга оширилиши кўзда тутилган?

- A) Умумий қиймати қарийб 40 млрд. долларга тенг бўлган 649 та;
- B) Умумий қиймати қарийб 50 млрд. долларга тенг бўлган 150 та;
- C) Умумий қиймати қарийб 60 млрд. долларга тенг бўлган 180 та;
- D) Умумий қиймати қарийб 70 млрд. долларга тенг бўлган 359 та.

38. 2016 йилда Инвестиция дастури доирасида неча ишлаб чиқариш объекти ишга туширилди?

- A) Умумий қиймати 5,2 миллиард долларлик 164 йирик ишлаб чиқариш объекти ишга туширилди;
- B) Умумий қиймати 4,5 миллиард долларлик 24 йирик ишлаб чиқариш объекти ишга туширилди;

С) Умумий қиймати 6,2 миллиард долларлик 78 йирик ишлаб чиқариш объекти ишга туширилди;

Д) Умумий қиймати 9,2 миллиард долларлик 175 йирик ишлаб чиқариш объекти ишга туширилди.

39. Doing Business рейтинг агентлигининг индикаторларига асосан 2016 йилда Ўзбекистон “янги бизнесни қўллаб қувватлаш” бўйича 189та давлат ичида нечанчи ўринни банд этган?

А) 42 - ўринни;

В) 55 - ўринни;

С) 82 - ўринни;

Д) 5 - ўринни.

40. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5033-сонли Фармони қачон қабул қилинган?

А) 2017 йил 4 майда;

В) 2001 йил 12 майда;

С) 2011 йил 4 сентябрда;

Д) 2017 йил 16 январда.

41. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони асосан «Ангрен» ва «Жиззах» эркин иқтисодий зоналари иштирокчилари эркин иқтисодий зоналар фаолияти давомида экспортга йўналтирилган маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун олиб келинадиган хом ашё, материал ва бутловчи буюмлар учун...

А) божхона тўловлари тўлашдан озод этилади;

В) божхона тўловларининг 50 фоизини тўлашдан озод этилади;

С) божхона тўловларининг 30 фоизини тўлашдан озод этилади;

Д) божхона тўловлари тўлашдан озод этилмайди.

42. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони асосан 3 бандида белгиланган имтиёзларга асосан 10 миллион ва ундан кўп АҚШ доллари ҳажмидаги инвестициялар сўнгги 5 йилда амалдаги ставкалардан 50 фоиз кам ҳажмидаги даромад солиғи ва ягона солиқ тўлови ставкалари қўлланган ҳолда — ...

А) 10 йил муддатга берилади;

В) 15 йил муддатга берилади;

С) 5 йил муддатга берилади;

Д) 3 йил муддатга берилади.

43. Функционал классификацияси доирасидан келиб чиқиб, халқаро молия ташкилотларини нечта асосий гуруҳга ажратиш мумкин?

А) 3 та гуруҳга

В) 5 та гуруҳга

С) 2 та гуруҳга

Д) 4 та гуруҳга

44. Хусусий кредитор-банкларнинг норасмий ташкилоти-бу?

- A. Париж клуби
- B. Лондон клуби
- C. Халқаро ҳисоб-китоблар банки
- D. UNCTAD

45. Давлат ташқи қарзлари бўйича тўловларни кечиктириш, тартибга солиш сиёсатини мувофиқлаштирадиган норасмий ташкилот қайси?

- A. Париж клуби
- B. Лондон клуби
- C. Халқаро ҳисоб-китоблар банки
- D. UNCTAD

47. Халқаро ҳисоб-китоблар банкининг асосий функциясига киради?

- A. марказий банклар ўртасидаги ҳамкорликни ривожланишига ёрдам бериш
- B. Тижорат банкларига кредитлар бериш
- C. Кредитор қарздоликларни кўриб чиқиш
- D. Қарзларни реструктуризация қилиш

48. Жаҳон Банки гуруҳига кирувчи қайси ташкилот қамбағал мамлакатлар ҳукуматларига фойсиз қарзлар (кредитлар) ва грантлар беради?

- A. Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки (ХТТБ)
- B. Халқаро ривожланиш ассоциацияси (ХРА)
- C. Халқаро молия корпорацияси (ХМК),
- D. Инвестицияларни қафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик

49. Инвестицияларни қафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик томонидан ТТХИ қуйидаги муддатларга қафолайди?

- A. 3-15 йилгача
- B. 1-3 йилгача
- C. 3-5 йилгача
- D. 1-10 йилгача

50. Инвестицияларни қафолатлаш бўйича кўп томонлама агентлик томонидан қарзлар қафолатланади

- A. Қафолатланмайди
- B. 1 йил муддатга
- C. 3 йил муддатга
- D. 5 йил муддатга

51. Халқаро кўламда хусусий тадбиркорликни рағбатлантириш ва хусусий капитал экспортини рағбатлантириш учун тузилган ягона ҳукуматлараро муассаса

- A. Халқаро ривожланиш ассоциацияси
- B. Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки
- C. Халқаро молия корпорацияси
- D. Халқаро ҳисоб-китоблар банки

52. Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки (ЕТТБ) қачон ва нима мақсадда ташкил этилган?

A. 1982 йилда Лондонда ташкил қилинган бўлиб – Марказий ва Шарқий Европанинг собиқ социалистик тузумда бўлган мамлакатларини бозор иқтисодиётига ўтишига ёрдам беришдан иборат

В. 1990 йилда Лондонда ташкил қилинган бўлиб – Марказий ва Шарқий Европанинг собиқ социалистик тузумда бўлган мамлакатларини бозор иқтисодиётига ўтишига ёрдам беришдан иборат

С. 1992 йилда Парижда ташкил қилинган бўлиб – Марказий Европанинг собиқ социалистик тузумда бўлган мамлакатларида ишлаб чиқаришни ривожлантиришга кредитлар ажратишдан иборат

Д. 1995 йилда Италияда ташкил қилинган бўлиб – Марказий ва Шарқий Европа мамлакатлари иқтисодиётини ривожлантиришга ёрдам беришдан иборат

53. Европа Тикланиш ва Тараққиёт банкининг функциялари?

А. Европа мамлакалари валюта тизимининг барқарорлигини таъминлаш

В. Европа мамлакалари иқтисодиёти барқарорлигини таъминлаш

С. Ривожланаётган мамлакатлар валюта тизими барқарорлигини таъминлаш

Д. Ўтиш даври мамлакатлари иқтисодиёти барқарорлигини таъминлашга кўмаклашиш

54. Халқаро ҳисоб-китоблар банкининг мижозлари кимлар?

А. Фақат тижорат банклари ва суғурта компаниялари

В. Фақат молия вазирликлари

С. Фақат экспорт ташкилотлари

Д. Фақат марказий банклар

55. ЕТТБ молиялаштиришнинг умумий шартлари қуйидагилардан иборат:

А. Лойиҳалар қиймати 5-250 млн. еврогача

В. Лойиҳалар қиймати 50-100 млн. еврогача

С. Лойиҳалар қиймати 10-50 млн. еврогача

Д. Лойиҳалар қиймати 15-300 млн. еврогача

56. ЕТТБ нинг акционерлик капиталида иштирок этишидаги шартлар қуйидагилардан иборат

А. 2 дан 100 млн. еврогача

В. 2 дан 100 млн. еврогача

С. 2 дан 100 млн. еврогача

Д. 2 дан 100 млн. еврогача

57. Осиё тараққиёт банкининг ташкил этишдан мақсад:

А. Осиё–Тинч океани минтақаси мамлакатларини ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришга ёрдам бериш

В. Осиё минтақаси мамлакатларини ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришга ёрдам бериш

С. Осиё ва Яқин шарқ минтақаси мамлакатларини ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришга ёрдам бериш

Д. Ўрта Осиё мамлакатларини ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришга ёрдам бериш

58. ХВФ нинг тўлов балансини молиялаштиришда қисқа муддатли қийинчиликларни бошидан кечираётган мамлакатларга қисқа ва ўрта муддатли ёрдам кўрсатиш мақсадида бериладиган кредитлари

А. “Стенд–бай” кредити

В. Кредитлашни кенгайтирилган механизми

С. Эгилувчан кредити

Д. Превентив қўллаб–қувватлаш кредити

59. ХВФ нинг тўлов балансини молиялаштиришда тўлов балансидаги узоқ муддатли характердаги қийинчиликларни баратараф этиш мақсадида бериладиган кредитлари

- A. “Стенд–бай” кредити
- B. Кредитлашнинг кенгайтирилган механизми
- C. Эгилувчан кредити
- D. Превентив қўллаб–қувватлаш кредити

60. Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки

- A. Паст ва ўрта даромадли мамлакатларга кредит беради
- B. Фақат паст даромадли мамлакатларга кредит беради
- C. Фақат ўрта даромадли мамлакатларга кредит беради
- D. Паст ва ўрта даромадли мамлакатларга фақат грант ажратади

61. Халқаро тараққиёт ассоциациясининг асосий ресурслар базаси ... шаклланади.

- A. Берилган кредитлар фоизлари ҳисобидан
- B. Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки трансфертларидан
- C. Кўп томонлама кечилган қарзлар ҳисобига донорлар тўлаган компенсациялардан
- D. Донорлар бадалларидан

62. ЕОИИга аъзо–давлатлар томонидан баланслашган ва барқарор иқтисодий ривожланишга эришиш мақсадида макроиқтисодий кўрсаткичлар даражаси тўғрисидаги келишув асосан

- A. Бюджет дефицити ЯИМнинг 3 фоиздан ошмаслиги
- B. Бюджет дефицити ЯИМнинг 5 фоиздан ошмаслиги
- C. Бюджет дефицити ЯИМнинг 2 фоиздан ошмаслиги
- D. Бюджет дефицити ЯИМнинг 1 фоиздан ошмаслиги

63. Халқаро ҳисоб-китоблар банкининг кредит-банк операциялари категориясига қиради

- A. марказий банклар учун инвестицион хизматлар
- B. қимматли қоғоз операциялари
- C. ЕИ қарзлари билан боғлиқ операциялар
- D. ЕИ кредитлар билан боғлиқ операциялар

64. Марказий Осиё мамлакатлари интеграциясининг хусусиятлари нимада?

- A) Ягона иқтисодий макон яратиш.
- B) Энергетика объектларини бирлаштириш
- C) Етакчи тармоқларнинг муштараклиги
- D) Мустақил давлатларни бирлаштириш ғоялари

65. Ўзбекистон жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлик қилганида нималарга амал қилади?

- A) Интеграцияни чуқурлаштиришга
- B) Ички ишларига аралашмасликка
- C) Ўз маҳсулотларини кўпроқ экспорт қилишга
- D) Бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмасликка

66. Ташқи сиёсий ва иқтисодий муносабатларни шакллантиришнинг асосий принциплари:

- A) Мафкуравий қарашлар умумийлиги

- В) Давлат ички нормаларининг устуворлиги
- С) Икки томонлама ташки алоқалар
- Д) Ўзаро манфаатларни ҳисобга олган ҳолда

67. Минтақавий можаро - ...

- А) Икки мамлакат ўртасидаги ечилмаган муаммолар
- В) Бу икки ва ундан ортиқ чегарадош давлатлар ўртасидаги сиёсий қарама-қаршилик
- С) Алоҳида олинган давлат ичидаги можаро
- Д) Бир неча мамлакатлар ўртасидаги ва даражасидаги тарихий, сиёсий, этник муаммолар

68. Геосиёсат нима?

- А) Жамиятдаги барча куч ва ҳаракатлар
- В) Мамлакатнинг истиқболли интилишлари
- С) Давлатнинг имкониятларини ҳисобга олиб юритилаётган фаолият
- Д) Мамлакат ёки минтақанинг географик жойлашуви.

69. Халқ ҳокимиятидаги сиёсий тузум шакли.

- А) Демократия
- В) Анархия
- С) Монархия
- Д) Олигархия

70. Мустақил Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг асосий ғояси...

- А) Инсонни ва унинг ҳаётини эркинлик билан таъминлаш бозор муносабатларига кенг йўл очиб, савдо муносабатларини ривожлантириш ва мустаҳкамлашдир.
- В) Инсонни, унинг ҳаётини, эркинлиги, шаън-шавкати ва кадр-қимматини ҳаммадан юқори кўядиган умуминсоний тамойилларга тарафдорликдир.
- С) Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи ҳуқуқ органларининг жамиятдаги аҳамиятини янада ошириш ва умуминсоний тамойилларга тарафдорликдир.
- Д) Ўтиш тажрибаларидан фойдаланиб, ижтимоий-иқтисодий ҳаётни ислоҳ қилиш ва унга туб ўзгаришлар киритишдир.

71. Миллатлараро тотувлик – бу ...

- А) Иқтисодий ҳодиса
- В) Сиёсий воқелик
- С) Маънавий- ахлоқий ҳодиса.
- Д) Фалсафий қоида.

72. Мамлакат учун асосий таҳдид, бу ...

- А) Халқаро терроризм таҳдиди
- В) Диний экстремизм таҳдиди
- С) Коррупция таҳдиди
- Д) Ички таҳдид.

73. Жаҳон сиёсий луғати, харитасига янги – “Марказий Осиё давлатлари” тушунчаси, атамаси қачондан бошлаб киритилди?

- А) 1993 йил 4 январда Тошкентда минтақа давлат бошлиқларининг учрашувида
- В) 1994 йил декабрда Европа хавфсизлик ва ҳамкорлик кенгашига аъзо мамлакатлар давлат бошлиқларининг Будапештдаги конференциясида
- С) 1995 йил 24 октябрида БМТнинг 50 йиллиги муносабати билан Бош ассамблеянинг йиғилишида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг нутқида

D) 2008 йил 2 апрелда НАТО/СЕАП саммитида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг нутқида.

74. Ўзбекистон ташқи сиёсатида қандай амалий принципларига асосланади?

A) Бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, куч ишлатмаслик ёки таҳдид қилмаслик.

B) Тенгхуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик, тенглар орасида тенг бўлиш, мафкуравий қарашлардан қатъий назар очиқ-ойдинлик, барча давлатлар билан кенг ташқи алоқани ўрнатиш, ички миллий қонунлардан халқаро ҳуқуқ нормаларининг устуворлигини тан олиш, ўзаро манфаатдорлик, умумбашарий қадриятларнинг устуворлиги.

C) Чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, давлатларнинг суверенитети, тенглиги.

D) Фақат А ва С жавоблар тўғри.

75. 2012 йил 10 сентябрдаги ЎРҚ-330-сонли “Ўзбекистон Республикасининг Ташқи сиёсий фаолияти концепцияси”да белгилаб берилган минтақавий ва халқаро сиёсати, бу ...

A) Афғонистонда тинчлик ва барқарорликка эришишга кўмаклашиш, Марказий Осиёда ядро куролидан холи ҳудуд яратиш.

B) МДҲга аъзо мамлакатлар, АҚШ, Россия ва Европа, Осиё-Тинч океани минтақаси давлатлари билан ташқи иқтисодий алоқаларни йўлга қўйиш.

C) Трансчегаравий дарёларнинг сув ресурсларидан самарали ва оқилona фойдаланиш.

D) А ва С жавоблар тўғри.

76. Марказий Осиё минтақасида тинчлик ва барқарорликка энг катта хавф-хатар – бу ...

A) Афғонистонда ўттиз йилдан зиёд давом этаётган урушдир.

B) Экологик муаммолар.

C) Буюк давлатчилиқ шовинизм ва агрессив миллатчилиқ.

D) Этник ва миллатлараро зиддиятлар ва терроризм.

77. Трансчегаравий сув объектларидан фойдаланиш бўйича халқаро Конвенцияларни кўрсатинг.

A) Трансчегаравий сув оқимлари ва халқаро қўлларни муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисидаги Конвенция, Хельсинки, 1992 йил 17 март, Халқаро сув оқимларидан кема қатновисиз фойдаланиш ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция, Нью-Йорк, 1997 йил 21 май

B) Атроф – муҳитни муҳофазаси бўйича халқаро конференция. Рио – де – Женеиро 1992 йил. Трансчегаравий сув оқимлари ва халқаро қўлларни муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисидаги Конвенция, Хельсинки, 1992 йил 17 мартда

C) Экологик ахборотларни етказиш ва ундан жамоатчилиқни қарор қабул қилиш жараёнида иштироки тўғрисида Конвенция;

D) Трансчегарадош ҳаво атмосферасини ифлосланиш тўғрисидаги Конвенция. Халқаро сув оқимларидан кема қатновисиз фойдаланиш ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция, Нью-Йорк, 1997 йил 21 март

78. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 март, 82-сонли қарорининг моҳияти

A) Фермер хўжалиқларининг ер майдонларини оптималлаштириш ҳақидаги Низом тасдиқланди;

- В) Ўзбекистон республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисидаги Низом тасдиқланди
- С) Сувдан махсус фойдаланишга рухсат бериш тартиби тасдиқланди;
- Д) Сув объектларининг қирғоқ олди минтақаларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Низом тасдиқланди.

79. Республикада мавжуд сув ресурсларини бошқариш қандай тамойилга асосан амалга оширилади?

- А) Маъмурий-худудий тамойил
- В) Гидрографик-хавзавий тамойил;
- С) Географик тамойил;
- Д)Тенг ҳуқуқлилиқ тамойили

80. Сувдан истеъмолчилари уюшмаси қандай ташкилот?

- А) Сув истеъмолчилари уюшмаси — фермер ёки деҳқон хўжаликлари ҳоҳиш иродаси билан ташкил қилинган нодавлат-нотижорат ташкилот;
- В) Сув истеъмолчилари уюшмаси — барча сувдан фойдаланувчилар- фермер хўжаликлари, томарқа эгалари, мактаблар, болалар боғчалари, меҳрибонлик уйлари, поликлиникалар, ичимлик суви билан таъминлаш ташкилотлари ва бошқа ташкилотларнинг ҳоҳиш иродаси билан ташкил қилинган нодавлат-нотижорат ташкилот;
- С) Сув истеъмолчилари уюшмаси — гидрографик тизимнинг бир ёки ундан ортик канали атрофида жойлашган сувдан фойдаланувчиларнинг ҳоҳиш иродаси билан ташкил қилинадиган ва улар томонидан бошқариладиган нодавлат-нотижорат ташкилот;
- Д) Сув истеъмолчилари уюшмаси — юридик шахс бўлган сув истеъмолчилари томонидан сувга доир муносабатлар соҳасидаги ўз фаолиятларини мувофиқлаштириш, шунингдек умумий манфаатларини ифодалаш ва ҳимоя қилиш учун ихтиёрий асосда ташкил этиладиган нодавлат нотижорат ташкилоти;

81. Сув ресурсларини ифлосланганлигини инсон саломатлигига таъсири?

- А) Сув ресурсларини ифлосланганлиги инсонни турли ички органларига салбий таъсир этиб турли юқумли хасталакларни вужудга келтиради;
- В) Сув ресурсларини ифлосланганлиги инсон саломатлигига бевосита ва билвосита таъсир этиб, жумладан унинг яшаш шароитини ўзгартиради ва юқумли хасталикларни вужудга келтиради, хаттоки инсонни халок бўлишига сабаб бўлади;
- С) Сув ресурсларини ифлосланганлигини инсонга фақат тўғридан тўғри таъсир қилади, ошқозон-ичак хасталагини, дизентерия, холера, тиф, паратиф, тери хасталигини, кўз оғриғи ва бошқа сурункали хасталикларни вужудга келтиради, хаттоки инсонни халок бўлишига сабаб бўлади;
- Д) Сув ресурсларини ифлосланганлиги инсонни бундай сувга одатланганлигича турлича вақтинчалиқ хасталикларни вужудга келтиради.

82. Сув ресурсларидан самарали фойдаланишни қандай тушунаси?

- А) Табиат муҳофазаси тўғрисидаги барча қонун ва қоидаларга тўла риоя қилган ҳолда улардан жамиятга фақат ҳозирги кунда эмас, балки тасаввур қилиш мумкин бўлган узок келажакда ҳам энг юқори самара олишни таъминловчи фойдаланишни тушунаман;
- В) Сув ресурсларидан навбатма навбат тартибда фойдаланишни тушунаман
- С)Сув ресурсларидан лимит асосида фойдаланишни тушунаман;
- Д) Сув ресурсларидан дастлаб энг катта иқтисодий самара берувчи экинларни кейин қолган экинларни суғориш учун фойдаланиш тартибини тушунаман.

83. Орол денгизи кутқариш Халқаро Фонди (ОҚХФ) қандай масалалар билан шуғулланади?

- А) Сув ресурслари билан
- В) Атроф – мухит масаласи билан
- С) Қишлоқ хўжалиги масалалари бўйича
- Д) Сув ресурслари, атроф – мухит масаласи билан

84. Минтақада сув соҳасидаги мавжуд мураккабликлар ва хавфлар

А) Иклимнинг ўзгариши, Сув-ер захираларининг дегредацияси, экотизимларни бузулиши, Демографик босим, Трансчегаравий сув муаммолари

В) Сув ресурсларининг танқислиги, сифатини ёмонлашиб бориши ҳамда турли узаро тафовутлашувчи сувга булган талабларнинг усиб бориши шароитларида минтақада умумий сув ресурсларидан биргаликда фойдаланиш ва уларни бошқариш масалалари тобора мураккаблашиб бориши.

С) Айрим мамлакатлар уз тараккиёт дастурларида йирик гидроэнергетик лойihalарга асосланаётганлиги ва бундай қарорларнинг минтақа экологияси, иқтисоди ва хавфсизлигига таъсири

Д) Ажратилган лимитга мувофиқ сувдан белгиланган мақсадларда фойдаланмаслик, экин майдонларидан ва сугориш тармоқларидан сувни беҳуда ташлаб юборишга йул қуйиш

85. Трансчегаравий сув объектларида фойдаланиш бўйича Халқаро конвенцияларнинг асосий принциплари?

А) Миллий қонунларнинг харқаро қонунларда устунлиги

В) Сув ресурслари шаклланадиган давлатлар манфаатига устунлик бериш

С) Барча давлатларнинг манфаатлари бирдек ҳисобга олинган, Трансчегаравий сув ресурсларидан адолатли ва оқилона фойдаланиш, Қўшни давлатларга “зарар етказмаслик

Д) Сув объектларидаги йирик гидротехник иншоатларни гидроэнергетик режимда ишлатиш, сувни товар сифатида баҳолаш, миллий қонунчилик устиворлигини таъминлаш асосида бошқарув

86. Амударё ва Сирдарё хавзалари сув ресурсларидан фойдаланиш бўйича конвенция лойихасини ишлаб чиққан ташкилот

А) БМТнинг превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази;

В) ЮНЕСКО

С) Бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти;

Д) Орол денгизи кутқариш Халқаро Фонди (ОҚХФ).

87. Афғонистондаги қуролли можаролар:

А) Расмий Қобул билан толиблар ўртасидаги келишмовчилик

В) Турли динлар ўртасидаги келишмовчилик

С) Афғонистон ва Америка давлатлари ўртасидаги можаролар

Д) Наркобизнеснинг ривожланиш сабаблидир

88. Ҳозирги пайтда аҳоли жон бошига нисбатан ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини қанча?

А) 900 долларни

В) 9000 долларни

С) 1900 долларни

Д) 2180 долларни ташкил этади

89. Афғонистон ҳудудининг асосий қисмини:

А) Баланд тоғликлар

- B) Ясси тоғликлар
- C) Текисликлар
- D) Ўрмонлар ташкил этади

90. Афғонистон этносининг асоси ҳисобланган аҳоли:

- A) Пуштулар
- B) Ҳазарийлар
- C) Ўзбеклар
- D) Тожиклар

91. Айни пайтда Афғонистон аҳолисининг неча фоизи фойдали меҳнат билан шуғулланмайди ?

- A) 35фоизни
- B) 25фоизни
- C) 15фоизни
- D) 45фоизни

92. Афғонистон дунёда аҳоли ўсиш даражаси бўйича нечанчи ўринни эгаллайди?

- A) 5-ўринни
- B) 4-ўринни
- C) 15-ўринни
- D) 128-ўринни

93. Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-чи сессиясида қилган маърузасида:

- A) Афғон фожиасига инсонпарварлик нуқтаи назаридан муносабатда бўлишга чақиради
- B) Иқтисодий, маданий алоқада бўлишга чақиради
- C) Толибонларни расмий ҳукумат билан ўзаро келишувга чақиради
- D) Жамиятда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкам ўрнатишга чақиради

94. Афғонистондаги қуроли можаролар, қонли тўқнашувлар қарийб неча йилдан буён давом этмоқда?

- A) 40 йил
- B) 50 йил
- C) 20 йил
- D) 100 йил

95. Мамлакатда мавжуд ижтимоий омиллар танқислиги ички можароларнинг кучайиб, чигаллашиб кетишига таъсир этмайдиган омил:

- A) Ташқи кучлар
- B) Маҳаллийчилик
- C) Миллатчилик
- D) Ирқчилик

96. Афғонистоннинг табиий ресурслардан жуда катта бўлган қандай захиралари мавжуд?

- A) Нефть ва газ
- B) Электрэнергия ва темир йўл
- C) Уран ва метан
- D) Тошқўмир ва қора металлургия

97. Ўзбекистон Республикаси қачон БМТ аъзолигига қабул қилинган?

- A) 02.03.1992 й.
- B) 12.10.1995 й.
- C) 03.05.1992 й.
- D) 01.06.1993 й.

98. Ўзбекистон халқи номидан кимлар иш олиб бориши мумкин?

- A) Президент ва дипломатлар.
- B) Депутатлар ва судьялар.
- C) Президент ва Олий Мажлис.
- D) Конституциявий суд раиси ва сенаторлар.

99. Дунё аҳолисининг қанча қисмини ёшлар ташкил этади?

- A) 1,5 миллиарддан ортик.
- B) 4 миллиарддан ортик.
- C) 2 миллиарддан ортик.
- D) 3 миллиарддан ортик.

100. Бола деганда ким тушунилади?

- A) Мактабда ўқиётган шахс.
- B) Ота-она учун ҳар қандай ёшдаги фарзанд боладир.
- C) 18 ёшга етмаган шахслар.
- D) 30 ёшга етмаган шахслар.

101. Ёшлар деганда кимлар тушунилади?

- A) 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган шахслар.
- B) Болалик давридан бошлаб 30 ёшгача бўлганлар.
- C) Оила қурмаган, бироқ 30 ёшдан ошмаганлар.
- D) Барча турдаги таълим муассасаларида таҳсил олаётганлар.

102. Кимлар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар?

- A) Чет элликлар.
- B) Давлат органлари ва мансабдор шахслар.
- C) Хусусий корхоналар.
- D) Солиқларни тўламаган қарздорлар.

103. Нима учун Ўзбекистон халқи номидан фақат Олий Мажлис ва Президент иш олиб бориши мумкин?

- A) Чунки уларни халқ сайлаган.
- B) Чунки улар давлат ҳокимиятининг юқори органлари ҳисобланади.
- C) Чунки демократик давлатларда ана шундай белгиланган.
- D) Чунки бошқалар иш олиб боришга қодир эмас.

104. Нима учун Ўзбекистон Президенти Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро шартномани қабул қилиш лозимлигини айнан БМТ минбаридан туриб тақлиф этди?

A) Чунки кимнинг қаерда тақлиф киритиши унинг ўз хоҳиш-иродасига боғлиқдир.
B) Чунки халқаро миқёсда киритиладиган тақлифлар фақат БМТ минбаридан туриб айтилади.

C) Чунки бошқа ташкилотларда бундай тақлифни киритишнинг имкони мавжуд эмас.
D) Чунки БМТ сайёраамизнинг деярли барча давлатларини қамраб олган йирик халқаро ташкилот саналади.

105. Ўзбекистон аҳолисининг қанча қисмини ёшлар ташкил этади?

- A) 35 фоизини.
- B) 65 фоизини.
- C) 80 фоизини.
- D) 78 фоизини.

106. Қайси орган халқаро шартномаларни ратификация қилади?

- A) Ўзбекистон Президенти.
- B) Ўзбекистон Ташқи ишлар вазирлиги.
- C) Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамаси.
- D) Ўзбекистон Олий Мажлиси.

107. Ислом оламининг етук алломаси Имом Бухорий вафот этган йили (милодий 870 йил) моварауннахрлик яна бир буюк сиймо таваллуд топган. У кишининг номини аниқланг.

- A. Абдулхолик Гиждувоний;
- B. Имом Мотрудий;
- C. Аҳмад Яссавий;
- D. Баҳоуддин Нақшбанд.

108. Буюк тилшунос аллома Замахшарий таваллудининг 920 йиллигига бағишланган халқаро анжуман қачон бўлиб ўтди?

- A. 1992 йилда;
- B. 1994 йилда;
- C. 1995 йилда;
- D. 2001 йилда.

109. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қанча миллат ва элат вакиллари яшайди?

- A. 100 га яқин
- B. 100 дан ортиқ
- C. 130 га яқин
- D. 150 дан ортиқ

110. Ўзбекистонда қанча диний конфессия фаолият кўрсатмоқда?

- A. 20 га яқин
- B. 50 га яқин
- C. 100 га яқин
- D. 200 дан ортиқ

111. “Ўзбекистон халқини, миллатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ташкил этади”. Ушбу қоида Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қайси моддасида ўз аксини топган.

- A. 7-моддасида
- B. 8-моддасида
- C. 17-моддасида
- D. 28-моддасида

112. Ўзбекистонда қанча Миллий-маданий марказ мавжуд?

- A. 70 дан ортиқ
- B. 100 га яқин
- C. 110 дан ортиқ

D. 120 дан ортик

113. Миллатлараро тотувлик — бу...

- A. Иқтисодий ҳодиса
- B. Сиёсий воқелик
- C. Маънавий-ахлоқий ҳодиса
- D. Барчаси тўғри

114. Миллатчилик, ирқчилик, шовинизм — бу ...

- A. Социалистик тузум иллатлари
- B. Тоталитар тузум иллатлари
- C. Коммунизм ғоялари
- D. Фуқаролик жамиятига хос тушунчалар

115. “Туркистон — умумий уйимиз” шиорининг муаллифи ким?

- A. Чингиз Айтматов
- B. Мухтор Шохонов
- C. Абдулла Орипов
- D. Тўғри жавоб йўқ

ГЛОССАРИЙ

АВФ ЭТИШ – жазодан озод қилишнинг бир тури. ЎзР Жиноят кодексининг 76-моддасига кўра, маълум бир шахсга содир этган жиноятлари учун тайинланган жазони қисман ўзгартириш, бошқа жазо билан алмаштириш ёки унга тайинланган жазонинг ўталмай қолган қисмини енгилроқ жазо билан алмаштириш мумкин. Авф этиш Президент фармони асосида амалга оширилади.

АДВОКАТ (лот. *advocatus* – чақирилган, яратилган) – олий юридик маълумотга эга бўлган, белгиланган тартибда адвокатлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияни олган Ўзбекистон фуқароси.

АДВОКАТУРА (лот. *advoco* – таклиф этаман) – адвокатлик фаолияти билан шуғулланувчи шахслар ҳамда хусусий адвокатлик амалиёти билан шуғулланувчи айрим шахсларнинг мустақил, қўнгилли, касбий бирлашмаларини ўз ичига олган ҳуқуқий институт. Адвокатура Ўзбекистон фуқароларига, чет эл фуқароларига, фуқаролиги бўлмаган шахсларга, корхоналарга, ташкилотларга, муассасаларга юридик ёрдам кўрсатади.

АЙБЛАНУВЧИ – қонунда белгиланган тартибда айбланувчи тарикасида ишда иштирок этишга жалб қилиниши ҳақида қарор чиқарилган шахс. Айбланувчи судда судланувчи деб, ҳукм чиқарилганидан кейин эса маҳкум ёки оқланган деб аталади.

АЙБСИЗЛИК ПРЕЗУМПЦИЯСИ – гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи унинг жиноят содир этишда айбдорлиги қонунда назарда тутилган тартибда исботлангунга ва қонуний кучга кирган суд ҳукми билан аниқлангунга қадар айбсиз деб ҳисобланиши. Гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи ўзининг айбсизлигини исботлаб бериши шарт эмас. Айбдорликка оид барча шубҳалар, башарти уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши лозим. Қонун қўлланилаётганда келиб чиқадиган шубҳалар ҳам гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши керак.

АККРЕДИТАЦИЯ (лот. *accredere* – ишонч билдирмоқ; инг. *accreditation*) – дипломатия ва бошқа халқаро муносабатларга татбиқан олганда аккредитация шахснинг бошқа давлатда ёки халқаро ташкилотда муайян давлатнинг вакили этиб тайинланганини билдиради. Тайинлаш жараёни (аккредитация қилиш) бир неча босқични ўз ичига олади: давлатнинг ташқи сиёсий идораси томонидан дипломатик вакил номзодини танлаш; бу номзодни давлатнинг дипломатик вакилни тайинлашга ваколатли органи ёки мансабдор шахсига (ЎзРда – ЎзР Президентига) тавсия этиш (тақдим этиш); мазкур орган (мансабдор шахс) томонидан тавсия этилган номзодни парламентнинг тегишли қўмиталари, комиссиялари билан келишиб олиш (ЎзРда Президент ЎзРнинг чет давлатлар ва халқаро ташкилотлардаги дипломатик вакиллари ЎзР Олий Мажлиси Сенатига тақдим этади); қабул қилувчи давлатнинг розилигини олиш; дипломатик вакилни тайинлаш тўғрисидаги ҳуқуқий ҳужжатни чиқариш; дипломатик вакил томонидан тегишли давлат бошлиғига ёки халқаро ташкилот раҳбарига ишонч ёрлиғини топшириш.

АМНИСТИЯ (юн. *amnestia* – кечириш, авф этиш, гуноҳидан ўтиш) – олий давлат ҳокимияти органининг хусусий акти, айрим шахсларни жинойат жазодан озод қилиш, жиноят ишини бекор этиш ёки жазони енгиллаштириш тўғрисидаги қарори. Амнистия акти норматив хусусиятга эга, яъни амнистия акти унда белгиланган талабларга жавоб берадиган барча шахсларга нисбатан қўлланилади. Жиноят содир этган шахс амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилиниши мумкин. Ҳукм этилган шахс амнистия акти ёки авф этиш асосида асосий ва ижро этилмаган қўшимча жазолардан озод қилиниши ёхуд жазодан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиниши ёки унга тайинланган жазонинг ўталмай қолган қисми енгилроқ жазо билан алмаштирилиши мумкин.

АННУИТЕТ (немисча *annuitat*-йиллик тўлов) – инвестиция киритувчи шахсга бир хил вақт оралиғида муайян даромад келтирадиган инвестициялардир. **АРИЗА** – фуқаролар мурожаатларининг бир тури бўлиб, унда фуқаролар ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқаришда ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги илтимосни баён этадилар.

АСОСИЙ ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАР – инсон ва фуқароларга яшаши, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий соҳаларда ўз манфаат ва эҳтиёжларини қондириши учун имконият берувчи ҳуқуқ ва эркинликлар йиғиндиси.

БАЗАВИЙ СТАВКА - (*base rate*) - кредитлар бўйича фоиз ставкаларини белгилашда қўлланилади. Одатда, банклараро ссуда капиталлари бозорининг ставкаси ёки Марказий банкнинг ҳисоб ставкасидан базавий ставка сифатида фойдаланилади.

БАНКНОТЛАР (*banknote; bill; note*)- банк билетлари - Марказий банклар томонидан чиқариладиган пул белгилари. Улар Марказий банкларнинг активлари билан таъминланади.

БАРҚАҚОРЛИК – тинчлик-осойишталик ва ижодий меҳнат муҳити қатъий, узил-кесил мустаҳкам ўрнатилган муҳим шароит. Барқарорлик ҳар қандай бунёдкорлик фаолиятининг замини ва зарурий шарт ҳисобланади.

БИТИМ – фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва бурчларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган ҳаракатлар. Битимлар бир тарафлама, икки тарафлама ёки кўп тарафлама (шартномалар) бўлиши мумкин. Битим тузиш учун қонун ҳужжатларига ёки тарафларнинг келишувига мувофиқ бир тарафнинг хоҳиши зарур ва етарли бўлса, бундай битим бир тарафлама битим ҳисобланади. Шартнома тузиш учун икки тараф (икки тарафлама битим) ёки уч ёхуд ундан кўп тараф (кўп тарафлама битим) келишиб хоҳиш билдирган бўлиши керак.

ВАЛЮТА БИРЖАСИ (*currency market*)- хорижий валюталар олди-сотди қилинадиган биржа бозори.

ВАЛЮТА ЗАХИРАСИ (*currency reserves*)- бирор-бир мамлакатнинг хорижий валюталардаги маблағлари.

ВАЛЮТА ИНТЕРВЕНЦИЯСИ (*currency intervention*)- Марказий банк томонидан миллий валютанинг фавқулодда юзага келадиган кескин тебранишларига барҳам бериш мақсадида хорижий валютани сотиб олиниши ёки сотилиши. Одатда, битта хорижий валюта интервенция воситаси ҳисобланади. Ўзбекистонда АҚШ доллари валюта интервенцияси воситаси ҳисобланади.

ВАЛЮТА КУРСИ (*exchange rate, foreign exchange rate*) – бир мамлакат валютасининг бошқа мамлакат валютасида ифодаланган баҳосидир.

ВАЛЮТА СИЁСАТИ (*foreign currency policy*) - валюта муносабатларини ташкил қилиш ва тартибга солиш тадбирларининг йиғиндиси.

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР – ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар.

ГЕОСИЁСИЙ МУВОЗАНАТ – маълум бир ҳудуддаги мавжуд сиёсий вазиятни барқарорлаштириш.

ГИПЕРИНФЛЯЦИЯ (*hyperinflation*)- товарлар баҳоси ва пул массасининг юқори суръатларда ошиб кетиши. Гиперинфляцияда баҳоларнинг ойлик ўсиш суръати 50фоизни ва ундан юқори бўлади.

ГЛОБАЛЛАШУВ – жамиятнинг барча соҳаларни қамраб олувчи тизимли хусусиятга эга, бутун жаҳон иқтисодий сиёсий, маданий интеграция ва унификациялашув, халқаро меҳнат тақсмоти, капитал, ишчи кучи ва ишлаб чиқарувчи ресурсларининг эркин ҳаракати, қонунчилик, иқтисодий ва технологик жараёнларни стандартлаштириш, шунингдек, турли мамлакатлар маданиятининг қўшилиши ва яқинлашуви билан боғлиқ объектив жараён.

ГЛОБАЛ МОЛИЯВИЙ-ИҚТИСОДИЙ БОЗОР – жаҳон мамлакатлари ўртасидаги молиявий-иқтисодий алоқаларни ягона хўжалик тарзида амал қилишга асосланган муносабатлар.

ДАВЛАТ ҚАРЗИ (*national debt; public debt*) - давлатнинг тўланмаган заёмлар ва уларнинг берилмаган фоизларини ақс эттирган барча қарзларининг умумий суммаси. Давлат қарзи икки хил бўлади: ички ва ташқи қарз.

ДАВЛАТ СУВЕРЕНИТЕТИ – давлатнинг бошқа давлатдан, унинг ички ва ташқи ишлари ҳамда ташқи муносабатларида тўла мустақиллиги. Суверенитет давлат ҳокимиятининг муҳим белгиси саналади.

ДЕВАЛЬВАЦИЯ (девальвация, *devalua tjon*) – миллий валютанинг хорижий валютага нисбатан қадрсизланиши.

ДЕМАРКАЦИЯ (фран. чегараларни ўрнатиш) – у ёки бу мулоҳазанинг илмий ёки ноилмийлигини аниқлаш мезони.

ДЕМОКРАТИЯ – конституциявий тузумнинг халқ ҳокимиятчилиги ва сиёсий плюрализм, фуқароларнинг эркинлиги ва тенглиги, инсон ҳуқуқларининг дахлсизлиги кабиларини эътироф этишга асосланган давлатнинг сиёсий режими.

ДЕНОМИНАЦИЯ (*denomination*) – янги пул бирлигини маълум нисбатда эски пул бирлигига алмаштирилиши. Ўзбекистонда миллий валюта 1994 йилнинг 1 июлидан бошлаб муомалага киритилганда янги валюта сўм эски валюта-сўм – купонга 1га 1000 нисбатда алмаштирилган эди.

ДЕНОНСАЦИЯ (фр. *denouncer* – бекор қилмоқ) – халқаро шартноманинг бир томонлама бекор қилиниши. Денонсация шартноманинг ўзига мувофиқ ёки халқаро ҳуқуқнинг бошқа нормаларига кўра амалга оширилади. Денонсация шартноманинг бузилиши ҳисобланмайди, балки шартноманинг ҳуқуқий бекор қилиниши ҳисобланади.

ДЕПУТАТ (лот. *deputatus* – вакил) – қонунчилик ёки давлатнинг бошқа вакиллик органига сайланган шахс, аҳолининг маълум қисми – ўз сайлов органи сайловчиларнинг ёки бутун миллатнинг вакили. Депутат – бу Олий Мажлис, Жўқорғи Кенгес, тегишли халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашига сайланган ҳамда ЎЗР қонунларига мувофиқ тегишли сайлов комиссияси томонидан рўйхатга олинган Ўзбекистон фуқароси. Депутатнинг ваколатлари у тегишинча Олий Мажлисга, Жўқорғи Кенгесга, халқ депутатлари вилоят, туман ёки шаҳар Кенгашига сайланган кундан бошланади. Депутатнинг ваколатлари янги чақириқ Олий Мажлис, Жўқорғи Кенгес, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг депутатлари сайланган кунда ёки “Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида” Қонунда назарда тутилган ҳолларда тугайди. Депутатнинг ваколатларини бошқа шахсга топшириш мумкин эмас. Депутатлар ўз ваколатларини, қоида тариқасида, ишлаб чиқариш ёки хизмат фаолиятини тўхтатмаган ҳолда амалга оширадilar. Депутат сайловчилар олдида масъул ва ҳисобдордир. Депутат муҳокама қилинаётган масалалар юзасидан баён қилган нуқтаи назари учун жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

ДЕФЛЯЦИЯ (*deflation*) – товарлар ва хизматлар баҳосининг пасайиши.

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ – ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини ошириш, маҳсулот ва хизматларни сотиш бозорларини кенгайтириш мақсадида тармоқ ва корхоналар фаолияти соҳаларини кенгайтириш, маҳсулот ва хизматлар ассортиментларини кўпайтириш.

ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК – турли дин вакиллари эътиқодидаги мавжуд ақидавий фарқлардан қатъий назар, уларнинг ёнма-ён ва ўзаро тинч тотув яшаши ҳамда ҳар бир диний таълимотга ҳурмат билан қараш.

ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ – жамият учун анъанавий бўлган диний қадриятлар ва ақидаларни рад этиш, уларга зид бўлган ғояларни алдов ва зўрлик билан тарғиб қилишга асосланган назария ва амалиёт; диний ташкилотлардаги ўта мутаассиб гуруҳларнинг ашаддий реакцион, динни ниқоб қилиб олган, унинг қонун-қоидаларига мафкуравий тус бериб, ундан ўзларининг стратегик геосиёсий мақсадларига эришиш йўлида фойдаланишга қаратилган диний-сиёсий ҳодиса.

ДИСКОНТ СИЁСАТИ (*discaunt rate*) – мамлакат тўлов баланси ва валюта курсига таъсир этиш мақсадида Марказий банкнинг дисконт ставкасини ўзгартириш сиёсати.

ЕВРОПА ТИКЛАНИШ ВА ТАРАҚҚИЁТ БАНКИ (ЕТТБ) бош бўлими Лондонда жойлашган бўлиб, 1990 йил 29 майдаги Келишувга асосан Марказий ва Шарқий Европа мамлакатларини бозор иқтисодиётига ўтиш бўйича ислохотларини қўллаб-қувватлаш мақсадида ташкил этилган халқаро молиявий ташкилот.

ЖАҲОН БАНКИ ГУРУҲИ–Бирлашган миллатлар ташкилотининг ихтисослашган молия институти ҳисобланиб, асосий мақсади ишлаб чиқариш капитал қўйилмалари учун

кулай шароитлар яратиш, халқаро узок муддатли инвестициялар оқимини рағбатлантиришдан иборат.

ИЖТИМОЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРГА инсон салоҳиятини, кўникмаларини ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шаклларини ривожлантиришга киритиладиган инвестициялар киради.

ИНВЕСТИЦИЯЛАР - иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар;

ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ КАФОЛАТЛАШ БЎЙИЧА КЎП ТОМОНЛАМА АГЕНТЛИК (MIGA)—инвестор ва кредиторларга сиёсий рискларларни суғуртаси ва ривожланаётган мамлакатларда тўғридан–тўғри хорижий инвестицияларни амалга оширишда ёрдам бериш мақсадида кредитлар сифатини ошириш хизматларини кўрсатади.

ИНВЕСТИЦИОН БАҲСЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХАЛҚАРО МАРКАЗИ (ICSID)—инвестицион баҳсларни арбитражда кўриб чиқилиши ва тартибга солишнинг халқаро механизмларини таъминлайди.

ИНВЕСТИЦИОН МУҲИТ - муайян мамлакатга (ёки ҳудудга) инвестициялар киритишнинг мақсадга мувофиқлиги ва жозибадорлигини белгилайдиган иқтисодий, ижтимоий, ташкилий, сиёсий ва бошқа шарт-шароитлар мавжудлигининг ижобий ёки салбий томонларини англатади;

ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ - инвестиция фаолияти субъектларининг инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳаракатлари мажмуи;

ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ИШТИРОКЧИСИ - инвесторнинг буюртмаларни бажарувчи сифатида инвестиция фаолиятини таъминловчи инвестиция фаолияти субъекти;

ИНВЕТОР - ўз маблағларини, қарзга олинган ва жалб этилган маблағларни, мулккий бойликларни ва уларга доир ҳуқуқларни, шунингдек интеллектуал мулкка доир ҳуқуқларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти;

ИННОВАЦИЯ ИНВЕСТИЦИЯЛАРИГА янги ёки такомиллаштирилган товарларни (ишларни, хизматларни), ишлаб чиқариш жараёнини, тадбиркорлик фаолиятини юритишда янги маркетинг услубини ёки ташкилий услубни ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга киритиладиган инвестициялар киради.

ИНФЛЯЦИЯ (inflation) — товарлар ва хизматлар баҳосининг ошиши натижасида муомалада ортиқча пул массасини пайдо бўлиши ва шунинг асосида пулнинг кадрсизланиши.

ИСЛОМ- сўзи арабча бўлиб, «худога ўзини топшириш», «итоат», «бўйсунуш» маъносини англатади

ИСЛОМ ТАРАҚҚИЁТ БАНКИ (ИТБ) 1973 йилда ташкил этилиб, асосий мақсади аъзо–мамлакатлар ва мусулмон уюшмаларини ижтимоий–иқтисодий ривожлантиришга ёрдам беришдан иборат.

ИШОНЧ ЁРЛИҒИ – фавқулодда ва мухтор элчи ёки фавқулодда ва мухтор вакил тайинланган мамлакатга жўнаб кетгунига қадар ЎзР ТИВ унга борадиган давлатининг раҳбарига топшириши учун берадиган, ЎзР Президенти имзолаган ҳамда ЎзР Ташқи ишлар вазири имзоси билан тасдиқланадиган ҳужжат.

ИҚТИСОДИЙ САМАРА - қўйилган капиталнинг инвестициялаш натижасида олинган натижаси бўлса, иқтисодий самарадорлик эса олинган иқтисодий самара еки инвестиция натижасида олинган фойда билан инвестиция миқдори ўртасидаги муносабатни билдиради

КАПИТАЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРГА асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шу жумладан янги қурилишга, модернизациялашга, реконструкция қилишга, техник жиҳатдан қайта жиҳозлашга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шаклларини ривожлантиришга киритиладиган инвестициялар киради.

КОНФЕССИЯ – (лотин. эътироф, эътиқод) муайян диний таълимот доирасида шаклланган ва ўзига хос хусусиятларга эга эътиқод ва унга эргашувчилар жамоаси. Бир дин

доирасида юзага келган бўлса-да, ақидалар борасида фарқланадиган жамоалар ҳам диний конфессиялар жумласига киради.

КОРРУПЦИЯ – шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиши, худди шунингдек бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш.

КРЕДИТ (*credit*)- пул ёки товар шаклидаги маблағларни қайтариб беришлик, муддатлилик ва фоииз тўлашлилик шартлари асосида бериш.

КРЕДИТЛАШНИ КЕНГАЙТИРИЛГАН МЕХАНИЗМИ - тўлов балансидаги узоқ муддатли характердаги қийинчиликларни баратараф этиш мақсадида аъзо–мамлакатлар структуравий ислохатларни қўллаб–қувватлаш учун янада узоқроқ муддатга берилади.

КРОСС-КУРС (*cross rate*) - икки валютанинг ўзаро нисбати бўлиб, бу нисбат мазкур валюталарнинг учинчи валютага нисбатан курси орқали аниқланади.

МАДАНИЯТ – “Маданий” “шаҳарлик” деган маъноларни билдиради. Кейинчалик “Маърифатли бўлиш”, “Тарбияли”, “Билимли бўлиш” маъноларида ишлатилган

МАЖБУРИЙ МЕХНАТ – бирон-бир жазони қўллаш билан таҳдид қилиш орқали (шу жумладан, меҳнат интизомини сақлаш воситаси тариқасида) иш бажаришга мажбурлаш. ЎзРнинг амалдаги қонунларига кўра, мажбурий меҳнат тақиқланади. Мажбурий меҳнат деб ҳисобланмайдиган ҳоллар қонунда кўрсатилган.

МАНСАБДОР ШАХС – ташкилий-бошқарув ёки маъмурий-хўжалик ваколатлари берилган ва масъул мансабдор шахс аломатларига эга бўлмаган шахс.

МАНФААТЛАР ТЎҚНАШУВИ – шахсий (бевосита ёки билвосита) манфаатдорлик шахснинг мансаб ёки хизмат мажбуриятларини лозим даражада бажаришига таъсир кўрсатаётган ёхуд таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳамда шахсий манфаатдорлик билан фуқароларнинг, ташкилотларнинг, жамиятнинг ёки давлатнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ўртасида қарама-қаршилик юзага келаётган ёки юзага келиши мумкин бўлган вазият.

МАФКУРАВИЙ ХАВФСИЗЛИК – шахс, миллат, жамият, давлатнинг хилма-хил шаклларида намоён бўладиган мафкуравий тажовузлар турли мафкуравий марказларнинг бузғунчилик таъсиридан ҳимояланганлик даражаси.

МАЪРИФАТ – (арабча –“ориф”, “орифа” – “билмоқ”, “танимоқ” сўзидан), кўплиги “маориф” – таълим-тарбия, иқтисодий, сиёсий, фалсафий, диний ғоялар мажмуи асосида кишиларнинг онг-билимини, маданиятини ўстиришга қаратилган фаолият. “Маърифат” тушунчаси “маънавият” ва “маданият” тушунчалари билан чамбарчас боғланган; маърифат тарихи жамият тарихининг ажралмас қисмидир.

МАЪНАВИЙ МЕРОС – Қадим замонлардан бери аجدодларимиздан бизгача етиб келган маънавий бойликлар-сиёсий, фалсавий, ҳуқуқий ва диний қарашлар, ахлоқ-одоб меъёрлари, илм-фан ютуқлари, тарихий, бадий ва санъат асарлари мажмуидир

МАЪНАВИЯТ - Арабча “*маънолар мажмуи*”. Кишиларнинг фалсафий, ҳуқуқий, илмий, бадий, ахлоқий, диний тасаввур ва тушунчалари мажмуи. Маънавият “*мафкура*”, “*тафаккур*” тушунчаларига яқин ва улар бир-бирини тақозо этади. Маънавият инсоннинг бутун умри давомида унинг кучига куч қўшадиган, идрок ва ақл-заковатини кенгайтирадиган ва мустаҳкамлайдиган восита саналади. Маънавият маънавий бойликлар, қадриятлар давлат, халқ, миллат, жамият, айрим шахсларнинг бебаҳо хазинаси ва тараққиёт манбаидир. Мустақиллик туфайли ўзбек халқининг кўп асрлик бой тарихий, илмий, маданий ва диний меросини ўрганиш, ундан халқнинг умумий ва бебаҳо мулки сифатида фойдланишга кенг йўл очилди.

МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК – миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояларидан бири бўлиб, у муайян ҳудуд, давлатда турли миллат вакилларининг ҳамжиҳат яшаши, ҳамкорликда фаолият юритишини ифодаловчи тушунча.

МИЛЛАТЧИЛИК – миллатларнинг тенглигинини инкор этиб, ўз миллатини бошқа миллатлардан юқори қўйиш, унга имтиёзлар яратишга интилиш, унинг манфаатларини бошқи миллатлар манфаатларидан афзал кўриш.

МИЛЛИЙ ВАЛЮТА ТИЗИМИ (national monetary system) — бир мамлакатда валюта муносабатларини ташкил қилишнинг давлат-ҳуқуқий шаклидир.

МИЛЛИЙ МАЪНАВИЯТ- муайян элат, миллатга, унинг аждодларига хос бўлган ғоят қимматли маънавий бойликлардир

МИЛЛИЙ ХАВФСИЗЛИК – шахс, жамият ва давлатларнинг ҳаётий муҳим манфаатларини ташқи ва ички хавфдан қонун билан қафолатланган ҳимояси.

МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ - Миллий ўз-ўзини англаш ҳар миллатнинг ўзини реал мавжуд субъект, муайян моддий ва маънавий бойликларни ифодаловчи ягона тил, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар ва давлатга мансублигини, манфаатлар ва эҳтиёжлар умумийлигини тушуниб етишидир. Миллий ўз-ўзини англаш, миллат шаклланиши муайян, нисбий, юқори босқичининг мезони ҳисобланади.

МИЛЛИЙ ҒОЯ – муайян миллат ҳаётига мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсад сари етаклайдиган фикрлар мажмуи. У миллатнинг ўтмиши, бугуни ва истиқболини ўзида мужассамлаштиради, унинг туб манфаатларини, мақсадларини ифодалайди. Миллий ғоя ўз моҳиятига кўра, халқ, миллат тақдирига дахлдор бўлган, қисқа ёки узок муддатда ҳал этилиши керак бўлган вазифалар ва мўлжалларни ҳам акс эттиради.

МИНТАҚАВИЙ ХАВФСИЗЛИК – маълум бир минтақага оид хавфсизлик. Масалан, Марказий Осиёда хавфсизлик, Яқин Шарқ хавфсизлиги.

МУОМАЛАГА ЛАЁҚАТСИЗ ДЕБ ТОПИЛГАН ФУҚАРО – руҳий касаллиги ёки ақли заифлиги оқибатида ўз ҳаракатларининг аҳамиятини тушуна олмайдиган ёки уларни бошқара олмайдиган ва суд томонидан қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган тартибда муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқаро. Бундай фуқарога васийлик белгиланади. Муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқаро номидан битимларни уни васийси амалга оширади. Фуқаронинг муомалага лаёқатсиз деб топилишига сабаб бўлган асослар бекор бўлса, суд уни муомалага лаёқатли деб топади ва унга белгиланган васийликни бекор қилади.

НИЗОЛАРНИ МУҚОБИЛ ҲАЛ ЭТИШ – давлатнинг одил судлов тизимидан ташқарида низоларни ҳал этишнинг услуб ва усуллари.

ОСИЁ ТАРАҚҚИЁТ БАНКИ (ОТБ) 1966 йилда Осиё–Тинч океани минтақаси мамлакатларини ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришга ёрдам бериш мақсадида ташкил этилган.

ПОРТФЕЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАР - портфел шакллантириш билан боғлиқ бўлиб, қимматли қоғозлар ва бошқа активлар (жамғарма ва депозит сертификатлари, суғурта полислари, ва х.)ни сотиб олишдан иборатдир.

ПРАГМАТИК – иш, ҳаракат, фаоллик хусусияти.

ПРЕВЕНТИВ ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ВА ЛИКВИДЛИК ЛИНИЯСИ-иқтисодий сиёсати асосланган ва ишончли иқтисодий детерминатларга эга бўлган мамлакатлар учун инструмент бўлиб, бозор, шу жумладан молия секторини барқарорлиги, мустаҳкам асосдаги ташқи иқтисодий позиция ва иқтисодий сиёсатга кредит бериш шартидир.

РАТИФИКАЦИЯ – Ўзбекистон Конституциясига мувофиқ Ўзбекистоннинг халқаро шартномалари Олий Мажлис томонидан ратификация қилинади. Ўзбекистоннинг халқаро шартномасини ратификация қилиш тўғрисидаги Олий Мажлиснинг тўхтамаи — қарор шаклида қабул қилинади. Ўзбекистоннинг ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам тўғрисидаги шартномалари; давлатлараро муносабатларнинг асослари тўғрисидаги шартномалар; Ўзбекистоннинг мудофаа қобилятига дахлдор масалалар бўйича шартномалар; куч ишлатишдан ёки куч ишлатиш билан таҳдид қилишдан ўзаро воз кечиш тўғрисидаги шартномалар; тинчлик шартномалари ва коллектив хавфсизлик тўғрисидаги шартномалар; Ўзбекистоннинг бошқа давлатлар билан ҳудудий чегараланиши тўғрисидаги шартномалар; Ўзбекистоннинг давлатлараро иттифоқларда, халқаро ташкилотларда ва бошқа бирлашмаларда иштироки тўғрисидаги шартномалар; ижроси амалдаги қонунларнинг

Ўзгартирилишини ёки янги қонунлар қабул қилинишини тақозо этадиган, шунингдек Ўзбекистоннинг қонунларида назарда тутилганидан бошқача қоидаларни белгилайдиган халқаро шартномалар ратификация қилинади.

РАЦИОНАЛИСТ – ақллилик хусусияти, оқилона ёндашув.

РЕФЕРЕНДУМ – ЎзРнинг қонунларини ва бошқа қарорларни қабул қилиш мақсадларида жамият ва давлат ҳаётининг энг муҳим масалалари юзасидан фуқароларнинг умумхалқ овоз беришидир. Референдум сайловлар билан бир қаторда халқ иродасининг бевосита ифодасидир. Референдумда қабул қилинган қарорлар олий юридик кучга эга бўлади ва фақат референдум йўли билан бекор қилиниши ёки ўзгартирилиши мумкин. Референдум ЎзРнинг бутун ҳудудида ўтказилади. ЎзРнинг бутун ҳудудида жорий этилган ҳарбий вақт ёки фавқулодда ҳолат шароитларида, шунингдек ҳарбий вақт тугаган ёки фавқулодда ҳолат бекор қилингандан кейин уч ой давомида референдум ўтказилмайди. Референдум натижалари расман эълон қилингандан кейин бир йил давомида мазмун ёки маъносига кўра худди шундай савол кўйилган референдум ўтказилмайди. Референдум фуқароларнинг ўз хоши-иродасини умумий, тенг ва тўғридан-тўғри билдириши асосида яширин овоз бериш йўли билан ўтказилади. Қонунлар белгиланган тартибда ЎзРнинг референдумини ўтказиш йўли билан қабул қилиниши мумкин.

РЕИНВЕСТИЦИЯЛАР - инвесторнинг фаолияти натижасида олинган фойдани (даромадни) муомалага киритиш.

СИЁСИЙ БАРҚАРОРЛИК – маълум бир давлат ёки минтақада тинчликни таъминлашга қаратилган изчил сиёсат.

СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАР – давлат, минтақа ёки жаҳон миқёсидаги сиёсий фаолият ҳаракати.

“СТЕНД–БАЙ” КРЕДИТИ-тўлов балансини молиялаштиришда қисқа муддатли қийинчиликларни бошидан кечираётган мамлакатларга қисқа ва ўрта муддатли ёрдам кўрсатиш мақсадида берилади.

ТАШҚИ ҚАРЗ – мамлакат ҳукумати, молия-кредит ташкилотлари, йирик корхоналарнинг бошқа мамлакатлар молия-кредит муассасаларидан қарз олган молиявий маблағларининг жами ҳажми.

ТЕНГ САЙЛОВ ҲУҚУҚИ – Ўзбекистон фуқаролари жинси, ирқий ва миллий мансублиги, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеи, маълумоти, машғулотининг тури ва хусусиятидан қатъи назар, тенг сайлов ҳуқуқига эгадирлар. Ҳар бир фуқаро — сайловчи бир овозга эга.

ТЕРРОР – (лотин. – кўркитиш, ваҳимага солиш) ўз фикрини зўронлик йўли билан бошқаларга ўтказиш. Бу йўлда суиқасд, кўпуровчилик каби усуллардан фойдаланилади.

ТЕРРОРИЗМ – сиёсий, диний, мафкуравий ва бошқа мақсадларга эришиш учун шахснинг ҳаёти, соғлигига хавф туғдирувчи мол-мулк ва бошқа моддий объектларнинг йўқ қилиниши (шикастлантирилиши) хавфини келтириб чиқарувчи ҳамда давлатни, халқаро ташкилотни, жисмоний ёки юридик шахсни бирон-бир ҳаракатлар содир этишга ёки содир этишдан тийилишга мажбур қилишга, халқаро муносабатларни мураккаблаштиришга, давлатнинг суверенитетини, худудий яхлитлигини бузишга, хавфсизлигига путур етказишга, қуролли можаролар чиқаришни кўзлаб иғвогарликлар қилишга, аҳолини кўркитишга, ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштиришга қаратилган, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига жавобгарлик назарда тутилган зўрлик, зўрлик ишлатиш билан кўркитиш ёки бошқа жиноий қилмишлар.

ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ИНВЕСТИЦИЯЛАР – фойда олиш ва бошқарувда иштирок этиш мақсадида, хўжалик фаолияти юритаётган субъект устав капиталига қўйиладиган киритиладиган қўйилмалардир.

ФУНДАМЕНТАЛИЗМ – (лотин. - асос) маълум дин вужудга келган илк даврига қайтиш ва бу йўл билан замоннинг барча муаммоларини ҳал қилиш мумкин деган фикрни илгари суриш.

ФУҚАРОЛИГИ БЎЛМАГАН ШАХС – Ўзбекистон ҳудудида яшаб тургани ҳолда Ўзбекистон фуқароси бўлмаган ва чет давлат фуқаролигига мансублигини исботлайдиган далиллари бўлмаган шахс. Фуқаролиги бўлмаган шахс – бирон-бир давлатнинг фуқароси юридик мақомига эга бўлмаган жисмоний шахс. Фуқаролиги бўлмаган, ЎзРда доимий истиқомат жойига эга бўлган шахсларнинг Ўзбекистон ҳудудида туғилган боласи Ўзбекистон фуқароси ҳисобланади.

ФУҚАРОЛИК – шахс билан давлатнинг доимий сиёсий-ҳуқуқий алоқасини белгилайди, бу алоқа уларнинг ўзаро ҳуқуқлари ва бурчларида ифодаланади. Ҳеч ким фуқароликдан ёки фуқароликни ўзгартириш ҳуқуқидан маҳрум қилиниши мумкин эмас. ЎзРнинг фуқаролиги фуқароликни олиш асосларидан қатъи назар барча учун тенгдир. Фуқаролик масалалари юзасидан ЎзРнинг Президенти фармон чиқаради. **Чет эл (хорижий) инвестициялар** – бу чет элдан кириб келаётган маблағлар оқими ҳисобланади. Инвестициянинг ушбу тури ҳам давлат ва хусусий турларини ўз ичига олади. Бунда инвестиция фаолияти давлатлар, юридик шахслар ва чет эл фуқаролари томонидан чет эл инвестицияларини бериш йўли орқали амалга оширилади.

ХАВФСИЗЛИК – шахс, жамият, давлат манфаатларини уйғунлаштирувчи, барқарорлик, тинчлик, бунёдкорлик, яратувчанлик омилларининг мажмуини ифода этувчи тушунча.

ХАВФСИЗЛИК КЕНГАШИ – давлатдаги олий мансабдор шахсларнинг маслаҳат органи.

ҲАМКОРЛИК – турли миллат, ирқ ва динга мансуб кишилар ва гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги маънан бирлашувини ифодаловчи тушунча.

ХАЛҚАРО ВАЛЮТА ФОНДИ (ХВФ)–Бирлашган миллатлар ташкилотининг ихтисослашган муассассаси бўлиб, аъзо-давлатлар валюта–кредит муносабатларини тартибга солиш ва тўлов балансидаги дефицит туфайли юзага келадиган валюта қийинчиликларини хорижий валютада қисқа ва ўрта муддатли кредитлар бериш орқали уларга молиявий ёрдам кўрсатади.

ХАЛҚАРО МОЛИЯ КОРПОРАЦИЯСИ (ХМК) –қарзлар беради, корхоналар акционерлик капитали ва ривожланаётган малакатлар хусусий сектори корхоналарига инвестицияларни рағбатлантириш мақсадларида маслаҳат хизматлари кўрсатади.

ХАЛҚАРО РЕЗЕРВ ВАЛЮТАЛАР (reserve currency) – дунёнинг барча мамлакатларида халқаро тўлов воситаси сифатида қабул қилинадиган етакчи валюталар.

ХАЛҚАРО ТАРАҚҚИЁТ АССОЦИАЦИЯСИ (ХТА)–қамбағал мамлакатлар ҳукуматларига фоизсиз қарзлар (кредитлар) ва грантлар беради.

ХАЛҚАРО ТЕРРОРИЗМ – давлатлар, халқаро ташкилотлар, сиёсий партия ва ҳаракатларни беқарорлаштиришга қаратилган сиёсий қўпоровчилик фаолиятини ифодалайди. У энг оғир жиноят бўлиб, узоқ вақт давом этган жараёнларнинг ҳосиласи ҳисобланади.

ХАЛҚАРО ТИКЛАНИШ ВА ТАРАҚҚИЁТ БАНКИ (ХТТБ)–паст даражадаги даромадли мамлакатларнинг тўловга қодир ҳукуматларига ва ўрта даражадаги даромадли мамлакат ҳукуматларга кредит ресурслари тақдим этади.

ХАЛҚАРО ШАРТНОМА – халқаро ҳуқуқ субъектларининг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини вужудга келтириш, ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги келишув бўлиб, улар иштирок этувчи субъектларнинг сонига қараб икки томонлама ва кўп томонлама шартномаларга бўлинади. Халқаро шартномалар мазмунига қараб иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий шартномалар бўлиши, шунингдек бошқа масалалар бўйича тузилиши мумкин. Муддатига қараб шартномалар муддатли ва муддатсиз бўлади. Халқаро шартномалар бошқа турларда ҳам тузилиши мумкин. ЎзРнинг халқаро шартномаси — республиканинг бир ёки бир неча давлат, халқаро ташкилот ёхуд халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари билан халқаро муносабатлар соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларига доир тенг ҳуқуқли ва ихтиёрий келишувидир. Ўзбекистоннинг халқаро шартномалари халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган принциплари ва нормаларига, Ўзбекистон Конституциясига, “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида”ги Қонунга, шартноманинг ўз қоидаларига мувофиқ тузилади, бажарилади, тўхтатилади, тўхтатиб турилади ва денонсация

қилинади. Халқаро шартномалар: шартнома, битим, конвенция, протокол, меморандум, декларация, хатлар ва ноталар алмашуви деб номланиши ва шундай кўринишда тузилиши, шунингдек бошқача номланиши мумкин. Халқаро шартномалар қоида тариқасида ёзма шаклда тузилади. ЎзРнинг халқаро шартномаларини тузиш ҳуқуқи давлатга тегишлидир. Ўзбекистоннинг Президенти давлат бошлиғи сифатида халқаро муносабатларда Ўзбекистон номидан иш кўради ва халқаро ҳуқуқий нормалар ҳамда Ўзбекистон Конституциясига мувофиқ махсус ваколатларсиз музокаралар олиб боради ва Ўзбекистоннинг халқаро шартномаларини имзолайди.

ШАРТНОМА – икки ёки ундан ортиқ шахснинг ҳуқуқлари ва бурчларини вужудга келтириш, ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги келишув. Фуқаролар ва юридик шахслар шартнома тузишда эркиндирлар. Шартнома тузишга мажбур қилишга йўл қўйилмайди. Тарафлар қонун ҳужжатларида назарда тутилмаган шартномани ҳам тузишлари мумкин. Шартнома тузилган пайтидан бошлаб кучга киради ва тарафлар учун мажбурий бўлиб қолади.

ЧАҚИРУВ ЁРЛИҒИ – ЎзРнинг дипломатия ваколатхонаси бошлиғи қуйидаги ҳолларда ЎзР Президентининг Фармони билан чақириб олинади: а) дипломатия ваколатхонаси бошлиғи алмаштирилганда; б) дипломатия ваколатхонаси бошлиғи номатлуб шахс (персона нон грата) деб эълон қилинганда; в) давлатлар ўртасидаги дипломатия муносабатлари узилганда; г) давлатлар ўртасида уруш ҳолати эълон қилинганда; д) давлат халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида йўқолганида. ЎзРнинг чет давлатлардаги дипломатия ваколатхоналарининг бошқа аъзолари ЎзР Ташқи ишлар вазирининг буйруқлари билан чақириб олинадилар.

ЭГИЛУВЧАН КРЕДИТ ЛИНИЯСИ-маълум давр давомида ижобий натижаларини кўрсатадиган ва иқтисодий сиёсатга асосланган жуда мустаҳкам истиқболи макроиқтисодий детерминатлари мавжудлиги шарти билан тақдим этилади.

ЭКСТРЕМИЗМ – (лотин. - ақл бовар қилмас даражада, ҳаддан ошиш) ўз мақсади йўлида турли ҳаддан ортиқ кескин тадбир-чоралар кўришга тарафдорлик, жамиятда қабул қилинган қонун-қоидаларга зид бўлган кескин радикал қарашлар.

ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ҲУДУД - бу маълум ҳудудда чет эл инвестициялари эркин кириб келиши ва уларга нисбатан қатор имтиёзлар белгиланган ҳудуддир;

ЭРКИН ИШЛАТИЛАДИГАН ВАЛЮТА (freely usable currency) – тўлов балансининг жорий операциялар бўлимида валютавий чеклашлар бўлмаган мамлакатларнинг миллий валюталари.

ЭТНИК ТЕРРОРИЗМ – жамиятнинг миллий ва этник жиҳатлари билан узвий боғланган террорлик.

ЮМШОҚ ВАЛЮТА (soft currency) – халқаро миқёсда тўлов воситаси вазифасини бажара олмайдиган, яъни ташқи конвертирликка эга бўлмаган валюталар.

ҚАДРИЯТ – воқеликдаги муайян ҳодисаларнинг умуминсоний, ижтимоий-ахлоқий, маданий-маънавий аҳамиятини кўрсатиш учун қўлланадиган фалсафий-социологик ва аксиологик тушунча. Жамият, инсон ва инсон учун аҳамиятли бўлган барча нарса, ҳодиса ва воқеалар: эркинлик, эзгулик, тенглик, тинчлик, ҳақиқат, маърифат, маданият, моддий ва маънавий бойликлар, обида-ёдгорликлар, гўзаллик, ахлоқий ҳислат ҳамда фазилатлар, анъана, урф-одат, удум, ва бошқалар ҳисобланади.

ҚАТТИҚ ВАЛЮТА (hard currency) – иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан барқарор ҳисобланган мамлакатларнинг алмашув курси барқарор бўлган валюталари.

ҚОНУН – энг муҳим ва барқарор ижтимоий муносабатларни тартибга соладиган ҳамда ЎзР Олий Мажлиси томонидан ёки референдум ўтказиш орқали қабул қилинадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжат. ЎзРнинг Конституцияси, ЎзРнинг қонунлари, ЎзР Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари қонунлар ҳисобланади.

ҲУҚУҚ – давлат томонидан бутун жамият миқёсида ўрнатиладиган ва муҳофаза қилинадиган ҳамда бажарилиши барча учун мажбурий бўлган тартиб-қоидалар, нормалар тизими.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи (Нью-Йорк шаҳри, 2017-йил 19-сентябрь) (“Халқ сўзи”, 2017-йил 20-сентябрь).
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг фармойиши. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2017-йил 15-август.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида” Қарори. 2017-йил 28-июл.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг «Қамолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV курултойидаги нутқи. “Халқ сўзи” 2017-йил 30-июнь.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида” Қарори 2017-йил 13-сентябр.
6. Ўзбекистон Республикаси Шавкат Мирзиёевнинг 2017-йил 27-июндаги “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма олти йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги Қарори // “Халқ сўзи”, 2017-йил 28-июнь.
7. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 15-сон, 167-модда; 2013 й., 12-сон, 150-модда.
9. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг йигирма олти йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 2-сентябрдаги ПФ-5177-сонли “Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Тошкент, 2017. – №36 (796). – 945-модда
11. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
12. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2017.
13. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т., 2014.
14. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида: Асарлар, 6-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
15. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10 – Т.: “Ўзбекистон”, 2002.
16. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2009.
17. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2010.
18. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг БМТ Бош Ассамблеясининг Мингйиллик ривожланиш мажлисидаги нутқи, [2010 йил 20 сент.]; Хорижий ижтимоий-сиёсий доиралар вакилларининг муносабатлари ва шарҳлари/И.А.Каримов. – Т.: “Ўзбекистон”, 2010.

19. Маънавият: асосий тушунчалар. Изоҳли луғат. Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашрёт матбаа уйи”, 2013.
20. Абдурахманов Қ. Ўзбекистонда инсон омили ва манфаатлари – энг олий кадрият. - Т., Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017.
21. Куреши А.С. Управление водными ресурсами в Афганистане: проблемы и альтернативы// Водные ресурсы Афганистана. Под ред. Н.Д.Ананьева. Ташкент: Научно-информационный центр МКВК, 2008. С. 23-24. Большая Советская Энциклопедия. Третье издание. Том 24-П. М., 1977.
22. Вавилов Н.И., Букинич Д.И. Земледельческий Афганистан // Н.И. Вавилов Избранные труды в 5 томах. Том 1, Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1959.
23. Коргун В.Г. История Афганистана. XX век. М.: «Крафт+», 2004.
24. Мендкович Н.А. CASA-1000 в региональной геополитике // Новое Восточное Обозрение (НовВО), 25 марта 2011. Верхоутров Д.Н. В Афганистане начинается эпоха железных дорог // Афганистан. ру, 3 марта 2010. Мендкович Н.А. Афганская оптика может превратить страну в региональную точку обмена // Афганистан.ру, 27 января 2009. Тарик М.А. Китаю нужен «афганский плацдарм» // Asia Times, 20 мая 2008.
25. Ахмедзянов И. Углеводородные запасы Афганистана // Афганистан. ру, 23 июня 2005; Мендкович Н.А. Экономическое развитие Афганистана как фактор стабилизации страны: перспективы и возможности // Афганский эндшпиль? «Звенья», № 2(15), 2011. М.: Фонд Исторической Перспективы, 2011.
26. Серенко А.Н. Хамид Карзай усиливает позиции в национальном парламенте Афганистана // Афганистан. ру, 5 сентября 2011.
27. Зоны военного контроля в современном Афганистане. Москва: ЦИСА, 2011.
28. Алиев Б.А., Раҳмонов А.Н. Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этишининг юксак натижалари. — “Буюк ва муқаддасан, мустақил Ватан” (илмий-оммабоп рисола). – Т.: “O‘qituvchi” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011.
29. Ахмедшаева М.А. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва инсон ҳуқуқлари. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., профессор А.Х.Саидов. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2005.
30. Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция. “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни./Масъул муҳаррир А.Х. Саидов. – Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, 2008.
31. Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар: тўплам / Ўзбекча нашрининг масъул муҳаррири А.Х.Саидов. – Т.: «Адолат», 2004.
32. Международное публичное право: Учебник. Коллектив авторов. Ответственный редактор: д.ю.н. Х.Т.Адилкариев. – Т.: «Zarqalam»; ТГЮИ; ЦИПЧГП, 2003.
33. Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп луғат // Муаллифлар: М.Абдуллаев, М.Абдуллаева, Ф.Абдуллаева, Г.Абдураззоқова ва бошқ.; Р.Рўзиев ва Қ.Хоназаров умумий таҳририда. Тўлдирилган учинчи нашри / - Т.: «Шарқ», 2006.
34. Отахўжаев Ф.М. Конституция ва оила. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., профессор А.Х.Саидов. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2005.
35. Раҳмонов А.Н. Инсоннинг асосий ҳуқуқлари – олий кадрият сифатида. Ўзбекистон Фанлар академияси И.Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институти ташкил этган «Инсон манфаатларининг ҳимояланиши – фуқаролик жамияти шаклланишининг муҳим омили» мавзусидаги республика илмий-назарий конференцияси материаллари. – Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2007.
36. Уразаев Ш.З. Конституция независимого Узбекистана. – Т.: «Адолат», 1993.
37. Шарифхўжаев М. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати. – Т.: «Шарқ», 2005.

38. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. П. У–М/Таҳрир хайъати: Т. Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; ЎзР ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006.

39. Ўзбекистон Республикаси: мустақил давлатнинг бунёд бўлиши/Қ.А.Аҳмедовнинг умумий таҳрири остида/. – Т.: «Ўзбекистон», 1992.

40. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ/А.А.Азизхўжаев, Ф.Абдумажидов, М.А.Аҳмадшаева ва бошқ.; Масъул муҳаррир А.А.Азизхўжаев; ЎзР Адлия вазирлиги, Тошкент давлат юридик ин-ти. – Тошкент: Ўзбекистон, 2008.

41. Ўзбекистон юридик энциклопедияси / Нашр учун масъул Р.А.Мухитдинов ва бошқ.; масъул муҳаррир Н.Тойчиев. – Т.: Адолат, 2010.

42. Ҳуқуқшуносликка оид ўзлашма терминлар. Тузувчилар: Бектемиров Ҳ., Холмедов Ҳ., Содиков С. – Т.: «Адолат», 1999.

43. Дунёнинг 29 мамлакати билан “Йўл хариталари” лойиҳалари ишлаб чиқилди. - Ҳаракатлар стратегияси доирасида Иқтисодиёт йўналишида амалга оширилган ишлар ҳисоботи.

44. Сагтаров Э. Тадбиркорлик субъектларига яратилаётган кенг шарт-шароитлар ва янги имкониятлар.

45. Қобилов У. Тадбиркор ҳуқуқлари қонун ҳимоясида. // Ҳазина, 2016-йил 14-октябрь. №41.

46. Аҳмадалиев Т. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари такомиллаштирилмоқда // Олтинкўл, 2016-йил 15-октябрь, №42(3132).

47. Аҳмедов У. Тадбиркорлик ривожининг таянчи.

48. Нишонова Н. Маҳалла – кичик бизнес субъектлари ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш маркази сифатида.

49. Саидқодиров С. Мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда ёшлар тадбиркорлигининг ўрни.

50. Обиджонов Б. Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади. 5-сентябрь 2013-йил.

51. Мустафоев Ж. Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади.

52. “Қасаначиликни янада ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш чоратадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 24-майдаги ПҚ-2996-сонли қарори.

53. Постановление Президента Республики Узбекистан №ПП-3272 от 13-сентября 2017-года «О мерах по дальнейшему совершенствованию денежно-кредитной политики».

54. Calderon C., Schmidt-Hebbel K. What Drives Inflation in the World//Central bank of Chile Working Papers, 2008. – № 491.

55. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида”ги қонуни. Ўзбекистон Республикаси банк тизимини ислоҳ қилиш ва тижорат банклари фаолиятини тартибга солишга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011.

56. Catao L., Terrones M. Fiscal Deficits and Inflation // Working Paper.

57. Тижорат банкларининг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкида депозитга ўтказиладиган мажбурий резервлари тўғрисидаги низом//Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар..

58. Денежно-кредитная политика.

59. Mises L. The Theory of Money and Kredit. –Indianapolis, 1980.

60. Фридмен М. Основы монетаризма. Пер. с англ. – М.: ТЕИС, 2002.

61. Мишкин Ф.С. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. 7-е изд. Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2013.

62. Хамроев Ҳ.Р. Зонал сиёсат: методология, хорижий тажриба ва қўллаш йўналишлари. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти, 2008.

63. Ўзбекистон рақамларда. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. – Т.: 2016

64. Доклад о мировых инвестициях за 2015 г. Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. Нью-Йорк и Женева, 2015 год
65. Международные валютно-кредитные отношения: учебник и практикум /Е.А. Звонова и др.–М.:Издательство Юрайт, 2014.
66. Ягонасан, мустақил Ватанним, севги ва садоқатим сенга бахшида, гўзал Ўзбекистоним! Услубий қўлланма. Т.: “Маънавият”, 2014.-14б. “Даракчи”, 2015-йил 6-август.
67. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев ва Туркменистон Президенти Г.М.Бердимухамедовнинг 2017-йил 6-мартдаги қўшма баёнати // “Халқ сўзи”, 2017-йил 10-март.
68. Мустафоев Б. Ўзбекистон – Қирғизистон: Ҳамкорлик муносабатларида туб бурилиш. // “Халқ сўзи”, 2017-йил 12-сентябрь.
69. Самадов А. Ўзбекистон Республикаси Президентининг АҚШга ташрифи самарали бўлди. // “Халқ сўзи”, 2017-йил 21-сентябрь.
70. Абдурахмонов Ў. Орол фожиаси – глобал муаммо //”Халқ сўзи”, 2017-йил 21-сентябрь.
71. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси Т., “Ўзбекистон Миллий Энциклопедия” ДИН “Маърифат” мақоласи.
72. Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция. “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни./Масъул муҳаррир А.Х. Саидов. – Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, 2008.
73. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. П. У–М/Таҳрир ҳайъати: Т. Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; ЎЗР ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006.
74. www.lex.uz.
75. <http://nimfogo.uz/uz/node>
76. <https://www.cbr.ru>; Monetary Policy..
77. <http://www.ecb.eu>
78. <http://www.newyorkfed.org/markets>
79. <http://kun.uz>
80. <http://uza.uz>
81. <http://www.toshkent.uz>
82. <http://www.cbu.uz>
83. <http://www.imf.org>
84. <http://www.tslresearch.com>
85. <http://www.ebrd.com>
86. <https://www.gazeta.uz/uz/2017/02/07/yettb/>.
87. <http://uzlidep.uz/ru/node/16985>

МУНДАРИЖА

Кириш

- 1-БОБ. “ИНСОН МАНФААТЛАРИ ҲАММА НАРСАДАН УСТУН” ДЕГАН ТАМОЙИЛНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ**
(*Б.Ходиев, М.Ғаниева – Тошкент давлат иқтисодиёт университети*)
- 1.1. Инсон ҳаёти, ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш ва улуғлаш борасида амалга оширилаётган тизимли ислоҳотлар
  - 1.2. Кучли ижтимоий ҳимоя тизимига асосланган эркин фуқаролик жамиятини қуришдан кутилаётган натижалар
  - 1.3. Таълим-тарбия ва соғлиқни сақлаш соҳаларидаги туб ислоҳотлар
- 2-БОБ. ЎЗБЕКИСТОННИ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ – ЯНГИЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ҲАҚИҚИЙ ҲАРАКАТЛАР ДАСТУРИДИР**
(*А.Бекмуродов, У.Ғафуров – Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси*)
- 2.1. Ўзбекистонни ривожлантириш стратегиясининг мақсад ва вазибалари
  - 2.2. Ҳаракатлар стратегиясини ҳаётга изчил жорий этишнинг дастлабки натижалари
  - 2.3. Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш стратегияси – Жаҳон ҳамжамияти эътирофида
- 3-БОБ. ХАЛҚ БОЙ БЎЛСА, ДАВЛАТ ҲАМ БОЙ ВА ҚУДРАТЛИ БЎЛАДИ**
(*М.Ғаниева, Н.Қодиров, И.Шодмонқулов – Тошкент давлат иқтисодиёт университети*)
- 3.1. Аҳолининг турмуш фаровонлигини оширишда тадбиркорлик субъектларининг тутган ўрни ва аҳамияти
  - 3.2. Фуқаролик институти – маҳалланинг бугунги ҳаётимиздаги роли ва аҳамияти
  - 3.3. Аҳолининг ижтимоий ҳимояси ва унинг самаралини ошириш борасидаги тадбирлар
- 4-БОБ. МИЛЛИЙ ВАЛЮТАНИНГ ЭРКИН КОНВЕРТАЦИЯСИ: КУТИЛАЁТГАН НАТИЖА ВА ПРОГНОЗЛАР**
(*Б.Бердияров, Т.Бобоқулов – Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси*)
- 4.1. Миллий валютани хорижий валюталарга эркин айирбошлаш бўйича қадамлар
  - 4.2. Халқаро ташкилотлар ва экспертларнинг Ўзбекистонда валютани либераллаштириш бўйича амалга оширилаётган монетар сиёсатга бераётган баҳоси
- 5-БОБ. ИНВЕСТИЦИЯЛАР КЎЛАМИНИ КЕНГАЙТИРИШДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ**
(*Ш.Мустафақулов, Н.Муродуллаев, Б.Султонов – Тошкент давлат иқтисодиёт университети*)
- 5.1. Эркин иқтисодий зоналар: хорижий тажриба ва имкониятлар
  - 5.2. Мамлакатимизда ЭИЗ ташкил этишдан кутилаётган энг муҳим натижалар
  - 5.3. Ўзбекистон иқтисодиётига йўналтирилган инвестициялар: кўлами ва таҳлили
  - 5.4. Жаҳон инвестициялар бозоридаги вазият ва тенденциялар
- 6-БОБ. ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ИНСТИТУТЛАР БИЛАН ҲАМКОРЛИК АЛОҚАЛАРИНИНГ КЕНГАЙИШИ**
(*А.Бекмуродов, З.Абдуллаев – Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси*)
- 6.1. Халқаро молия институтларининг жаҳон иқтисодиётидаги роли
  - 6.2. Халқаро валюта фонди ва унинг Ўзбекистон билан ўзаро муносабатлари
  - 6.3. Жаҳон банки гуруҳи. Жаҳон банкининг Ўзбекистон билан ўзаро алоқалари
  - 6.4. Европа тикланиш ва тараққиёт банкининг Ўзбекистондаги истиқболли лойиҳалари
- 7-БОБ. ЎЗБЕКИСТОННИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁ МИНТАҚАСИ МАМЛАКАТЛАРИ БИЛАН ЯҚИН ҚЎШНИЧИЛИК АЛОҚАЛАРИ**
(*И.Саифназаров, А.Мухторов, Т.Султонов – Тошкент давлат иқтисодиёт университети*)
- 7.1. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё минтақасидаги ташқи сиёсатининг устувор йўналишлари

- 7.2. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари билан яқин қўшничилик, самимий мулоқот, қардошлик ва ўзаро манфаатли ҳамкорлигининг янги босқичи
- 7.3. Марказий Осиё минтақасида экологик мувозанатни тиклаш, аҳоли турмуш фаровонлигини яхшилаш – тараққиёт ва фаровонлик омили

8-БОБ. СУВ, РЕСУРСЛАРИ ТИНЧЛИК ВА ХАВФСИЗЛИК МУАММОЛАРИ

(У.Умурзоқов, А.Салоҳиддинов, Ф.Эрназаров – Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

- 8.1. Сув - чекланган, муқобили бўлмаган умумий тарзда фойдаланиладиган бебаҳо бойликдир
- 8.2. Марказий Осиёнинг чекланган сув ресурслари ва уларнинг ўзига хослиги
- 8.3. Марказий Осиёда сув муаммосини ҳал қилишнинг оқилона йўли
- 8.4. Сув хўжалиги соҳасидаги ислохотлар
- 8.5. Сувга бўлган муносабатни қайта такомиллаштириш зарурияти
- 8.6. Орол фожiasi – замонамизнинг энг оғир экологик муаммоларидан бири

9-БОБ. АФҒОНИСТОНДАГИ ВАЗИЯТНИ БАРҚАРОРЛАШТИРИШ - ГЛОБАЛ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ШАРТИДИР

(Н.Жўраев – Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети)

- 9.1. Афғонистонда кечаётган қонли можаролар ва уларнинг оқибатлари
- 9.2. Афғонистонда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш йўлида Ўзбекистон томонидан олиб борилаётган сиёсат ва унинг натижалари

10-БОБ. ЁШЛАРНИНГ ОНГУ ТАФАККУРИНИ МАЪРИФАТ АСОСИДА ШАКЛЛАНТИРИШ ВА ТАРБИЯЛАШНИНГ АСОСИЙ ЙўНАЛИШЛАРИ

(К.Куранбаев – Ўзбекистон ёшлар иттифоқи, М.Комилов – Тошкент давлат иқтисодийёт университети)

- 10.1. Маърифат – инсоният тақдирини белгиловчи муҳим омил
- 10.2. Ўзбекистон – буюк мутафаккирларни дунёга келтирган табаррук замин
- 10.3. Ёшлар сиёсати ва уни амалга оширишдан кутилаётган эзгу мақсадлар

11-БОБ. БМТНИНГ ЁШЛАР ҲУҚУҚЛАРИ ТўҒРИСИДАГИ ХАЛҚАРО КОНВЕНЦИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШДАН КУТИЛАЁТГАН МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАР

(Ф.Заҳидов, Б.Алиев, А.Раҳмонов – Тошкент давлат иқтисодийёт университети)

- 11.1. Ёшлар тарбиясидаги лоқайдлик оқибатлари
- 11.2. Ўзбекистонда ёшларга доир давлат сиёсати
- 11.3. Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенцияни қабул қилиш – давр талаби

12-БОБ. МАЪРИФАТ ВА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК – ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИ ТАЪМИНЛАШ, САВОДСИЗЛИК ВА ЖАҲОЛАТГА БАРҲАМ БЕРИШНИНГ АСОСИДИР

(М.Комилов, А.Садиков, Ж.Байалиев – Тошкент давлат иқтисодийёт университети)

- 12.1. Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш борасида амалга оширилаётган муҳим тадбирлар
- 12.2. Диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик

ТЕСТ САВОЛЛАРИ

ГЛОССАРИЙ

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати